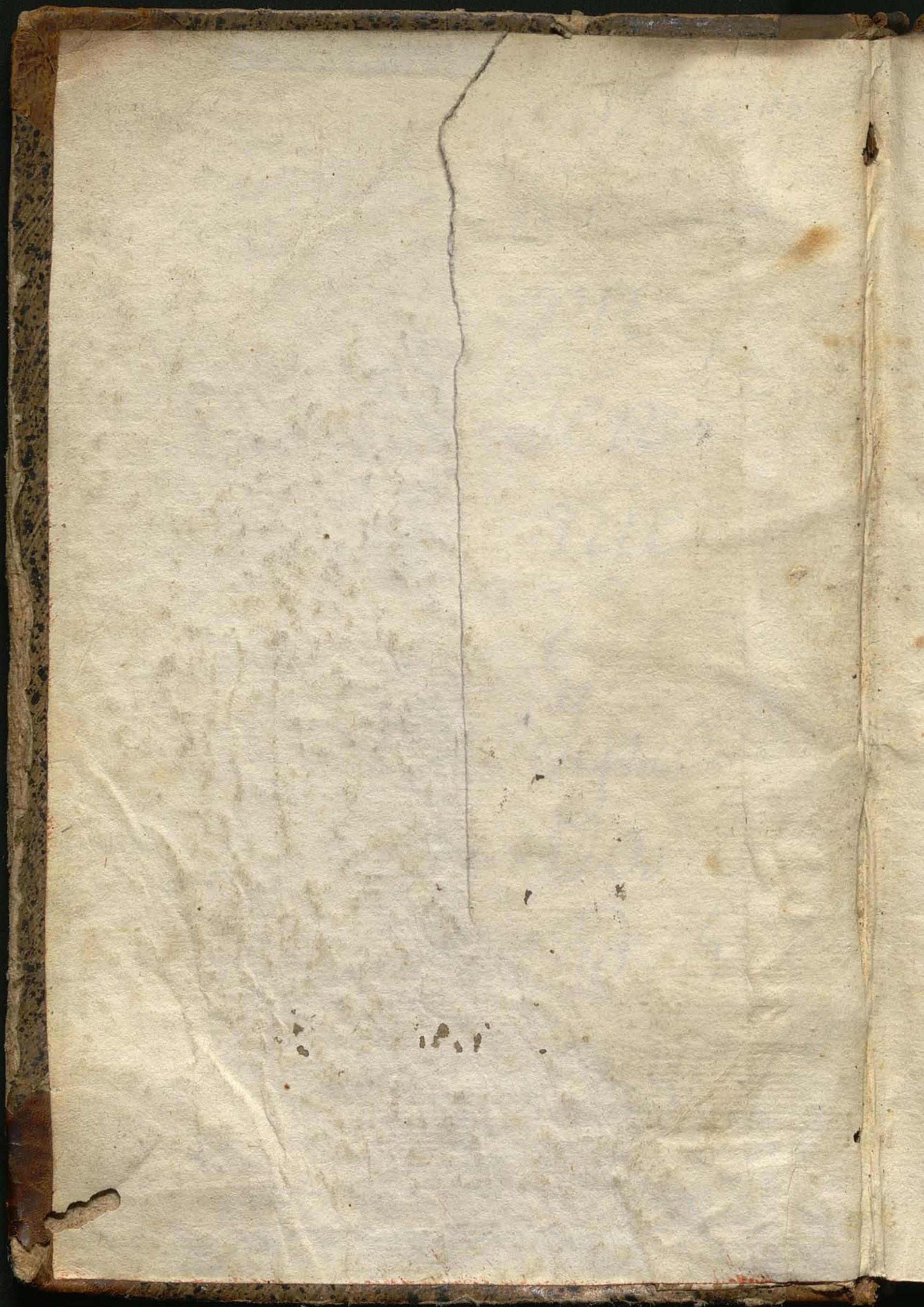

Vera quidem hæc scriptis sed quam tamen exprimit ipse,
Multo ea Mureti verior effigies.

Brustolon inc.

MARCI ANTONII

MURETI

PRESBYTERI, J. C. ET CIVIS ROMANI

ORATIONES, ET EPISTOLÆ,

Quæ extant in Jacobi Thomasii editionibus,

NEC NON PRÆFATIONES

IN USUM

SCHOLARUM SELECTÆ.

TOMUS II.

Epistolas ejusdem continens, & Præfationes.

ADDITIS PRÆTEREA NONNULLIS

Ex Epistolarum Cl. Virorum collectione Jo. Michaelis Bruti edita Lugduni MDLXI. *diligentius cum ea collatis.*

VENETIIS, MDCCLIX.

TYPIS JOSEPHI BORTOLI.

SUPERIORUM PERMISSUM, AC PRIVILEGIO.

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM LIBER PRIMUS,

Qui in Jacobi Thomasii editionibus desideratur.

M. ANTONIUS MURETUS

DIONYSIO LAMBINO Monstrollensi S. D.

EPISTOLA PRIMA.

NE tu mirificus homo es. Certo scio, atque hoc magis, ac magis in dies perspicio, & pæne oculis cerno, te rerum mearum, commodorumque meorum studiosiorem, & cupidiorem esse, quam meipsum. Quare peto abs te, ut tibi persuadeas, te in dies magis, ac magis mihi quodam modo vim afferre, ut te impensius diligam. Et, tametsi mihi jampridem videbatur meæ erga te benevolentiæ, meoque in te studio afferre non posse incrementum dies: amorem meum tamen in horas augeri sentio. Sed hunc sermonem in aliud tempus reservemus. Jamjam puerum mittam ad eum, qui ἐπιςαθμία præstet, ut cum primum venerit ille, (scis quem di-

dicam) mihi significet. Velim, Cardinalis tuus litteras ad alterum meo nomine det commendatitias. Si quid scribet, &, cum scripserit, si compertum habueris, aut certe subodoratus fueris, quid scripserit, mihi gratissimum facies, si totam rem ad me rescribes sine fuco ac fallaciis, more majorum, aut, ut verius dicam, more tuo. De versibus, & epistola ne dubita. Nihil amplius habeo, quod scribam. Cardinali tuo verbis quam honorificentissimis meo nomine salutem dicito, & toti ejus cohorti. Nam singulos enumerare, longum foret. Quod me mones, ut obdurem, & permaneam in mea posteriore sententia: tu vero memorem mones. Ego compedes, ne aureas quidem libens tulerim. Scribam ad te ἀκριβέστατα, καὶ λεπτομέστατα, quæ ego, & is, quem supra designavi, inter nos locuti erimus. Vale. Patavii pridie Nonas Febr. anno MDLVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

DIONYSIO LAMBINO S. D.

II.

De litteris tuis libero te metu: omnes mihi sunt redditæ. Niketus venit. De sermone, quem ultro, citroque habuimus, οὐδὲν μυστηριῶδες. Paucissimis verbis confecta tota res est. Ita eum a me dimisi, ut ipse quoque fateretur, nullam omnino in me hærere culpam. Id adeo ex ipsius ad Cardinalem Ferrariensem litteris intelligere poteris, quæ ad te una cum his in eumdem inclusæ fasciculum perferentur. Mi Lambine optime & amicissime, quæso te, quæ, quænam ego tandem verba reperiam, quibus communi hero nostro, amplissimo, atque ornatissimo Cardinali Turnonio gratias agam? Adjuva me, si quid potes. Nam ego quidem magnitudine beneficiorum ipsius in me obstupefactus, hæreo. Tantam fuisse in illo heroe humanitatem, ut, quod ego nunquam neque petere, neque sperare ausus essem, id ipse bis jam, primum apud triumviros gymnasii Patavini, deinde apud Cardinalem Ferrariensem suapte sponte fecerit! Itaque, ne vivam, si non dies, noctesque cogito, quibus modis & me gratum ostendere, & conservare tam prolixam ipsius erga me voluntatem queam. Scribere ad eum vehementer cupio. Sed mehercule tantum me ei debere sentio,

tio, ut verba mihi desint idonea. Verumtamen constitui scribere, idque quam primum. Interea, mi Lambine, peto abs te, ut cures ne suam erga me voluntatem immutet. Nam Deum immortalem testor, si is me amare desinet, vitam mihi insuavem futuram. Meas ad Cardinalem Ferrariensem litteras tibi mitto vulgari Italorum sermone scriptas, propterea quod Νικῆτus mihi, ut ita facerem, auctor fuit; una cum eis Νικήτι ad eum litteras in eumdem fasciculum inclusi. Neutras obsignare volui. Volebam enim, te utrasque legere. Si tibi videbitur, mea interesse illas Cardinali tuo & meo recitari, per me facias licet. Usus sum modica παῤῥησία. Sed quid agas? Non possum eam meo ingenio vim afferre non libere, quod sentio, scribam. Postea quam utrasque legeris, peto abs te, ut eas annulo tuo obsignes, Florentinumque roges, ut in fasciculum tui Cardinalis conjiciat, & Ferrariam perferendas curet. Scribito ad me quam sæpissime tuo more, ego rescribam meo. Vale. Patavii. Ibid. Febr. anno MDLXVIII.

D. LAMBINUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

III.

Nihil erat, quod scriberem: sed te imitari volui, atque idipsum scribendum esse existimavi. Expecto tuam ad lectorem epistolam, & versus. Tum de illo loco τὸν προτεθέντα νόμον δραθεῖναι καλῶς. Qui est fol. 68. & de nomine διάτασις, quod jam *contentionem* Latine reddideram, quid sentius. Nondum venerunt ab illo (tenes quem dicam) litteræ. Simul ut venerint, quid in eis scriptum fuerit, odorabor. Sagacem me dices fuisse. Verum quid ad te? Nunc expeditus, nunc liberatus es. Nullus est illi de te quærendi relictus locus. Jam vero de Francisco Turnonio Cardinali, iste in ore, iste in oculis. Nunquam hic de litteris sermo habetur, quin continuo de te mentio fiat & honoris, & amoris plena. Omnes ejus familiares & comites tibi omnia læta & secunda exoptant: teque, quia ad majora natum existimant, tendiculis illis, & plagis, quibus captabaris, extricatum esse magnopere lætantur. Tuas ad illum acutissimas & prudentissimas litteras Cardinali meo recitari proba-

vit. Easdem paucis quibusdam (quos nosti) legendas dedi. Negant, quicquam majore consilio a quoquam fieri, aut scri- bi potuisse. Gaudent, te tuam libertatem ei homini non commisisse, qui, cum te primum cupide & honorifice ar- cessivisset, atque ultro appetivisset: deinde fastidiose prope- modum exclusisset: idem postea mutato iterum consilio re- vocarit. Præterita igitur omnia tibi ita pulchre & honeste ceciderunt, ut nihil intervenire possit, quod tantam εὐτυχίαν conturbet. De futuris, quæ sunt πάυπην τοῦ μύθου λύσιν con- secutura, dormito (si me audis) in utramque aurem. Dii immortales in te omnia naturæ bona contulerunt: fortuna te adjuvat, virtus tibi non deest, consilio abundas, ingenio præstas; tantum tibi ne ab invidis ac malevolis opprimare, magnopere cavendum est; quod hac una ratione facillime assequeris, si neminem sciens læseris: si integre, pie, tem- peranter vixeris: si denique totus teres, atque rotundus fueris, ne quid in tua vita criminis, atque adeo suspicionis hærerere possit. Hoc institutum si tenebis, nihil est, quod τῶν δυναστῶν τούτων πλοῦτον ἐνδεῆ, καὶ τύχην ἀτυχῆ de- sideres. Quamquam cui hæc scribo? nempe ei homini, qui quanti κίβδηλα ταῦτα, καὶ ταραχώδη εὐτυχήματα æstimet, re declaravit. Sed videto primum ut tibi constes: deinde ut Turnonii Cardinalis, qui te tuæ virtutis opinione incen- sus unice diligit, cohortatio purgatam crebro tibi perso- net aurem. Nihil ne præterea est, quod scribam? nihil, nisi quod miratus sum, & miror etiam nunc, te, cum ego de Gallo quodam nuper ad te scripsissem, hoc est nostrate, ita mihi rescripsisse, *vestratem* hominem. Amabo te, non tu etiam Gallus es? Quid respondebis Lemovicibus civibus tuis ex Italia te revocantibus, ac vindicantibus? Gallum te esse negabis? Romanum, aut Venetum, aut Patavinum esse dices? Audio, duarum civitatem esse jure civili posse neminem & statim, ut quis in aliam civitatem receptus sit, illius civitatis cui se dicarit, civem esse, scio. Sed quando civis Romanus, aut Venetus factus es? Quod si ne- que Romanus, neque Venetus, neque alius civitatis civis ea, relinquitur, ut aut nullius, aut ejus civitatis sis, quæ suscepit, quæ edidit, quæ aluit, quæ instituit, quæ deni- que talem, qualem nunc admirantur externæ nationes, per- fecit, ac perpolivit. Dices, te nullo tuo merito ab ingratis Gallis esse e patriæ finibus ejectum, atque expulsum. Non

est

est ita, mi Murete. Non enim, si pœnam legibus iis, contra quas nihil (ut ego quidem arbitror) commiseras, constitutam, voluntario exilio declinare, quam inimicis tuis jugulum præbere maluisti: non si certorum hominum tuæ præstantiæ, & gloriæ invidentium consiliis occultis, & insidiosis cedere, quam vitam tuam præcipiti, & turbulento judicio committere, tutius esse duxisti, idcirco exsules. Exsules sunt facionorosi homines, flagitiosi, scelerati, sicarii, venefici, impuri, impii: Te, quem olim Galli litteris dediti præsentem attentissimis, atque avidissimis auribus audierunt: nunc abscentem sollicitis animis desiderant & calamitate levatum volunt: quem Veneti per quadriennium, modestissimum, continentissimum, integerrimum, religiosissimum, innocentissimum cognoverunt: quem Principes, & Pontifices secum vivere, sibique contubernalem esse cupiunt: cujus litteris, sermone, congressu delectantur: cujus doctrinam cum singulari eloquentia conjunctam admirantur: quem incredibili amore complectuntur; quis exsulem appellabit? Dices, hæc præclare, & magnifice dici: te interea tamen patria carere. Atqui aliud est carere, aliud perpetuo carendum esse. Non dico hoc temere. Audivi, cum diceret Franciscus Turnonius Cardinalis, sese pro sua erga te benevolentia, habere in animo, omni studio elaborare, ut tibi pateat in Galliam reditus; idque ut obtineas, & cum Rege, & cum Pontifice Maximo Pio IV. diligenter acturum: utriusque autem auctoritate in hac causa usurum, ut tu non solum pœna, verum etiam culpa, si quid forte abs te peccatum est, liberatus, in Gallia nostra reliquam ætatem agere possis. Itaque, nisi tibi deesse voles: nisi patriam tuam tibi ultro dextram porrigentem, complectique cupientem aspernabere, magnam te video & ejus recuperandæ, & vivendi cum tuis facultatem esse habiturum. Atque hac de re ego, Villarius, & Sandrinus nudiustertius accurate locuti sumus. Quem sermonem tibi totum perscriberem, nisi ad congressum nostrum potius reservandum esse existimarem. Fuit enim in te & honorificus & amoris plenus. Cum igitur hæc ita sint, (fui enim longior, quam debui, atque adeo, quam volui) velim, mihi quamprimum respondeas, quamobrem, cum ad me scriberes, Gallum hominem *vestratem* potius, quam *nostratem* dixeris. Vale. a. d. x. Kalend. Marc. in Corneliano.

M. ANTONIUS MURETUS

D. LAMBINO S. D.

IV.

RESpondebo iis potissimum tuarum litterarum capitibus, quæ mihi videntur maxime responsionem flagitare. *Vestratem* hominem eo dixeram, quia tu, & ille Belgiæ estis. Nam, quod ad Galliam attinet, ego & Gallus sum, & me, quamdiu vivam, Gallum profitebor. Sed gaudeo, te id quod scripseram, in eam partem accepisse; & occasionem hinc tibi natam esse scribendi ad me de honorificis, & amicis sermonibus, quos tu, Villarius, & Sandrinus de me habuistis. Ego quidem neque illis, neque tibi gratias agere debeo, ne pro salute ipsa, cujus mihi vel pariendæ, vel restituendæ a vobis consilia capiuntur, vili munere defungi velle videar orationis. Vulgaribus & usitatis beneficiis gratiarum actio debetur hoc, quo majus homo ab homine accipere nullum potest, ὡς δαιμόνιόν τι silentio potius est & cogitatione venerandum. Sed quod meam super ea re sententiam requiris, dicam: ἐγὼ περὶ μὲν τοῦ ἐπανέρχεσθαι εἰς τὴν πατρίδα οὐδέν πώποτε, ὡς ἔπος εἰπεῖν ἐφρόντισα, καὶ αὐτὴν τὴν ἐπάνοδον οὐ περὶ πολλοῦ ποιοῦμαι, τὴν ἐμὴν τύχην παραμυθούμενος τῷ τοῦ γνωμικοῦ. Πατρὶς γάρ ἐστι πᾶσ' ἵν' ἂν πράττῃ τις εὖ. Καὶ μὴν οὕτω τὴν ψυχὴν διακείμενος τὴν τοῦ ἐπανέρχεσθαι δύναμιν, ἕν μοι τῶν ἐν τῷ βίῳ ποθεινοτάτων εἶναι νομίζω. Ac quod, si liceret nunquam tamen fortasse facerem, id non licere, vix satis æquo animo fero. Ego autem constitutum in animo habebam, annos aliquot exspectare πρὶν τοῦ τὰ τοιαῦτα κινεῖν, atque eniti, ut mea bona existimatio, & fama bonorum mihi ad hanc rem adjumento esset. Verumtamen tuo judicio rem omnem permitto. Interea velim ex te audiat P. Villarius, quantum ego, & mihi conscius sim & profitear, me sibi debere, quamque beatum me futurum putem, si mihi aliquando referendæ gratiæ potestas detur. Eum igitur, & Januoctium, & Laureum, & Torodem meis verbis salvere jubeas velim. Vale, mi Lambine omnium meorum amicorum amicissime. Patavii, a. d. VII. Kal. Mart.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS D. LAMBINO S. D.

V.

TUas litteras hodie accepi. Meas puto heri a prandio tibi fuiſſe redditas cum iis quas ad Rufillum dabam. Videor mihi tuis omnibus reſpondiſſe, ſaltem ad ea capita, quæ reſponſione aliqua indigere videbantur: niſi quod non ſatis commemini, ſcripſerim, nec ne περὶ διαστάσεως, quam *contentionem* interpretaris lib. nono de morib. ad Nicom. quo de nomine, cum me in omnes partes cogitatione converterim, nihil potui reperire melius tuo. Nam de illo loco qui eſt in extremo decimo, ὅν τινα καὶ τὸν προτεθέντα, poteſt ne cuiquam (Perionium ſemper excipio: de quo ita ſentio, nihil poſſe eſſe tam abſurdum, quod non ei interdum & veniat in mentem, & probetur.) Sed poteſt ne cuiquam dubium eſſe, quin ita intelligendus ſit, ut tu cenſes? Quin Argyropylus quoque & Aretinus a te faciunt. Divus Thomas autem more ſuo fecit, ut ex interpretatione neque bona, neque vera, bonam tamen & veram ſententiam eliceret. Itaque eum quoque habes adſtipulatorem. De his hactenus. Litteras Cardinalis Ferrarienſis ad me, & Sandrini ad te cum tuis accepi. Utraſque remitto. Eas, quas Princeps ille clariſſimus mittit ad ad me, leges: & lectas remittes, ut eaſdem conſiderem per otium, & reſcribam. Quicquid conſilii cœpero, tu primus eris particeps, & conſcius, quemadmodum amicitia noſtra poſtulat: ex qua equidem majorem in dies & fructum, & ſuavitatem percipio. Simul atque remiſeris, (quod cras fiet, aut perendie) aggrediar ad reſcribendum. Simulque de eodem oleo, & opera ſcribam aliquid ad communem herum noſtrum Cardinalem Turnonium. Sed te mihi adjutorem eſſe neceſſe eſt in re levi & puſilla, quam tamen ipſe per me non ſatis commode explicare poſſum: id eſt, in litterarum inſcriptione. Niketus cum ad Card. Ferr. Gallico ſermone ſcriberet in inſcriptione ſuarum nihil præter vocem *domini* iteratam ad nomina illa ſolemnia & neceſſaria, *Card. Ferr.* adjunxit. Ejus ne exemplum ſequi debeo: an magnifica illa verba adhibere Italis uſitata, *Reverendiſs. Illuſtriſs.*? Inepta hęc καὶ φορτικὰ eſſe intelligo: ſed tamen ne his quidem minimis rebus ruſticus videri velim. Vale. Patavii a.d. v. Kal. Martias.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS
D. LAMBINO S. D.
VI.

TUas omnes litteras accepi: hoc primum sequitur nunc, ut ad eas respondeam. Quando vir clariss. Card. Turnonius præcise, & sine ulla exceptione jubet, ut dedam me Hippolito Estensi Card. Ferrariensi, geram ei morem σὺν Θεῷ. Hoc enim tibi persuasum habe, mi Lambine, Cardinalis Turnonii voluntatem mihi, quamdiu vivam, instar Helices, aut Cynosuræ cujusdam futuram, ad quam totus consiliorum meorum cursus dirigatur. Quod imperabit ille, si modo in mea potestate erit situm, faciam, quoquo modo potero. Quin etiamsi mihi ea imperet, quæ facultatem habere non videantur, ea tamen efficere conabor non perficiendi spe, sed obtemperandi voluntate. Hoc certum, hoc deliberatum, hoc fixum est. Hac de re ego ad eum triduo, aut quatriduo scribam: simulque ad Cardinalem Ferrariensem litteras dabo. Hoc ipso die scripsissem: verum, extra occupationes, quibus districtus sum, ita me Deus amet, ut cum ad hos populi primiores scribendum est, nihil mihi venit in mentem, quod scribam, nisi diu, multumque meditato. Interea pro me spondebis, ac recipies Cardinali tuo, me, quod vult, facturum. Tum tu pristinam tuam erga me voluntatem retinebis. De obligatione illa altera noli laborare. Mecum erit iste labor. Fata viam invenient. Atque etiam confido, me eis satisfacturum, qui videantur de me jure queri posse. Mittas ad me velim epistolam illam Gallicam, in qua de me fit mentio. Nihil præterea video in tuis litteris, quod responsionem desideret. Amo te, immensum quantum! teque orarem, ut patria redderes, nisi exploratum haberem, te tua sponte facere. Salutem omnibus meo nomine, sed in primis P. Villasirio. Quid sibi vult autem tam subitus, atque inopinatus vester ex Italia discessus? Jocone, an serio ista scripsisti? Si quid est τῶν ἀπορρήτων, taceo: sin, fac ut sciam. Vale. Patavii. Pridie Kal. Mart.

MU-

MURETUS LAMBINO S. D.

VII.

JAm scripseram ad libros Valgrisii, cum allatæ mihi sunt tuæ litteræ. Itaque etsi valde sperabam, meis precibus nihil opus fore, tamen, quod erant jam scriptæ litteræ, mittendas censui: idque feci. Assuefieri paulatim aures tuas, quasique occalescere, gaudeo. Manutius heri ad me scripsit, si quid mutare vellem in notis illis meis ad Terentium, aut ad eas aliquid addere, ut primo quoque tempore facerem: se de eis denuo propediem excudendis cogitare. Denuncio igitur tibi, si quid adjuvare in ea re me potes, (potes autem plurimum) ut facias. Alliano nostro, quem talem tibi videri, qualis mihi semper visus est, id est optissimum, ac modestissimum virum, imprimisque φιλόφιλον, immortaliter gaudeo. Ei igitur plurimum meo nomine salutis imperties. Vale, amicorum meorum optime, & integerrime. Id. Mart. Patavio.

MURETUS LAMBINO S. D.

VIII.

SCiebam, me illud de *irritandi* verbo alicubi legisse: sed nolebam obstinate contendere, nisi locum etiam ipsum indicare possem. Hodie reperi. Est autem in iis, quæ notavit Pierius in librum decimum Virgilii, his verbis: *irritatque virum telis. Impressi codices omnes*, irritat, *geminato* r *scribunt; sonet ut de nare canina littera. Irrito tamen ab ira est*. Hæc Pierius. Sed tamen scrupulus adhuc aliquis meo in animo insidet; propter verbum, *Prorito*. Ne forte ambo ex eodem fonte fluxerint. Tu cogitabis. Sed amabo, quid tibi venit in mentem, ut juberes, a me concerpi, quæ in notis illis tuis Terentianis minus probarem? Ego vero omnia ita approbo, ut nihil supra. Itaque, quæ ad meum institutum pertinebunt, iis utar: cætera ad usum meum asser-

asservabo, idque ἐν κειμηλίοις. Cucuronis nostri munusculum mihi longe jucundissimum fuit: idque velim abs te ei omni asseveratione affirmari. Profecto quibuscumque locis putabo testimonio meo, ac prædicatione aliquid ipsius nomini celebritatis afferri posse, non deero. Ita enim eum in arte illa, cui se dedit, excellere video, ut sit cum iis, qui principes habentur, meo quidem judicio, conferendus. De viginti quatuor illis librorum tuorum exemplis noli laborare. Ego rem, cum tu voles, confecero: idque ad me recipio. In his litteris aliena, ut vides, manu usus sum: quod recenti a prandio ne scriptio mihi non satis firmo obesset, verebar. Saluta mihi communes amicos, & Vale. Idib. Apr. Patavio.

MURETUS

LAMBINO S. D.

IX.

QUod ad te rarius scribo, quam aut tu cuperes, aut amicitia nostra fert: peto a te, ne id potius negligentiæ, quam negotiorum, quibus assidue premor, multitudini ascribas: nam illud non puto petendum esse, ut ne quid propterea de amore erga te meo imminutum putes. Ego enim si quicquam tale suspicarer, mihi crede, istuc accurrerem, tibique modis omnibus probare conarer te mihi ita carum esse, ut vix ipse tibi sis carior. Quare noli, si quid unquam de te bene merui, si me nihil carum vivere cupis, si me salvum vis denique, noli deponere eam voluntatem, quam erga me jampridem suscepisti. Ego te eximie amare, ita uti tua eximia virtus promeretur, non desinam, nisi ipsemet amare me desinam: quod tuus Aristoteles ait esse τῶν ἀδυνάτων. Propediem mittam ad te Catullum, Tibullum, & Propertium cum scoliis quibusdam meis: in quibus est aliquot locis facta tui mentio. Sed, amice magne, noli quicquam elimatum, aut elaboratum exspectare. Omnia vulgaria ac protrita, & a Decimo Lælio, non a Persio, legi digna, quæ tamen tu qualiacumque sunt, quia nostra sunt, probabis, & non invitus leges. Vale. Illustrissimo Cardinali si meo nomine salutem dixeris, erit gratissi-

tissimum, Villarium item, Laureum, Torodem, cæteros mihi diligenter saluta. Donatum Jannoctium nuper vidi Patavii. Nam hæc scripsi Venetiis in taberna quadam libraria, cum hodie patavio venissem, hodie Patavium cogitarem. Iterum vale κεφαλή μοι προσφιλεστάτη Id. Quinctil. MDLVIII.

MURETUS

LAMBINO S. D.

X.

PEtrum Paganum, quibus apud te laudibus ornaverim, scis: quamque diligenter & accurate tecum egerim, ut eum in amicitiam tuam reciperes, hominemque & probum, & eruditum, & perstudiosum tui toto pectore complectere. Ejus ego nunc ex ædibus hæc ad te scribo: teque verbis ipsius rogo, si quando erit tibi hac iter, ut eum tibi invisendum, salutandum, etiam, si videbitur, domo ipsius æque atque si tua esset, tibi utendum putes. Mihi crede, cognosces hominem tua amicitia dignum. Nunc cum ex ipso audierim, fore, ut die crastino Hieronymus Amaltheus, ad suos rediens, hac transeat: cumque ita ferat itineris ratio, ut Corneliano quoque eum iter facere oporteat: putavi objectam esse mihi occasionem, qua tibi, qua vobis omnibus, ac imprimis ipsi amplissimo atque Illustrissimo Cardinali rem gratissimam facerem. Hic ille Amaltheus est, quem tibi affirmavi, magisque ac magis affirmo, omnium, qui hodie vivant, Italorum, quos ego quidem noverim, præstantissimum poetam esse: eumdemque medicum οὐ τῶν τυχόντων, immo, ut ille ait, πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων. Velim, patefacias ei aditum ad Cardinalem: nam & ille non vulgari se honore a te affectum intelliget, si, productus a te possit ei καταφιλεῖν τὰς χεῖρας: (agnoscis castrense verbum) &, nisi me valde fallit animus, Cardinalis ipse magnam ex ejus sermonibus percipit voluptatem. Id autem ut facilius fieret, has ad te litteras scripsi, quæ Amaltheo darentur, ut eas ipse perferret. Sed cœnandum est. Vale. Taruisii IV. Kal. Decemb.

DIONYSIUS LAMBINUS

M. A. MURETO S. D.

XI.

Pontifex Vesontionensis, qui Patavium (ut scis) non ita pridem se contulit, ut juris civilis, & philosophiæ, & literarum humanarum doctoribus operam daret: nudiusquartus venit in Cornelianum, Francisci Turnonii Cardinalis salutandi, & invisendi gratia. Erat in ejus comitatu theologus quidam notus mihi nomine tantum Gilbertus Cosinus. Is non ita longo, postquam in cubiculum Cardinalis cum Pontifice introivit, tempore, me requisivit, ut videret. Inambulabam tum forte hora diei decima sub dio, quam densissimis diffuse ramis arbores locum ab arbitris remotum, ac liberum opacabant. Comes erat nullus, præter unum libellum, quem mecum tuleram, ut, si forte deficeret me, quod inter ambulandum animo agitarem, lectiuncula me oblectarem. Aliquot jam spatia confeceram nescio quid meditans nugarum, totus in illis, cum puer currens nunciat mihi, Pontificem Vesontionensem venisse: quemdam esse ex ejus comitibus, qui me salutare, & convenire vellet: quod si in cubiculo meo fuissem, ultro ad me venturum fuisse. Quibus auditis, puerum ad eum præcurrere jubeo, eique renunciare, me in propinquo saltu ambulare, & mox affuturum. Ita præmissum puerum e vestigio consecutus sum. Cosinus autem, simulatque audivit de meo, ubi essem, properanti mihi venit ipse quoque cupide obviam. Cum in congressum venissemus, post illa, quæ ἐν τῇ ἀπαντήσει dici solent, primum multa ille de me, more hoc insulso, in os, & coram: quæ ego (nosti enim me πρὸς πᾶσαν κολακίαν δύσκολόν τε, ϗ ἀντίτυπον ὄντα) perinvitus & pæne dicam, recalcitrans audivi: deinde non pauca de Genua, Robertello, Fallopio, & cæteris. De te percunctans tandem, & ῥήξας φωνὴν (longum enim erat de aliis dicentis aures tam patientes, & faciles præbere: de te autem ab eo, qui Patavio recens veniret, nihil audire.) Sed Muretus noster (inquam) quid agit? ut valet? nihil de novi scribit, quod alios delectet, ipsum laudibus æternis illustret? Ille vero, inquit, Patavio dies aliquot abfuit: quam ob causam, nescio: nisi quod Patavii dissemi-

seminatus est ab invidis (opinor) hominibus rumor de eo non bellus. Itaque nobiles aliquot adolescentes Veneti prudentes, & boni, qui cum eo vivebant, recepisse se ad suos dicuntur. Muretus autem, cum paucis post diebus illos consecutus esset, hoc consilio, ut se purgaret, atque aliquantum temporis, dum rumor ille deferuesceret, Venetiis consedisset, Patavium rediit tristis ac demissus. Diciturque, prioribus ædibus, in quibus laxissime habitabat, relictis, alias angustiores conduxisse. Hæc cum audissem, valdeque ea auditione perturbatus, & propemodum exanimatus obstupuissem, & vix tandem me collegissem, quæsivi, certone sciret, tuos abs te discessisse. Negavit ille, se certo scire. Eorum, quæ diceret, rumorem sibi esse nuncium, præterea neminem. Hoc unum se exploratum habere, te Venetias profectum esse, ibique dies aliquot constitisse: deinde Patavium reversum esse: ædes tuas non ea, qua ante, frequentia celebrari. Hæc mihi Theologus ille. Quæ me plane perculerunt, atque afflixerunt: neque extollar, aut recreabor prius, quam ex tuis litteris, quid acciderit novi, cognovero. Quamobrem, si me amas, fac ut de toto hoc rumore diligenter ad me scribas: ut, si verus sit, (quod Dii immortales omen avertant) nos subveniamus: sin falsus, (quod spero & opto) cura, metuque liberemur, & gaudeamus, & tibi gratulemur. Scis quanti te Franciscus Turnonius Cardinalis, quanti te faciamus. Meministi, commendationem nostram tibi ad amicitiam & gratiam Cardinalis colligendam magno adjumento fuisse. Si ea de te audiet, quæ nos rubore perfundant, quid nobis miserius? Non enim jam nobis erit integrum Horatio obtemperare illa præcipienti & monenti: Qualem commendes etiam atque etiam aspice, ne mox incutiat. Tenes cætera. Piget me plura hac de re scribere. Vehementer sollicitus sum, valde hoc nuncio territus. Tu, ut primoquoque tempore mihi metum, in quo nunc versor, adimas video. Significavi tibi aliis litteris, me libros de moribus ad Nicomachum a me conversos Lutetiam misisse, ut ibi de integro, & quidem emendatiores, quam Venetiis, excudantur: certiorem etiam te feci de Theologorum Parisiensium severitate, seu potius (non enim puto hæc theologis curæ fuisse) inimicorum & invidorum tuorum acerbitate, qui nomen tuum e libris meis tolli jusserunt. Vale pridie Idus Sext. MDLVIII. in Corneliano.

MU-

MURETUS
LAMBINO S. D.
XII.

PRimum de iis, quæ istuc allata sunt, metu omni te libero. Ego Patavio pedem non movi: nisi qud nuper negotiorum causa Venetias profectus sum. Mei omnes adhuc mecum sunt: nisi quod tres, cum febre correpti essent, ad suos se contulerunt, ut ibi melius curarentur. Næ ego, mi Lambine, singulari quodam sum ad invidiam fato. Nam quid mirum est, istuc pervenisse falsos quosdam de me rumusculos, cum Venetiis, hoc est, in ea urbe, in qua, hæc quam vana essent, oculis videri poterat, eadem illa, quæ istuc allata esse scribis, disseminata sint? De libro tuo, nodus est ad solvendum difficilis. Dabitur enim magna occasio hominibus quærendi quid acciderit: ut satius fuerit me nunquam initio inseri, quam nunc evelli. Tu cogitabis Catulli exemplaria duo, antequam Venetiis discederem, curavi danda Donato Jannotio: quorum unum, mea causa, sibi asservaret, alterum ad te ferret. Itaque miror, quid factum sit. Litteræ illæ tuæ superiores ad me non pervenerunt. Posthac cum ad me voles scribere, nihil potius, quam ut ad Cavalcantem mittas. Equidem valde conturbatus sum: ac parum abest, quin cogitem in aliquas solas terras, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam. Ejus autem rei mihi sese offert occasio sane luculenta. Sunt enim, qui me honestissimo stipendio, in Græciam conentur abducere. Quid enim faciam, qui neminem lædens omnibus omnium invidorum, ac malevolorum dentibus petor? Vitæ me prope ipsius odium capit. Tu bene vale, ne ego deterius etiam valeam, si tecum minus belle agatur. Cardinalis saltem Turnonius, columen meum, ne me amare desinat, tu cum Villario, Donato, Laureo, Torode, cæteris, quantum vobis est, præstate. Litteras tua valde expecto. Patavii. vi. Kal. Sept. quo ipso die tuas litteras acceperam, quæ tamen a te datæ erant Prid. Id. Sextil.

D. LAMBINUS MURETO S. D.

XIII.

POstridie quam tabellarius Cardinalis Turnonii Venetias ire solet, tuas postremas litteras accepi, Itaque eis non potui citius, quam hodierno die respondere, nisi vellem meas incertis hominibus committere. De rumore illo, scito me magno metu, magna cura, magna denique animi molestia tuis litteris esse liberatum. Dii male faciant illis talium sermonum, qui ad alterius existimationem lædendam valent, artificibus. Atqui, vide quam sis incautus immo vero quam credulus, & εὐήθης. Is, qui mihi primus hanc fabulam narravit, dicebat, se eam Patavii e quodam, qui te quotidie invisere solet, &, quo tu familiarissime uti consuevisti, accepisse: nomen se negabat scire. Tantum in Mediomatricum finibus natum esse dicebat: eumque sic mihi describebat: brevi collo, capite obstipo, rufo capillo, sparso ore, cæsiis oculis, naribus amplis, atque obtusis. Huic homini, si sapis, cave quicquam posthac credas: qui tibi domi tuæ blanditur, foris obtrectat: fronte, & vultu amici speciem præsefert, consilio & voluntate inimicus est: verbo & sermone liberalis, humanus, & officiosus est: re, & factis illiberalis, inhumanus, & capitalis est: cujus denique blanditiæ insidiosæ, oratio infidelis, congressus pestilens & perniciosus. Is quidem, quod in eo fuit, te propemodum perculit, atque evertit. Quod nisi tua innocentia, integritas, veritas denique tibi mature subvenissent, periculum erat, ne macula sempiterna tuo in nomine, tuaque in fama hæreret. Nunc autem tot clarissimorum, & gravissimorum virorum; quibus tu notissimus & clarissimus es; testimonio convictis, atque compressis invidiorum tuorum obtrectationibus, falsisque criminationibus, tua vivi quidem vox, oratio, consuetudo præstantibus & principibus in republica viris erit optabilis & jucunda; mortui vero gloria crescet, & vigebit memoria hominum sempiterna. De libro, quid futurum sit nescio. Scripsi quidem ad eos, qui Lutetiæ negotia mea gerunt, ne patiantur excudi potius, quam tanta injuria tibi inferatur. Unum vereor, ne quo tempore meæ litteræ ad eos pervenient, res jam non sit integra. Quod si accidet, quid consilii capiendum censes? aut quo

modo, quod erit ab illis inceptum, revocari, & corrigi, quod factum, infectum esse poterit? scis hoc belli tempore, cum ex Italia longo flexu, longoque circuitu per Rhœtos, & Vindelicos itur in Galliam, litteras Roma vix vicesimo die Lutetiam pervenire: ut omittam sexcentos casus, qui in tam longo itinere nec opinato intervenire possunt. Omnino res difficilis, ut scribis: eoque difficilior, quo minus loci consilio relictum est. De invidis, dubium istuc quidem non est, quin ab hoc genere acriter oppugneris. Sed quid tum postea? num tibi idcirco aut Italia, altera tua patria, relinquenda est: aut in peregrinas terras cogitandum? Quasi vero locus ullus sit in orbe terrarum, quem quidem homines incolant, ab invidis purus & vacuus. Nam quod scribis, parum abesse, quin solas terras cogites, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audias: consilium tuum laudarem, nisi homo natus esses, non fera: aut si in solitudine homo humanitate politus vitam agere posses. Multa nobis in hac vita, Murete, natura commoda, multa incommoda proposuit. Multa nos suavia & jucunda in vita retinent: multa perpessu aspera, atque acerba vitam odiosam, amaram, atque insuavem reddunt. Sed sapientis est, cum his incommodis, tot hujus lucis opportunitates & commoditates compensantem, & comparantem, vitæ dulcedine, dum licet, frui: quæ in ea sunt aliquanto amariora, animi æquitate condire. Dum hominum genus erit, invidia præstantissimum quemque insequetur & petet. Quam una ratione facillime placabis, si te inertiæ, desidiæque, virtute relicta, dederis: hoc est, si contemni, & latere, quam in pretio esse, & excellere malueris. Quod te facturum non puto. Novi enim tuos ad virtutem, & veram laudem impetus. Quod si mutare consilium velles, tibi tamen non liceret. Non enim tibi jam integrum est, tot scriptis, tanquam tuæ constantiæ obsidibus implicato, atque irretito, totas vitæ tuæ rationes conturbare, novamque ac longe dissimilem vivendi viam inire. Reliquum igitur est, ut quem a puero vitæ cursum instituisti, eum constantissime tenere perseveres: vitæ integritate, innocentia, continentia, pietate, invidiorum morsus & criminationes, quoad ejus fieri queat, debilites: clarorum, potentiumque virorum amicitia, opibus, auctoritate tuum otium sustentes, tuas fortunas augeas, tuum caput tegas, tuam vitam munias. Vale, a. d. xv. Kalend. Septemb.

MAR-

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM

LIBER II.

Qui Primus est Jacobi Thomasii editionibus, cuique admiscentur passim, ut in primo nostro, aliorum quædam ad Muretum Epistolæ.

M. ANTONIUS MURETUS

JOANNI NICOTIO.

V. Clar. Consiliario Regio S. D.

EPISTOLA PRIMA.

Ultæ causæ sunt, Joannes Nicoti, vir clarissime, propter quas magnorum & illustrium virorum epistolæ expetantur. Sunt quas sermonis nitor & elegantia, & nativa quædam pulchritudo, nullo, ut videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet. Sunt contra, quæ & verborum & sententiarum minime vulgato genere cultum, & artificium ostentent. Nonnullæ etiam ita scriptæ sunt, ut historiam quasi quamdam contineant eorum temporum, quibus ii, qui illas scripsere, vixerunt. Atque hæ, sive a disertis, & ingenuarum artium scientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur; sive etiam ab iis, qui lepore ac festivitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. Historia enim, ait Plinius, *quoquo modo scripta delectat*. Graves quædam & philosophicæ, officii præcepta tradunt; falsas opiniones evellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis cur-

turpitudo sit, docent: quo in genere Seneca excellit. Quædam, etiamsi ad res modo privatas & familiaria negotia pertinent, excitant tamen hominum studia, propter eorum, a quibus scriptæ sunt, auctoritatem. Natura enim comparatum est, ut, quos admiramur ac magnificamus, eorum omnia maxima minima cognoscere cupiamus. Recteque ac vere Xenophon, virorum virtute præstantium non seria modo, sed & joca digna esse ait, quæ memoriæ commendentur. Et certe si vascula quædam, quibus illi usi erant, & alia, quæ in eorum suppellectile ac frivolis fuerant, mortuis ipsis cupidos emptores invenerunt: (quommodo lucernam Epicteti mille drachmis Protei Stoici baculum talento venditum accepimus) multo magis eorum quamlibet tenues & exiles epistolæ in pretio esse debent. Sed ego hæc omnia mecum agitans, causam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epistolarum mearum librum videre multi istic, ut scribis, elegantis ingenii homines concupiscant. Sive enim Latinas litteras amant, & ad aliquam Latine scribendi facultatem pervenire cupiunt: quisquamne est, qui, cum extent Ciceronis, Senecæ, Plinii epistolæ, non dicam ex meis, sed ex cujusquam, qui his mille annis vixerit, Latinæ linguæ aut integritatem, aut copiam sibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicumque scribendæ epistolæ artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Seneca gravius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari potest? Gravidarum mulierum morbus ille fuerit, quæ, neglectis bonis ac salubribus cibis, cinere se nonnunquam & carbonibus pascunt. Ne res quidem ipsæ adducere, aut invitare quemquam possunt ad epistolas meas cupide legendas. Homo enim privatus, qui ita in libris ac litteris consenuerim, nullam ut unquam attigerim Reipublicæ partem, nullam unquam epistolam scripsi, nisi quæ ad eam non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego sum, ut, quod postremo loco posui, auctoritate quisquam adductus mea res meas cognoscere cupiat? Mitto jam, quod cum in cæteris, tum in hoc præcipue genere ita negligens sum, ut epistolas uno impetu fusas, raro admodum bis legere; certe quidem nunquam bis scribere, sed ut primum fluxerunt, liturarum sæpe ac macularum plenas, ad amicos mittere soleam. Itaque multum negotii

habui

habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam præter paucas, quas familiares quidam mei descripserant cæteræ ab iis ipsis, ad quos missæ erant, aut ab iis in quorum manus mortuis ipsis pervenerant, corrogandæ, quasique ostiatim conquirendæ fuerunt. Quas non ullo ordine aut personarum aut temporum, (neque enim res tanti videbatur,) sed ut quæque allata erat, & cum eis nonnullas ad me a viris doctrina & auctoritate præstantibus scriptas, in unum volumen congerendas curavi; ut tuæ vel voluntati obsequerer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiæ nostræ, & prudentiæ tuæ in maximis muneribus publicis obeundis jam pridem spectatæ tribuo, ut nulla in re tibi aut volenti negare, aut suadenti adversari fas putem. Quare quid a me postules, aut quid me facere jubeas, ipse videris: certe, quidquid postulaveris, quod quidem in me situm sit, consequeris. Hoc autem æquiore animo passus sum exstare aliquas epistolas meas, quod quædam multis jam abhinc annis æditæ sunt pro meis, de quibus scribendi ego ne per somnium quidem unquam cogitavi. Confixerat eas is ipse, qui tanquam a me ad se missas divulgaverat, homo eruditus ille quidem, sed improbus, & natura nocendi ac malefaciendi cupidus: cum plurima & maxima officia, quibus a me affectus erat, summis injuriis compensare vellet. Qua de re olim a me graviter objurgatus, multis cum lacrymis a me veniam petiit, laqueo digna commisisse se fassus; cum ei sermoni Hadrianus Turnebus, & Joannes Auratus præsentes interessent. Sed mittamus hæc. A te pro amicitia nostra peto, des operam ne quid istic excudatur pro meo, quod meum non sit. Quid enim futurum est, nisi coerceatur istorum audacia, qui superioribus mensibus poema quoddam de laudibus Joannis Austriaci, quod ego nunquam legeram, pro meo ediderunt? In quo & mihi & ei, cujus illud poema est, imposita insignis injuria est. Nunc tua potissimum fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale posthac eventurum esse confido. Vale. Romæ IX. Kalend. Septemb. MDLXXIX.

JOANNES NICOTIUS

Libellor. Supplic. in Regia Mag.

MARCO ANTONIO MURETO Viro eruditissimo S. P. D.

II.

Respondet præcedenti.

REm periculi mei me fecisse ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad plerosque amicos tuos dedisti, litteras tandem in manus hominum venire sinas. Ego vero, mi Murete, id quid periculi sit, non sane video: ex idisse tibi quidem certe singularis hujus erga litteratos omnes beneficii gratiam facile perspicio, qui istam clavam de manibus me tibi extorsisset tam ingenue fateare. Nulla enim mehercule earum, quas memoras, causa satis justa, ad promendum tibi unquam fuit. Nam quum jam inde ab adolescentulo, unus e nostris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem, & quovis scribendi, & toto ipsius vitæ genere ita sis consectatus, ut fato tuo civitate etiam Romana donatus fuisse videare, quisquam, quæso, erit, qui quum tuas epistolas leget, non ex orationis venustate (Romana ista quidem prorsus) & eximiarum atque præstantium rerum tractatione, singularem & voluptatem & fructum capiat? Quæ tu summe doctus, ad præstantes omni probitate atque eruditione viros scripsisti, quotidieque quin scribas, efficere ne nequis, non ex earum quidem commentationum genere sunt, quibus non amplius quodvis, quam familiarium epistolarum nomen, merito debeatur. Litterarum, Marce Antoni, ac studiis doctrinæque deditorum virorum inter ipsos per litteras consuetudo, quidpiam egregium atque excellens semper habuit, perpetuoque habitura est. Id adeo quidem, ut illorum, qui olim exstitere, etiam συμπόσια ac δεῖπνα in rebus opera & oleo nostro dignis esse ducamus. Fuit, eritque, quoad quidem mortales terram colent, cuique sæculo rerum & publicarum & privatarum, tum rerum quoque quas neutrarum expertes facile dixeris, sua quædam norma ac ratio, quam, qui id ætatis degunt, multo certe magis a re sua condi-

ſcant, perceptamque uſurpent, quam quæ longe anteactis ſeculis exſtitit. Memini equidem, me, quum in Luſitania Chriſtianiſſimi Regis Legatus eſſem, non tam in rebus Legationis illius commode gerendis, antiquis vel fœderibus, quæ cum Luſitanorum Regibus, noſtris olim interceſſere, vel Annalibus utriuſque gentis verſandis, quam quorum ætati ferme ſuppares ſumus, adjutum ac ſublevatum fuiſſe. Enim vero, Murete, nonnihil haud ita diſpar in iſto etiam ſcriptorum genere contingit. Nam quum ad conſuetudines hominum inter ſeſe inſtruendas atque ornandas, quę viri omni doctrina eruditi cum ſui ſimilibus per litteras colloquuntur, magnopere conducant; ipſa autem conſuetudinum colendarum ratio ac diſciplina, nequaquam in ætates ſolum, verum etiam prope jam in annos ſingulos varia eveniat; non tam aut Ciceronis quidem ipſius, aut aliorum, quos refers, epiſtolis, qui nunc inter homines agunt, quam aut tuis, aut eorum, qui tui ſunt ſimiles, qui profecto perpauci ſunt, adjuvabuntur. Non ſunt denique ejuſmodi tuæ epiſtolæ, quæ ſeclis innumerabilibus manere, ac, ut Scevola ajebat, caneſcere nequeant. Itaque tu ne tibi deſis, valde te hortor atque moneo. Meo res omnis plane, quandoquidem ita tibi cavere velle videris, periculo eſto. Etſi vero id me tuto jubere facile ſentio: ea lege tamen ac conditione quodvis periculum abfuturum promitto, ſi, quod nunc agis, id tu multo dehinc etiam prolixius ages, quæque in iſto genere poſthac ſcribes, diligenter ac ſumma fide ad me perferenda curaverit. Quod autem ſcribis, partum a malevolo neſcio quo, per ſummam fraudem ſuppoſitum tibi fuiſſe, qui falſo ſe tuum eſſe dictitarit; id equidem adeo immerito tibi accidiſſe, ut debeo magnopere doleo. At hercle ille mihi haud ſatis inſidioſe eam fraudem adornaſſe videtur. Qui enim ſcripta tua legerit, vix alterius cujuſquam, quantumvis affabre effictum, commentum, pro tuo agnoſcet. Sunt, mi Murete peſtes quædam hominum, per ſummam nequitiam ac inertiam aliena laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateque vivendi ratio conſtat, propter magnitudinem & animi & ingenii, moderate feras oportet. Hujuſmodi ego hominum monſtra a laceſſitis ulciſcenda minime eſſe cenſeo, quibus ipſis invidia, qua miſerrime peruruntur, ſatis ſuperque perenni ſupplicio eſt. Nam monſtro ſane haud abſimile eſt, in obſcuro Patriam jacere malle, quam ferre æquo animo, lumen ei a præſtantiore quopiam præferri. Haud ſanæ luminoſior uſquam

Gallia nostra futura erat, quo illum animo fuisse intelligo, quam quantum ille sua face ei prælucere potuisset. Non, ut eis prædiis urbanis, æque in litterarum morumque studiis, ne altius quis tollat, actio ullo unquam jure posita apud ullum unquam populum fuit. Quin τοῦ ἀγαθοῦ παντελῶς μὲν πᾶσιν ἐφίεσθαι ἐξεῖναι, tuus ille, aut si certe das, etiam noster in Nικομαχείοις docet. Nihil plane erat, quod malevolus ille jure queri posset, si tu, doctrina singulari ac ingenii vi admirabili in sublime te efferens, ipsius (qui ne in secundis quidem fortasse consistit) fenestellis officiebas: quum ipsi pariter altius tollendi omnium gentium institutis ac moribus, jus esset. Ut ille mihi prorsus ignaviter, ne dicam nefarie, sibi prospexisse videatur, qui Patriæ, in qua ambo & nati & educati, quod summo ornamento es, erisque dum Latinæ loquentur litteræ, id λίαν φθονηρῶς damno sibi esse existimarit. Sed illum jam missum facio. Tu vero, mi Murete, qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi injuriam factam magnifice contemne: ac perge porro, quo jamdiu contendis, ad palmam, quam sanctissimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem, quo ad vivam, si quidem me ad eam rem idoneum censes, non defuturum, hoc mihi credas, vehementer velim. Vale, & me, quod facis etiam atque etiam ama. Dat. Brajæ Comitis Roberti, pridie Kalend. Octobr. MDLXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. *PAULO MANUTIO.*

III.

Respondet Manutio ad lib. III. Epist. 7. Quid homini non timendum? *Cæterum hæc Mureti Epistola legitur & in Epistolis Clarorum p.* 289.

HEri redeuntem a me Balneis Aponi, quo me partim animi, partim valetudinis causa contuleram, exceperunt litteræ tuæ: quæ, quam mihi gratæ fuerint, noli quærere. Mihi crede, quidquid reliquum erat molestiæ ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος, οὐ περὶ πρώην ἔμαθες, deterserunt, omnemque ex eo natam ægritudinem depulerunt. Habebant egregiam sane atque illustrem significationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui; de quo & si mi-

si mihi nunquam, ut dubitarem, contigit; tamen fit, nescio quomodo, ut omnis illius expressio, quasique professio pergrata mihi, perque jucunda sit. Ego, mi Manuti, cum de eo, quod mihi contigerat, retulissem ad medicos, neque illis omni ex parte indicassem, neque quidquam de tota mea ratione ac consuetudine vivendi reticuissem: nihil aliud reperire potui nisi id quod ipse per me facile suspicabar: Nocere mihi, quod tam raro exirem domo; quodque, ut me impetus ceperat, ita me nulla habita ratione temporis, aut ad legendum, aut ad scribendum darem. Itaque de eorum consilio meditor paulo laxius ac solutius vivere, & ante cibum ambulatiuncula modici sudoris aliquid excitare; prætereaque, cum videbitur, alienis & oculis legere, & manibus scribere: quem ad usum parare cogito amanuensem quempiam, cui epistolas inambulans dictem: nisi si quid erit τῶν ἀποῤῥήτων quamquam hæc quoque interdum, sed ἐν αἰνίγμασι. Antea enim solebam statim a prandio calamum in manum sumere, & horam unam atque alteram epistolarum scriptioni dare: quo, reipsa comperi, nihil esse perniciosius. Cavebo igitur, &, ut mones, parcam mihi, cum mea causa, tum mehercules etiam tua. Non enim levem neque contemnendam jacturam faceres, si quid mihi contigeret, φίλου γὰρ οὐδ' ἐν κτῆμα τιμιώτερον. Ego vero amicus tibi sum, & amicus ex animo: quales admodum paucos esse, non injuria querebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu quidem mihi diem præfinis: sed tamen dabitur opera, ut satisfiat tibi. Torquatus Bembus respondit, se cognoscendis mei cupidissimum esse, mihique libenter gratificaturum, quacumque in re posset. Quod scribam, aliud nihil occurrit, etiam atque etiam vale, mi Manuti. A. d. 4. Kalend. April. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

IV.

De Tibullo & Propertio: *Libenter hoc & omne militabitur bellum*, ut ille ait. Ita enim de me meritus es itaque assidue mereris, nulla ut in re unquam a tuo studio discrepare debeat voluntas mea. Sed quæso te, quid t facere cogitas? an forte eadem opera Catullum cum commentario meo; Tibullum autem & Propertium

finem

ſine ullo commentario emittere, eoſque tres unum in librum conjungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem ſuſpicari. Hoc ſi eſt, non equidem reprehendo, neque improbo; etiam librum puto vendibiliorem fore: ſed tamen novum, ut puto, multis videbitur. Sin alia quædam tua ratio eſt, fac ut ſciam. Nam, ſi ergo recte conjeci, ϗ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐτέτυχον, capiam fortaſſe aliquid novi conſilii, quod tibi non diſpliciturum eſſe confidam. Hodie conſtitutum factum erat cum amicis quibuſdam, ut ad Torquatum adiremus una: ſed hoc tempus nubilum, caliginoſum, pluvioſum, vereor ne illis obſtet, quo minus ad me veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti ac ſcribenti, mirum, perque incredibile videbatur. Accuratius igitur cogitabo, & cras, aut ſummum perendie, totam illam rationem minutiſſime, ϗ τῇ ἀκριβολογίᾳ τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Uxoris tuæ fratrem nondum vidi. Hercules quoque tuus ſexto aut ſeptimo abhinc die venit ad me, neque unquam poſtea rediit. Ego autem; quando præſenti tibi ſtudium in te meum declarare non poſſum; libentiſſime illud, excipiendis, & καθ' ἅσον ὅιόν τε omni genere officii proſequendis tuis declararem. Quare, etſi quid eorum cauſa poſſim, non video, aut potius nihil poſſe me, prope video; tamen erit mihi pergratum, ſi ita ad eos ſcripſeris, hanc domum æque ipſis patere, ac tuam, neque quidquam mihi poſſe accidere gratius, quam ſi me ipſi aliquid ſua cauſa facere jubeant. Ama me, mi Manuti, & valetudinem tuam cura. Prid. Idus April. MDLVIII. Patavio.

Reſpondet Manutius libro III. Epiſt. 9. Rem tenes.

EIDEM MANUTIO.

V.

De Torquato (*a*) vehementer amo te: exemiſti enim mihi ſcrupulum ſane moleſtum. Nam ſubverebar, ſi ad illum ſcribens, patris mentionem facerem, quo id ipſe animo accepturus eſſet: ideoque avebam videre epiſtolam tuam, quæ me docuit, metum illum inanem fuiſſe. Illi igi-

(a) *Bembo, cujus mentio clara & ſupra Epiſt.*3.*cuique dedicavit poſtea Tibullum ſuum, infra lib. III. Epiſt.* 11.

li igitur Tibullum, cujus principium mittam ad te cras, aut summum perendie. Interea operis, quod agant, non defore, tuarum litterarum sermo declarat. De Propertio videbimus. Summopere cuperem, si commode fieri posset, ut Tibulli principium cum Catulli fine eodem filo conjungeretur. Cujus meæ cupiditatis quæ causa sit, facile te suspicaturum puto. Esset, ut opinor, munus hoc pacto οὐχ οἶδ' ὅπως δὲ πρεπέστερον καὶ μυστικώτερον. Nihil tamen nisi tuo commodo velim. Quod tot versus deletos miraris, dicam tibi, quid factum sit. E libris, quos ad me misisti, neuter erat, qui non in primo illo folio tam multa ad marginem adscripta haberet, ut verendum esset, ne librarii fallerentur. Concerpsi igitur unum e meis, sed tam multa in eo menda reperi, ut coactus sim mutare consilium. Quod autem numerus versuum non congruebat, eo factum est, ut aliquot delendi fuerint. Nam quod ita cecidit, ut a pentametro inciperet pagina, non consilio factum est, sed casu. Potest autem facile corrigi. Characteres tui Græci sane luculenti, ac dolerem Gallorum nostrorum vicem, quos a te cæteris omnibus rebus jam pridem victos, typorum quoque Græcorum elegantia superatum iri video, nisi plus te, quam plerosque illorum, amarem. Edendi autem Syriani consilium, cui tandem displiciturum? displiciturum vero! immo cui, qui quidem homo sit, non summopere placiturum putas? Germanum illum iterum tibi commendo; bonus vir est, & litteratus: & bene apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quadam ad te scribendi, non sentio, tempus effluere. Vale. Hercules Podocatharus miratur, te ad binas litteras suas nihil respondere: neque non tamen facile suspicatur, id quod est, te non libenter scribere, nisi urget necessitas, cum manu tua nunc quidem scribere necesse habeas. Salvebis ab eo, & a Molinio nostro. De epistolis tuis noli laborare, brevi eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maij. Patavio. Anno MDLVIII.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 21. Græcos typos.

EIDEM MANUTIO.

VI.

SI Pegasi sint isti tui operarii, tamen fieri nullo modo potest, ut uno die chartas quinque descripserint, quas heri te

ri te accepisse oportet : at tuæ hodiernæ litteræ significant, opus eis deesse. Itaque, quid cogitem, nescio. Chartas quinque, cum istic essem, apud te reliqui; alteras quinque nudius tertius misi: tu, ut omnia jam confecta esse significes, cras tria folia impressa missurum esse te dicis. Iterum tibi dico, quid cogitem, nescio. Nam, sive illa ad te perlata sunt, deesse illis, quod agant, non potest; sive non sunt, verendum est, ne eodem modo aut intercipiatur, aut pereat, si quid amplius misero. Itaque nihil amplius mittam, dum quid illis factum sit, cognovero. Vale. 10. Kal. Maji. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 17. Tu vide: *cum qua Epistola & sequens* 18. Sedata jam tempestas, *conjungenda est.*

EIDEM MANUTIO.

VII.

MIror, quid acciderit, quod a te nihil hoc triduo litterarum, præsertim cum adhuc ad binas meas nihil responderis, quarum alteras accepisti cum indice eorum, quæ in Catullo peccaverant librarii: alteras (*b*) cum tertio folio Tibulli. Utinam ne vera sint ea, quæ mihi veniunt in mentem. Nam, vere ut dicam, summus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuæ. Quæso te, eripe mihi hanc molestiam: &, si apud te est ut volumus, ad intermissum scribendi institutum redi. Ego, cum primum a te litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & scholia. Vale. 3. Id. Maji. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VIII.

EGo vero te nihil de me tam improbe suspicatum, certo scio: teque omnia scripsisse ἁπλούστατα καὶ ἀφελέστατα, persuasissimum habeo. Sed quod ea de re scripsi, jocatus sum non tam in te, quam in me ipsum. Sed, qundo tu ita vis, ad omittantur sane hæc nomina. Catulli quod reliquum est, ad te

(*b*) Harum initium : *Epistolam meam*. Eæ vero sunt lib. III. Ep. 7.

te mitto. Cætera urgeo. In iis, quæ accepi, non admodum multa librariorum menda sunt: nonnulla tamen, sed levis momenti; in Ode Saphonis tria aut quatuor, quæ sane excidisse nollem. At hæc relinquamus. Cogito, cui Tibullum, cui Propertium, ex more, dicare debeam: neque satis explicare me possum. Nam ex iis, qui mihi veniunt in mentem, alii σεμνότεροι sunt, alii κενώτεροι. Adolescentes homines vellem, ingenio eleganti & non alieno ab his litteris, &, totum φιλοδόξους magis, quam φιλοχρημάτους. Omnino Venetiis (*c*) exeundum est. Nam ista littora plane littora sunt, frustra ares, frustra seras. Tu, si potes, consilio me adjuva. Nam mehercule, si nihil aliud ostendatur, potius amiculo cuipiam meæ sortis hoc munusculum deferam, qui me amet, qui mihi bene cupiat, qui mihi saltem gratias agat, quam cuiquam ex istis splendidis, qui omnia sibi ultro deberi putant. Quæso te, quando ego neque defugio, neque defugiam unquam, quicquid tu voles laboris, suscipe hanc cogitationem causa mea, & quid facere debeam, mone. Novi te, ut in cæteris, ita in his quoque rebus acutissimum & sagacissimum. Ubi tu τῇ ἀρίστῃ γνώμῃ, ut soles, consilium dederis, quicumque erit eventus, æquissimo animo feram. Vale. A. D. V. Kal. Maji. Patavio.

Respondet Manutius l. III. Ep. 19. Quid? tu me putas.

EIDEM MANUTIO.

IX.

Respondet Manutio ad lib. III. Ep. 21. Græcos typos.

De Propertio quietus esto. *Libenter hoc & omne militabitur Bellum, in tuæ spem gratiæ.* Neque quod dixeram, (*d*) eo dixeram: sed tu aliorsum accepisti: (*e*) tantum enim loquebar περὶ τῆς προσφωνήσεως. Accipio tamen, quod das, fore, ut tui isti Pegasi (*f*) minus incitate

(c) *Dedicaverat Catullum suum Bernardino Lauredano, Patricio Veneto, (quare l. II. Ep. 10.) aucupans aliquod præmium: sed spe frustratum fuisse, declarant nimirum, quæ hic sequuntur.*

(d) Supra Epist. 5. verbis: *De Propertio videbimus.*

(e) Verbis: *Video, te Propertium negligere*: quæ habes in Epistolis Manutianis lib. III. Ep. 21.

(f) Explicari hæc possunt ex initio Epist. 6. hujus libri.

tate volent. Mitto ad te epistolam ad Bembum (g), αὐτοσχεδιασμένην. Mihi crede, semel scripsi, semel relegi: sed eo fidentius, quod ad te mittitur, tanquam Aristarchum: quidquid minus placuerit, ὀβελίσοντα, per me quidem non interpoles modo eam licet, verum etiam de integro cudas. Tanto melior erit si tua erit; ac ne sic quidem mea esse desinet. Nam in hoc quidem genere τὰ τῶν φίλων. Quid amplius? Reliqua Tibulli cras mittam, ac fortassis etiam scholiorum partem, ut gustum aliquem futuri operis capias. Tabellarii urgent. Vale. Molinius te salutat. Postrid. Non. Maji. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 20. Mihi vero, ita vivam: *quam & hic invenies lib. II. Epist.* 21.

EIDEM MANUTIO.

X.

CUm Venetiis discederem, reliqui apud Sixtum Medicem, optimum & humanissimum virum, cujus, ut scis, hospitio usus eram, libros aliquot tuos, itemque volumen unum mearum Variarum Lectionum: quæ omnia puto jam pridem ad te perlata esse. De Dionysio injeci jam mentionem Cardinali: cum ipse me de te tuisque rebus perhumaniter interrogasset. Tu si me audis videbis, ut ne res in longum differatur. Nolim enim contingere, ut alius quispiam occupet. De sene illo impuro quid vis tibi respondeam? denuo confirmasse se dicitur. Omnino tamen si homo bulla, eo magis senex. Sed oh incertam conditionem nostram! Ille exsuccus, exsanguis, exhaustus, senio confectus, & ipse orbis senium, qui jam jamque animam efflaturus videbatur, vivit tamen: vivit? imo vero; sed nolo cætera, quæ leviter immutata, pulchre, ut opinor, quadrarent. At Gallorum Rex, integra ætate, firma valetudine, maximis viribus, florentissimis rebus suis, inopina morte perculsus est. Quo quidem casu valde accisæ sunt spes nostræ, magnaque hic & animorum & vultuum facta mutatio. Sed omittamus hæc. Cum hic sunt studiosi nominis tui, & scriptorum tuorum admiratores maximi: tum M. P. Medicus οὐ τῶν τυχόντων, homo & Græcarum & Latinarum litterarum scientia excultus, & Philosophus, &, si quæri mehercules etiam poeta,

(g) eam quære infra lib. II. Ep. 11.

poeta valde bonus, ita te amat, ut nihil ardentius fieri posse videatur. Est autem natura comparatum, ut, quos amamus, ab iis etiam nos amari velimus. Cupit igitur ad amicitiam tuam mea opera pervenire: & ea re scripsit ad te epistolam, quam ad te cum his litteris mitto. Videor facturus injuriam humanitati tuæ, si te orem, ut ad ipsius litteras respondeas. Puto enim sponte facturum. Sed tamen, quia & ego hominem valde amo, & ipse te magnopere observat, mecumque diligentissime egit ut id a te peterem, peto & quæso. Quid jam? quid aliud? Nihil, nisi ut valetudinem tuam cures, & me ames, & Aldum nostrum salutes meo nomine; quem ego, medius fidius, in oculis fero. Vale. A. D. 14. Kal. Sext. Ferrar.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 27. Vix credas.

EIDEM MANUTIO.

XI.

HEri ad te scripsissem, sed volui gratificari Lazaro Mocenio adolescenti optimo, ingeniosissimo, studiosissimo, quod & ipse incensus erat cupiditate cognoscendi tui, & eum ego cupiebam a te cognosci, de quo me tam sæpe prædicantem audiisses. Hic enim est unus propemodum, de quo ego mihi omnia summa polliceri audeo: neque metuo, ne me spes fallat. Quæso te, complectere eum mea causa quam poteris humanissime: dignus est enim omni benevolentia atque amore. Ingenium summum, industria mirifica, mores optimi atque incorruptissimi. Denique quicquid dici de illa ætate honorifice potest, id me de eo dixisse, & merito dixisse tibi persuadeto. Accipies ab eo, quod superest Tibulli, & scholia mea in primum librum: de quibus cupio audire judicium tuum. Quid est, quod hodie ad me Molinius scripsit, mira quædam esse, quæ tu mihi, cum istuc venissem, dicturus esses? Si me amas, quicquid est, scribe. Ego enim, nisi quid aliud acciderit, nondum me istuc venturum puto. Vale. 15. Kal. Junii. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 22. Vehementer mihi.

EIDEM MANUTIO.

XII.

Reſpondet Manutio ad lib. III. Epiſt. 16.
Paululum nunc quidem.

EGo vero Herculi quidem optimo atque honeſtiſſimo adoleſcenti ſua & tua cauſa; tibi vero, tua & mea ex animo gratulor. Nam & ipſius ſtudiis & valetudini tuæ præclare conſuletur, & ego epiſtolas a te accipiam non cebriores tantum & longiores, verum etiam, ita me Hercules amet nitidiores & alacriores. Vel illa, quam hodie accepi quam feſtiva eſt! quam hilaris! quam tua! Itaque Molinius ex ſultat quotidie addi aliquid ad laborem ſuum (*h*): ſoletque mihi ſæpe in ſermonibus dicere, ingenium tuum ſibi agrorum Siculorum ſimile videri: e quibus

Æſtiva quantum decerpunt luce capellæ,
Tantum fœcundus gelida ros nocte reponit.

Heri miſi ad te reliquam partem ſcholiorum in Tibullum. Nam in quartum librum cur hoc tempore nihil ſcribam, magna cauſa eſt. Propertium urgeo: cujus principium paucis diebus ad te mittam: id eſt, cum Tibulli, quod ab operis deſcriptum eſt, accepero. Columbinum tuum, miſi, qui ad me accerſeret: ſed is negavit, ſe domi eſſe. Cras, ſi non modo columbinis, ſed aquilinis etiam feratur alis, non effugiet colloquium meum. Vale, mi Manuti, κάμε, ὥσπερεῖωθας, ἀντιφιλῶν διατέλει. Kalend. Junii. Mira illa, de quibus mihi Molinius ſcripſerat, ſi potes, ſcribe, aut aperte, aut συμβολικῶς.

Reſpondet Manutius lib. III. Epiſt. 24. Molinio dixeram.

(h) *Molinio enim, qui hanc in rem detulerat operam ſuam, deſcribenda dabantur Manutiana, ut e diturqeas Manutio remitti poſſent. Intelliges e libri III. Epiſt.* 6.

EIDEM MANUTIO
XIII.

Respondet Manutio ad modum memoratum.
Molinio dixeram.

SI nihil est aliud, præter occultam quamdam coitionem factam a duobus civibus, amicis nostris, ad dejiciendum eum, qui successit in Polyphemi (*i*) locum: causa nulla est, cur id tantopere celatum velis. Nam hic quidem res omnium sermone celebrata est. De Ferrariensi, neque nihil est, quod audisti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam, constitutum est. Omnino (*k*) cuperem aliquam μεταβολή. Non quin placeat magis in dies Patavium: sed quid intelligam; scio te quoque intelligere. Neque vero ita multum laborarem; Sigonio ne an mihi etiam, si quæris; mihi quidem magis arrideret ea conditio, qua nunc est Sigonius: idque cum aliis de causis, tum quia tecum essem. Spes est, aliquid super hac re ante Octobrem a III. Viris constitutum iri. Neque sane facere aliter possunt, nisi paulatim Patavinam scholam exinaniri velint. Exspectabimus igitur, &, si res succedet ut volumus gaudebimus: sin, humaniter feremus, & prospiciemus rationibus nostris. Propertium urgebo, ut jubes. Scholia in Tibullum cum inibi erit, ut excudantur, velim ad me paulo diligentius inspicienda mittas. In carminibus, quibus celebratur hortorum deus, jambica quædam sunt, quæ ab omnius tribuuntur Tibullo. Unum etiam ejusdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adjiciemus, si voles. Quartus liber tam multa habet quæ non intelligam, ut in aliud tempus differre satius putem. Valde me pupugit, quod scripsisti de Simiolo illo Parisiensi: nunquam putassem, sub tanta simplicitatis specie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum necessario scribendum est, ego-

(i) *Polyphemi nomine Franciscum Robortellum designari haud vana suspicio est. Declaravi rem pluribus in præfatione ad Manutianas b. 1.*

(k) *Ad hæc verba notavi aliquid dicto loco b. 2.*

egoque, si tibi ita videbitur. Libenter faciam, ut inseram litteris meis testimonium meum judicii de eo tui. Tu maximo animo contemne ista omnia, ut facis, & ad valetudinem tuam vel conservandam, vel confirmandam omne studium confer. Vale. 4. Non. Jun. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 10. Remitto scholia.

EIDEM MANUTIO.

XIV.

CUm constituissem hodie ad te scribere, hesterno die non scripsi, quod (ἀτρεχέως ἐκεῖνοι εἰπεῖν) stomachum mihi moverant versus, quos ad me miseras; de quibus tamen valde amo te. Defunctus enim, ut semper, amici officium es, cum ea, quæ ad me tantopere pertinerent, mihi non ignota esse voluisti. Sed impurum ego illum, si vivo! etsi rectius tu: qui tetra hæc & impura animalia, ut despiciam mones. Coram igitur colloquemur. De Dulcio (eum enim significari puto) consilium tuum sequar. Ad te scribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, gestit animus: & est ὑπόθεσις præclara, aut innumerabiles potius ὑποθέσεις. Sed ita pridem versus facere destiti, ut valde metuam, ne nihil succedat. Tentabo tamen, etsi nunc, propter hoc consilium de migratione, animo non sum valde apto ad poeticas hilaritates. Erat & ad Petrum τὸν Ξηρόκρεων (l) (finge aliquod ejusmodi nomen aut Latinum aut vernaculum, ita quem dicam intelliges,) ode una jam pridem scripta: de qua, quid faciam, nescio. Nam neque cum homine in eam suspicionem adducto, nisi prius de illius innocentia constiterit, quidquam mihi esse negotii volo: & perire eam, etsi nihili est, nollem. Ad hæc exspecto, quid sentias. Nunc est quod te magnopere oratum velim. In iis litteris, quas ante hos 15. dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam deferri mihi conditionem opimam & honorificam imprimis: neque, quænam esset, exprimebam; aje-

(l) ξηρὸς, siccus. *Ital.* secco; κρέας, caro. *Opinor indicari* Petrum Carnesecum, *quem Thuanus lib.* XXXIX. *f.* 779. *scribit a Pio V. Pontifice Anno* 1566. *damnatum ad ignem, quod cum sectariis coluisset amicitiam. Multa ejus mentio in Epistolis M. A. Flaminii a Camerario editis, ubi* Carneseca *vocatur.*

ajebam autem, me eam neque accipere, neque plane repudiare audere, nisi bene penitus perspecto ejus, qui me ad se vocat, animo. Nunc cuperem, (ac vide quam improbus sim, qui te quoque mea causa improbum fieri velim,) cuperem (*m*) igitur, epistolam ad me bene longam ego argumento scriberes, ut laudares consilium meum, qui & lucro præsenti, quod, ut scis, offerebatur, & tranquillitati studiorum meorum, & aliis ejusmodi rebus, hujus familiaritatem, *ἢ θεραπεύοι ἄν, ἢ ἄλλο ὁτιποτοῦν ὀνομαζόμενον μόλις ἂν δέχοιτο*, antepofuerim. Erit tibi campus amplissimus amplificandi conditionem illam, quam repudio, & tamen ex contentione ostendendi, quanto sit hæc honestior ac splendidior; dicendi de hominis ipsius laudibus; etiam de iis, qui cum eo sunt, si quis eorum tibi nominatim appellandus ac celebrandus videbitur: idque cum ad meas rationes accommodatissimum fuerit, tum tibi fortassis non inutile ad gratiam ipsius recolligendam, & ad medicinam faciendam animo nonnihil, ut scis, exulcerato. Vellem etiam certo prædiceres fore, ut magnos aliquando ex eo industriæ meæ perciperem fructus. Puderet eum fortasse olim, facere te *ψευδόμαντιν*. Eam autem epistolam ad ipsum finem tuarum imprimi vellem. Hoc a te vehementer peto. Ea lege tamen, si tibi quoque hoc e re utriusque nostrum fore videtur. Cras cætera. Vale, mi optime & optatissime Manuti. Epistolæ tuæ nullæ præterea sunt, quas quidem edi oporteat. Sunt enim in aliis pleraque omnia *τῶν ἀπορρήτων*. Iterum vale. Hodierna elegantissima est, sed ut videtur, non divulganda. Nicolaum tuum, aut nostrum potius, *ἀντασπάζομαι*.

EIDEM MANUTIO.

XV.

Respondere videtur Epistolæ Manutii, Constituit animum, *quæ infra est libri III.* 11. *Cæterum in Epistolis Clarorum immixta hæc est Epistola decima septima, & mutat quædam, p.* 290. *seq.*

VAlde recreatus sum iis litteris, quas a te hodie accepi. Etenim qui natura in omnibus rebus meis

(m) *gratificatur huic cupiditati Manutius lib. III. Epist.* 25. Cum antea.

meis δύσελπις πέρα τȣ̃ μετρίȣ esse ſoleam, tantum ex indignatione quadam ſuperioribus diebus concepta ad illam naturalem δυσελπιςίαν adjeceram, ut non tantum aliis omnibus aſper, moroſus, ἀπροσήγορος, verum etiam mihimetipſi odioſus atque inviſus eſſe cœpiſſem. Sed redibo ad me, meque amabo, ne quid non amem, quod ames tu, in quo eſt, quidquid uſquam eſt, amabile. Raſarium, & illud alterum hominis ſomnium πολλὰ οἰμώζειν jubeo. Quamquam quæ indignitas eſt, me a tam indoctis tamque abjectis nebulonibus oppugnari? hoccine ſæculum? Mihi crede, niſi ſuſtentaret me voluptas ea, quam ex amicitsa noſtra capio, evaderem aut Athenienſis ille μισάνθρωπος, aut Bellerophon Homericus, qui

καππεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,
ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων (n)

De Pola, quid ego tibi, mi Manuti, gratias agam? aut quibus verbis iſtam animi tui magnitudinem plane regiam prædicem? Ecquod erit unquam tempus, cum ego tibi, cum liberis tuis, aliquam beneficiorum partem reponam? Sed quo tu liberalior es, & amantior mei, eo me majore ſtudio cavere decet, ne majorem commodi mei, quam tuarum virium, rationem habuiſſe videar. Neque enim æquum eſt, ut propter me peregrinum hominem, cui nihil eſt præter animum bonum & fidem, quicquam de tua re familiari detrahatur, omnia perpeti ſatius eſt: non deerit, unde vivam; & ſi hoc deerit, non deerit, unde moriar. Satis diu vixero, ſi antequam e vita migrem, inſigne aliquod voluntatis erga te meæ teſtimonium edere potuero. Quamquam quid eſt, cur hoc ſperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro præmio accipiendus eſt: quo tu ſi contentus eſſe nolles, ad meas maximas acerbitates, accederet illa omnium graviſſima, quod homini uni omnium optimo, & de me optime merito, gratiam referre non poſſem. Vale. A. d. 7. Kal. Septemb. Patavio. Scripſeram jam neſcio quid litterarum Ferrariam, ad Petrum Morinum; id cum, cui traderem, neſcirem, viſum eſt, ad te mittere. Tuum erit, aliquam viam videre, qua illæ

(n) *Homer. Iliad. ζ. Latine ſic expreſſit Cicero III. Tuſc. p. 204.*

Qui miſer in campis mœrens errabat Aleis,
Ipſe ſuum cor edens, hominum veſtigia vitans.

illæ & tuto & celeriter perferantur. Id, opinor, per Vincentium Valgrisium commodissime facere poteris. Ille enim solet interdum ad Morinum ipsum scribere. In eis litteris illud etiam adscripsi, cum quid scribere ad me vellet, ut ad te mitteret: te mihi diligenter curaturum. Id ut facias, peterem a te, si opus esse existimarem.

EIDEM MANUTIO.

XVI.

Respondet Manutio ad lib. III. Epist. 10.
Remitto scholia.

MOriar, si quicquam unquam feci invitus: sed tamen effugere non possum, quin tibi de Tibullo parum obsequar. Etenim quæ in eo libro maxime videtur operam meam requirere, ea ego æque intelligo, atque si scripta non essent. In ipso quasi limine, ejus generis nonnulla sunt. Neque tamen despero fore, ut aliquando vel casu incidam, vel labore & diligentia perveniam ad aliquid quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaque quantum me amas, tantum a te peto atque contendo, ut me hac in parte animo meo obsequi sinas. Nam quod vereri videris, ne dem sermonem hominibus malevolis, libero te hoc metu. Malo, si alterutrum necesse sit, silentium meum culpari, quam audaciam notari. Crede hoc mihi, non sine summa molestia facio, ut tibi petenti negem. Sed tamen jampridem convenerat inter nos, ne quid tu me peteres, nisi quod vires ferrent; quid autem illæ ferant, ego unus omnium optime novi. Nisi qui Columbinum accerseret. Is se cras sub lucem ad me venturum esse dixit. Agam cum eo de re tua accuratissime, & pecuniæ, quantum opus erit, numerabo. Si fieri posset, ut sex aut septem Tibulli regia charta describerentur, esset mihi summopere gratum. Hac de re ipse statuas. Vale & me ama. Postr. Id. Jun. Patavio. MDLVIII.

EIDEM MANUTIO.

XVII.

Habetur & in Epistolis Clarorum p. 290. sed vix quartae ex partes. Miscet autem Epistolam, quae supra numeratur 15.

OBsecro te, quid tu tibi vis cum istis inscriptionibus: *Mureto meo, & nolit: sed malo volentem?* Ego tuus esse nolo? aut omnino esset is, quem & esse me & habere cupio, nisi tuus sim, possum? *Ego vero* (tuum enim tibi regeram) *tuum sum, & si nolis: sed malo volentis.* Quamquam illud verius, nostrum utrumque utriusque, esse neque quicquam esse alteri altero carius; idque quoniam ita uterque vult, alter etiam debet. An vero me aut oblitum esse, aut oblivisci posse putas, quid tibi debeam? Idque me sane conturbasti; & miror, quid tibi in mentem venerit, ut id faceres. Quae errata sunt in Tibullo, & Propertii principium, sine ulla dubitatione, cras mittam. Nunc eo non possum, quod omnes mei absunt domo, non redituri, ut opinor, ante coenae tempus; & quatuor illa Tibulli folia sunt in cubiculo Molinii, quod ipse abiens obseravit. De Propertio etiamnum incertus sum; sed facilis jactura: Nunc ad Columbinum: in quo cupio me falli, sed multa concurrunt, quae suspicionem faciant, eum non optima fide tecum agere, & vulpina potius calliditate, quam columbina simplicitate, praeditum esse. Primum, quod totum illud genus hominum, qui ex alienis litibus victitat, quaesticulosque sibi ex aliena stultitia colligunt, mihi sane suspectum est; iste autem tuus, (nam quaesivi) homo tenuis est, cujus generis, nisi adest probitas eximia, in tractandis nummis sublecta est, ut Plautus loquitur, fides. At haec καθολικώτερα sunt, & me ne animadverterentur quidem in eo, quem tu perveterem amicum vocas, nisi alia accederent. Ad me nunquam, nisi ter quaterve evocatus, venit; & saepe, cum se venturum constituit, fallit. Libellis tribus sibi opus esse dixerat ad iter; post quinque petiit; cum ad rem ventum est, aureum praeterea nummum poposcit, & abstulit; biduo aut triduo serius profectus est quam dixe-

xerat, cum, tanquam mox in iter se conjecturus, a me discessisset; qui se mox ut rediisset, ad me venturum pollicitus esset; non nisi biduo post venit, & quidem ter accersitus. Deinde σκήψεις καὶ ἀναβολαί: se ita rem constituisse, ut certissimum sit, his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri; melius nihil potuisse fieri. Mandavi ei ut ad te de re tota quamprimum quam accuratissime scriberet: isque ita se facturum recepit: neque tamen fecit, quantum litterarum tuarum sermonem audio. Omnino οὐκ ἀκίβδηλον οὐδὲ εἰλικρινὲς negotium. Ego eum denuo conveniam, & urgebo. Litteras quas ad Duditium scribis, curabo. Vale. Vale. A. D. 6. Kal. Quintil. Patavio. Duditius, cum hæc scripsissem venit ad me, & litteras tuas accepit.

EIDEM MANUTIO.

XVIII.

ITeradum eadem isthæc mihi. (o) Tam εὔλυτοι sunt istic leges, ut quo de loco neminem nostrum ἐθρυλλεῖτο cogitare opportere, eum ad locum ὁ Πολλὰς δ' ἰφθίμους (p) tam facile pervenerit? Quos equidem puto, si forte is, cui Græce e venali silentio nomen est (q) Bononiam iverit, eadem prudentia τὸν τοῦ Ἀθηναίου ἑρμηνευτὴν in locum illius suffecturos. Ecquid tibi videor σοφῶς αἰνίττεσθαι? Sed tamen πὰς τῶν κρατούντων. Redeamus igitur domum. Mihi vero idem plane videtur, quod tibi: nihil esse ad rationes meas accommodatius, quam si istic aliquid, quale volumus, confici possit. Quare a te jam non magnopere

(o) *His verbis & Cicero auspicatur libri XIV. ad Attic. Epist. 16. Habes ea & IV. Acad. p. 22. itemque II Tusc. p. 184.* Iteradum, *ut* facitodum, *& similia, dictum censet G. Fabric. ad Terent. Adelph. A. III. sc. 5. Nizoli in Indice legit:* iterandum.

(p) *Achillem nescio quem (an Seatium Lusitanum?) innuere videtur. Certe Homerica illa (Initio Iliad.) de Achille dicta sunt. Lusitanum autem istum perstringet etiam Ludov. Carrio II. Lect. Antiq. 11. Omitto conjecturas alias.*

(q) *Sigonium interpretor, de quo vide & infra libro III. Epist. 1. & in Manutianis lib. III. Epist. 6. quæ cum præsente omnino conferenda.* Σιγὴ silentium ὠνέομαι, emo.

ſtulo, ut de me agas; ſtudere te illi alteri cuperem. Video enim, eadem via mihi quoque aliquid confectum iri. De te quidem (ſi ego tuos ſenſus bene cognitos habeo) non eſt, quod Bononienſes cogitent. An tu conditionem quietam, optimam, cum prope certe magnarum rerum expectatione conjunctam, interpoſita præſertim & tua & mea fide, illorum cauſa relinqueres? teque abjecta valetudinis cura, ſuſcipiendo laboriſſimo munere, in præſentiſſimum vitæ diſcrimen abjiceres? De Bargæo injeciſti ſcrupulum. Nam ſi ille profeſſus fuerit, video petitionem amico illi noſtro difficiliorem fore. Abſque eo quidem certus, ut opinor, eſſet. Te omnia mea cauſa facturum non dubito, mi Manuti. Scio enim, te quam conſtanter, quos ſemel complexus es, fovere pergas. Sed gratiſſima mihi tamen eſt, quam tuis litteris expreſſiſti, ſignificatio voluntatis tuæ. Ego, ut me aliquando merito amaſſe dicaris, omni ope conabor efficere. Vale. De Philopono oblitus fueram, puto illum apud me eſſe. Prid. Non. Septemb. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

XIX.

ADoleſcentes(r), qui ad te has litteras perferent, ſi genus requiris, nobiliſſimo ac ſplendidiſſimo inter ſuos orti ſunt loco; ſi bona animi, & ſtudia laudandarum artium ſpectas, conjecturam facere vel ex eo potes, quod, cum ipſis domi in ſummis deliciis, & in maxima rerum omnium affluentia vivere liceret, longinquas peregrinationes ſuſcipere, ſeſeque excolendi ingenii cauſa infinitis difficultatibus objicere maluerunt. Ii, cum judicarent idem quod omnes, qui recte ſentiunt, judicant ingenii & eloquentiæ gloria Italiam cæteris nationibus; in Italia autem longe unum cæteris omnibus Paulum Manutium antecellere: neque ſe ſtudio ſuo ſatisfacere poſſe arbitrati ſunt niſi in Italiam venirent; neque cum in Italiam veniſſent, niſi Pauli Manutii aſpectu & collocutione fruerentur. Quod autem deſcriptis utriuſque noſtrum intellexerant, quanta inter nos voluntatum ac ſtudiorum conjunctio eſſet: ſtatuerunt, ſe id, quod cuperent, nullo modo melius quam per me, conſequi poſſe, merent, nullo modo melius quam per me, conſequi poſſe, me- cum-

(r) *Hi ſunt, opinor, de quibus lib. III. Epiſt. 9. quam cum hac juvabit contendere.*

cumque egerunt, ut eos tibi quam diligentissime commendarem. Ita igitur facio, petoque a te, ut si ulla unquam apud te mea commendatio valuit, quod scio valuisse quamplurimas, huic plus etiam quam cæteris, tribuendum putes adjiciasque ad illam humanitatem, qua omnes excipere solitus es, quidquid rogante atque obsecrante me, adjici potest. Vale. Postrid. Non. Sept. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

XX.

Tibulli primum folium accepi. Scholia mitto locis aliquot leviter immutata. Lectionem non perfacilem fore operis puto, tum propter alia, tuæ propter crebras interpositiones. Sed in te spes est, etsi, ne vivam, si non interdum ac sæpe vereor ne mea scribendi negligentia noceat oculis tuis. Quæso tamen a te, ut hanc molestiam mea causa devores, curesque quod commodo tuo facere possis, ne tam multa hìc peccentur, quam in Catullo. Ideo admonere te visum est, quoniam in primo illo folio, quod accepi, novem librariorum errata sunt; levia quidem nonnulla: sed plura animadversione digna, quale est charta tertia: *Sit dives, jure furorem*: cum scribendum sit: *Sit dives jure furorem*, & cætera. Multum autem ad sententiam interest, utrubi nota illa hypodiastoles collocetur. Illud etiam gravius, quod charta quarta, ubi vulgo legitur, *Capiti*, cum ego e veteribus libris emendassem, *Capite*: nescio quì factum est, ut tui vulgatam scripturam retinuerint. Si me amas, jube eos omni diligentia in exemplar a me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad utrumque nostrum. Columbinus tuus profectus est, quo scis. Ego nudius tertius ei, mox, ut dicebat, iter ingressuro, aureum nummum (tantum enim opus esse dicebat) dedi. Puto hodie reversurum. Quid actum sit; faciam te confestim certiorem. Propertium, sunt qui suadeant ut mittam ad Franciscum Gonzagam, Qua de re aveo scire, quid tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salve a Molinio. 11. Kal. Quintil. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

XXI.

VEnit ad te altera mea ad Pontificem oratio: quam cupio æque placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt: quod, cum mihi venit in mentem tuarum plane Atticarum aurium, & polituli illius ac limatuli judicii, vel sperare, improbum puto; cum cogito, quantum me ames, quamque esse soleas mearum rerum non æquus modo existimator, verum etiam benignus prolixusque laudator, ne posse quidem aliter evenire arbitror. Brevi, ni fallor, accipies & tertiam. Quod si progredior ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quasi σωμάτιον quoddam conficere. Me a te amari certo scio: neque dubitare te, quin ego tibi in amore respondeam. Salve a Ludovico Beccatello Archiepiscopo. Molinio meo multam salutem. Vale. A. D. N. 4, Kal. Jan. MDLX. Romæ.

Respondet Manutius infra lib. II. Epist. 22. Gaudeo, mi Murete.

M. ANTONIUS MURETUS S. P. D.

PAULO SACRATO.

XXII.

FEci nuper nescio quid verborum de nobili illa victoria, qua Turcæ a nostris ad Neupactum superati sunt, (f) tanto hominum concursu, quantum ipse non facile credidissem. Quamvis autem res erat nihil, tamen ita multi quotidie petebant describendi sibi potestatem fieri, ut satius visum sit semel, quidquid esset, librariis permittere: præsertim cum Magistratus populi Romani judicarent id ad ipsius populi dignitatem pertinere. Exemplum unum ad te mitto, quod semel inspectum cum Paludino, Canalio, Jacobo Canano, Antonio Montecatino, cæterisque communibus amicis communicare poteris: ut, sive placuerit, capiatis ex eo aliquid voluptatis; sive minus, intelligatis tamen, conservari a me ut decet, memoriam vestri. Vale. Romæ 7. Kal. Jan. MDLXX.

(f) *Ea Oratio est Voluminis I. 19.*

EIDEM SACRATO.
XXIII.

IN multis, tenuibus illis quidem, sed ipsa assiduitate molestissimis occupationibus meis, usus eram ea libertate, quam tu mihi dederas, ne prius ad litteras tuas respondere necesse haberem, quam Episcopus Hadriæ istuc rediret. Quod dum exspecto, etsi quibusdam & meis & ipsius familiaribus negotium dederam, ut me tempestive de discessu ipsius admonerent; prius tamen eum abiisse rescivi, quam de abitu cogitare cognossem. Factum id non modo eorum, quibus id mandaveram, negligentia; sed & consuetudine quadam multos jam menses a me suscepta, nunquam nisi cum urget necessitas, exeundi domo, & perraro veniendi in ædes Cardinalis: non quin & ipse me libenter videat, & ego eum, qua debeo, observantia colam: sed tanta me satietas, tantum odium & aulæ & rerum aulicarum cœpit, ut nunquam mihi magis solus videar, quam in illa turba: nunquam melius comitatus, quam cum me solus in bibliothecam abdidi. Itaque cum Cardinale ipso ter, opinor, aut ad summum quater collocutus sum, postquam hoc venit. Multi fortassis hanc aut asperitatem, aut rusticitatem vocabunt. Vocet sane, ut libet; mihi ægre est, quod non jampridem ita vivere cœperim, & tamen vivente Hippolyto Cardinali alia ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum convictu ac sermone aliquid perpetuo disceres; ipse, quamquam doctrina mediocri, magno tamen & excelso ingenio, & mirifice dedito studiis nostris. Itaque domus ipsius Academia quædam videri poterat. Hic amat quidem & ipse mirifice homines bonarum artium scientia excultos: sed sua ei comitas damno est. Dum enim omnes blande excipit, cum omnibus humane colloquitur, facilem se atque obvium omnibus præbet, excitat quidem admirabiles amores sui: sed a tam multis gratiam ipsius ambientibus perpetuo obsidetur, ut ei vix ad curandum corpus satis temporis supersit. Quid quæris? Ego qui quotidie cum illo altero suavissimis sermonibus horas aliquot transigere consueveram, nunc in alium quemdam orbem mihi delatus videor. Sed hæc mussanda sunt; quæ tamen semel in tuum hominis amicissimi sinum effundere volui, putans in eo aliquid levatio-

tionis fore. Nunc ad alia venio. Quod tam sæpe me in epistolis tui tamque honorifice appellas, gratiam habeo: etsi video, te multo plus amori, quam judicio tribuere. Sed hoc ipsum non minus jucundum est, sentire me a te unice diligi. Quod nunc præterea scribam, nihil habeo, nisi forte illud scire vis, me hoc anno, si Deus volet explicaturum publice libros Politicorum Aristotelis in quibus videor mihi navaturus operam, multa ab aliis interpretibus non animadversa dicturus. Hoc te puto malle, quam quid de bello aut pace dicatur, & quæ ejus generis vulgo a circumforaneis hominibus disseminantur. ἕκαστος γὰρ τῶν ἑαυτοῦ κήδεται. Vivamus, mi Sacrate, vivamus, & consenescamus in studiis nostris, contemnentes ea omnia, quæ vulgo maximi fiunt. Deum & æternitatem cogitemus, alia omnia fluxa & caduca sunt. Vale. Romæ, 3. Id. Julii MDLXXVII.

FRANC. DUARENUS

M. ANTONIO MURETO
Viro Doctiss. S. P. D.

XXIV.

CUm nihil a te post discessum hinc tuum, vel etiam de te accepissem, mi Murete, ac ingenti desiderio tenerer, de statu rerum tuarum aliquid cognoscendi, equidem litteris tuis tam opportune mihi redditis, magnopere delectatus sum. Illud vero meam auxit voluptatem non mediocriter, quod ex eis intellexi, te mei memoriam absentis summa cum fide & benevolentia retinere. Verum hoc mihi aspersit molestiæ epistola tua, quod dolorem illum, aut gravissimum mœrorem potius non obscure testetur, quam tibi ista peregrinatio attulit. At eo magis vicem tuam doleo, quod ante annos, ut opinor, duos & viginti istorum Scytharum σκυθρωπίαν & barbariem expertus sum: quos ne nunc quidem resipiscere, sed ἀρχαϊσμὸν illum suum adhuc tueri ac mordicus retinere demiror. Sed hanc materiam atque segete gloriæ integram tibi Deus, opinor, reservat, ut hostibus, qui bello tentati a nobis & lacessiti sunt, profligatis, ac de possessione jurisprudentiæ expulsis, splendidum aliquando de iis tryumphum agas. Id quod jam præsentire ac prospicere mihi videor, si ad eas copias, quibus abundans, aliæ paulo firmio-

firmiores atque inſtructiores acceſſerint: quas tibi parare, ſi nervos in ea re contendas tuos, perfacile eſt. Ac ſpero fore, ut hæc cogitatio & ἐνελπιςία conſolationem tibi non minimam adferat; cupio quidem certe. Nam & nos quoque ſuperioribus annis, cum eadem cura ſollicitaremur, qua te tunc angi video, ea ſpes valde confirmavit, nec nos omnino fruſtrata eſt. Etſi enim ne hic quidem confecta adhuc res ſit, tamen eventus jam propemodum vicit exſpectationem noſtram: adeo plauſibile apud nos popularesque eſt, quod Scythæ veſtri inſolenter, contumaciter, ſuperbe contemnunt atque oderunt. Mitto Principis in nos ſcholamque noſtram ſtudium incredibile: de quo pluribus tecum, ſi opus fuerit, alias. Itaque quod in extrema epiſtola ſcribis, unum iſtic eſſe doctorem Cotelium, qui colat nos ac ſcriptis noſtris faveat, ad id ego glorioſius forte & audacius, ſed tamen vere, niſi fallor, reſpondere poſſum, quod Homericus Agamemnon Achilli, παρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι. In quibus & Cotelium tuum, immo noſtrum, numerari vehementer lætor. Qui ſi talis eſt, qualem eſſe cum mihi facile ex tuis litteris perſuadeo, næ εἷς ἐμοὶ μύριοι, ut paucis, quod de eo homine ſentio, dicam. Verum quia plerique ſtudioſorum, quibus noti ſunt doctores, qui iſtic ſunt, mihi affirmarunt, neminem in ea urbe jus profiteri iſto nomine: tu velim, Anarcharſis hic quiſquis ſit, paulo plenius me litteris edoceas. Quamquam profecto malim, ſi rationes tuæ ita tulerint, huc ad nos mature te recipias, ut de rebus omnibus coram inter non conferamus. Qua de re & certius & ſubtilius ad te ſcribam, cum te mihi totum patefeceris, & quid conſilii habeas, (nam de animo dubitare me non ſinit epiſtola tua) aliquanto apertius mihi declaraveris. Sic enim habeto, nos quæ te velle, quæque ad te pertinere ſignificaveris, ea ſummo ſtudio diligentiaque curaturos eſſe. Vale, mi Murete. Avarici Biturig. ipſo Hilarium die. MDLIII.

LU-

LUCAS FRUTERIUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXV.

Meretur hæc Epiſtola Philologicis Fruterii addi, quas repræſentat Gruterus Tomo V. Lamp. p. 384. & ſeqq.

INgratus merito, ne dicam improbus, videri poſſem, Murete doctiſſime, ſi cum a te non ſemel, verum ſæpius humaniſſime acceptus fuerim, ne litterario quidem officio tantum in me ſtudium tuum compenſare ſtudeam. Deterruit certe me hactenus & ruſticus quidam pudor, &, ut quod ſentio liberius exponam, ingenii mei non obſcura tenuitas. Nunc vero cum didici ex ſcriptis tuis, ingrati* vitio laborare non modo eum, qui beneficiis ampliſſimis & bonorum inſignibus acceptis ab aliquo τοῦ ποῦ οὐδ' ἔπεος οὐδ' ἔργῳ, ut ait ille, ὀνέει, ſed & illum, qui præſtanti ingenio & ſingulari doctrina virum, in ea loca, ubi & ipſe ſit, appulſum, non e veſtigio liberali quodam ſcripto honeſtat: merito ſane & ego in vitio ſim, niſi te poſt tot colloquia, tot ſermones ultro citroque habitos, non quidem opere aliquo laborioſo, (qui enim poſſim?) ſed epiſtola tamen officioſa munerer. His ego rationibus cum animo meo diligenter expenſis, eo deveni audaciæ, ut te & Galliæ totius & Italiæ tuæ clariſſimum ſydus litterarum mearum ruditate, ab opiparis illis & ſuavibus Græcorum & Latinorum epulis evocare non dubitem. In bonam tamen ſpem adducor fore, ut his meis legendis aliquid temporis lubens volenſque ſis impenſurus. Quamquam autem non ea ſint, quæ in doctiſſimas tuas aures, oculoſque veniant: do nihilominus hoc humanitati tuæ, quam non obſcure hactenus & intelligere & agnoſcere potui, ut iſtæc officii mei in te certiſſima argumenta, non alieno vultu amplexus videare. Semper enim hoc in doctis viris deſideravi, & etiamnum deſidero, ut cum ingenio plurimum valeant, & poſſint, comi non minus alloquio ſint, & in omnes ſapientiæ ſtudioſos obvia voluntate. Quod quidem in Mureto ſuo deſiderare Fruterius nec poteſt, nec debet. Non poteſt certe, quia

humanitatem illius semper promptissimam expertus est, & in dies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec novit, nec veritatem odisse potest. Et hæc quidem in mei excusationem adducenda putavi, Murete doctissime, ut intelligeres quam religiose voluntatem in me tuam conservare, &, si fieri potest, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem, ut quanti apud me sit virtus, & ingenium tuum, exploratius tibi innotescat, libuit quædam ex optimis quibusque auctoribus per me nuper animadversa, judicio tuo, ut politissimo, sic humanitatis plenissimo, exactius ponderanda relinquere: & hoc quidem non eo consilio, ut te omnium rerum peritissimum Anagnosten docere videar, quod certe vel cogitare nefas esse duco: sed tantum ut ex te cognoscere possim, sint ne in his meis aliqua, quæ vero esse consentanea putes; quinimo, ut quæ a me si non corrupta, certe non emendata sunt, diligenti tuo studio nobis aliquando saniora reddantur. Satis vero mihi est, loca quædam obscure depravata, qua possum, luce donare, vel certe tibi indicare. Tuum erit vicissim, ea in suam lectionem restituere: quod tibi quam facile succedat, non obscure testantur Variarum Lectionum præclarissima opera, quæ mihi quidem, multo antequam in familiaritatem tuam veni, semper carissima fuere, & nunc, cum divino illo amicitiæ tuæ bono affectus sim, cariora in dies futura. Sed tandem ad rem: ne multa verborum cruditate offenso stomacho, Theriacam Victorii haurire, non Varronis mulsum bibere (t) videaris.

Festus itaque Pompejus, quem ego auctorem insigniter diligo, tum ob rerum omnium jucundissimam varietatem, tum verborum antiquitatem doctissimam, multis quidem partibus auctior & integrior ex Italia prodiit: non tamen omnibus in locis suis se similem ostendit, quod partim Paulo illi Epitomario, partim temporis injuriæ debemus. Sed ut tandem, quod agimus, probemus,

(t) *Ænigma hoc est, quod facile solvet, qui lib. IV. Var. Lect. Mureti cap. 14. legerit. Apud Nonium legebatur hoc e Varrone:* Vel maxime illic didici, sitienti theriacam mulsum. *His verbis persuasus Petr. Victor. credidit theriacam olim bibi solitam, lib. I. Var. Lect. c. 22. Sed Muretus corruptum esse Varronis locum ostendit, legique jubet:* sitienti videri acam (*i. e. aquam*) mulsum

mus, locus est in P. littera, qui satis quidem obvius est
& expositus, sed tamen haud fideliter editus, si modo
nec ætate impeditur judicium meum, nec ipse mihi plus
1 justo indulgeo. † Dicit Festus: *Petissere antiqui prope-
*tere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacessere &
*incessere, sed, ut mihi videtur, tum significabant sæpius pe-
tere, ut petissant, sæpius petant. Legendum mihi nuper
visum est: *ut petissunt, sæpius petant*, (*u*) alioqui insul-
sum erit, quod Festus dicet, nam cum subjiciat, petis-
sere, sæpius petere esse, non opus est, ut opinor, id
tertium repetere, & inculcare, sæpius jam explicatum,
quinimmo simile quoddam verbum adjunxisse debuit,
quod fecisse ipsum, vel dejerare ausim. Nunc, ut ad re-
liqua veniamus, faciliora præmittemus; alia, quæ exa-
2 ctiori probatione indigent, in finem rejiciemus. † Fe-
stus *carissam* apud Lucillum vafram significare vult, ma-
lim ego *catissam* dixisset. Nam Catos pro callidis & in-
geniosis apud veteres fuisse vel Cato testari potest. At
dicat aliquis, catissam ductui litterarum non responde-
re. Fateor quidem dummodo nec *caprissam* satisfacere
loco huic concedas, quod ab aliquo difficultatem sen-
tiente ad marginem Veneti codicis adjectum est. Quod
vero ad religiosum illum ordinem litterarum, nihil est.
Nam veteres Festi omnino sunt confusissimi, ut facile
credam, Festum Acrostichidem illam Alphabeticam ob-
3 servasse; non tamen in syllabis curiosulum fuisse. † Alio
in loco *Hirrire*, *Garrire*, genus vocis est canis rabiosæ.
In margine est *ringere* pro *garire*: & certe *garrire* quid
ad canes pertineat, non video: nisi forte, quod *r* lit-
teram canibus esse peculiarem velint Grammatici. *Hir-
rire* quidem vetus est & prope ignotum: *rabire* quo-
que, si tibi arridebit, vetus esse incipiet, & obscuri-
tate cum *hirrio* contendere.

Nunc in aciem producantur validissima illa bellorum
robora, quæ in Triariorum vicem succedant, ut illis
prioribus suapte natura parum solidis in auxilium ve-
niant. A veteribus nobis exordium erit: quia scimus,
eam

(u) *Sic habent codices, quos inspeximus. Sed sequentia do-
cebunt, fuisse a Fruterio substitutum aliud verbum.
Quod quale fuerit, alius divinet. Hoc addo: ipsam
Festi lectionem neutiquam sollicitandam videri.*

eam Romanorum prudentiam fuisse, ut longo usu bellorum exercitatos, & annorum successibus prudentiores in belli catastrophen rejicerent. † Prodeant itaque vetustissima illa succrescentis Urbis volumina. Numæ nimirum Pompilii sanctissima instituta, quæ ut sunt antiquissima, ita quoque antiquis scripta verbis fuisse negari non potest. Festus, cum, quæ *Pellices* dicantur, diserte ostendit, pœnam quæ huic mulierum generi per Numam est constituta, subjungit his verbis: *Pellex aram Junonis ne tangito. Si tanget Junoni crinibus demissis arnum fœminam cedito.* Hanc ego legem ut non esse corruptam arbitrer, vetustati tamen suæ reddendam existimo: quod qua ratione faciendum putem, subscribam: *Pellex aram Junonis ne tagito, si tagit, Junoni crinibus demessis arnum fæminam cædito.* Veram esse & genuinam legis hujusce correctionem affirmare tibi nec ausim, nec possim: non ausim quidem, quia id gloriosum videri possit; non possim vero, quod singulorum exactam rationem nondum invenerim: hoc tamen polliceri ausim, aut talem omnino, aut similem esse debere legis hujusce sententiam. Quod autem pertinet ad singula, non tibi novum esse debebit, ut nec futurum scio, si *tagito* reposuerim & *tagit* vel *taget*, cum vel Festo teste notissimum sit veteres ita loquutos, qui Pacuvii Teucrum citat, & hunc versum adducit: *Ut ego si quisquam me tagit, tagam.* Cæterum quod crines *demessos* non *demissos* velim, ratio est, quod hac lege non levem quamdam pœnam imponi pellicibus sciam; tum quod existimem, Numam ut sapientissimum, ita & politicum maxime fuisse, neque omnino sanctissima conjugii fœdera temere violari voluisse; quinimmo graviter admodum in hujusmodi nuptiarum corruptelas animadvertisse, ut jusserit eas Junoni, quæ & ipsa pellex est, arnum fœminam crinibus demessis immolare: crinibus vero demessis, ut quod in fœminis honorificum est maxime, iis auferret. Alioqui observare videor in sacris comptissimas fuisse matronas, & lætissimo cultu; quod indicat Tibullus, cum puellam suam Junoni sacrificaturam inducit, & Deæ commendat. Sic autem scribit: 4

Natalis Juno, sanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi est hodie, tibi se lætissima compsit:
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Hoc ego in loco non *Tota*, sed *Lota* legam cupidius. *Arnum* fœminam scripsi, quod sciam ex Festo sic veteres nominasse.
5 † Lex alia est ejusdem Numæ apud Pompejum, ubi quid differentiæ sit inter *occisum* & *necatum* meminit. Lex autem talis est: *Si hominem fulminibus occisit, ne supra genua tollito.* In hac Numæ constitutione aliquid desiderari videtur; aut enim dicendum est: *Si hominem fulminibus occisit*, nimirum *Jupiter*; aut hoc pacto legendum: *Si hemonem fulmen Jovis occisit, ne supra genua tollito.* Fuit tempus cum sic legerem: *Qui hemonum fulminibus occisu est, ne supra genua tollitor.* Tu, quid ex his duobus sit sanius, judicabis. Mihi sat est, tibi vel indicasse quid sentiam. *Supra genua tollere*, esse puto, ad sepulturam tradere. Nam Festus & aliam legem Numæ adducit, quæ de eadem re agens sic habet: *Homo si fulmine occisus est, ei justa nulla fieri oportet.* Videtur autem mos fuisse olim, qui & nunc Galliæ quibusdam in partibus est, ut restibus quibusdam, vel lineis mantilibus feretro circumvolutis, earumque extremitatibus manui obvolutis, funus ultra genu sustollerent, sicque in locum communem Metia porta transferrent.
6 † Hic ego finem legibus esse dabo, si unam modo adjecero, non quidem ex Festo, sed Macrobio, qui libro primo Saturnaliorum, cum de noctu concubia disputat, Decemviros ait in XII. Tab. inusitatissime *nox* pro *noctu* usurpasse, & hanc legem citat: *Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto.* Ego cum hunc locum legerem, miratus sum, cum de persona non admonuisset lex, tamen subjungere, *si im aliquis occisit*, statimque suspicatus sum legi posse hoc modo: *Qui nox furtum factum iit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto*: Quam conjecturam meam si calculo tuo dignabere, Murete doctissime, erit quod gaudeam; sin minus, patiar certe vel tantulum temporis subitæ huic emendationi datum esse. Legibus modum imposuisse me fateor; sed tamen omnibus Festi difficultatibus, nego. Sunt
7 enim, præter eas, quas tibi adferam, vel plurimæ. † *Silicernium* genus esse farciminis docet Festus, *quo inquit, fletu familia purgabatur. Dictum autem silicernium, quia cujus nomine ea res instituebatur, is jam silicem cerneret.* Cæcilius: *Credidi silicernium ejus me esse esurum.*

Quid

Quid sibi Pompejus velit non video, cum dicit, *quo fletu familia purgabatur*: nisi forte distinctio interponenda est post *quo*, & intelligamus *farcimine*, *fletu familia purgabatur*. Hæc levia sunt, illud gravius. Multa & accurata cogitatio effecit, ut legendum putarem, *quo jus esu*, quod ipsum & litterarum ductus, & Cæcilii versus probant. Donatus in Adelphis sic de silicernio meminit: *Silicernium cœna est, qua infertur Diis manibus: quod eam silentes cernant, id est, umbra possideant; vel quod qui hac inferunt, cernant, neque degustent*: quod quidem meæ sententiæ opponi videtur. Tuum quidem judicium esto, ego vel somniis istis meis facile cessero; tu vero Variis tuis Lectionibus, quas propediem auctiores exspecto, admiscere poteris hæc loca, genuinæ lectioni suæ per te data. † Properabam ad alia Festi loca, & ecce venit in manus meas & alia XII. Tab. constitutio, quam eo libentius tibi indicavi, quod & in eam Auratus tuus cogitationem & conjecturam suam interposuerit. Talionis mentionem fieri in XII. inquit Verrius hoc modo: *Si membrum capserit, ni cum eo pacit, talio esto.* Auratus cum legit conjecturam meam statim legi posse putavit hoc modo: *Qui membrum capserit* & cætera; & *capserit* interpretabatur *privaverit*, ut in illo, *talpa oculis capti*. Verbum non addam de homine & optimo & doctissimo; tantum a te petam, ut quid tu de his legibus sentias, rescribas. Nulli certe felicius id negotii committi potest, ne Trebatio quidem alicui. Satis enim superque ostendisti in divinis illis operibus tuis, quantum tibi omnes Latini & Græci auctores & debeant & debere velint amplius, si illos melius quidem jam habentes in ipsissimam sanitatem restituere pergas. † Extremum adjiciam, quod in Festo corrigendum puto: *Taminia*, inquit, *uva silvestris generis videtur Verrio dicta, quod tam mira sit, quam minium*. Legendum existimo, *quod tam rubra sit, quam minium*. Mecum facit Plin. lib. 23. c. 1. ubi sic de Taminia scribit: *Maturescit Astaphis, cum vindemia nigrescit, cum Taminia rubentes novimus acinos*.

Nunc subjiciam loca quædam, quæ & obscura sunt, & correctione indigent; quali vero non dicam, quia

nescio, nec multum scire laboravi: tibi vero facillimum erit ea ingenii tui divinissima acie penetrare, &
30 suis e tenebris eruere. ‡ Ait Festus, *Redarguisse*, Scipionem Aphricanum per *e* litteram protulisse, eumdemque *pertisum* dixisse non *pertesum*, de quo meminerit Lucillius cum ait: *Quo facetior videare, & scire plus quam cæteri, pertisum hominem, non pertesum, dicere ferunt, nam g nus*. Primum quidem manifesto scribendum *Rederguisse* videtur, cum id agat Festus. Tum Lucilii versus quadrati videntur, quibus tamen nigra est cauda. Tu his lacunis felicissime impletis, nobis
31 pro tenebris oblatis, lucem reddes. † Locus alius est eodem in Festo æque deploratus; cui quidem aliquid opis attuli, quod tibi cum indicavi, tuum vero erit, qua es humanitate, nobis eum saniorem dare: *Sponsis bene, beneque volueris in precatione augurali, Messala augur ait significare spoponderis volueris*. Cum hunc locum attentius legissem, sensi tandem, Messalam, qui formulam quamdam precationis antiquæ refert, ea verba utpote obscura explicare voluisse, cum dicat *sponsis* significare *spoponderis & volueris*. *Volueris* dico ego vel nel cernere me, vel ætate impediri judicium meum, aut locum hunc corruptum esse; quomodo tamen corrigendus sit ignoro, nisi forte *vulsis* legas aut *volsis*, itaque precere, *Bene sponsis, beneque volsis*. Alia sunt, quæ mihi sunt obscurissima, sed ea coram agentur latius. Nondum tibi molesta esse desinit infantia mea, quam revera simplicius erit & rectius garrulitatem appellare; quia non tam infans est, quam indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc observantiæ in te meæ. Dii enim meliora, quam ut tantum temporis perire cupiam tibi, dum singula hæc inspicias; quinimmo nisi ea essent, quæ studiosis olim omnibus, mihique imprimis utilissima forent, omnino te ab optimarum rerum studio
32 avocare inanibus istis somniis nollem. Sed audi, quæso, quod restat. † Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 7. cum de Laberio equite Romano agit, quem Cæsar Julius quingentis millibus invitarat, ut prodiret in Scenam & & ipse ageret mimos, quos scriptitarat, hos ejus versus subjungit, quos tamen librariorum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi:

Ne-

Necessitas, cujus cursus transversi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detrusit pene extremis sensibus?
Quem nulla ambitio nulla unquam largitio, & cætera.

Hi versus ut sunt venusti multum, tamen venustiores futuri videntur, si unius litteræ mutatio accesserit. Legerem itaque libens tertio illo in versu: *Quo me detrusit pene extremis censibus?* Erat enim Liberio præmium a Cæsare oblatum Quinquentorum millium. Quod tu quidem immane esse pretium nosti. Quin addit, se, cum juvenis esset, nulla largitione, nullis honoribus de statu moveri potuisse. Sic scriberem ego, de te nondum certior, sed brevi, ni fallor, futurus. Intelligere possim, *extremis sensibus*, in senecta ætate: sed nil ad rem, quia subjungit statim:

Ecce in senecta ut facile labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placide blandiloquens oratio?

Sequitur:

Ego bis tricenis annis actis sine nota
Eques Romanus e lare egressus meo,
Domum revertar mimus?

Sic legi debere & versus ratio & ipse orationis contextus ostendunt.

Paulo post est:

Fortuna immoderata in bono æque in malo,
Si tibi erat libitum litterarum laudibus
Floris cacumen nostræ famæ frangere, & cætera.

Hæc omnia sunt corruptissima. Quid enim est *litterarum laudibus floris cacumen famæ frangere?* legendum putarem *Ludionum laudibus* vel *lusibus* potius: sic enim locum quemdam Propertii emendavit Auratus noster, ubi agitur de Spartæ laudibus, quæ nudas puellas in gymnasium mittebat cum viris decertaturas. Sic habet versus:

Quod non infames exercet corpore laudes.

Auratus *ludos* legit. Sic itaque Laberii versus repono:

Fortuna immoderata in bona æque atque in malo,
Si tibi erat libitum Ludionum lusibus
Florens cacumen nostræ famæ frangere,

Vel certe *florum cacumen*, quod erit, *floridum*. Nam flo-

florus dixisse veteres pro eo quod *floridus* nunc est;
exploratum habeo. Sequitur:

Cur cum vigebam membris praeviridantibus,
Satisfacere populo & tali cum poteram viro,
Non me flexibilem concurvasti, ut caperes?

Nec hic quidam bene habet carmen. Nam qui tandem
ille est trimerer: *Non me flexibilem concurvasti, ut cape-
res?* lego, *ut caeteros*, vel *caeperas*. Certe quiddam hujus-
modi substitui debet. Extremum addit Fruterius, non
minus, ut sperat, Mureto suo gratum futurum, quam
13 vel alia omnia. † Cum haec scriberem, incidi in horum
quemdam sodalis mei, ad cujus frontem amylo vel po-
tius visco librario impactum erat folium quoddam mem-
branae, in quo reperi haec, quae subscribam: (videbatur
autem Grammatici cujusdam fragmentum aliquod, de quo
tamen affirmare non possum) sic habent ea: *Invenimarum
promarium, quod tamen in raro est usu, genitivus apud
Navium in carmine Belli Punici: Senex fretus pietate domi-
num adlocutus summi Dominum regis fratrem Neptunum
regnatorem marum. Ejus ablativum Caesar quinto Belli
Gallici ponit: Paulo latiores, quam quibus in reliquis uti-
mur maribus*. In vulgatis codicibus, statim a principio
hunc in modum legas: *Ad onera & ad multitudinem jumen-
torum transportandam paulo latiores, quam quibus in alio
mari uti consueverant*. Certe, si hic est locus, quem ci-
tat Grammaticus, ille mirum est tam sui dissimilem esse;
sed fieri potest, ut in alio Caesaris libro sit hic versiculus.
Tu vel optime id scies, qui optimos quosque auctores tibi
familiares habeas, imprimis vero Caesarem. Haec pauca
sunt de multis, Murete doctissime, quae ad te scriben-
da putavi, partim ut ἀχαρισίαν, qua terrius esse vi-
tium nullum puto, a me amolirer; partim etiam, ut,
quo in te animo essem, non ignorares. Bene vale,
Galliae tuae & Italiae totius clarissimum decus. Cupe-
rem omnino, Murete optime, ut his meis non voce,
sed tabellis respondere digneris: quod in suffragiis ta-
bellariis factum nosti. Deus ero, si vel litterulam a
te extorqueo. Iterum vale, & nos ama.

MU-

MURETUS

JACOBO CANANO MEDICO S.

XXVI.

Convalui. Hoc me gratius, aut optatius tibi epistolæ principium reperire nullum posse, certo scio. Febris fuit tertiana duplex, qualem tu a me tertio abhinc anno Ferrariæ depulisti: nisi quod hæc mitior, & remissior fuit. Itaque octavo me die, postquam corripuerat, reliquit. Curatus sum non medicamentis modo, sed & missione sanguinis: de consilio Angeli Justiniani nostri, qui medicamenta non solum ipse præscripsit, sed & magnam partem eorum sua manu confecit, ac concinnavit. Omnino & ipsius, & omnium qui hic sunt; sed præcipue ipsius, & Petri Normesini, mirificum quemdam expertus sum in me amorem, miram in curanda valetudine mea sollecitudinem, sedulitatem, assiduitatem. Neque ita hos prædico, ut non cæteris quoque plurimum debere me fatear. Nam & Bartholomæus Ferrus, (puto te antea nescivisse id nomen Theologo nostro esse) & Hieronymus Lippomanus, & Abbas Rossetus contendere quodam modo inter se videbantur, quis pluribus atque expressioribus indiciis studium erga me patefaceret suum. Mihi crede, tanti erat ægrotare. Nunc confirmatus avide exspecto, quid vos istinc scribatis de nostro in Italiam reditu. Quamquam enim litteræ certa prope & explorata nunciant: non desunt tamen hic, qui sponsione certare parati sint, nos in Gallia hybernaturos. Alii aliter putant, sed tamen dubitationis aliquid affert, quod hic nondum pro certo auditum est, Nichettum abiisse. Qui si media hyeme redierit, (& jam vix videtur aliter fieri posse) tamenne se alienissimo anni tempore, asperrimo cœlo, inviis viis, tam longinquo itineri commissurus est Cardinalis? Ita disputant quidam, qui mihi non satis cognitum habere ipsius ingenium videntur. Ego enim hoc ipso argumento utor, cur magis augerer fore, ut abeamus. Herus enim noster qua est magnitudine animi, hanc ipsam occasionem arripiet declarandi omnibus hominibus, virtutem & constantiam suam neque æstatis ardoribus, neque asperitati hyemis retardari. Quare si aliud

 nihil

nihil obstiterit, ibimus vel si cœlum ruat. Meam voluntatem si exquiris: equidem negare non possum, qui tanto mihi desiderio sit Italia, quanto fortasse nemini nostrum: sed ad res meas multo accommodatius esset, exspectari a nobis tempus illud,

gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephiro putris se gleba resolvit.

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed *quod sors feret*, ut ille ait, *feremus æquo animo*. Iter hyeme capessendum si fuerit, incommoditatem, reditus celeritate compensabimus; sin exspectandum, ver commoditate temporis conficienda quæ volumus, desiderium Italiæ leniemus. Sed, utut futurum est obsecro obtestorque te per amicitiam nostram, ut exscipere, si potes, aliquid certi, idque ad me scribas quam poteris certissime. Permagni mea interest, scire quid futurum sit, propterea quod consilium mihi ad rationem itineris dirigendum est, & aliud capiendum, si properatur profectio, aliud si differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te sum, ut mittas ad me aliquid explorati. Id si tacitum haberi voles, nemini indicabitur. Mi optime & aptatissime Canane, Vale, & ama me, ut facis. Salutem quibus videbitur. Nostri omnes te salutant. E Karoliloco, prid. Non. Oct. MDLXII.

EIDEM CANANO.

XXVII.

EGo vero jam subverebar, ne mea hæc nova ad te scribendi ratio parum tibi probata esset, adeoque (vide quanto in errore versatus sim!) meditabar excusationem. Sed gaudeo contra cecidisse quam putaveram. Nunc tu me & crebras & longas litteras exspectato: ea tamen lege ut mihi liberum sit, nullo ordine, nullo delectu, quicquid in buccam venerit, scribere. Litteræ tuæ omnes mihi redditæ sunt: neque facile credas, quantam mihi voluptatem attulerint. Quamquam enim non sum solitus valde magnam curam suscipere de iis, quæ ad me nihil pertinent, neque quisquam usquam est minus, quam ego sum, rerum novarum curiosus: libenter tamen intelligo progressus istius calamitosissimi belli, præcipue cum ea nunciantur, quæ spem adferunt aut victoriæ, aut ho-

nestæ alicujus compositionis. De recepto Avarico jam hic auditum erat multo ante, quam tuas ea de re litteras acciperem. Sed videor per nebulam inaudisse quiddam, quod haud scio, an litteris committere debeam; indicabo leviter. Etenim, si falsum est, nhil periculi fuerit, etiamsi tu, quid sit, non assequare; sin verum, quamvis leviter admonitus, facile totam rem intelliges. Fuere igitur hic, qui pro certo ac comperto affirmarent, potuisse oppidum per vim capi, invitissimis hostibus, nulla deditione, nullis conditionibus, nisi quorumdam aut scelerata collusio, aut stulta clementia, alienæ virtuti impedimento fuisset. Quod si est, facile fuerit jam nunc prospicere, qui futurus sit exitus. Neque enim dubium est, quin suum quisque institutum conservaturus sit ad extremum. O mi Canane, qui tandem finis hujus tam molestæ peregrinationis futurus est? Quando erit ut ad Eridani, aut, quod malim, ad Tyberis ripam inambulantes, concinere possimus illud Euripidis:

Suavis est laborum præteritorum memoria?

Sed, pedibus nobis ne conficiendum sit iter, metuo, si verum est, quod modo huc allatum est, equos omnes furto sublatos esse. Malam pestem illi abigeo, quisquis est. Sed quid est, quod ait Balbus, ferventius quam unquam antehac, agi de pace? Utinam quidem eveniat! ut nobis tanto maturius in Italiam redire liceat, antequam incidamus in hyemem. Sed hæc, ut opinor, somnia sunt: quæ tamen cuicuimodi erant, scribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, quod scriberem. Præclaras illas historias, quas tibi superioribus litteris promiseram, neque vacat scribere, neque nunc quidem satis tutum est. Sed, mihi crede, mirificus homo est ille noster: neque magis in quoquam deprehendi verum esse id, quod ex te sæpissime audivi, vitandam esse ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conservare auctoritatem suam velles. Nostri omnes te salutant. Saluta mihi tu istic, quos videbitur, Contarellum præcipue & Gerardinum. Vale. Karoliloci, XII. Kal. Octobr. MDLXII.

EIDEM CANANO.

XXVIII.

VErum est quod audisti. Trepidatum hìc est ab omnibus: neque sane injuria. Quis enim constare animo posset, cum audiret, fusum ac fugatum esse exercitum regium, pedites concisos, equitatum disjectum ac dissipatum, ex Ducibus ipsis alios interfectos, alios vulneratos, Comitem stabuli captum. Mihi crede, habent justam excusationem timoris. Nam mea quidem, ut mox audies, non eadem causa est, quæ cæterorum. Sed cum hìc ita crederetur, nihil propius esse, quam ut ad hanc domum diripiendam turma aliqua militum accurreret; Theologus noster, homo, ut scis, minime bellicosus, qui videret sibi adversus illos homines nihil in Theologia sua præsidii fore, quanta maxima celeritate potuit, collegit sarcinas suas, & iter in Belgium cœpit. Comitati eum sunt Abbates duo; neque de iis quicquam postea audivimus. Cæteri, ut scire te puto, Lutetiam ibant, sed cum in itinere alium nuntium accepissent, huc omnes multa jam nocte redierunt. Ego biduo ante Bellovacum profectus eram, quo me Cardinalis miserat. Ita autem sors tulit, ut eodem plane temporis puncto, quo illi redibant, ego quoque redirem. Quo factum est, ut prius redisse sciverim, quam abiisse scirem. Hilaratis igitur omnium animis, multum inter cœnam risimus; multa in eos, qui remanserant, plura in eos, qui fugerant, jocati sumus; mecum omnes præclare actum esse dicebant, qui quasi prospicerem ac divinarem quid futurum esset, & fugissem ab acerbitate prioris nuntii, & ad posterioris lætitiam accurrissem. Nunc hìc ego & Petrus Normesinus suavissime vivimus venatu, aucupio, piscatu, &, quod caput est, bonis sermonibus: neque vobis invidemus, quos istic ambitio aureis compedibus alligatos tenet. Unum me male habet, Theologi absentia: quem desidero, & ut discipulum magister, & ut magistrum discipulus. Operas enim permutare inter nos cœperamus, ut ego eum Græcas litteras, ipse me Theologiam doceret. Valde magnam voluptatem mihi attulerunt litteræ tuæ, quod & læta nuntiabant, & omnia accuratissime ac minutissime persequebantur. Conserva, quæso te, istam consuetudinem: sed noli exspe-

ctare

ſtare, ut tecum paria faciam. Tibi enim quæ ſcribas, plurima quotidie ſuppetunt: mihi quod ſcribam, fere nihil eſt, niſi hoc ipſum, nihil eſſe quod ſcribam. Ego & Petrus Normeſinus te communiter ſalutamus, atque a te petimus, ut noſtro amborum nomine Contarellum ſalutes. Vale. E Karoliloco, A. D. 7. Kal. Jan. MDLXII.

EIDEM CANANO.

XXIX.

O Triſtem nobis & acerbum nuntium de Rege Navarræ! Quem nos hìc etſi acceperamus ex aliis, ſuſtentabamur tamen aliqua ſpe, donec allatæ ſunt litteræ tuæ. Quas ego utraſque heri veſperi acceptas communicavi cum omnibus noſtris: neque eorum quiſquam fuit, qui non ita certo ſtatuerunt, cum tu ita ſcriberes, fieri aliter non poſſe, quin plane deplorata eſſet optimi & religioſiſſimi Principis ſalus. Cujus interitu quantam plagam Gallia, quantam cauſa Religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno noſtro malo ſentiamus. En quos fructus civilia bella pariant! Hoc unum miſeræ Galliæ reſtabat mali, ut veteres illas Thebanas calamitates in ſuo ſanguine renovatas videret. Quid enim intereſt? niſi quod illic ejuſmodi fratres contendebant, ut utrumque cadere expediret, quod & contingit: hic cum e duobus fratribus alter errore ductus, & quaſi præſtigiis quibuſdam obcœcatus, contra patriam, quodque gravius eſt, contra Deum arma ferat; alter nihil unquam habuerit antiquius, quam ut & fratrem reduceret, & famam caputque illius modis omnibus conſervaret: ei allata nex eſt, cujus in vita & fraterna ſalus & magna ex parte totius regni tranquillitas nitebatur. Quod, ſi qui pro patria dimicantes mortem oppetiverunt, eorum memoriam ſummo cum honore omnes anni conſequentes excipiunt; ſi conſecrari ac prope divinis honoribus affici poſt mortem ſolent, qui Chriſtianæ Religionis defenſionem vita ſibi priorem ac potiorem eſſe duxerunt: quos tandem honores ſatis amplos congerere poſteritas in eum Principem poterit, qui, pro quarum rerum utravis mortuum eſſe ſatis eſt ad immortalitatem comparandam, pro earum utraque pugnans, anima ſpoliatus eſt? Nunc ille cœlo receptus, ex alto res mortalium deſpicit; & ut nuper auctoritate, conſilio, ma-

nu communem Dei, & ut Caroli Regis causam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cujus aspectu fruitur, fusis, eamdem fovere ac sustentare non desinit; imprimisque, ut credibile est, filiolo suo ejusmodi duces ac consiliarios precatur, qui ipsum in paternæ potius constantiæ, quam in maternæ pervicaciæ imitationem deducant. De fratribus autem, quos sibi superstites reliquit, pro altero petit, ut quam citissime mutetur; pro altero, ne unquam mutetur. Addit alia iis congruentia, quæ nos sperare fortasse possumus, optare quidem sine ulla dubitatione debemus. Vides quam & ipse otiosus sim, & esse te putem: qui & tecum, Poetarum more de iis, quæ aguntur in cœlo, fabuler, & tibi ad hæc legenda otium suppetere existimem. Sed tua quidem conditio melior, qui desinere ubi vis, deinde si quando neque dormire vis, & somnus urget, repetere intermissam lectionem potes: mea deterior, qui homo cum piger ad omnia tum ad scribendum pigerrimus, coger hæc, tanquam ad clepsydram, scribere. Etenim tum denique admoneor, cum aliquis statim profecturus est. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quod & subito scribendum est, ne officio desim, cum tu ad me creberrimas de omnibus, quæ istic geruntur, amantissime & accuratissime perscriptas litteras mittas; & multa scribenda, quo te expleam: cum in hac solitudine novi nihil, nisi ea, quæ istic adferuntur, audiamus. Dabis igitur veniam nuganti mihi, &, quia res non suppetunt, verba fundenti. Scio enim te inanes, dum longas, epistolas anteponere aut nullis aut brevibus. Nunc ad alia venio: hybernaturos in Gallia esse nos, jam, ut opinor, exploratum est: neque id mihi valde molestum erit, dum aut Lutetiæ, aut in aliquo alio oppido esse liceat. Nam horum quidem nemorum jampridem tædet; neque mihi quidquam longius videtur, quam dum tecum sim: ut more nostro legamus una aliquid quotidie, seu novi quid suscipere libeat, seu potius Taciti annales persequi; quos ego totos in hoc secessu devoravi. Interea peto a te, ut, quemadmodum instituisti, scribas ad me, quod commodo tuo fiat, quam poteris sæpissime. Non enim facile credas, quam dulces mihi ac jucundæ sint litteræ tuæ. Saluta mihi amicos omnes, imprimis Contarellum: cui dices me de libello ad me misso maximas gratias agere, & mandata ipsius diligenter curaturum esse.

Hæc

Hæc ego ad ipsum scriberem: sed novi hominis occupationes. Itaque scribere mehercules ad eum non audeo, nisi cum est necesse. Salve ab omnibus nostris, & valetudinem tuam cura. E Karoliloco, postrid. Id. Nov. MDLXII.

HORATIUS CARDANETUS

MURETO S. P. D.

XXX.

Mitto ad te, Murete eruditissime, omniumque politiorum litterarum decus, (liceat mihi, quod sentio, ac potius, quod docti omnes sentiunt, sine ulla assentationis suspicione, vere loqui) paucas aliquot epistolas tuas, (x) ad me humanissime ac elegantissime scriptas, quas Lucas Sempronius noster, optimus juvenis, & utriusque nostrum studiosissimus, tuo nomine a me petiit. Descripsit eas libenter & eleganter Balthasar Ansideus, tuusne, an meus dicam? utriusque certe quantum alter alterius esse potest. Agnosces facile ipsius manum, qui superiore anno in describendis variis Lectionibus operam tibi suam navavit: tui quidem admirator ac laudator est mirificus. Si de tuarum Epistolarum editione cogitas, recte cogitas. Nihil enim detrahent de eloquentiæ tuæ fama, quam luculentissimæ tuæ Orationes tibi pepererunt. Excellis tu quidem, Murete, ac mirus es in omni scriptionis genere, seu carmen pangas, idque variis numeris; seu solutam texas orationem; seu poetam, ut Catullum, interpreteris; seu oratorem, ut Ciceronem, explices; seu Græcos vertas, ut Aristotelem: quicquid denique quoquo modo litteris mandes, elegans est, politum, ingeniosum, eruditum, omnibus numeris absolutum. Tua me scripta omnia capiunt, tenent, revocant, nulla unquam eorum satietas. Vel ipsæ Epistolæ, quas properanter exarare te scio, quam venustæ, quam sæpe eruditæ, quam semper urbanæ! Quod si volumen ipsarum legatur, studiosorum manibus teretur, ac, si ullius foret ponderis auctoritas judiciumque meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembos, Sadoletos, Manutios (mitto alios) imitabere. Neque levius tibi scriptionis genus videatur, tuoque ingenio, ac eruditione indignum. Proponam enim

(x) *Septem illas videlicet, quæ proxime sequuntur.*

enim gravissimos doctrinaque principes viros, qui minus sunt illud aspernati, laudemque sibi ex eo quæsiverunt; Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam, epistolam me tuam legere, in qua de bene scribenda epistolæ difficultate disputas; hanc autem semper sequitur laus. Illud igitur tui judicii erit, quo excellis. Verum hoc hactenus. Ego, quod jam diu litterarum officium intermisi, hanc arripui occasionem. Velim existimes, tantum me tibi tribuere in litteris, quantum alii nemini. Nisi igitur impudentior sim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis scriptis, quod tanquam sacrum Balthasar & ego custodiemus, nec emanabit unquam te invito. Appellarem te crebro per litteras, sed partim vereor, ne interpellem nugis, quamquam officiosis; partim per valetudinis infirmitatem, docendique molestas occupationes, quibus invitissime distringor, haud commode licet. Cupio tamen, consuetudinem repetere, mercaturamque istam exercere, quam tu mihi aliquot abhinc annis (y) proposuisti: quam si exercuissem, multum fecissem lucri. Quod si minus mihi licuerit, dabo negotium Balthasari meo, omnium, quos cognoverim, bonarum omnium litterarum cupidissimo ac studiosissimo, qui jam adest cum tuis epistolis descriptis, ac fasciculum obsignabit. Vale, mi Murete, atque ab eo salve. Lucam Sempronium semel a me tibi commendatum, quo primum tempore ad Urbem venit, nunc iterum commendo, non quod ipse a me petat; sed mea tantum benevolentia, in ipsum suscepta ob eximiam ejus probitatem. Quibuscumque rebus illi commodaveris, mihi commodaveris. 5. Id. Jan. MDLXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

HORATIO CARDANETO SUO.

XXXI.

QUid ni enim te meum vocem, Horati optime & humanissime, cum & ipse te singulariter diligam, & me ita tibi carum esse sentiam, ut nulli te veterum amicorum meorum in me amando cedere profitearis? Quod quidem ego, ut, quia summe cupio, facile mihi persuadeo vere a te atque

(y) *Respice ad principium epistolæ paulo post sequentis* XXXII. *scriptæ a Mureto A.* 1564.

que ex animo dictum esse: ita causas, quibus te ad istam voluntatem erga me suscipiendam adductum esse scribis, non agnosco. Imo vero majorem in modum a te peto, ut si, cum me ac mea diligentius inspexeris & excusseris, animadvertes, non esse in me eam eruditionem eamque eloquentiam, quam tu fortassis aliquando credidisti, nolis me luere ac sufferre pœnas erroris tui neve: quasi vitiosum aliquid aut morbosum profano emeris, ex ædilitio edito agere ad redhibendum velis. Si me ita amabis, ut hominem & honestis studiis deditum, & ingenuum, apertum, simplicem, rectum, minime fucatum, minime tectum in primis φιλόφιλον: præstabo tibi ea omnia cumulate, neque unquam in ejusmodi rebus fallam opinionem tuam. Eo tu si præterea aliquid addideris, ut multarum rerum scientiam, ut eloquentiam, ut cætera id genus: ipse, quomodo tibi caveas, videris; ego ea neque polliceor, neque præstabo. His legibus initam mihi esse tecum & constitutam amicitiam volo, quas a te quoque non gravate acceptum iri puto. Atque equidem cum multis de causis antea amaverim Gisbertum Oddum, adolescentem optimum, & plene gradu ita tendentem in ea studia, quibus nos delectamur, ut, quod serius in eam viam ingressus est, assiduitate & diligentia compensaturus esse videatur: habebo posthac cariorem etiam hoc nomine, quod is conciliator, quasique προξενητὴς hujus nostræ conjunctionis fuit. Magna sane cum voluptate repeto memoria tempus illud, cum ipse mecum de doctrina tua, deque suavissimis moribus, & creberrime & amantissime loquebatur. Addebat etiam nonnulla de studio quodam & amore mei tuo, quem sibi ex tuis sermonibus cognitissimum esse dicebat. Ego autem & audiebam ea libenter, & ei fidem habebam non invitus: ut ad credenda, quæ jucunda sunt, faciles natura omnes sumus. Itaque iisdem ex eo sæpe & constanter audiendis, sic jam incalueram, ut quemadmodum in aridissimam, siccissimamque materiam nulla potest incidere tam parva scintilla, quæ non maximum subito incendium excitet, ita nulla posset a te dari tam pusilla tamque tenuis significatio eorum, quæ de Gisberto audieram, quæ non ad me totum mirifico quodam tui amore inflammandum satis habitura virium videretur. Adhuc hæc erant, cum afferuntur a te ad Gisbertum litteræ, non solum scriptæ eleganter ac polite, quod tibi proprium ac perpe-

tuum est, verum etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam sæpe audieram, omni ex parte spirantes. Quid quæris? ita exarsi, ut nihil fieri posset ardentius. Successerunt primis illis alteræ, tertiæ, aliæ deinceps, eadem omnes suavitate perfusæ, iisdem insignes amoris notis. Nonne igitur inhumanus sim, planeque ferreus, nisi tam amanter a te ultro appetitus ac provocatus, tibi in amore respondeam? sed non committam, ut eo nomine accusari possim: semperque sine ulla retractatione, si quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut usui, aut ornamento esse possit, ne qua in parte veri amici officio defuisse videar, studiosissime operam dabo. Quod ad litteras tuas tardius fortassis tua expectatione responderim, scito, eas mihi nudius tertius tandem redditas esse. Vale. Postrid. Non. Decembr. ex Urbe. MDLXIV.

EIDEM CARDANETO.

XXXII.

VOlo tecum, Horati, si modo ab eo voluntas tua non abhorret, quasi mercaturam quamdam instituere litterarum: ut quando iisdem fere in studiis nostrum uterque versatur, si quid & bellum atque elegans, & non vulgare, neque protritum, dum, ut longinqua littora, ita veterum scripta lustramus, reperisse videbimur, id in commune conferamus, & alter cum altero communicemus. Hoc fecisse veteres illos, quos *endo cælo*, ut Cicero in legibus loquitur, *merita locarunt*, Hippocratem Coum, & Democritum Abderiten, Platonem Atheniensem, & Tarentinum Architam: tum e nostris (quamquam illos quoque quid ni nostros vocare liceat?) sed tamen ex illis, quos usitatius nostros dicimus, idem inter se Ciceronem ipsum, Nigidium, Atticum, Varronem factitasse, satis aperte ipsorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me est, renovare cupiens, ad hanc te societatem, Horati, voco: quam nisi refugis non dubito fore, ut ex ea primum uterque nostrum; deinde etiam alii, non eorum modo, qui nunc sunt, sed etiam, ut Homerico verbo utar, τῶν ὀψιγόνων; si non magnos atque uberes, aliquos tamen aliquando capiant fructus. Ejus autem, nisi tibi secus videtur, eæ leges ac pactiones erunt. Primum, ut

ut quidquid alterutri nostrum quocumque in scriptore antiquo occurrerit, quod aut sit, aut videatur obscurum, ambiguum, depravatum, de eo, ut ipsi alterius sententiam exquirere jus fasque sit. Deinde ut is, qui sententiam rogabitur, re diligenter pensitata, cum amicis etiam, si videbitur communicata, quidquid aut commode cogitare ipse, aut ex aliis expiscari potuerit, aperiat. Tum, ut si alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei solutumque sit, causas, cur eam non probet, exponere, isque qui reprehendetur, aut potius admonebitur, non modo non lædi se ac violari in eo, verum etiam beneficium sibi tribui putet. Postremo, ut quidquid alter ab altero acceperit, nunquam neque privatim, neque publice id se ab eo accepisse dissimulet: quin potius uterque omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occasiones, non tantum oblatas arripiat, sed etiam studiose diligenterque perquirat. Hæc si faciemus, alter alterius industriam acuemus, ingenium excitabimus, & discemus denique vicissim, & vicissim docebimus. Gisberto quidem nostro, quem ego adolescentem quotidie plus amo, quod ipse quotidie honesta studia plus amat, præsens ex hac nostra negotiatione lucrum paratum est. Ego enim, qui cum ad cætera omnia, tum ad scribendum ita piger sum, ut nemo magis, eo posthac, cum ad te scribam, amanuensi uti cogito. Nam & ipse cum laborem causa mea libenter capit, tum hoc studiis suis inutile non fore arbitratur. Vale, 3. Kalend. Jan. MDLXIV.

EIDEM CARDANETO.
XXXIII.

Respondebo tibi breviter, ut & postulas, & occupationes meæ cogunt. Non te præterit, apud optimos utriusque linguæ auctores reperiri quædam seu de industria, sed ab aliud cogitantibus peccata, quæ Grammatici modo ἀνακόλουθα, modo σολοικοφανῆ vocant: cum illi non ipsam conformationem orationis, aut vocum convenientiam, sed id modo, quod sensum est, respiciunt. Exempla scio tibi non deesse: sed tamen ut videas me tecum ἀτεχνῶς καὶ ἀδόλως agere, congeram quæ in mentem venient. Terent. Hecyra: *Nam nos omnes quibus est alicunde aliquis objectus labos, Omne quod est interea tempus,*

prius quam id rescitum est, lucro est. Ut omnia conere, non reperies, cum quo cohæreat illud, *nos omnes*. Salustius: *Sed antea item conjuravere pauci contra Rempublicam, in quibus Catilina fuit: de quaquam verissime potero dicam*. Idem: *Interea servitia repudiabat, cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant*. Idem: *Familia nostra cum populo Romano bello Carthaginensi amicitiam instituit: quo tempore magis fides ejus, quam fortuna, pendenda erat, quorum progeniem*. Idem: *Abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt*. Atque ut in aliis, ita in hoc quoque Sallustius Thucydideus fuit. Apud illum enim talia ὅσα κόνις. Plautus: *Hos quos videtis stare hic capteivos duos, Illi qui astant, ii stant ambo non sedent*. Sed ne apud Plautum quidem talium modus est. Hujus generis sunt & illa Homerica:

Τέκνον φίλε;

Et

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο.
Τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορήνδε καλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς.

Et

Ἔνθα καὶ πολλ' ὀρνίθων ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσιν.

Et illud Virgilianum:

Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ spectabis cædis acervos.

Et

Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis
Fertur equis.

Possum e Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: sed ne longior sim, &, ne tibi homini eruditissimo videar diffidere, pauca tantum tibi in memoriam ex ipso Cicerone revocabo. Ita igitur est in secundo Tusculanarum: *Etenim si orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus, (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio,) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent*, &c. Scio esse locum quemdam ubi ad Atticum scribens, cum epistolam dixisset, ita reliquum orationis contexuit quasi litteras dixisset, non epistolam. Sed nunc non venit in mentem. Inspice diligenter locum illum ex Catone majore, ubi citantur hi duo versus Cæciliani:

Tum etiam in senecta hoc deputo miserrimum,
Sentire ea ætate esse odiosum se alteri,

& vi-

& vide, cum quo ea, quæ ſtatim ſubjungit, cohæreant: *Jucundum potius, quam odioſum*. Neque enim hoc dicit: *miſerum eſt, ſentire, ſe jucundum potius, quam odioſum*: ſed hoc: *ſi quis commodus ſenex ſit & humanus, eum jucundum potius eſſe, quam odioſum*: Quæ tamen ſententia, ſi verba tantum ſpectes, effici nullo modo poteſt. Revocabo te ad illos ipſos libros de Oratore. Ita igitur loquitur in jocorum tractatione: *Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod ajunt, Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renunciaret Accidinum conſulem, præcoque dixiſſet, Dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, egregiumque civem eſſe arbitror*. Vide quam conveniat, *Maluginenſem illum*, cum verbo *inquit*, quod poſtea ſubjunxit. Eodem igitur modo cum dixiſſet: *etenim cæteræ fere artes*, & cætera: ita dixit poſtea, *cujus terminis ſepta teneatur*, quaſi non *bene dicere*, dixiſſet ſed *ars bene dicendi*, quod orationis ἀκολουθία poſtulare videbatur. Habes verboſam & inſuavem epiſtolam, ut ſcriptam a properante, & occupato: etiamque, ut tibi moleſtia duplicetur, mea manu ſcriptam, ut fortaſſis etiam in legendo, aliquid tibi negotii futurum ſit. Gisbertus enim noſter, propterea quod ea hodie ad fores herilis cubiculi aſſidendum eſt, ut ſtatis vicibus omnes cubicularii ſolent, operam mihi dare non potuit. At te peto, ut me ames: quod cum facies, mutuo te facturum eſſe ſcito. Vale. Romæ 6. Kalend. Mart. MDLXV.

EIDEM CARDANETO.
XXXIV.

AD eas litteras, quas a te amoris pleniſſimas nuper accepi, ſtatim reſpondiſſem, ſi otioſus fuiſſem. Sed eram occupatus in recognoſcendo volumine quodam Orationum mearum, quod a me his ſuperioribus diebus librarii extorſerunt verius quam impetrarunt. Omnino enim conſtitueram nihil poſthac ſcribere: ſed me, ut conſilium mutare, amicorum nimis bene de me ſentientium non cohortationes modo, ſed preces aſſiduæ cogerunt. In eo igitur eram occupatus, cum accepi litteras tuas: & ſimul cogitavi, ſi paulo ſerius reſponderem, damni nihil in mora fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin ſententia tua vera ſit. Nam vel id ipſum, quod ais videri poſſe obſtare, magis etiam eam, ſi accurate inſpicias, confirmat. Si

quid aliud erit, de quo sententiam meam cognoscere cupias, scribito: non committam, ut quidquam a me, quod ego equidem præstare possim, frustra petas. Amo enim te vehementer, tum quod multis nominibus dignissimus es qui ameris, tum quod ita me amas, ut inhumanitatis notam effugere non possim, nisi tibi in amore respondeam. Vale. Romæ prid. Id. Aprilis, die ipso natali meo, quem tu mihi faustum ac felicem precare. MDLXX. Saluta mihi Gisbertum meum: etsi ei subiratus sum: quod quiddam a me sibi in arcanis commissum continere non potuit. Veniam isthuc, ut spero, mense Majo proximo, & præsens ab eo pœnas reposcam. Qui enim tantum triduum domi ipsius esse decreveram, ulciscendi causa totos sex dies manebo. Ad eum scriberem nunc non licet per occupationes: propediem scribam.

EIDEM CARDANETO.

XXXV.

NEmini aut mirabilius est aut molestius, quam mihi, tamdiu differri adventum ad vos meum. Sed nescio quo modo ter jam contigit, ut cum in viam dare me vellem, jamque sarniculas componerem, subito exstiterit aliquid improvisi atque inopinati impedimenti. Itaque nihil amplius ea de re vobis habeo polliceri, nisi illud certe mihi excuti nullo modo potest: veniendum tamen, & quæ obstant, omnia qualibet ratione superatum iri. Sed ἀργαλέον πρᾶγμα alieno arbitrio vivere; præcipue si quis ei serviat, qui pro suo commodo omnia aliorum incommoda non pauci faciat. Equidem manibus pedibusque, ut dicitur, omnia faciam, ut vobiscum una esse possim ante Kalendas Julias: sed, si id non potero, certe quidem mense Septembri, si vivam, istic ero. Vos interea me, ut facitis, amabitis, & ad me scribetis, ubi commodum erit. Ego vos vicissim amabo, de vobis sæpissime & cogitabo & loquar; si quid erit, quod vestra causa efficere possim, studiose atque amice omnia procurabo. Vale. Romæ 9. Kalend. Jun. MDLXX. Marcello Vestrio S. qui etiam meo nomine, nisi molestum est, Paulum Æmilium Comensem salutabit. Vereor ne ad te perlatæ non sint litteræ, (z) quas ipso meo natali die scripseram. Nulla enim in tuis earum mentio.

(z) *proxime hic praecedentes.*

EIDEM CARDANETO.

XXXVI.

VAlde tardi effecti sunt tabellarii vestri: qui quadragesimo demum die litteras huc istinc adferant. Idem mihi accidit haud ita pridem in litteris quibusdam Gisberti Oddi, quæ cum scriptæ ab eo essent mense Novembri, perlatæ ad me sunt ineunte Januario. Sed hoc tamen commode, quod hodie potissimum: ut qui dies unus ex omnibus summa hilaritate ab omnibus traduci solet, eo potissimum hilararer jucundissimo sermone litterarum tuarum, & recordatione amoris erga me tui; simulque quoniam ab interpellatoribus nihil est periculi, (ludis enim & spectaculis omnes hodie detinentur) vacui temporis ad respondendum aliquid haberem. Igitur de me meisque studiis jam cognosse te aliquid puto ex iis litteris, quas proxime ad Gisbertum dedi: satis enim scio earum te statim participem factum. Terentianum illud, *si sit opus*, joci causa dictum est: quasi evenire ullo modo possit, ut hoc quoque facto opus sit. Ergo *si sit opus*: *si quis a me id fieri postulet*; *si quis hoc sibi a me officium tribui petat*; *si quis in eo me sibi gratificari velit*; *si quid eveniat, ut publice intersit eum laborem a me capi*; &, *si cogites*, multa nos quoque vulgo ita jocante dicimus: *Quando ita jubes, sedebo*, cum tamen nemo jubeat: *Honoris tui causa ad prandium ibo*, quasi quid facit, non sua potius causa faciat: *Hodie in prandio pulchre tibi operam dedi*, quasi qui bene ac libenter vescitur, non sibi potius operam det, quam amico. Ex eodem genere est illud, *si sit opus*, de quo satis jam multa. *Albedo*, Latinum non est, non magis quam *Nigredo*. Sed ita sumus omnes, etiam qui paulo melius Latine loqui putamur, quam vulgus solet. Dum confidimus, nos jam eam facultatem consecutos, ut vel aliud agentes emendate loquamur, multa inepta, & ne in pueris quidem ferenda, effundimus. Isti præcipue delicati, qui omnia sibi præter Ciceronem putere ajunt; qui, si sine Nizolio possint unam aut alteram epistolam scribere, germanos se esse Ciceronis putant; qui Senecam contemnunt, Plinium irrident, Tacitum damnant, ad inferiorum vero temporum scriptores etiam nauseant, qui me aut mirantur, aut miserantur, aut irri-

dent, quod ex Apulejo ipso, aut Sidonio quædam petenda esse dicam ad usum Latini sermonis: illi igitur ipsi sæpe ita & loquuntur, & scribunt, ut non eos modo, quos ipsi tantopere abjiciunt, quos præ se contemnunt, sed eorum pistores ac coquos multo Latinis locutos fuisse constet. Ad omnia epistolæ tuæ capita responsum esse arbitror. Vale. III. Kal. Martii. MDLXX. Romæ, quo ipso die litteras tuas accepi, quibus adscripta erat dies VII. Kalend. Febr. ne me tam serio tibi respondisse mireris.

EIDEM CARDANETO.

XXXVII.

POstquam ad te nuper scripsi de illo Terentiano, *si sit opus*, venerunt mihi in mentem alia, quæ apertius confirmarent explicationem meam. Simile igitur est illud Adelphis:

Tu inter eas restim ductans saltabis, M. *probe.*
E tu nobiscum una, si opus sit.

& illud Catulli ex epigrammate in Vettium:

Ita cum lingua, si usus veniat tibi, possis.

Sed nolo alterum versum adscribere, neque puto esse opus. Quamvis igitur sperabam sententiam meam ita tibi probatam esse, ut nihil præterea argumentis opus foret: tamen ne hanc quidem ad te scribendi occasionem prætermittendam putavi. Vale, & Gisbertum mihi saluta, & si quos istic præterea nosti amantes mei. Romæ, postrid. Non. Mart. MDLXXI.

PETRUS JOANNES PERPINIANUS.

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXXVIII.

ONus Ætna gravius mihi videntur sustinere, qui alteri fidem suam adstrinxerunt, nisi ejus, aut cui, pro quo spoponderunt, humanitate subleventur. Scis, credo, quid velim. De versibus illis in D. Mariam Lauretanam, qui eos a te optabat, propter singularem exspectationem elegantiæ & doctrinæ tuæ, is me urgere non cessat. Ego tametsi,

metsi, inscio & inconsulto te, me temere recepisse intelligo: tamen hanc temeritatem in spondendo meam, tua eximia, in re perficienda humanitate compensatum iri confido. Si quid possunt fontes & pomaria Tiburtia, si quid iste secessus otii a quotidianis occupationibus tuis attulit, oro teatque obsecro, ut ostendas, me nonnullum apud te gratiae locum obtinere. Quaedam tecum communicare cupiebam: sed ea melius, ut spero, coram, ubi ad nos redieris. Nam summus nostrae Societatis Magister statuit, ut Romae anno proximo manerem. Nostri omnes te salutant. Vale. Ex Urbe; XVIII. Kalend. Sept. MDLXIV.

Sequitur ad hanc responsio Mureti.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

PETRO JOANNI PERPINIANO Societatis JESU.

XXXIX.

CUpio equidem, & meam & tuam fidem liberare: sed mihi adhuc multa, ne id facere possem, obstiterunt. Primum; quod quem locum, quodque tempus otii, & quietis plenissimum putabam fore, in eo me & multa, & longissime a studiis meis abhorrentia negotia occupatum, atque exercitatum habuerunt. Nam, ut caetera taceam, his paucis diebus bis mihi Romam eundum fuit, quod etsi leve videri potest, tamen eae mihi profectiones octo amplius dies abstulerunt. Deinde, quod multos jam & menses, & annos intermisi poetica studia, ut etiamsi quid olim fuisset in me ejus facultatis, quod sane aut nihil, aut pertenue quiddam, & perexiguum fuit: effluxisse id tamen & exaruisse necesse sit. Postremo, (δεῖ γάρ τ' ἀληθῆ λέγειν) tardiorem me, ac timidiorem facit exspectatio illa, quam de meis versibus concitatam esse scribis. Scis enim quam inutilis ea atque aliena sit placere cupientibus. Nam si illud a me postulatur, ut tuorum elegantiam aequem, a te ipso mihi versura faciunda fuerit. Utut est, meditabor tamen propediem aliquid: sed si me amas, (quod quidem ita mihi perspexisse videor, ut quin ita sit dubitare non debeam) minue, obsecro quantum potes istam expectationem: ac perspice, ut ille amicus tuus a me tanquam a malo nomi-

ne, ut nummos, ita versus, etiamsi neque optimæ notæ erunt, neque justi ponderis, æquo tamen animo accipiendos putet. Bene factum, quod te Societatis vestræ Magister Romæ retinendum judicavit. Mihi crede, magnam molestiam cœpissem e discessu tuo. Nunc spero fore, cum istuc rediero, ut fruar tua suavissima, mihique optatissima consuetudine, quam ego quanti faciam, spero te re ipsa aliquando cogniturum. Vale. Tibure XVI. Kalend. Septemb. MDLXIV.

Huic ita rescripsit Perpinianus.

PETRUS JOANNES PERPINIANUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XL.

TUum tandem reditum exspectare non possum. Timeo namque ne sit ille tardior: mihi autem maturato est opus. Quonam, inquis, adeo festinas, ut pauculos hos dies exspectare non possis? Nusquam equidem; noli metuere, ne, mutata Magistri nostri sententia, mihi sit ex Urbe proficiscendum: rem totam a principio audies. Præpositus iterum Rhetoricæ scholæ, a qua me solutum penitus ac liberum esse arbitrabar, de Præfecti nostri sententia statui Aristotelis de arte dicendi libros explicare: ut si nihil tanti magistri subtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita plane futurum esse video, certe conatus ipse in re perdifficili nonnihil ab auditoribus gratiæ & benevolentiæ consequatur, summique Philosophi nomen apud omnes illustre, languidiora juvenum studia vehementius excitet ad discendum. Multa igitur ita, ut fit, legenti & meditanti mihi, quæ ad eorum librorum explicationem usui fore viderentur, quædam occurrerunt, quæ meum animum ita dubium & incertum habent, ut non facile sit statuere quid sequar. De his tuam sententiam exquirere decreveram, ubi redisses. Verum, ut dixi, timeo, ne serius, quam mihi est opus, revertare. Quare agam tecum per litteras absens, quod verbis præsens agere non possum, & quid ex te scire velim, paucis perscribam. Non enim dubito, tametsi longe abes a libris, quin omni me dubitatione, nullo negotio sis liberaturus: eo magis quod de quibus ambigo, ea tibi jam du-

dudum quæſita, cogitata, tractata eſſe ſcio. Primum itaque velim cognoſcere, quid tibi videatur de partitione artis Ariſtotelæ in III. libros: præteritum ne putes hoc opus, quod nemo Ariſtotelis eſſe negat, a Laertio, qui duorum tantum librorum fecerit mentionem; an in numero librarios fuiſſe mendoſos; an in duas dumtaxat partes totum illud quaſi corpus ab auctore diſtributum, ab aliis poſtea in tres fuiſſe diviſum? num quidnam aliquando legeris apud antiquos Ariſtotelis interpretes, aus alios idoneos auctores, ex quo perſpici poſſit, quot in libros partitus ipſe fuerit hanc artem bene dicendi tam accurate conſcriptam. Deinde περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀκροαματικῶν συγγραμμάτων ecquid comperti habeas? Nam ut a Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Ammonio, Simplicio diviſionem hanc operum Ariſtoteleorum confirmantibus diſſentiam, nullo præſertim duce, nullo auctore, cujus nomen grave apud alios eſſe debeat, animum inducere non queo; argumenta contra ſentientium qua ratione refellam, non video. Cur enim in 1. lib. Νικωμαχείων, libros de anima, quos ſubtilitatis plenos eſſe omnes confitentur, ἐξωτερικοὺς appellat? Cur hos ipſos de moribus libros ad Nicomachum modo vocat ἐξωτερικοὺς, ut in 3 πολιτικῶν libr. modo ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ſejungit; cum in ipſis τὰ ἐξωτερικὰ, veluti genere prorſus diverſa, citet? cur τῶν ἀκροαματικῶν nulla uſquam mentio? Quod enim octo libri τῆς φυσιολογίας περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inſcripti ſunt, eam ego inſcriptionem idcirco Ariſtotelis ipſius non eſſe ſuſpicor: quod nuſquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Poſtremo, doceri cupio, an Dialectice nomen ſic ab Ariſtotele aliquando uſurpetur, ut non τὴν τοπικὴν ſolum, ſed totam omnino Logicem comprehendat. Alexander enim in proœmio τοπικῶν, tres tantum tradit hujus verbi ſignificationes: de hac vero vulgari notione, prorſus nihil. At mihi in hoc, quod ſubjiciam, loco primi de Rhetorica libri, περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος, τῆς Διαλεκτικῆς ἐστὶν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης, ἢ μέρους τινός, non alia notio ei videtur eſſe ſubjecta. Nolim tibi eſſe moleſtior: his nunc ero contentus. Si quid eſt aliud, de quo ſcire velim quid ſentias, id ad tuum in Urbem reditum reſervabo, ne jure quæri poſſis, ne in otio quidem tibi licere eſſe otioſum. De verſibus, quos avidiſſime expecto, næ tu prudentiſſime feciſti: qui tamdiu noſtros animos tenueris

exſpe-

exspectatione suspensos, ut tanquam poculum aquæ frigidæ longinqua siti exarescentes, sic nos illi multum cupientes, & diuturo desiderio flagrantes insolita quadam suavitate perfundant. Accipio tamen excusationem, modo quamcitissime, quod commodo tuo fiat, eos ad me mittas. Nam quod vereris ut exspectationem de re concitatam possis explere, vide ne, dum modestus haberi studes, parum de nobis amice existimare videaris. Quid enim? hic tu nos intelligentiæ communis expertes esse putas, ut quantum a quoque sperandum sit, videre nequeamus? aut tum parum studiosos tui, ut quemadmodum nobis satisfacias, vehementer sit tibi laborandum? Facis tu quidem, quod te decet; ut nihil a te, nisi summa industria elaboratum, atque perfectum exire patiaris: verum, sic habeto, tanta esse omnium nostrum erga te benevolentia, eam de ingenio, & doctrina tua existimationem, ut si quid minus dignum tuo nomine editum a te fuisse videremus, id quod accidere nullo modo posse intelligo, sed si quid a te elucubratum scriptorum tuorum dissimile forte legeremus, noluisse te potius tantum contendere, quantum posses, quam quantum contendisses, efficere non potuisse crederemus.

M. ANTONIUS MURETUS S.P.D.

FRANCISCO BENTIO *Societatis* JESU.

XLI.

UTræque litteræ tuæ mihi gratissimæ fuerunt: hæ posteriores eo etiam gratiores, quod subdubitabam, ne ægre tulisses, nihil a me ad illas Senenses responsum esse; etsi videbar satis respondisse cum quæ petebas, ad te miseram. Mihi enim videtur melius petenti respondere, qui silentio facit quod rogatur, quam qui verborum affatim rependit, rei nihil. Gaudeo, te Perusiam venisse, unde (opinor) crebrius a te litteras exspectare potero. Cupio autem scire, quem potissimum scriptorem explicandum susceperis. Nam, si nihil aliud, exacuam industriam tuam: teque fortassis ad locos quosdam diligentius, quam ab aliis solent, tractandos excitabo. Cave enim putes, quidquam mihi accidere posse jucundius, quam videre te τυλλάγειν, ut ita

ut ita dicam, diſciplinæ meæ alumnum, florentem laudibus, & quotidie longius progredientem in ea via, quam me tibi olim monſtrare memini: etſi tu quidem, ut a me diſceſſiſti, multo, quam ego ſum, meliores magiſtros nactus es. Sed quid dum? blandior mihi γεροντικῶς, & quia te olim neſcio quid docui, videor mihi te, quantusquantus es, aut potius quantus futurus es, produxiſſe. Sed, ut hæc miſſa faciam, ſcin, tu me nuper a Pontifice iterum antiquo, ut ait Horatius, incluſum ludo? Cum enim Cęſarius multorum jam ſtipendiorum veteranus miſſionem impetraſſet, egerunt mecum primum Cardinales, deinde etiam αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς, ut eam provinciam ſuſciperem. Multa argumenta allata ſunt, quæ me moverent, ſed unum ἄλυτον καὶ ἄφυκτον, quod pro ducentis aureis annuis quadringentos propoſuerunt: homini autem egenti, & propter imminentem ſenectutem paulo ad rem attentiori, nullum medicamentum adhiberi potuit efficacius. Itaque redibo jam ad veteres illos Congerrones meos, Ciceronem, Horatium, cæteros, & mihi quodammodo repueraſcere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me Pandectas audiebant, & negant, ſe quemquam alium ferre poſſe: pleriſque etiam, niſi me habeant, Juriſprudentiæ ſe multam ſalutem dicturos eſſe profitentur, ipſi viderint. Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, Θεοῦ θέλοντος, concludam, ut ſit aliquando unde otio frui poſſim. Beatum te, qui eam vivendi rationem ingreſſus es, ubi a talibus curis animus liber eſt. Noli tamen putare a meipſo hæc ita curari, ut angar: Λαμβάνω τὰ διδόμενα, & quia uſque huc paulo negligentior fui, ex illa negligentia ita aliquid detraho, ut nihil detraham ex hilaritate. Adoleſcentem, qui mihi litteras tuas reddidit, vidi perlibenter: & mihi quantum ex una collocutione exiſtimandi poteſtas fuit, viſus eſt tuas commendatione digniſſimus. Saluta mihi, ſi quos iſtic, noſti, ſtudioſos mei. Vale, mi Benti optime & ſuaviſſime, & me ama. Romæ. V. Kal. Sept. MDLXXII.

GULIELMUS CANTERUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLII.

ETsi satis audacter facere videor, vir doctissime, cum te litteris meis interpello: quoniam tamen hunc libellum (a) proximis his mensibus edidi, putavi, me non satis ex officio facturum, nisi cum eumdem ad te mitterem, tum veniam a te rerum tuarum peterem. Etenim, cum id, quo libellus noster est exornatus maxime, (Athenæi fragmentum dico) a te primum in manus nostras devenerit, postquam tu id cum Aurato nostro communicaras: nemini potius hoc totum, quidquid est, mitti debuerat, quam tibi. Jam, quod ea fuerim audacia, ut rem a te κειμηλίου δίκην habitam publicare sim ausus, non miraberis, si quanta debeat esse studiosorum hominum inter ipsos rerum omnium communitas, tecum cogitaris. Huc accessit, quod non leviter suspicabor fore, ut alii, nisi ego prævertissem, eam gloriam, cujus ego te participem jure feci, sibi solis essent prærepturi. Quamquam nihil magnopere video, cur ea res gloriæ tuæ, quæ jam pridem est toto orbe clarissimo, multum addere ponderis potuerit. Quis est enim in omni, quæ incolitur, terra ita barbarus & omnis expers elegantiæ, ut Muretum non cognoscat, amet, excoletur? Ego certe ὁ τῶν λόγων ὅσον οὔπω γλυσσάμενος, tanti te, libere ut loquar, facio, quanti haud scio an alium neminem. Sed, ut ad ipsum redeam libellum, in eo si forte alicui majorem videbimur habuisse veritatis, quam hominum rationem, suggeret tibi, spero, memoria tua, qua vales plurimum, quid de veritate Socratem Plato sensisse tradiderit. Quid, quod eam præbent optimæ litteræ suis cultoribus libertatem, ut in utramque partem sine periculo disputare possint? nec enim hìc opus est τὸν περὶ ψυχῆς δραμεῖν. Quocirca, si hoc a te consecutus fuero, vir doctissime, ut nihil hujus libelli editione offensum te ducas, non admodum timebo, ne quis de me conqueratur alius: sperabo potius me, quod ille dicebat, sine invidia laudem deinceps invenire, & amicos parare posse.

(a) *Novas suas Lectiones innuit: in quibus illud Athenæi, de quo Paulo post, fragmentum quære lib. III. c. 2.*

se. Et quoniam non facile fortassis me, qui sim, agnosces: velim tibi Aurati tui atque mei in mentem veniat, cujus ego convictu, cum tu ante annos duos in Galliam venisses, fruebar: Fruterii quoque, cum quo me aliquando, si non es oblitus, vidisti. Si quid etiam dignaberis rescribere, (quamquam nos tantum boni non meremur) ad Oporinum, vel Petrum Pernam, Typographos Basileenses, litteras curabis. Bene vale, vir doctissime, & eum te a nobis haberi crede, ut quod aliquando de nobis Auratus, condiscipulorum comparatione, ludens dicere solebat, id merito tibi doctorum omnium respectu tribuamus. Quid hoc? inquies. τὰ δ᾽ ἄκρα κορυφοῦται τῷ Μουρήτῳ. Francofurti, nundinis autumnalibus anni MDLXIV.

ALEXANDER JUSTINIANUS

M. A. MURETO S. P. D.

XLIII.

TE post tuum discessum Venetiis in febrim incidisse, ægre sane tuli, ut debui: idque statim meis litteris significassem: sed præter morbum, tibi molestus esse nolui. Nam in dies experior quam molesta ægrotantibus omnia pæne esse soleant. Cæterum, mitescente jam morbo nullum παραμυθικοῖς λόγοις, in tam magno præsertim elatoque animo adversum omnem fortunæ temeritatem, mihi locum relinqui video: fortassis, ipso jam fugato, convalescenti gratulandum potius. Aliquid serii ad te scriberem, nisi id mihi Medicorum legibus περὶ τῶν ἀνακομιζομένων interdictum scirem. Scribam alias, &, quod toties recepi, tandem cumulatissime præstabo, præsertim cum χρύσεα ἀντὶ χαλκείων a te sperare liceat. Interim cura ut valeas. Ego vero, & Joannes Datianus noster valemus, teque plurimum salutamus, & cum primum per valetudinem tuam licuerit, a te litteras exspectamus. Vale. Venetiis. prid. Kal. Octob. MDLVIII.

EIDEM MURETO.

XLIV.

VEteris illius familiaritatis ac necessitudinis, quae mihi maxima tecum olim Venetiis intercessit, minime te oblitum esse opinor, neque tot annorum ἀπροσηγορία, ex animo tuo nostri memoriam effluxisse dubito. Plurimum sane momenti ad vulgaris cujuspiam amicitiae diuturnitatem in assiduitate litterarum positum esse non diffiteor: mutuam vero inter nos benevolentiam, certo judicio semel susceptam, eam ipsam virtutem, quae genuit, & continuisse & conservasse certo scio. Nam illa sane παροιμίαν, quam Athenaeus jure μισανδρωποτάτην appellat, ad cujus praescriptum τηλȣ̃ φίλοι ναίοντες ȣ̓κ εἰσὶ φίλοι, tibi probari nequaquam credo: cum amicitiam non locorum spatiis, sed amicorum moribus metiendam esse non ignores. Quod si ad meam erga te benevolentiam, accessionem quoque mearum litterarum a te desiderari, mihi significaris, non solum hoc officii genere tibi posthac satisfaciam, sed etiam ejus longo tempore a me praetermissi usuram cumulatissime reddam. Quanti vero te faciam, quamque tui sim memor, testem habes Joannem Bissonerium, quem tibi cum morum probitate, tum doctrina singulari conciliatum esse audio. Eum, mi Murete, sic velim tua humanitate complectare, ut ea omnia, quae in me, si Romae essem, conferres, in eum conferas. Est enim mihi amicissimus tuique amantissimus, neque te unquam poenitebit in eum beneficium contulisse. Experieris mehercule re ipsa & grati animi juvenem, & commodorum memorem. Exspectabo litteras tuas, quibus & me a te amari adhuc intelligam, & si quid Genuae a me agi voles, certior fiam. Vale. Genuae. VII. Kal. April. MDLXXV.

MARTINUS BELLIVICEJUS (b) PANNONIUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLV.

JUvenis quidam natione Gallus, Vir clarissime, qui Roma huc venerat, scribendarum ad te litterarum ansam mihi præbuit: quarum quidem auctor, vel si sæpius eas percurreris, vis tuo innotescet animo. Cum enim mense Martio te & Paulum Manutium Romæ salutarim, quid miri, si usque ad hoc tempus in tanta temporis intercapedine, memoria tua, quæ gravissimis istudiis continuo fatigatur, exciderim? Hoc etsi persuasum habeo, non tamen dubito, quin facile in tui memoriam redigar: præsertim si & album tuum, in quem nomen meum relatum esse voluisti, intueberis, & memineris, quibus verbis Huberti Giphanii, Lucretii editionem collaudaveris: cum adjicere, nihil esse quod non Giphanii causa libenter facere. Quare, cum tibi in mentem rediisse nomen meum existimem ad juvenem illum revertor. A quo cum quæsissem quid rerum ageres, an quicquam de Plautina editione cogitares, quam nos jam dudum, & cæteri omnes, qui elegantiorum litterarum cupiditate tenentur, avidissime exspectant: a Philosophia naturali ad civilem hanc nostram Philosophiam, quam tu ante aliquot annos, humanarum litterarum causa, intermiseras, te contulisse respondit. Qua in re cum tuum factum vehementer probavi, tum ratus sum, ad studium juris illustrandum, maximum adjumentum allatum iri, si tuum exemplum hujus ætatis Jurisconsulti imitarentur, quos & barbarorum interpretum inanissimas controversias toto animi impetu consectari videmus, & omnes suum studium ad calumnias litium, & ad turpem & invidiosum quæstum conferre. Sed quod Cujacius & tu homines Galli in studiis sapientiæ consecuti estis, id non sine munere divino vobis evenisse credo. Idem sentire videtur Giphanius, Cujacio amicissimus, & tibi charissimus. In hac enim nostra Academia Patavina superioribus diebus fuit, atque de te sæpius honorifice loquutus est, & nullo in sermone libentius eum

(b) *Berzevicaus vocatur Epist. 73. hujus l., & l. II. Epist. 5.*

tum verſari vidi quam cum de Plauto loqueretur: exiſtimans ſcilicet, quod res eſt, bene actum cum ſtudioſis litterarum fore, ſi tam bonus Latinitatis auctor tua diligentia, doctrina, opera nitidior & emendatior in lucem proferretur. Cupit ſane eſſe in tua gratia, quam humanitate tua fretus, tuis verbis ei non ſolum pollicitus ſum, ſed etiam ſpopondi. Itaque non erit tuæ bonitatis committere, ut ſponſorem appellet, cum ipſe facile poſſis dependere. Unum eſt, quod a te contendendum mihi putem, ut duas Orationes tuas ad me mittas: quarum altera de laudibus juris ſtudii ſcripta abs te nuper eſt, altera in Collegio Pontificum habita. De Plauto fac promiſſa appareant. Diutius enim deberi politis & ingenioſis hominibus non poteſt: & hercle tua maxime gloria agitur. Vale, & ſalvebis a Giphanio, qui Venetiis apud Oratorem Regis Galliæ degit. Patavio. Kal. Dec. MDLXIX.

M. ANTONIUS MURETUS

FRANCISCO TURNONIO S. R. E. Epiſcopo Cardinali S. P. D.

XLVI.

SI tempus ad te ſcribendi uſque eo differre voluiſſem, Franciſce Turnoni, Cardinalis Ampliſſime, dum par a me aliqua tuis erga me plurimis maximiſque beneficiis reperiretur oratio: magnopere mihi metuendum erat, ne & in eo quærendo, quod nunquam conſequi poſſem, inani ipſe me labore torquerem, & immodica ſilentii diuturnitate ſuſpicionem tibi aliquam anguſti & humilis animi, neque ſatis, quantum a quoque acciperet, ſententiis afferrem. Cum igitur, idem aſſidue ex die ducens, ſine dubio diutius, quam par fuerat, reticuiſſem, plane obſtupefactus admiratione iſtius erga me tam prolixæ, tamque beneficæ voluntatis tuæ: confirmavi me tandem, & ad hæc pauca, quoquo modo poſſem, ſcribenda me contuli: quibus, quod tam multis, tamque claris & illuſtribus ſignis, me, quamvis nihil prorſus tale promeritum, tibi tamen non vulgariter carum eſſe declaraveris, gratias, quando nihil præterea neque tu exſpectare, neque ego præſtare poſſum, tibi agerem immortales. Eſt omnino hæc tota gratiarum

actio

actio perpusillum quiddam, perque tenue; præsertim si comparetur cum magnitudine eorum beneficiorum, quibus tu me a te ornatum esse voluisti: sed eam tamen, cum hæc scriberem, pro certo atque explorato habebam tibi non ingratam, neque injucundam fore: cum, ut scis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam ullo alio modo remuneremur. Officiorum vicissitudo eas amicitias continet, quibus inter se ejusdem sortis homines, aut certe non admodum dispares devinciuntur. Vobis, quos supra cæterorum conditionem evectos in ipso rerum humanarum fastigio divina providentia locavit, illud cum corporibus cœlestibus commune est, quod ut illa efficientiam quidem suam declarant in inferiora hæc; viresque in ea exercent suas, sed ab eis nihil vicissim accipere, &, ut Græci sua lingua dicunt, pati queunt: sic vos potestatis quidem copiarumque vestrarum documenta, sublevandis inferioribus, datis, ipsi vicissim quicquam ab eis, præter laudem ac prædicationem, testem grati ac memoris animi, percipere non potestis. Ago igitur tibi quam maximas gratias, Cardinalis clarissime, humanissime, optime, agamque dum vivam, tibique a summo hujus universitatis effectore ac gubernatore Deo assiduis votis fausta ac felicia omnia precabor; non quod me dignum existimem, cujus vota ab eo attendantur: sed quod tu dignissimus, pro cujus salute atque incolumitate, etiam eorum, qui per se nullo numero habendi sunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam: conservabo diligenter memoriam ejus humanitatis, qua tu me immerentem, talis tantusque vir, complexus es: utque tuo de me amplissimo atque honorificentissimo testimonio, quantum in me erit, respondeam, modis omnibus operam dabo. Illustrissimo quidem Cardinali Ferrariensi, ad quem, tua potissimum auctoritate adductus, me, cum primum potero, conferam, commissurus non sum, ut unquam venire possit in mentem, quod fidem tuam in me recipiendo secutus sit pœnitere. Vale, 3. Non. Feb. MDLVII. Patavio.

EIDEM TURNONIO.

XLVII.

NOn puto ulla mihi excusatione apud te utendum esse, quod ad te rarius scribam. Nam tum demum peccare ipse mihi viderer, si tanti me facerem, ut tibi, tanto viro, tantisque assidue occupationibus impedito, frequenter litteris meis obstreperem. Ideoque contineo me: & cum quotidie de te cogitem, votaque, uti debeo, pro tua salute atque incolumitate faciam, in scribendo sum rarior, neque unquam id facio, nisi cum aliquid accidit, ut, nisi scripsero, officio videar defuturus; quale est, quod me hoc tempore, ut scriberem, adduxit. Cum enim nuper octo Variarum Lectionum libros edidissem, etsi satis intelligebam; eos leviores esse, quam ut tu, quem nihil nisi præclarum atque eximium capit, ullam magnam voluptatem ex eorum lectione percipere posses: judicavi tamen, omnino mihi faciendum esse, ut eorum exemplar unum ad te mitterem: neque dubitavi, quin tu eos libenter accepturus esses: vel quia mei sunt, vel quia scripti ad eum, qui, ut a te singulariter amatur, ita te ipse admirabili non amore solum, sed cultu, medius fidius, atque observantia prosequitur. Unum est, quod, quamquam mihi conscius sum, me optimo animo fecisse, tamen, quia fieri potest, ut confidentius in eo me gesserim, quam decebat: per illam & aliis & mihi imprimis perspectam humanitatem tuam, mihi ut ignoscas; etiam atque etiam a te peto. Ausus enim sum quodam ex eis libris loco (c) nominare te: ac versus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoria hæserant ex idyllio, quod olim ad te misi una cum tragœdia, quam de C. Cæsaris cæde factam in tuo nomine divulgaveram. Qua in re si quid a me peccatum est, (nihil enim debueram te inconsulto facere, præsertim cum te Venetiis convenissem) peccatum est incredibili quadam abundantia amoris erga te mei: quam ut æque animo feras, omnibus a te precibus, atque omni obsecratione contendo. Etenim, vere hoc dicam, nihil videtur esse ita difficile atque arduum, in quo ego paratus non sim voluntati & auctoritati tuæ morem gerere. Unum est, in

(c) *lib. VIII. cap. 1. prop. fin.*

in quo tibi, ne quid dissimulem, non possem, nisi invitissimus, obtemperare: si me juberes tacere de tuis virtutibus, & continere in sinu immortale illud gaudium, quo efferor, quia me tibi carum esse sentio. Hac una in re dum me mihi obsequi, & animo indulgere patiaris, quo minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuso. Quod scribam, aliud nihil est, nisi omnes hic omnia tibi fausta & prospera precari, & gratulari aquis istis; quod eas tibi salubres & fuisse & esse audivimus. Vale.

CORNELIUS VALERIUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLVIII.

Vide, quanta in te sit humanitas, eruditissime Murete, & quæ opinio apud exteras gentes. Justus Lipsius, familiaris & idem discipulus meus, qui litterarum & antiquitatis causa in Italiam proficisci velle cœpit, petiit a me; amicis quibusdam commendari; imprimis autem contendit, ut ad te, cujus cognoscendi & videndi studio mirifice flagrat, litteras sibi darem. Ego autem, etsi videbam putidum esse, me, hominem fortassi ne fama quidem tibi cognitum, litteras ad te dare, ejusmodi præsertim, quibus onus aliquod officii tibi imponerem: morem tamen gessi adolescenti tam vehementer petenti, & voluntati ejus obsequi volui potius, quam aut naturæ aut pudori meo. Quod feci eo libentius, quod non ad aliquem nescio quem duris & asperis moribus scribendum mihi viderem: sed ad eum virum, qui, cum humanitatis studiis & iis artibus omnibus, quæ ingenuo homine dignæ sunt, sit perpolitus, abesse non potest, quin tum in omnes, tum præcipue in earumdem artium studiosos propenso animo sit ac humano. Accedit similitudo professionis & studiorum nostrorum: nam & nos pro mediocritate ingenii nostri, eloquentiæ & humaniorum litterarum studia, voce & scriptis, quod in nobis est, in hac Belgica nostra excitare conamur, & tu, M. Antoni, antea quidem in Gallia, nunc in illa Italiæ luce hæc ipsa studia cum immortali tua laude & omnium gentium admiratione tractas. Quare non tam quærenda mihi est excusatio & prætextus pudoris mei, quod scripseram, quam

gaudendum, oblatam mihi in amicissimi mei negotio facultatem scribendi simul & testificandi amoris mei. Sed veniam ad id, quod caput est epistolæ meæ. Mitto ad te, Murete, hunc Justum Lipsium, alumnum, ut dixi, disciplinæ meæ, adolescentem ea probitate, modestia, ingenio, eruditione, judicio, quanta testari possum equidem, me in alio nullo, in ista imbecillitate ætatis, adhuc esse expertum; tum vero, quod apud te plurimum valet, studiosum antiquitatis & artium illarum, quas tu amas, & in quibus maxime excellis, id est, optimarum. Cave autem existimes, me hæc ambitiose & supra quam res est, commendantium more, scribere: immo vero minus fortasse, quam virtus & eruditio adolescentis merentur, scribo, ne, dum eum laudo, videas nos ipsos institutionemque nostram velle extollere. Quamobrem rogo te, Murete mi, vel potius precibus omnibus oro atque obtestor, per communia studia nostra, per illum amorem, quo litteras & litteratos omnes prosequeris, adolescentem hunc omni studio, amore, benevolentia tua complectare atque devincias. Et quoniam is honesto quidem genere & optimis parentibus natus, ea tamen mediocritate fortunæ est, ut se in longinqua & extera regione difficulter sui facultatibus sustentare possit; verecunde etiam hoc a te petam, (vides quantum mihi summam) ut, si qua in re commendatione & opera tua juvare eum potes, quod certe potes, ei ne desis. Hoc quidem tibi spondeo & in me recipio, te, si quid ei accomodaveris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quam nos universos. Impedior verecundia, ne pluribus verbis te rogem. Illud tantum dicam, quod in sermone sæpissime mihi significavit, eum pæne non alia ulla de causa in Italiam e tam longinquis regionibus venisse, quam ut te imprimis tuique similes eruditos viros videret & cognosceret. Quo erit æquius, ejus laborem per te ex parte levari, cui tu laboris causa fuisti. Quod si tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hic habes, ut fortasse habiturus es, utere eadem audacia & familiaritate apud me, qua ego tibi præivi: efficaciam ut intelligas, mihi ad benigne faciendum nec voluntatem deesse nec facultatem. Litteræ hæ meæ si aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primum enim Lipsio meo, cui vehementer cupio, commodavero; deinde mihi ad amicitiam tuam quasi fores & aditum patefecero. Quo nihil mihi potest

potest contingere optabilius. Vale. Lovanio, ante diem 14. Kalend. Septembr.

Sequitur Mureti responsoria.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

CORNELIO VALERIO.

XLIX.

REdit ad te Lipsius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me devinxit sibi præstantia ingenii & doctrinæ, integritate morum, suavitate sermonis ac consuetudinis suæ, ut, eo discendente a memetipso avelli viderer. Felicem te, Corneli, cujus ex disciplina adolescens tam rari exempli prodiit! Equidem antea & magni faciebam te ex scriptis tuis, & amabam pro judicio quod amantissime de emendatis a me Terentii fabulis feceras. Nunc vero, mihi crede, tanta accessio propter Lipsium facta est & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum, nihil ut magis cupiam, quam occasionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me sis. Cujus rei si libebit periculum facere, quæso te, si qui huc venient, quos tu ames, præcipueque qui habeant aliquid simile Lipsii, ut eos mihi potissimum commendandos putes. Nam eadem opera & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, ut ipsi quoque eo nomine aliquid se tibi aliquando debere fateantur. Vale. Romæ. 3. Non. April. MDLXX.

M. ANTONIUS MURETUS

NATHAN CHYTRÆUS S. P. D.

L.

CUm 5. Id. Octob. anno abhinc quarto Romam ex Campania rediissem, postridie ejus diei magna cum admiratione te, Murete clarissime, orantem audivi, coram Pio V. Pont. Max. cum Christianissimi Regis Legatus, usitata solemnitate, magnifice exciperentur. Ea ego ratione, etiamsi jam antea ex monumentis scriptorum tuorum, qualis esses, cognovissem, ita sum tamen admiratione tui

inflammatus, ut ex omnibus, quos ego antea præstantissimos existimassem, tibi uni in Oratoria palmam deberi certissimo mihi persuaderem. Quin si animo tum obsequi licuisset, una cum illo exclamare veritus non fuissem: ὦ σύνεσις. ὦ λόγοι. ὦ μνήμη. ὦ συνθήκη. μακάριος ὁ λέγειν οὕτω, μᾶλλον δὲ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος. Cum autem id, eo quidem in loco, & in clarissimorum virorum corona, me non deceret, illo ipso die te adii, ut amorem tui sane ardentissimum, qui oratione tam excellenti in animo jam inflammatus esset meo, apud te ipsum detegerem, & litteris Caselii nostri, quas tunc mecum habebam, amicitiæ tuæ quasi fores mihi aperirem. Accepisti tum me, ut soles, humanissimo amplexu, & litteris nondum lectis, tum me tibi esse, ex sermone Caselli, quem tecum ad oppidum Sancassianense paulo ante habuisset, ostendebas. Id certe longe mihi fuit gratissimum, cœpique, ut antea doctrinam, & eloquentiam tuam admiratus fueram; ita hinc etiam virtutem & bonitatem tuam suscipere, & exosculari. Verum illa congressio, fato quodam meo infelici, diuturna esse, firmasque radices agere non potuit. Senis enim cujusdam interventu, vix dum inchoata collocutio nostra, interrupta est: & ipse etiam, propter comitum festinationem, & hyemem imminentem, celerius opinione istinc sum avulsus. Quod itaque tum necessitate quadam impeditum est, quid vetat, quo minus idipsum litteris restituamus? cujus quidem consilii auctorem habui eumdem illum, qui me primus in animum tuum insinuavit. Cum eo enim ego hic in iisdem litteris & studiis, in quibus tuæ quoque lucubrationes non parum nos adjuvant, vivo amantissime. Quod si ille, ut primo fuit, ita nunc quoque felix erit, tuamque mihi hoc modo benevolentiam denuo conciliabit; quis me erit beatior; quis ipso denique in animis hominum conglutinandis fortunatior? Ego certe Mureti notitiam & benevolentiam omnibus Crœsi thesauris longe anteposuero. Vale. V. Rostochio Kalend. April. Anno MDLXX.

Non rescripsit Muretus. Causam ipse exponit infra epist. 91.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS

AGAPETO GIDETO SUO S. P. D.

L I.

VEre es, qui diceris; neque, quam tu, ἀγαπητότερος quisquam. Itaque nihil mihi longius videtur, quam dum Romam redeam, te ut videam, tecum quotidie ut sim; tibique vel prosim re aliqua, vel certe prodesse coner; ut voluntatem erga te meam vel declarem re ipsa, vel tibi saltem conatu probem: quorum hoc, si me tantum respiciam satis est; illud, quia te ex animo amo, multo optabilius mihi videtur. Et quamquam nihil mihi jucundius est, quam abs te quam maxime amari: tamen, ita mihi eveniat quæ volo, ut, si mihi detur optio, malim, justam tibi causam esse, cur me ames, quam abs te sine ulla justa causa amari. Agam causam meam. Debes, & tu talem amicum magnifacere, qui nihil a te aliud expetens, eo te tantum amat, quia dignum judicat, qui ameris. Quod M. Antonium Bizonum potissime delegisti, ad quem ita res, cui crederes, cui te in disciplinam dares: vehementer te, mi Agapete, laudo, & ut eum assecteris, ex ejus ore pendeas, ejus doctrinam avidissime combibas, suadeo. Spero me istic fore ante Kalendas Septembres: &, ut sim, operam dabo; eo magis, quia te videre discupio. De Macarano meo, qui mihi perpetuo ante oculos obversatur, quæso, Agapete mi, si quid habes, quod me exhilaret, scribe. Vivere ipse mihi non videor, donec vitam ipsius in tuto esse cognovero. Nolito ægre ferre, quod dicam, illum unum plus amo, quam te: &, ne hoc tibi durum videatur, te a me proximum habeo: illum æque amo ac memetipsum. Vale. Tibure. 3. Non. Augusti. MDLXXVII.

EIDEM GIDETO.

L I I.

VIx ausus essem a te postulare, ut ad me Latine scriberes, veritus ne id tibi oppido difficile videretur. Quo mihi gratiores fuerunt eæ litteræ, quas a te Latine

ſcriptas nuper accepi : non illæ quidem omni ex parte emendatæ, multo tamen nitidiores & cultiores, quam credidiſſem. Itaque bene te ſperare jubeo, neque dubitare, quin aliquando, duce me, aliquam ſis hujus quoque generis facultatem conſecuturus. Adventus huc tuus quam mihi optatus ac jucundus futurus fuerit, nihil neceſſe eſt affirmare. Satis enim, ut opinor, noſti magnitudinem amoris erga te mei. Sed ita multos hic adoleſcentes, qui Roma venerunt, ægrotare video, ut veritus ſim, quid tibi iſta hoc tempore cœli commutatio periculi adferret. Ego ante nonum Kal. Septemb. ſpero fore ut non nihil remittant calores. Tunc igitur, ſi Deus volet, excurram iſtuc, cupidus videndi tui : teque ſtatim acceſſi jubebo. Non habeo nunc ad manum ſuperiores illas tuas, in quibus neſcio quid quærebas de dominio directo & utili; cujus tamen totius quæſtionis moleſtia facile liberare ipſe te potes. Dominium enim directum & utile, nuſquam a Juriſconſultis, nuſquam ab Imperatoribus nominantur, ſed commenta ac ſomnia ſunt eorum, qui obſcurando & ineptiis ſuis contaminando jure civili, ſibi ſe acuminis, & eruditionis laudem quæſituros putarunt. Quod uſucapitur, fit pleno jure ejus, qui uſucepit. Qui tamen ſi poſtea id pro derelicto habeat, æquius eſt, rem redire ad veterem dominum, ſi eam forte recuperare ſtudeat, quam adjudicari ei, qui neque uſucepit, & ſine titulo poſſidet. Datur igitur vindicatio veteri domino adverſus eos, qui pro poſſeſſoribus, ut dicitur, poſſident, æquitate quadam, qua fingit lex, eam rem nunquam uſucaptam fuiſſe. Nam cum is, qui uſuceperat, jure illo ſibi quæſito uti velle deſierit, prope pro eo eſt, ac ſi uſucapta non eſſet. Erat & aliud quiddam in iis litteris, de quo quærebas: ſed nunc non recordor. Hujus generis litteras, in quibus aliquid eſt, quod ad ſtudia tua pertineat, & ego libentius ſcribam, & tu majore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fratribus tuis ſalutem. De Matthæo vehementer doleo, ſed gratum eſt, quod ſcribis, ſpem eſſe, eum, ſine ope prætoris, in integrum reſtitutum iri. Horatio audio meliuſcule factum eſſe: quod quam mihi jucundum ſit, ipſe ſcis. Vale. Agapete mi, meque ama, ut facis. Tiburi, VII. Id. Aug. MDLXXVII.

CONSTANTINUS BARGELLINUS
Episcopus Reatinus

M. ANTONIO MURETO S.P.D.

LIII.

AFficior lætitia incredibili, quod, ut ex litteris tuis accuratissime scriptis intellexi, a nonnullis Lutetiæ impressoribus urgeris, ut Epistolas tuas mittas, quas prælo subjiciant. Augurior enim ex eo, bonarum litterarum studiosos multum voluptatis, plurimum etiam utilitatis, ad Latinam eloquentiam vel comparandam vel augendam, percepturos. Equidem etsi fateor, in his politioribus litteris, quæ ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrime non esse versatum, gravissimis occupationibus abductum: tamen, ut sententiam meam dicam, necesse est. Nihil epistolis tuis elegantius, nihil eruditius, nihil uberius fieri posse existimo, nihil, quod ad illam Ciceronis majestatem propius accedat. Atque id antea testatum apud animum tuum reliquissem, nisi me verecundia mea a rei perspicuæ testimonio non necessario revocasset; nunc quando te amicis tua scripta flagitantibus invitum gratificari intellexi, audaciæ notam subire malui, quam in bonum publicum inofficiosus judicari. Illa etiam non levis conjectura ad id me valde impulit: his enim diebus, cum schedas aliquot, quibus olim in arena mea uti consueveram, evolverem, nihil tale opinanti epistola tua in manus venit, quæ me, quod amantissime, & disertissime loqueretur, mirifice delectavit. Itaque cum eam ipsam vesperi inter alia scripta, quæ forent magis in promptu, retulissem, postridie mane ecce tuæ litteræ, quibus epistolam postulabas; sic admirantem ea cogitatio me excepit, ut illam exstare Deus sine dubio velit. Ejus igitur exemplum mitto, teque hortor, aut si pateris, rogo ac flagito, ut negotium conficias, neve in aliud tempus rejicias. Quod scire cupis, an æquo animo laturus sim, si quæ a me scriptæ sunt litteræ, una cum tuis emittantur, vereor, mi Murete, ne quod ajunt, κολοιὸς ἐν μούσαις. Ego profecto non tam tuas admirari, quam meas improbare soleo: tamen ubi, quove pacto amicos sub tuo nomine cohonestare possis, tui consilii est, nec est

cur

cur aliorum sententiam exquiras. Quod si tibi statutum est, ut illæ horridæ meæ litteræ exeant, impones extremam manum. Sunt enim indiligenter scriptæ, quod res ipsa declarat; nec earum editionem aut probarem, aut paterer, nisi ut nostra amicitia, in qua non minimum mihi ornamenti pono, omnibus esset nota, vehementer desiderarem. Vale, mi Murete, & de bonis litteris optime mereri, quando id vel uni tibi maxime licet, ne desistas, ac Bargellino tuo ad omnia utere.

EIDEM MURETO S

LIV.

ITa diu jucundissime vivam, mi Murete, ut allatato nuncio de tua valetudine, quæ te in vita periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita fui commotus, ut magis fortassis nemo, cujus præcipuum aliquod bonum repente in discrimen esset adductum. Incredibilis est enim amor in te meus. Nihil eum extrinsecus accedens nihil adventitium peperit, sed virtus, quæ est ipsa per se amabilis, cujusque omnia in te elucent ornamenta, & animi inductio cum perpetuo quodam judicio meo conciliavit. Postea vero quum te morbo levatum esse cognovi, difficile dictu est, quanto gaudio pene exsiluerim. Ex diuturna enim animi perturbatione ad aspiciendam lucem nunc primum mihi videor esse revocatus. Qua quidem de re tibi magnopere gratulor, etsi nostra certe gratulatio omnibus, qui modo sint & virtutis amantes, & humanitatis pietatisque non expertes, jure debet esse communis. Etenim quis te non amet, tanta probitate, virtute, humanitate, tam denique excellenti eruditione, atque industria virum? cui salus tua æque exoptanda non sit, ac sua? Eum profecto ferreum & ab omni humanitate alienum esse dicam, nihil perspectæ, spectatæque virtuti, nihil illustri gravissimi viri gloriæ dare, haud temere affirmarim, qui Muretum omni liberali doctrina politissimum diutissime vivere non modo non expetat, sed ab immortali Deo precibus ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo, triumpho. Jam, ut spero (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum est) poteris Musis tuis operam reddere: cum quibus quoque præclare actum putem, cum omnes delicias, amores, omnia

denique

denique ornamenta, te incolumi recuperarint, iis omnibus cariturae, si te (quod Deus omen avertat) patronum, te ducem, infelici ipsarum fato morbi vis eripuisset. Quocirca mihi gratissimum feceris, si illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atque in earum clientelam me quam diligentissime commiseris. Hæc hactenus. Mitto tibi nonnullas radiculas ex melle confectas conditasque, quales fert hæc regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maxime consentaneum, e cujus lingua, quod Nestori tribuit Homerus, melle dulcior fluit oratio. Habebit etiam meæ erga te aenevolentiæ significationem: de qua etsi te pro tua haminitate non dubitare video, eam tamen & omnibus cognitam esse, & studiis, officiisque quamplurimis colere, & confirmare desidero. Quod si per tenuitatem meam assequi non potero, certe hanc voluntatis meæ propensionem liberalissime, uti soles, complectere. Inservi valetudini: huic quantum studii, diligentiæque adhibueris, tantum te mihi, publicæque utilitati, cui consulere gloriosum est, elargitum esse cognovero. Reate, ex ædibus nostris. Non. Febr. MDLXXVI.

Huic Muretus ita respondit.

M. ANTONIUS MURETUS.

CONSTANTIO BARGELLINO
Episcopo Reatino S. P. D.

LV.

NUnquam putassem fore, non modo ut ex tuo, sed ut ex cujusquam dolore voluptatem capere possem. Et tamen, si vera dicenda sunt, fatear necesse est, jucundissimum mihi fuisse, quod ex litteris tuis intellexi vehementer doluisse te, cum primum de invaletudine mea nuncius istuc allatus est. Dolor enim ille aliunde quam ab eximio quodam amore erga me tuo, proficisci non potuit; & mihi, ex quo te primum vidi, atque ex aliis plurimis audivi, qua tu eruditione ac virtute vir esses, nihil optatius fuit, quam ut abs te amarer. Jam optabilium rerum signa atque argumenta omnia jucunda esse, notum est. Incredibiliter igitur gavisus sum, Bargelline, vir præstantissime, tanti me a te fieri, ut & mirificum

cum dolorem senseris, cum me graviter ægrotarer audisti; & exhilaratus sis, simul atque Dei beneficio, morbum depulsum esse cognosti. Quamquam ego ipse nondum satis constitui, utrum mihi satius fuerit, ex hujus vitæ miseriis quamprimum eripi, an diutius hic manere. Certe enim, cum omnes summo consensu Medici dictitarent, nullam prope amplius reliquam esse spem evadendi: ita me compararam, atque ita animum composueram, ut neque angerer, neque terrerer mortis, ut putabatur, imminentis metu; neque quidquam aliud a Deo peterem, quam ut mecum misericorditer ageret, condonaret errata anteactæ vitæ, neque pateretur, me in illa separatione animi a corpore, aut diutius, aut vehementius torqueri, quam vires meæ ferre possent. Hoc ego tum unum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc cæteros quoque qui mihi assidebant, ut a Deo mihi impetrare conarentur, obsecram. Spero tamen relictum esse me a Deo in hac vita, ut maculas superiori ætate contractas lacrymis deleam tandemque omissis & abjectis vitiorum illecebris, saltem jam senex eam vivendi rationem capessam quam tenere a principio debuissem. Atque a te, vir clarissime, etiam atque etiam peto, ut me ad hoc animi mei propositum persequendum, ut exemplo incitas, & ita monitis ac præceptis & fusis pro me ad Deum precibus adjuvare digneris. Jucundissimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculæ illæ non tantum palato suaves sunt, sed etiam ad valetudinem meam valde accommodatæ. Mitto ad te, ut te pro opibus remunerer, librum unum Orationum mearum, & Poemata quædam, quæ spero te libenter lecturum esse, non quod valde bona sint, sed quod mea. A te peto, uti me amare pergas, tibique pro certo persuadeas, te a me ita observari, ac coli, ut paucos admodum habeas tui, quam ego sum, studiosiores. Vale. Romæ. XIV. Kal. Mart. MDLXXVI.

Sequitur ad hanc responsoria Bargellini.

CON-

CONSTANTIUS BARGELLINUS
Episcopus Reatinus

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

LVI.

AMavi te semper, mi Murete, ex quo primum die cognitus es mihi, cum te nunquam antea vidissem; commotus fama laudum tuarum: postea vero quam te de superiori loco docentem audivi, ita tui studio sum incensus, ut nullam amoris accessionem fieri posse putarem. Acceptis tuis litteris XIV. Kal. Mart. datis, (fatear necesse est) ad summum amorem tantus cumulus accessit, quod fieri jam non posse arbitrabar, ut nunc denique videar amare, antea dilexisse. Nam si omni observantia insignes doctrina, & gravitate viros colere debemus, quanti fieri a meipso debes, qui omni liberali doctrina ita sis excultus, ut habeas paucos admodum pares, superiorem vero neminem, cum hæc ipsa sint tibi cum tanta Christiana pietate conjuncta? In qua quidem nemo sapiens veras virtutes omnes inesse negabit, quibus nobis ipsi felicitatem comparamus. Hanc unam laudo, & admiror, & ante omnia expetendam esse censeo; hanc non modo Crassi divitiis, sed omnibus etiam animi ornamentis, quæ humanis viribus pateant, antepono: hæc ipsa te olim mihi charissimum, longe jam chariorem reddidit. Hinc illa tua in periculosissimo morbo fiducia modo concepta. Non angebaris, non terrebaris mortis imminentis metu, sed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, sperans fore, ut ejus beneficio, post has ærumnas & calamitates, tandem beatiorem vitam consequi posses. Hi sunt nimirum animi fructus, nullius culpæ, quæ Dei Gratiam discutiat, sibi conscii: qui cum a corpore separabitur, licet sit periculis, ac terroribus undique circumfusus, nihil tamen, benefactorum conscientia fretus, timendum arbitretur. Hoc oro non modo ut utrique nostrum, sed cunctis salutari renatis aqua contingat. Quod autem dubitas, utrum satius tibi fuerit, ex hujus vitæ miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere; id, etsi est hujusmodi, ut non facile explicari possit; tamen est quod Deo immortali gratias agamus incredibiles, qui tibi

vi-

vitam, optabile suapte natura donum, prorogarit; bonarum artium cultoribus consuluerit; teque sine dubio ad majorem laborum tuorum mercedem reservarit. Præclara enim ista tua a Deo accepta dona si intelliges, te ea conditione accepisse, ut cum ea ad communem utilitatem contuleris, reddere cum fœnore debeas; quis dubitet, uberiora, ac præstantiora præmia tibi parata fore? Quare te hortor, ac si æquum est, rogo, ut habeas rationem valetudinis paulo diligentius, teque in dies magis magisque confirmes, sentiasque, in eo verti communem causam: quam quidem, ut arbitror, nemo unquam, qui saperet, non privatis commodis anteposuit. Ego vero etsi me exiguis omnino meritis adjutum esse probe novi, tamen a Deo summopere contendam, ut te incolumem diu servet in vita, atque ad eorum numerum adscribat, quos antequam orbis conderetur, elegit. In quo quidem si minus gratia potero, gaudebo, me tamen pietati, amicitiæque debitum officium præstitisse. Venio ad Orationum ac Poematum tuorum librum, quem sane legi libentissime. Orationes habitæ de Philosophia me delectarunt, quantum vix credas: omnes vero ea eloquentia, ac doctrina conscriptas esse video, ut, quemadmodum mea fert opinio, quam tamen ab amore falli non credam, summa vigeant eloquentia præstanti; cum eruditione conjuncta. Non verborum elegantiam, aut splendorem, non sententiarum gravitatem desideres. Quid est vel antiquitatis, vel historiæ, vel exemplorum, quod non ita proferas, ut nihil ignorare videaris? Sed mirari satis non possum quam venuste quantaque cum dignitate Theologiæ locis eas perspergere consueris; ita fit, ut & summum Oratorem exprimant, omnique scientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem dum lego, etsi ἄφωνοι sunt, crebro tamen aures meæ præclara illa voce tua, qua prælegens in publicis gymnasiii uteris, personare videntur. Poemata mirum in modum me cœperunt. Quid enim vel a diuturno studio, vel a divite vena proficisci potest, quod non fueris consecutus? & quidem tum illa prosunt, tum magnopere delectant. Crebræ sunt, & acutæ sententiæ; miros pietatis igniculos excitant; stilus quoque ita rei consentaneus, ut facile quivis intelligat, te parem, eamdemque in utroque genere laudem assecutum. Quamobrem tibi cum plurimum debeo, tum vero quibus

verbis gratias agam, non reperio. Sed cave suspiceris, me hoc auribus tuis dare. Nam etsi mirifice amicos colo: plus tamen veritati tribuo. Quod enim ita sentio, idcirco meam de tuis sententiam aperire non dubitavi. Utinam aliquid esset in me ingenii, laudes tuas non deterrerem, sed augerem. Scio, id a modestia tua minime postulari; malui tamen judicium periclitari meum dicendo, quam silentio rem non sine suspicione improbitatis præterire. Da operam ut valeas, atque meipsum una cum universa familia mea ad omnia tua paratissimum esse confidas. Reate. VI. Id. April. MDLXXVI.

AD M. ANTONIUM MURETUM.
LVII.

O Qui flos hominum politiorum es,
Quot sunt, quotquot erunt, quot aut fuerunt,
Doctrinæ decus elegantioris,
Lumen Italiæ, Murete, salve.
Salve, & has aliquid puta esse nugas,
Quas mittit tibi maximo Poetæ,
Longe pessimus omnium Poeta.
Sic Calvus tenero ausus est Catullo,
Saturnalibus optimo dierum,
Dono mittere pessimos Poetas,
Quis is continuo die periret.
At tu, ni caveas, Murete, nugis
Istis, tam illepidis & invenustis,
Plenis ruris & inficitiarum,
Non dies aliquot velut Catullus,
Sed totum male nauseabis annum.

Justus Lipsius.

M. ANTONIUS MURETUS
ALEXANDRO RIPARIO SUO S. P. D.
LVIII.

DUlces litteræ tuæ, ut omnia, quæ a te proficiscuntur: etsi in eis multa peccaveras. Sed ut filioli balbutientes libenter audiuntur a patribus, suntque eorum

etiam

etiam ipsi errores voluptati: sic mihi ista tua in litteris infantia jucundissima est. Eas ipsas ad te remitto mea manu emendatas. Scis enim ita inter nos convenisse. Tu, mi Alexander dulcissime ac suavissime, sequere magno animo eam viam, ad quam & tua te natura fert, & ego tibi hortator atque impulsor fui. Magna de te spem meo testimonio apud parentes tuos concitavi: quæ ne & eos & me fallat, omni tibi cura ac studio providendum est. Vale. Nonis Julii. Tibure. MDLXX.

EIDEM RIPARIO.

LIX.

NE priores litteræ tuæ ad te pervenirent, Caroli incuria factum erat, cujus tu quoque negligentiam nosti. Nunc una cum his meis utrasque tuas accipies: simulque hoc intelliges, (quod tibi gratuleris) posteriores multo meliores esse prioribus: ut, si ad istum modum pergas, magna mihi spes sit, te præclare responsurum exspectationi meæ. Vide igitur, si me amas, (quod & facis, & facere certe debes) ut, omnibus aliis rebus neglectis, quantum quidem valetudinis ratio patietur, urgeas studia tua: multa legas, multa ediscas, multa audias, frequenter cum iis versere, quorum familiaritate, ac consuetudine melior, ac doctior fieri potes. Fac cogites, gravissimam esse jacturam temporis: præcipue autem ista ætate, qua tu nunc es, hora nulla tibi perire sine magno dispendio potest. Saluta mihi præceptorem tuum, cui meas ad te litteras ostendas licet. Eas quidem, quas tu ad me missurus es, nemini prorsus ostendi volo: eas enim mihi gratiores faciunt ipsi errores tui. Vale mi dulcissime Alexander. IV. Id. Julii MDLXX. Tibure. Oblitus eram scribere, heri in mensa injectum esse sermonem de comœdia: qua occasione multa de te quoque dicta sunt. Valde tibi tunc aures tinnivisse oportet. Omnino spero fore, ut huc tibi ad me veniendum sit.

EIDEM RIPARIO.

LX.

PErge, ut facis, mi Alexander, amare litteras, eis te oblectare, in eis omnia & seria & joca tua collocare.

Non magnus labor magno tibi olim honori futurus est. Ista via, quam tu nunc ingrederis, multi humili & obscuro loco orti ad amplissimas dignitates pervenerunt. Atque etiamsi nulla ejusmodi præmia litteris proposita essent: ipsa tamen doctrina amanda est per se: neque quidquam in homine ingenuo turpius est ignoratione earum rerum, quarum scientia sine litteris comparari non potest. Voluptas quæ ex turpibus capitur, celeriter transit; dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honestis collocatus, ipse quidem effugit; memoriam autem sui in animo relinquit plenam honestissimæ & solidissimæ voluptatis. Hæc cogita, & vale. Postrid. Id. Jul. Tibure.

EIDEM RIPARIO.

LXI.

Etsi nihil erat quod scriberem, ac præterea mirum me quoddam scribendi odium tenebat: nolui tamen verberonem hunc meum sine meis ad te litteris istuc venire. Amo te quotidie magis, quod a te litterarum studia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter scribas, quo te nunc scriptore oblectes, Cicerone, an Terentio, an, quod malim, utroque? Dare etiam operam debes, ut in iis, quæ ad me scribes, iis loquendi generibus utare, quæ in illorum scriptis notaveris; ut ea ipsa res fidem mihi faciat diligentiæ in eis legendis tuæ. Vale. Tibure. v. Kalend. August. MDLXX.

EIDEM RIPARIO.

LXII.

Nemo est omnium, ad quem libentius, quam ad te scribam. Sum enim animo ac voluntate erga te plane paterna. Sed vix credas, quam sim in hoc secessu occupatus; quem tamen plerisque omnes esse plenum otii putant. Et quotidie quinas aut senas ab amicis litteras accipio, ad quas si respondere omnes velim, nil aliud agendum sit. Gratum est mihi, quod applicuisti te ad consuetudinem P. Æmilii, & Horatii Macarani. Eorum enim uterque te & doctrina & exemplo efficere meliorem potest. Tales sectare. Qui autem alio ingenio sunt, eorum consuetudinem qua-

si pestem aliquam vita. Ætati tuæ nihil diligentius providendum est, quam quibus sodalitatibus utare. Neque ego severum esse te ac tetricum, omnique genere voluptatum inimicum volo. Hoc tantum moneo, nos eas amicitias quærendas, quæ dulcissimæ videantur, sed inducendum animum ut quæ honestissimæ sunt, easdem etiam dulcissimas esse ac suavissimas putes. Mi Alexander, etiam atque etiam vale. Tibure. v. Id. August. MDLXX.

EIDEM RIPARIO.

LXIII.

VIde quam te amem! cum a multis hodie litteras acceperim, nihil mihi prius faciendum esse duxi, quam ut ad te potissimum rescriberem. Cave putes, Alexander mi, ipsi te patri tuo chariorem esse quam mihi. Ac si quæras, quæ causa sit hujus erga te tanti amoris mei, ne vivam, si aliam adferre possum, quam quod videor mihi animadvertisse in te ingenium excellens, &, si tu volueris, ad omnia summa natum. Sed tu hoc facito tecum cogites, multas res esse suapte quidem natura bonas, sed quæ culpa eorum, qui illas possident, interdum pessimæ ac perniciosissimæ fiant. Bonæ sunt opes, sed si quis non recte utatur, male. Bonum forma, sed id bonum multis exitio fuit. Ex eodem genere est ingenium. Si recte utaris, nullum prope hominum generi dari potest majus, aut præstabilius donum: sed si ad bonum ingenium mala mens accesserit, itidem erit, ut gladius in manu furiosi. Quo erit melior & acutior, eo plus adferet mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare desinam, si tu bono ingenio male uti cœperis. Sed id spero non fore, teque bono ingenio bene usurum esse confido, vel tuapte sponte, vel quia videris mihi valde amare amorem erga te meum: quem tueri ac conservare alia ratione nulla potes. Vale, &, si me amas, virtutem ac litteras ama. Nulla in humanis rebus majora bona sunt. Iterum vale. Tibure. VIII. Kalend. Sept. MDLXX.

EIDEM RIPARIO,
LXIV.

ACcepi ternas tuas litteras: in postremis autem quædam erant ita negligenter scripta, ut facile constaret, aliud egisse te, cum illa scriberes. Ostendam ea tibi, cum istuc venero, & auriculam pervellam tibi: ut postea in scribendo attentior sis, & saltem eos solœcismos effugias, quos effugerent etiam puerulí, qui primis litteris imbuuntur. Noli tamen ex hac mea admonitione molestiam ullam capere. Non enim propterea volo quidquam de tua hilaritate detrahi, sed ad diligentiam addi. Vale. Tibure IX. Kalend. Octobr. MDLXX.

EIDEM RIPARIO.
LXV.

VErsiculi, quos ad me misisti, ostendunt illi quidem, te, si ad Poeticam ingenium tuum contulisses, & bonos magistros nactus, in eo studio perstitisses, ad aliquam præstantiam pervenire potuisse. Nam & numerosi sunt, & sententias habent neque inconcinnas, neque ineleganter collocatas: & ipsum dicendi genus non abhorret a recto. Planeque sperare posse, te aliquando bonum Poetam fore, si hoc agere velles. Sed majora tibi proposita sunt, quæ, quantum potes, urgeas, censeo: & subsicivis horis veterum Poetarum scripta manibus teras, non tam ut imiteris, quam ut eis te oblectes; simulque aliquid ex eis assidue, quod tibi usui sit, colligas. In scribendis versibus tempus a te collocari, verum ut fatear, nolim. Malos versus facere, turpe est; mediocres, inglorium; bonos difficilius, quam ut præstari possit ab iis, quibus aliud agendum est. Quid in tuis lima egeat, præsens præsentem monere possem: per litteras non æque facile possum. Recteque ac vere mihi videtur Ovidius dixisse, emendandi laborem majorem esse, quam scribendi. Mihi hoc credas velim: me hodie non difficilius ad saltandum, quam ad faciendos versus adduci posse. Si quid erit serium, in quo meam operam desideres, non deero: in his levioribus, si quando de me cogitabis, peto a te, illud quoque co-

gites, non multo juniorem esse me, quam erat Horatius, cum illa de se scriberet:

Nunc itaque & versus, & cætera ludicra pono.

Vale. Romæ. Id. Febr. MDLXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

PAULO SACRATO SUO S. P. D.

LXVI.

TAndem ad te remitto epistolas tuas: neque enim per assiduas occupationes, & per molestissimum oculorum dolorem, quo dies aliquot laboravi, citius licuit. Eæ si conquerentur, se a me paulo severius acceptas esse; recordari debebis, hoc ipsum a te mihi mandatum esse: ut si mollius ac lenius eas tractare voluissem, verendum mihi fuerit, ne tibi non satis obsequens viderer. Sed de his satis. Nunc exponam tibi totum illud negotium Polonicum, quando litteræ, quas ad te, re adhuc recenti, scripseram, perierunt. Stephanus Poloniæ Rex, qui & aliis regiis virtutibus ornatissimus est, & hoc supra cæteros omnes Reges, qui multis ab hinc sæculis vixerunt, eximium habet, quod & amat unice homines eruditos, & ipse omni elegantis doctrinæ genere mirifice excultus est, miserat in Italiam unum e domesticis suis, qui quasi delectum quemdam haberet præstantium doctrina virorum, eosque, opimis admodum propositis conditionibus, in Poloniam invitaret ad Academiam novam, quam Rex Cracoviæ instituere parabat. In mandatis autem regiis, quod ad alios quidem attinet, facta erat potestas ei, qui huc venerat, optimum quemque & in docendo exercitatissimum deligendi: de tribus nominatim perscriptum erat, de me, de Carolo Sigonio, & de Fulvio Ursino. Ac mihi merces proposita mille quingenti quotannis aurei nummi. Addebat Rex, si sacris initiari vellem, (nondum enim sciebat, me Sacerdotem esse) perfecturum se, quo mihi magis liberet manere in Polonia, ut intra breve tempus honesto aliquo Sacerdotio, ex quo non minus quingentos annuos aureos nummos caperem, cohonestarer. Ea de re unus e primoribus illius regni, Joannes Zamoscius, qui nunc magnus regni Cancellarius est, litteras (d) ad

(d) *eas habes infra Epist. 79. hujus libri.*

ad me permanenter perque honorifice scriptas dedit. Commotus sum non tam ipsius præmii magnitudine, (etsi his quidem temporibus inusitata) quam tanti regis tam propensa ac benefica erga homines litterarum studiis deditos voluntate. Neque me commovebat itineris difficultas: qui exploratum haberem, cum lectica, una cum filiolo fratris mei, puero sex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum, (eo enim, religionis ac pietatis causa, iter facere decreveram) gestatus essem; posse me cisio Cracoviam usque commodissime vehi. Et jam convenerat, ut mihi Regis nomine ad iter conficiendum darentur trecenti aurei nummi; ad quos ego ducentos de meo præterea addere cogitabam. Jam mihi illud sanctitatis & doctrinæ specimen Stanislaus Cardinalis Vermiensis: gratuitam habitationem in palatio, quod Cracoviæ habet amplissimum, offerebat. Multæ a summis viris litteræ commendatitiæ in Germaniam & in Poloniam promissæ erant, ut cum eo venissem, nunquam fere in diversoria publica ingredi necesse haberem. Neque verebar illam, quæ in Polonia esse dicitur, inclementiam cœli asperitatemque frigoris. Sciebam illa omnia re multo minora esse quam fama: & alioqui sum ipse quoque natus in parte Galliæ maxime mentosa ac frigida. Quod autem quidam, qui deterrere me cuperent, clamabant, gentes illas feras ac barbaras esse; interdum mihi risum, interdum stomachum movebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Polonis familiaritas, magnus usus, magna necessitudo fuit. Semper eos expertus sum bonos viros, rectos, simplices, apertos, humanissimos præterea, & prope omnes eo vitæ cultu, ac munditia, quæ ad elegantiam potius quam ad ullam barbariem accederet. Nugæ istæ sunt hominum, eos, qui adulari, & fallere, & aliud loqui, aliud cogitare nesciunt, barbaros vocantium. Utinam nos eo modo barbari essemus! Uti vero barbariores sunt: nati in media Italia, quorum vix centesimum quemque reperias, qui Latine aut Græce loqui sciat, aut litteras amet? an Germani, ac Poloni, quorum permulti, & earum linguarum utramque perfectissime callent, & ita litteras ac liberales disciplinas amant, ut in eis tempus omne consumant? Olim illi fortassis asperi ac barbari fuerunt: hoc quidem sæculo vereor ne ad nos barbaries, ad illos cultus & splendor vitæ, &

eruditio atque humanitas, mutatis sedibus, commigrarint. Itaque, ut verum tibi fatear, libentissime eo commeassem, si nihil obstitisset. Quicquid enim commodi mei causa ab eis petebam, id omnes prolixe ac copiose offerebant; ut jam constaret, inter nos sine ullo negotio conventurum esse. Quid quæris? Fidem ei dederam, venturum esse, si per summum Pontificem, cui servio, & per Cardinalem Estensem, cujus in clientela ac familia sum, liceret: alioqui enim non posse me, nisi eorum permissu, de me ipso quidquam tale polliceri. Putabam autem, neutrum eorum hoc iniquo animo laturum; cum Cardinalis quidem gratis me alat, (nullam enim ad rem mea opera utitur) summus autem Pontifex ingentem copiam habiturus esset eruditissimorum hominum, qui se in locum meum substitui postularent. Contra tamen accidit, quam putarem. Etenim, cum rumor de meo discessu tota jam Urbe pervulgatus esset, Conservatores populi Romani (is summus Magistratus est eorum, qui hodie populi suffragiis deferuntur) ad Pontificem accedunt, cum præsentes etiam adessent ii ex Cardinalibus, quibus studiorum cura commissa est, remque ei exponunt; atque ab eo supplices petunt, ne me abire patiatur: addunt multa de me, quæ malo te ex aliis cognoscere. Pontifex benigne eos audit; bono animo esse jubet; se quod opus foret, imperaturum esse confirmat. Paucis post diebus, per Ludovicum Castaneum Rupipozæum Christianissimi Regis Oratorem, virum & claritate generis, & virtute, & eruditione præstantem, jubet mihi denuntiari ne abeam: si curæ fore, ne me, quod auctoritati suæ paruissem, peniteret. Respondi, nullam pecuniam mihi esse tanti, ut mihi quidquam placeret, quod Pontifici displiceret: & honorificum quidem mihi visum esse, quod a tanto Rege vocarer: sed multo honorificentius, quod & a Pontifice, & a tali Pontifice, retinerer. Pontifex postea epistolam ad me misit amantissime scriptam, qua ad stipendium quingentorum nummorum aureorum, quod jampridem capiebam, significabat, se ducentos præterea addidisse. Eodem tempore Matthæus Contarellus Pontificis Datarius, vir & eximia quadam integritate vitæ, & singulari Romanarum rerum intelligentia insignis, & mei, ut scis, amantissimus, certiorem me fecit, sibi a Pontifice mandatum esse, ut mihi quamprimum attribuere

& al-

& assignaret annuam trecentorum aureorum nummorum pensionem. Itaque Rex tam longinquus effecit testimonio & judicio de me suo, ut sanctissimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas accesserint annui quingenti aurei nummi. Sed & Cardinalis Estensis, simul atque istinc rediit, amplo me atque honorifico munere donavit; quod eo magis prædicare gestio, quod ipse tacere me jussit. Parendum tamen est, ne dum gratus haberi volo, me illi non satis morigerum præbeam. Sed & ego scribendo defessus sum & te suspicor, cum hæc tam verbose scripta legeris, fessum fore. Vale. Romæ Prid. Kal. Maji. MDLXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

JACOBO CUJACIO J. C. S. P. D.

LXVII.

Biennium jam est, & eo amplius, Cujaci V. C. cum Lælius Ubaldinus, & Octavius Bandinus, summo genere nati adolescentes, in Galliam se studiorum causa, auctore potissimum atque impulsore me contulerunt. Nam cum ex me ipsorum propinqui quæsissent, quid eis potissimum faciendum esse, quaque ratione ipsorum studiis optime consuli posse censerem: auctor eis fui, ut Lutetiam primum irent, ibique se Græcarum litterarum & Philosophiæ magistris recoquendos darent; deinde Jus civile: cujus studio incensi erant, neque usquam hodie nisi in Gallia, neque in Gallia: nisi a Cujacio, recte ac vere disci posse sperarent. Ita igitur facerem: & quod meo consilio paruerint, sibi magis magisque in dies gratulantur. Ego autem, Cujaci ambitiosum fateor esse, & quod Thucydides ait unum hoc πάθος senii expers esse, vere ab eo dictum, demum experior. Quare cuperem, eos, qui mihi jam multum se debere agnoscunt, quod indicaverim sibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod a te, mea causa, libenter viderentur, exciperenturque ea humanitate, ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo ac liberali præditos ingenio soles. Sed vereor, ne mea jam sera commendatio sit: neve ipsi, qua sunt & morum & ingenii elegantia, ita se jam hominem ὑπὸ τῶν τοιούτων ἀδιάλοτον, cœperint,

ut novæ commendationi nullus ſuperſit locus. Peto tamen a te, quantum me amas, (& puto me a te non vulgariter amari) ut ſive aliquid eſt, quod addi ad tuam erga eos benevolentiam poſſit, id mea cauſa adjicias; ſive ita jam eos amas, ut nulla fieri poſſit acceſſio; reperias ipſe tamen, atque excogites aliquid, commendatione mea adductus, eorum cauſa feciſſe videaris. Ego te, Cujaci, eximie amo: & quantum in me eſt, excito horum hominum ingenia ad evolvendos libros tuos, & ad cognoſcendam doctrinæ tuæ præſtantiam. Te quoque æquum eſt aliquid mea cauſa facere. Majus autem facere nihil potes quam ſi his duobus adoleſcentibus oſtendas, meam commendationem aliquid apud te valere. Vale. Romæ, VII. Kalend. Feb. MDLXXIX.

JOANNES CASELIUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

LXVIII.

EGo vero quam ſum importunus! Toties te interpello, ſive hoc facit tuus in me animus, ſive mea de te perſuaſio; ſive hominum tui ſitis: Mihi enim quævis harum cauſa ſufficit ad excuſationem. Ut autem prætereeam, quæ in nobis mutua eſſe lubens mihi perſuadeo, nemo eſt vel modicum tinctus litteris, quin & te magnifaciat, & ſi iſtuc proficiſcatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus ſim. Hi amici mei Joannes Lubecius & Gallus Beccius Germani, fama tui nominis permoti, & ipſi te ſalutare jampridem in animum induxerant. Quod cum mihi mirifice placere intelligerent, ut qui te jam penitus perſpexiſſem: niſi ſunt a me epiſtolam hanc cupere, quam ipſis dedi brevem & incultam, ut vides. Hæc tamen munus ſuum objerit, ſi ipſis fore in ſermones tuos patefecerit, quod haud dubie ſive illa etiam, antequam huc legendo proceſſeris, ſive tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris præterea, cognoſces viros & virtute præditos; & litteris probe excultos, & cum omnium eruditorum, tum tui obſervantiſſimos. Quæ cum in iis deprehendes, erunt tibi, me quoque tacente, commendatiſſimi; cui commendationi ſi fiet quædam quoque ex hiſce

hisce litteris accessio, multo magis & ipsos & me tibi obligabis. Vale, Murete clarissime. Florentiæ. Kal. Martiis, Anno MDLXVII.

ANDREAS DUDITIUS

M. ANTONIO MURETO V. C. S. P. D.

LXIX.

PUdet me ad te, virum eloquentissimum, scribere. Neque tamen impetrare a me ipso possum, ut nullas potius, quam ejus generis, cujusmodi soleo exarare, litteras ad te scribam. In quo tu, humanissime Murete, non quam in scribendo sim infans, sed quam studiosus, quam tui cupidus, spectare debes. Magnum mehercule benevolentiæ cum verecundia fuit certamen: sed vicit tandem benevolentia erga te mea, & ad scribendum me impulit. Neque vero nullos stimulos addidit ingens illa, perspecta mihi & cognita superiore anno humanitas tua, cum ego te officii causa adirem: qua tu me hominem tibi ignotum ita obstrinxisti, ut quibus plus, quam tibi debere me sentiam, quam paucissimos habeam. Admirabar equidem antea doctrinam, atque incredibilem quamdam in dicendo suavitatem tuam, ac summam in familiaritate, atque amicitia tua gloriam statuebam. Nunc vero, non id modo, sed ex quo die te cognovi, ita te amare cœpi, ut illis, quibus tua consuetudine frui datum est, demum invideam, illos solos felices esse ducam. Atque utinam hac eadem & mihi felicitate frui liceret! Sed non licet. At quod licet facio, meumque incredibile hoc tui fruendi desiderium levo frequentissimis & honorificentissimis de te, deque excellenti tua doctrina, sermonibus. Ex quo enim ego te die cœpi diligere, omne studium, omnem orationem meam, qualiscumque ea sit, ad laudem, & tui nominis gloriam contuli. Quod sane non eo dico, quod meis sermonibus, & prædicatione quidquam ad tuam famam putem accessisse, (neque enim tam sum a ratione alienus, ut facibus Solem illuminari posse credam) sed ut, quanti te faciam, quam observem, quanta benevolentia complectar, intelligas. Quod tibi persuasum esse ita cupio, ut nihil optem magis.

Au-

Audio te habere paratos quosdam Annotationum libros, quos in manus hominum emittas: quos equidem quales exspecto, futuros auguror, hoc est, omni doctrina eleganti refertos. Quid enim aliud a tali, tantoque viro exspectari queat? Peto abs te, ut cujus generis id totum sit, ad me perscribas, & quæ tua est humanitas, si quid jam est a typographo descriptum, ad me mittas. Nam plane non fero desiderium legendi ejus libri. Superioribus annis, cum Lutetiæ Parisiorum, magna tua cum laude, & omnium admiratione Philosophiam ita doceres, ut non minus sententiarum gravitatem quam verborum elegantiam dicendique artificium homines admirarentur, audio, te quiddam in quintum Aristotelis ἠθικῶν Νικομαχείων librum scripsisse, quem ego librum jam ab aliquot annis legere discupio. Pergratum igitur feceris, si etiam hunc mihi litteris tuis adjunctum miseris. Vale, mi optime, atque eruditissime Murete, & meæ libertati ignosce, ac hominem tui studiosissimum, cupidissimumque mutuo ama. Patavio. 6. Id. Maji. MDLIX.

PETRUS MORINUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

LXX.

CUm Theologum Græcum prædicatione incitatus tua admirari cœpissem, isque huc venisset, cum ego discipulo meo forte operam darem: permoleste tuli, ea me conveniendi hominis doctissimi atque humanissimi potestatem per imprudentiam amisisse. Et quo dolorem meum desideriumque tanti viri lenirem, & aliquid earum litterarum elicerem, quibus imprimis delector, scripsi ad eum, mandavique ei, cui litteris dederam, ut studiose percontaretur, ubinam esses, ut valeres, quid ageres. Is te tibi esse renunciavit, se veritum esse tecum loqui, & propter redeundi festinationem exspectare non potuisse, dum esset commodum. A te summo studio peto, mi Murete, ut de rebus, de litteris, de consiliis tuis ad me scribas; Amiotumne conveneris, & quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victorino? hic si etiam in manibus, an jam divulgaris? consiliumne sit sacros & ecclesiasticos reliquos Scriptores studio & opera simili adjuvare, atque Victorinum? Jam enim le-

viores litteræ, παιδιαὶ tibi ſunt; σπουδὴ καὶ διαγωγή; ſanctiores. Tu illa αὐτοχεδιάζεις. Ad hæc vero, matura jam ætate, animum ſtudiumque tuum contuliſti. In quibus te jam arbitror, ut ait Theognis, τὰ μὲν μῶσθαι, τὰ δὲ δεικνύναι, ἄλλα δὲ ποιεῖς. Velim item, teque id etiam atque etiam oro, ſi quando erit otium, ſi quid homini amiciſſimo & obſervantiſſimo tui cogitationum tuarum impartiendum putas, perſcribas ad me, quid de his miſerrimis temporibus ſentias, quibus ἐκ τῶν νεωτερισμῶν, ἐκ τοῦ κινεῖν τὰ ἀκίνητα, καὶ τὰ μὴ νῦνγε καὶ χθὲς ζῶντα, in hanc pernicioſiſſimam στασιωτείαν & ἀναρχίαν incidimus. Græcum Theologum meis verbis plurimum jube ſalvere. Vale. Cantilii. A. D, IV. Kal. Septembr.

IDEM M. ANTONIO MURETO
Viro Optimo ac Doctiſſimo, & homini amiciſſimo, S. P. D.

LXXI.

PRoximæ congreſſionis noſtræ grata jucundaque recordatio facit, ut ſermonis vel non neceſſarii occaſionem & facultatem etiam abſens quæram. Atque hoc vel ſingularis humanitas tua, vel noſtra conjunctio, mutuaque benevolentia patitur, vel requirit potius, ut nullo ſcribendi argumento, inter nos tamen per litteras nonnunquam colloquamur. Tu quidem, quæ mihi epiſtolæ materia prope una fuerat, ut res meas curæ tuæ bonitatique committerem, & commendarem, eam mihi ſingularibus tuis in me ſtudiis, & eximia liberalitate præripuiſti. Nam cum antea ſemper rationibus meis per te conſultum eſſe voluiſti, tum nuper in hac provincia, quam te potiſſimum auctore ſuſcepi, ſic dediſti operam, ut ea mihi quam honeſtiſſima & quam fructuoſiſſima eſſet: ut ſi de fratre laborares tuo, (etſi me quidem fratris loco ſemper habuiſti) nec diligentius a te, nec amantius agi potuerit. Quo in munere cum non ſolum rem meam, officium, famam agi viderem, ſed etiam exiſtimationem & gratiam tuam; effeci, quantum potui, ut id in me judicii, te haud temere contuliſſe homines exiſtimare poſſent. Atque in eo negotio, quod tuo hortatu ſuſceperam, eo majorem curam & diligentiam mihi adhibendam eſſe conſtitui, quod in eo gerendo me, intelligerem aucto-

auctoritati & voluntati tuæ inservire. In quo, ut coram tibi significavi, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi esse, τῷ, κατὰ τὸν νέον Ὀδυσσέα, χεῖρα ἔχειν ἐργάτιν, γλῶσσα γὰρ ἀεργὸς modo in opere, reliquis temporibus cessationi suæ veniam speravit datum iri, καὶ ἀγνωμόνων ἀνθρώπων τεύξεσθαι: quod ut jam ne me fefellerit, confido quidem certe. Hoc vero docendi officium cum consilii & moniti tui memor studerem adducere, processit quidem; sed tamen hominibus valde repugnantibus. Itaque ἀποτακὴν meditor. Tu, ut spero, conficies, πᾶν δὲ τέλος ἐκ τῶν ἔργων. Ego te illud tuum honestissimum otium ad Ecclesiæ historiam litteris tuis illustrandam conferre, jamque tibi, quod de Basilio Magno Gregorius scripsit Theologus, λόγους τὸ πάρεργον εἶναι, mirabiliter lætor; Vivent scripta tua in æterna hominum memoria, & valebunt ad sanciendam & stabiliendam veterem perpetuamque Ecclesiæ disciplinam, & eos homines errore pravisque opinionibus liberandos, οἵ τινες, ὡς ὁ ἡμέτερος ἔφη ἀπόστολος, τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα φρονοῦνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας. Peto a te, ut Niceto, quas ad eum scribo litteras, reddendas cures, ejusque voluntatem tibi quam maxime ad me tuendum & augendum adjungas. Si quid tu ad me litterarum, ut & opto & spero, quod ad Julianum Granuccium Medicum miseris, is ad me perferendum curaturum se est pollicitus. Vale. Poli. Postridie Non. Sept. MDLXVII.

IDEM MORINUS

EIDEM MURETO.

LXXII.

CUm exspectarem, dum aliquod serium argumentum haberem ad te scribendi, litteræ a Niceto venerunt comitatæ tuis. Ibi ego, agnita manu mihi charissima, teneri non potui, quin vel nulla materia, aliquid tamen exararem, & apud te, qui hujusmodi negotium perbelle devorare soles, περιαυτολογίᾳ ineptirem. Ex hoc mi Murete, tam diuturno litterarum mearum silentio intelligere potuisti, quam otio & præter consuetudinem nihil agendo languescerem. In qua tamen desidia narro tibi quid mihi optatissi-

tissimum & jucundissimum nec opinanti contigerit. Ædes hic sacra est D. Virgini dicata, ejus ædis custos & præses, senex optimus ac religiosissimus, cœtum habet virorum summa nobilitate, & humanitate præditorum domi suæ, quæ divinæ juncta est. Quo ex numero cum apud Archiepiscopum esset vir singulari virtute, doctrina, probitate, in eumque ego casu incidissem, Quid tu, inquit in hac solitudine consenescis? & simul me humanissime invitavit ut secum apud eum, quem dixi, ædituum, si quando liberet, esse vellem. Ego ejus studium & liberalitatem secutus, pauculis post diebus cum me eo, quo vocarat contulissem, hominem offendi cum illo sanctissimo sene Gregorii Theologi scripta studiose legentem. Adjunxi me vel auditorem, vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me utrique; alterum etiam assidue in Republica versantem, & studiosum rhetoricorum Aristotelis, ac Demosthenis orationum, ut potui, adjuvi. Hi etiam viri humanissimi & probissimi aliquid esse credunt. Gregorium nulla meditatione interpretari, (cujus ego librum tum lectitando detriveram) & Demosthenem explicari ab homine Manutii, Mureti, talium virorum discipulo mirantur: ut mihi (fatendum est enim, præsertim apud te) paulo jam beatior esse videar, & hæc nostra studia non adeo contemnenda ducam. Nunc nobis Magnus ille frater Gregorii est in manibus, ut ab ambobus, eruditione, sanctimonia, gloria germanis, communia & intelligendi & bene vivendi præcepta ducantur. Tantum est, cujus te participem fieri, & mea causa lætari cupiebam. Ab Archiepiscopo quidem ita liberaliter & a principio sum acceptus, & quotidie tractor, ut quid Illustrissimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendastis, non solum scribendo, sed ne cogitando quidem assequi possim. Utor imprimis familiaritate Vicarii: qui Jurisdictionem exercens sibi demandatam, & adjudicandis controversiis operam navans, mihi sæpissime, negotiorum molestia pressus, gratulatur, qui rationem cum musis humanioribus & sanctioribus litteris habeam; dum ipse, litibus & turbis implicatus, horridas interpretum Juris chartas non sine stomaco pervolutat. A quibus etiam, si quando rogem utendas, me deterret, nec a veterum Jurisconsultorum, quos sæpiuscule in manus sumo, usu discedere patitur; nec quicquam proficio, quod di-

cam consecuturum me, cum illa degustaro, ut ipsi & Archiepiscopo in consilio esse possim: otium hoc tuear; & norim fortunas meas, qui politiorum & elegantiorum litterarum studio incultis sordidisque caruerim. Hoc idem ambo hi mei συμφιλόλογοι dictitant. Qui quidem se suaque omnia liberaliter mihi detulerunt, & , nisi meas copias viderent, uti cogerent suis; habent συμμελετητὴν rebus necessariis instructum, non sumptuosum, non gravem amicis; & tamen aliquid a se sumere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epistolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis utar, si opus erit, id est, si Mediolanum proficiscar. Nondum enim quicquam certi consilii cepi, ac minimum unum me hic mensem etiam commoraturum puto. Vale. Genuæ. postr. Id. Jan. MDLXIX.

HUB. GIPHANIUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

LXXIII.

ETsi de tua liberalitate atque facilitate multa sæpe in Gallia Auratum, Fruterium, & Canterum prædicantes audivi; atque adeo ipse viderem, doctrinam tam egregiam singulari humanitate junctam esse debere: nunquam tamen (qui meus est pudor) imperare mihi potui, ut, nulla accepta occasione, mea sponte ad te mihi viam aditumque munirem. Nunc eam nactus percommodam; nihil prius habui, quam ut studium in te meum, & quo ab ineunte ætate te ob scripta & magnas a Deo in te collatas ingenii dotes, licet ignotus, colui, amorem litteris ad te datis testarer. Nam Berzevicæus (*e*) juvenis Hungarus, amicus meus, Roma nuper huc reversus, cum tuos de me minime licet idoneo, humanissimos sermones commemorasset: facile impulit, ut has ad te litteras darem. Ego, mi doctissime Murete, non is sum, de quo tam præclare sentire & existimare debeas. Dedi quidem semper operam, ut cum Jurisprudentia nostra encyclia & humanitatis studia conjungerem: sed sentio & agnosco, eam esse ingenii imbecillitatem, ut in utroque, (quando ad Juris scien-

(e) *Hujus ad Muretum Epistola supra legitur nu. 45. ubi tamen Bellivicejus scribitur.*

ſcientiam Philoſophiam neceſſariam eſſe non ignoras) ſatis mihi reſpondere votoque meo non poſſim. Et ſunt tamen ſubciſiva quædam, quæ ſuaviſſimæ illi humanitati non poſſum, quin adſignem. Hinc ea in Lucretium perpuſilla, hinc & in Gellium quædam jam diu paramus: quamquam poſt tam male acceptum Pariſiis a Lambino Lucretium noſtrum, aut me potius, haud ſcio an quicquam in eo genere navare debeam. Mirifice tamen Gellium expolitum cuperem. Sperabam poſſe me hic, quod in Gallia non potui, integrum aliquod idque pervetuſtum ejus exemplum nanciſci. Sed nihil dum reperire potui. Utinam tu hac in re nos juvare velis: nam quin poſſis, non dubito, in tanta librorum veterum, quos Romæ eſſe audio, copia. Ad ſolos 7. priores libros vetuſtum hoc eſt in quo & diphthongi ſint pleræque integræ, & Græca, exemplum requiro. Nam reliquos ad vetuſtiſſimum collatos & emendatos habeo. Ecce autem meam libertatem, ne dicam impudentiam, qui in primo familiaritatis, ut ita dicam, veſtibulo & aditu onus etiam imponere tibi non ſim veritus. Sed hoc tuæ humanitati partim ut tribuas, deinde & ſtudiis communibus ut des, rogo. Neque vero ignoras, teneras etiam familiaritates, officiis utrinque maxime ali & augeri. Quod reliquum eſt, te oro ut eorum loco numeroque me eſſe velis ac patiaris, qui te & colere, & obſervare ob ſingularem tuam eruditionem conſueverunt. Quibus ego etſi rebus aliis facile concedo: fide tamen, diligentia, ſummoque in te ſtudio: ne minimum quidem cedere ſum paratus. Vale & ſalve. Si quid reſcribes, facile poteris, ad ædes Legati Regii (*f*). Sulutat te Alfonſus Delbenius Venetiis.

Reſpondet Muretus lib. II. Epiſt. 5. Litteræ tuæ ſupra.

HU-

(f) *Pauli Foxii, Legati Regis Galliæ; apud hunc enim degebat Giphanius: Vide ſupra Ep. 45. extremam, & infra lib. II. Ep. 5. prope finem.*

HUBERTUS GIPHANIUS

EIDEM MURETO.

LXXIV.

Respondet Mureto ad memoratam modo Epistolam: *Litteræ tuæ supra.*

NE me putes, clarissime Murete, vel oblivione tui, vel graviore culpa tardius ad te rescribere; quem cum alias & antehac semper, tum post litteras illas ad me tuas omnis liberalitatis plenissimas, amare & in oculis ferre soleo. Longinqua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem sustinet. Domum igitur, hoc est, Venetias, tandem aliquando reverso, nihil prius mihi faciendum putavi, quam ut humanissimis tuis litteris responderem. Quibus ut ὁμηρικῶς respondeam, scito, Illustrissimo Legato nostro (g) gratissimam accidisse voluntatem illam tuam, qua munus aliquod illi ostendis. Quod si ille gravioribus rebus districtus, exigere non curaverit: ego tamen urgere & flagitare pergam. Ne tamen nostri sensus ignores, si forte hoc tibi utile ad eam rem futurum putas, multus est in Aristotele, eoque imprimis delectatur; maxime Physiologo: quod equidem sæpe miror. Cæteroqui omnia tua illi pergrata esse & fore, tibi confirmo. De studio in acquirendo Gellii exemplari gratias tibi agam, cum erit commodum: nunc quam possum habeo maximas. Intellexi postea ab iis, qui Romæ superioribus mensibus Fulvium Ursinum, de quo litteris meministi salutarunt, habere illum Gellium satis antiquum, etsi non integrum: vidisse namque se illum apud Fulvium mihi confirmarunt. Quare etiam atque etiam a te peto & quæso, mi Murete, ut mihi librum illum ab Fulvio, homine, ut audio, perfacili tibique amicissimo, ad paucos dies nobis impetres: eumque commode compositum & involutum vel tabellario Veneto, aut amico notoque, si qui certus occurret, des huc perferendum. Dabo operam, ut paucis post diebus ad te istuc referatur. Nam de fide mea ne dubites, tuam tibi prudentiam & constantiam testor, qui & apud quem virum agam, memineris,

(g) *Paulo Foxio, de quo modo dictum.*

neris, & ipse me in amicitiam jam susceperis. De fructu & utilitatibus, quæ ex hoc scriptore mea opera exspectanda sint, etsi pudor multa polliceri me vetat: quædam tamen hìc apponam, ex quibus tu conjector hac in re sollertissimus, conjecturam de reliquo capere possis.

† Libr. X. cap. XV. initio: *item casus multiplices*, le- 1
gendum ex vetere libro puto, *item castus multiplices*. Quid
castus; apud Nonium & Festum. Minuebatur, in fine.
Eod. cap. legendum *cum strue atque ferto*, & mox, *ar-
borem felicem*, & *quod in rica* ex vetere libro: etsi in ve-
tere erat, *in rita*, De *rica* Festus, & de *ferto*. † Cap.
XXI. *Ælius illo*. Legendum ex veteri codice, *L. Ælius 2
Stilo*: & mox: *Quod extremum, inquit, dicebatur, dici
novissimum cœptum vulgo*. † cap. XXV. *rumices, trifaces*.
De utroque teli genere Festus. †. Cap. XXIV. *Sicut pri- 3
stini & pristine*: legendum, *præfiscini & præfiscine* (b) Et 4
mox: *Sacerdotes populi Romani cum condicunt*. † Libr.
XII. Cap. I. *Non partitionem solam, tanquam ille*. † Ac- 5
cipe quoque versus pulcherrimos Ennii lib. XII. cap. 6
IV. ita emendatos ex libro vetere.

Hacce locutus vocat qui cum bene sæpe libenter
Mensam sermonesque suos, rerumque suarum
Comiter impertit, magnam cum lassus diei
Partem fuisset, de summis rebus gerundis
Consilio, endo foro lato, sanctoque senatu,
Cui res audacter magnas parvasque jocumque
Eloqueret, & cuncta malus quæ & bona dicta
Evomeret, si qui vellet tutoque locaret.
Quo cum multa volupia gaudia clamque palamque
Ingenium, cui nulla malum sententia suadet,
Ut faceret facinus levis, haud malus, doctus, fidelis,
Suavis homo, facundus, suo comtentus, beatus,
Scitus, secunda loquens in tempore, commodus, verbum
Paucum, multa tenens antiqua sepulta vetustas
Quæ faceret & mores veteresque novosque tenentem
Multorum veterum leges, divumque hominumque
Prudentem, qui dicta loquive tacereve posset.

(b) Haud obscure probat hanc emandationem Muretus lib. IX. Var. Lect. c. 3. sub fin. Unde simul intelliges, Tibure ipsum fuisse, cum has a Giphanio litteras acciperet.

7 Et mox, *L. Ælium Stilonem.* † Et lib. XVI. cap. IX. versus Lucilii ita legendi ex veteri codice:

Illud opus durum, ut Setinum accessimus finem,
Αἰγίποι montes, Ætnæ omnes asperi Athones.

Ejusdemmodi complura adferre possem, adeoque vellem, nisi illa jam nimia esse vererer. Videbis igitur, humanissime Murete, an expoliendum mihi scriptorem illum putes; hoc est, adjuvandum me in Fulvii libro impetrando. In Cæsare similem operam posui, quod ipsum pronuper in epistola ad lectorem Lucretio præfixa sumus testati: verum ab Lambino postea ita verberati; &, quia a jure paulum temporis locique nobis, ut ita dicam, subciditur, omniaque quam accuratissime sine librorum veterum copia expoliri nequeunt, tardius fortasse quam debueram, certe, quam putaram. Cæsarem tamen brevi, Deo volente, daturus sum, adjecta explanatione modica, (gratum, ut spero, opus Celtis nostris, seu Transalpinis futurum) tua illa epistola (eo namque redeundum est) mirifice recreatus, atque adeo munitus adversus furores illos Dionysiacos (i) quem jam audio libellum illum, qui vulgo Æmilius Probus, a me certissimis rationibus in Lucretium plurimis in locis Cornelius Nepos dicitur, de illustribus Imperatoribus Græcis, explanationibus longissimis, ut solet, oneratum in lucem edidisse. In quo libello, si, quemadmodum in Cicerone, omnia illa, quæ in collectaneis Lucretianis emendata proposui, sumpsit, sibique arrogavit: veniam mihi viros eruditos daturos spero, si, manu injecta, illa, quæ mea legitimis documentis ostendero, asseram & vindicem, *incusso plagiario pudore*, quando aliud non licet. Vale, doctissime & humanissime Murete. Venetiis. Idib. August. MDLXIX.

Huic & sequenti simul respondet Muretus, ut postea dicetur.

HUBERTUS GIPHANIUS

EIDEM MURETO.

LXXV.

QUia Tibure Romam te jam reversum puto, auctore etiam Tesserano nostro, qui tuam in me singularem voluntatem prædicavit, tertium ad te scribo de Gellio:

teque

(i) *alludit ad nomen Dionysii Lambini,*

teque etiam atque etiam oro, ut a doctissimo Fulvio li-
brum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas,
vel quod commodius fortasse erit, cum editione aliqua
comparandum des, non totum, sed id dumtaxat, quod
in eo exemplo reperietur ad VII. primos libros ejus scri-
ptoris. Cave enim putes, mi Murete, ullum scripto-
rem mendosiorem reperiri posse. Ex posterioribus li-
bris cum passim adferre loca innumerabilia, tum pro-
xime quædam indicavi. Quo argumento commotus, non
dubito, quin priores simili malo laborent; præsertim
qui jam periculum & in his fecerim, adjutus nonnihil
a libris quibusdam, sed minime vetustis. † Verbi gra- 1
tia libro primo cap. VIII. *expavidusque Demosthenes aver-
tit iter*: in vetere codice reperi, *avertitur*; hinc legen-
dum fortasse *avertit*, inducto *iter*, ut Plato in Phæd.
καὶ ἅμα δακρύσας, μεταστρεφόμενος ἀπήει † Et cap. XX. 2
quales sunt ferme mete triangula quas, sic scilicet legen-
dum. † Cap. XXVI. *Convertit ad me*, sic vetus liber. 3
† Et libro secundo capite VI. *Sic in actionibus civili-* 4
bus auctor laudari dicitur. † Et capite septimo: *aut* 5
pro reo Catilinia aliquo, aut Tibullo, aut P. Clodio. De
Tubulo, sæpe hic. Habeo emendationes aliquot in E-
pist. Cicer. famil. quas Manutius (eum explanationes
scribere, ex filio ejus, qui jam pridem hinc Asulæ
abest, cognovi) si me mittere ad se volet, mittam
quam primum, sed tua fide & auctoritate. Nam Ma-
nutium, etsi virum doctissimum esse scio, & filio Al-
do sum usus perquam familiariter, temere tamen meis
non nimis acutis emendatiunculis interpellare ipse non
ausim. Vale, mi humanissime & doctissime Domine.
Venetiis VI. Kalend. Dec. MDLXIX.

*Huic, simul & præcedenti Epistolæ respondet Muretus in-
fra lib. II. Epist. 6.* Pudet me.

HUB. GIPHANIUS

MURETO S. P.

LXXVI.

Respondet Mureto ad modo dictam Epistolam: Pudet me.

MAgnam tibi gratiam habeo, Murete humanissime,
qui laborem eum ipse ceperis, quo nemo id melius
præstare possit, teque rogo, ut, quod facis, aliqua
item descripta usque ad libr. IX. quæ quidem reperies,
1 mittere velis. † Valde gaudebam de Tubulo, libro se-
cundo capite septimo (κ) ibi, *Catilina aliquo aut Tu-
bulo*. Nam ex clarissimi Pinelli libro, minime tamen vetu-
sto, in quo ita erat, *aliquo aut cubant*, jam pridem, *Tu-
bulo*, conjeceram, quod an ad te præscripserim, dubi-
to. Sambucus certe, ad quem ea de re scripseram, nu-
per ita rescripsit: *De Tubulo conjectura non displicet: cum
facilis sit lapsus de Tu in Bi*. Nam de Tubulo qui palam ob
rem judicandam, pecuniam accepisset, condemnato,
viro improbissimo, Cicer. 2. de finibus, 3. de natura
Deorum, & pro Scauro meminit. In fragmentis oratio-
nis pro Scauro hæc Ciceronis verba: *Si me hercule, judi-
ces, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria
sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus*, & cæte-
2 ra. Ea inquam verba huic loco imprimis conveniunt. † Exi-
stimo in veteri codice vestro, caput 1. libri I. desiderari.
Scio namque varietatem aliquam reperiri in aliis, atque
3 adeo in primis versibus. † In cap. XIII. lib. I. *scripsit ad
magistrum ἀρχιτέκτωνα molis Athenienfium*. In veteri co-
dice quodam vidi, *ad Magistratum Græcum more Athenien-
sium*. Ex quibus verbis mendum odoratus, legendum pu-
tabam, *ad ἀρχιτέκτωνα Athenienfium*. Hoc igitur con-
4 sideres velim. † Deinde an eodem libro cap. XXIV,
pro, *Orchio traditus thesauro*, non sit scriptum,
5 *Orcivo*; † & libro I I. capite X. *Favissa*, duo-
6 bus SS, an uno S, exaratum sit. † De nomine
scri-

(*k*) locus Gellii designatur. Ad quem autorem & se-
quentia hujus Epistolæ referenda.

ſcriptoris etſi ipſe dubito, (nam ea quoque in re Lucretio infinite illum voco ſcriptorem Noctium Atticarum) tamen argumenta in utramque partem quæ habeo proximis tibi perſcribam. Nam Lambinus, qui paulo momento huc illuc impellitur, & in Ciceronem plerumque Agellium vocat, cur nunc (*l*) ita clamat contra ſe quoque, tu fortaſſe ignoras: ego nunc etiam tibi indicabo. Et quia vidiſſe te ſentio (*m*), ponderoſas illas explanationes in Cornelium Nepotem, ſeu Æmilium Probum, deprehendimus nos, eum noſtras emendationes in eum ſcriptorem, quaſde veteri codice, quem habemus, deſumptas, in Lucretiana collectanea conjeceram, ſibi ſumpſiſſe omnes. Qua de re memini ad te ſcribere timide. Sed ipſe faciam ut comperias ita rem ſe habere, ſi libebit conferre hæc loca ex collectaneis noſtris, & commentario Lambini, quæ hìc notavi. Sunt hìc eruditi viri, qui, re cognita, fabulam egiſſe dicerent Lambinum: qui ut aliis perſuadeat, ſe non legiſſe noſtra, Puteaneum (*n*) ὥσπερ θεόν τινα ἀπό μηχανῆς adhibet, cum nodus vindice dignus occurrit. Excuſatum me habebis, quæ tua eſt humanitas, mi Murete, qui in rerum noſtrarum vindicatione diligentior fortaſſe tibi videar: in quibus uſurpandis vir ille propriis lapſis, machinas etiam adhibuerit. Laudat te, quem ita tamen accepit. Scit ſcilicet, quem lau-

(l) *Innuit locum Lambini e præf. Lect. Comm. in Corn. Nepotem; ubi hæc verba:* Aulus Gellius (*Aulus Gellius* inquam, non *Agellius*, ut quidam nuper exorti homines, novitiatis, quam veritatis, cupidiores, novo & Romanis inaudito nomine appellare cœperuna.)

(m) *Unde hoc ſentit Giphanius? Ex his Mureti verbis II. Epiſt.6. (cui hic reſpondet.)* Jam clamat Lambinus indocte atque inſcienter facere, qui hunc ſcriptorem Agellium vocent. *Hæc enim ſcribens Muretus haud dubie mentem habuit in eo Lambini loco, quem modo e Comment. ejus in Nepotem deſcripſimus.*

(n) *Cum quo Schedas ac membranas Cornelii Nepotis ſuas communicaverat Giphanius, ut intelligo e notis in hunc ſcriptorem Andr. Schotti & Jo. Savaronis, ad quos hæ ipſæ quoque Schedæ de Bibliotheca Puteani pervenerunt. Illum vide præf. ad Lect. hunc Elencho MSS. & exemplarium.*

laudet, & cur; metuit, ne offendat solido. Valde laboro in prænomine Cornelii Nepotis inveniendo. Tu, si potes, me explica. Vale, mi doctissime & humanissime Domine. Salutem dixi clarissimo Oratori. Venetiis, Kal. Jan. MDLXIX.

Respondet Muretus non ea tantum, quæ jam sequitur, Epistola: Tum demum: *sed & alia, quæ est libri II. 7.* Rils, conferens: *quam & posterius scriptam dixerim, licet repugnet adscriptus illi dies: puto enim errorem ea in die admissum.*

MURETUS

GIPHANIO S.

LXXVII.

TUm demum non recusabo, quin te mihi aliquid debere fatearis, mi Giphani, cum tua causa laborem aliquem cepero. Quæ enim usque huc a te oratus feci, non magis causa tua feci, quam mea. Nihil est enim, quod libentius faciam, cum quid vacui temporis datur, quam ut libros pervulgatos cum veteribus conferam. Nondum possum ad te mittere quod reliquum est iis occupationibus, quæ tibi quoque ipsi non ignotæ sunt, impeditus. Contuli loca, quæ notaveras: & admiratus sum hominis (o) impudentiam: quam tamen in memetipso jam pridem expertus eram. Non enim tantum, cum multa a me accepta pro suis publicasset, ultro conquestus est, sua sibi a me subrepta esse: sed etiam, (vide, quæso te, inauditum improbitatis genus!) cum admonitus esset a me de locis quibusdam Horatianis, quos ita stulte interpretatus fuerat, ut omnibus eruditis debere ludibrium videretur; non est veritus dicere ac scribere, eam ipsam sententiam, a qua ipse monitu meo discesserat, meam fuisse; meque, ut illius auctorem, exagitare iisdem illis argumentis, quæ a me acceperat. Qui ejusmodi homini facias, aut quid ad tam insignem impudentiam addi posse arbitrere? Sed bene, quod non in me unum eo modo injurius fuit. Reperiet alios minus injuriæ patientes, quam ego sum. Fortassis ne ipse

(o) *Lambini.*

ipse quidem tacite hoc tulissem calidus juventa. Nunc vix credas, quam mihi a toto illo controversandi genere abhorreat animus. Tu quoque, si me audis, non nimis acriter eum insectabere. Ulciscentur hominem mores sui, Vale. Romæ, id. Jan.

Conjungenda hæc est Epistola cum alia ejusdem Mureti ad Giphanium: Risi conferens, *qua est libri II. 7.*

HUB. GIPHANIUS

MURETO S.

LXXVIII.

PAulo tardius rescribo, quod de auctoris (*p*) nomine quæ requiris denuo mihi conquirenda fuerint. Quæ etsi olim Burgas ad Guidonem Laurinum diligenter collecta perscripseram, cum & ille de Cafrania aliisque id genus conditionibus (*q*) monuisset, nunc tamen in schedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos fere nullos hìc habeo. Sed de Lambino φεῦ τῆς ἀναιδείας in quem ut omnia pulchre conveniant, accipe & aliud ejus stratagema. Cum Lutetiæ Thyrsum, non Lucretianum illum, sed suum in me quatere instituisset, (ego interim domi virgam tam pueriliter peccanti minitabar) prima concione dixit, cum Belgis omnibus familiaritatem sibi esse, me unum sibi male cupere: protulitque duodecim fere Belgarum nomina, qui tum ibi agerent studiorum causa. Multi ex his, admirati hanc publicam testationem & citationem, quod illum ne salutassent quidem unquam, me autem uterentur familiarissime, imo eo ipso tempore epigrammata in illum partim proscripsissent: ad me accurrerunt, & acumen Lambini, artesque ejus oratorias mihi exposuerunt. Mirantibus omnibus unde eorum nomina collegisset, intervenit mox ejus convictor, Bruxellensis, qui scrupulum illum nobis exemit,

(p) *Noctium Atticarum: Gellium enim innuit.*

(q) *Editio Epistolarum Ingolstadiensis anni* 1584. *p.* 170. contentionibus. *Lego:* contradictionibus, *ut infra in hac eadem epistola, ubi* Cafraniæ *mentio recurrit. Fuisse enim qui ex* C. Afrania *contraherent* Cafraniam, *intelliges ex Epistola Mureti lib. II. 6.*

mit. Se namque rogatum & coactum fuisse Lambino petenti domi aliquot Belgarum nomina dictare, causæ ignarum. Atque ita res in risum abiit. De *Agellio* quæ adferam, te rogo, ut accurate perpendas: quæ si tibi probabuntur, fac ut ratione aliqua adfirmes. Contuli igitur manu scriptos septem. Lovanii Buslidianum antiquum satis, sed minime integrum; alterum Cujacii, in quo decem libri posteriores, item bonum; tertium Mæmianum, clarissimi senatoris Henrici Mæmii, ejusdem bonitatis ac magnitudinis; duo præterea erant Pinellini, quos tamen, quia minime essent vetusti, non libuit totos conferre, ut neque Rhedingeri unum, juvenis nobilissimi Germani. Septimus quem Lutetiæ diligentissime contuli, Danielis, amici cujusdam mei advocati Parisiensis erat, omnium longe pulcherrimus & antiquissimus. Accedat huic, bonitate, ni fallor, proximus Fulvianus. In iis omnibus, uno, eoque optimo excepto, in quo *A. Gellii* ter scriptum reperi, (neque sæpius nomen in eo codice aderat) constanter vidi exaratum *Agellii*. Itaque veterum codicum auctoritate sola usitatam descriptionem mutare nolim. Nam tametsi omnes alii habent, Agellii: unus tamen omnium antiquissimus habet A. Gellii. Rursus hic etsi jam vetustus est, unus tamen habet A. Gellii: cum reliqui omnes, ex quibus duos aut tres etiam bene vetusti, habeant Agellii. Hoc igitur ex vetustis codicibus argumentum in medio relinquendum censeo. Reliqua sunt duo; prius, meo quidem judicio egregium; quod hic auctor nunquam adducatur (sæpe autem adducitur) Gellii nomine, sed semper A. Gellii, ut quidem in vulgatis codicibus perscribitur. Ab Servio in Virgilium, minimum ter adducitur, a B. Augustino usurpatur quinquies, a Prisciano ter. Loca sunt hæc: Prisc. lib. VI. *A. Gellius noctium Atticarum IX. Historia ex libris Heraclidæ Pontici*, & cætera. Et eodem libro: *A. Gellius noctium Atticarum VI. Sole medio, inquit, & arido*, & cætera. Et lib. VII. *Unde A. Gellius noctium Atticarum inscripsit.* August. de civit. Dei lib. IX. cap. IV. *In libris quibus titulus est noctium Atticarum, scribit A. Gellius, vir elegantissimi eloquii, & multæ ac facundæ scientiæ*, & cætera. Mox ibidem: *Narrat A. Gellius* & cætera; postea: *quæsivit A. Gellius a Philosopho*, &c. *in eo libro se legisse dicit A. Gellius*, & cætera; &: *hac ut potui, non quidem commodius A. Gellio, sed certe brevius*, & cæ-

& cætera. Sic Auguſtinus in uno eodemque capitulo. Servius in commentario Virgilii ad illum verſum lib. 5. *Et me ſævus equis oriens adflarit anhelis*: *Hac autem* (inquit) *plene exſequitur & Cicero in Auguralibus, & A. Gellius in libris Atticarum*, & lib. VII. ibi: *Et quos malifera deſpectent nomina*, & cætera; & in Georgicis, ni fallor, ſemel.

Alterum eſt argumentum, quod illis omnibus in locis, in codicibus eorum ſcriptorum manu deſcriptis conſtanter exaratum vidi, *Agellius*, & interdum *Agerius*. Contuli autem codices Priſciani ſex manu ſcriptos, Servii duos, Auguſtini unum, omnes valde antiquos, ſed Auguſtinum illum antiquiſſimum. Poſſem & auctoritates doctorum quorumdam hominum adferre, quibus hæc probarem. Nam Lambinus ut ſolet, paulo momento huc illuc impulſus, in edendo Cicerone Agellius probat, in Nepote deteſtatur. Accepi, Gabrielem Faernum Agellii quoque nomen probaſſe, commotum maxime verſiculo quodam antiqui neſcio cujus Grammatici, in quo hæc vel ſimilis fuerit clauſula: *ut doctus Agellius inquit*. Tu ſi eum Grammaticum & verſiculum (Fulvius fortaſſe eum tibi ſubjiciet, quem valde familiarem Faerno audio fuiſſe) mihi indicaris, magnopere hanc opinionem confirmaveris.

Agellii autem nomen Romæ uſitatum fuiſſe, (ut & Agerii, de quo cum alia in Pandectis loca, tum l. qui Romæ Agerius, de verbor. obligat.) cum ex inſcriptione quadam antiqua, quam reperi in iis, quas multas, & fortaſſe nimis multas, in parvum libellum ſuum de Ortographia retulit Aldus junior, & ex Statii Poetæ matre, quam vocatam Agellinam ſcribunt, tum ex Priſciano, qui mihi noſtrum auctorem αὐὶ τττεσθαι videtur. (r) Sic igitur ille lib. IV. (ſ) *In jus deſinentia ſive a nominibus, ſive a verbis derivata, ſervant i ante* us, & cætera; *ut ſervus ſervi Servius: ſervilis Servilius: agellus agelli Agellius: ſilva Silvius: virgula Virgilius*, & cætera. Nunc reſpondeamus objectionibus, quas puto eſſe poſſe duas. Una eſt, potuiſſe depravari manuſcripta contractione quadam facilique lapſu, ſcripto Agellio, pro A. Gellio, ut in Cafrania & aliis nonnullis accidit. Altera eſt, Romani hominis nullum fore

præ-

(r) *Supple* confirmare me poſſe arbitror: *aut quid tale*.
(ſ) *P.* 634. *ed. Grammaticor. Hel. Putſchii*.

prænomen, quod novum ſit & inuſitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere. Proferat enim quis nomen aliquod ſcriptoris noti, quod conſtanter & perpetuo ita contractum & depravatum in plurimis locis reperiatur; quod certe nemo unqnam (aut valde erro) facturus eſt. De prænomine, ea ætate mirum non ſit, qua certum eſt multa Romanorum propria inſtituta jam exoleviſſe. Fortaſſe & prænomen & cognomen habuit hic noſter, quæ tamen interciderint, aut quæ ipſe auctor, Agelli nomine notior, prætermiſerit adſcribere. Pauli & Ulpiani & omnium fere Juris auctorum prænomina, quis unquam audivit? Poſſem fortaſſe probabiliter, A. Agellinum dicere appellatum, ſed conjecturis hujuſmodi non puto eſſe opus. Hæc fere ſunt, quæ de Agellio habeam: quæ, ſi probas, obſecro, ſi potes, adjuva, maxime illo Faerni verſiculo; ſi minus probas, tamen & verſiculum illum, & tua perſcribas. Sed enim volumen ut habeas, teque civiliter laceſſam, cupio mihi explices, tuamque indices ſententiam, cur Ulpianus Jus a juſtitia deducat. Ego quidem etymon hoc non grammaticum, ſed philoſophicum eſſe puto: Jus enim, ut actionem, ex habitu juſtitiæ manare. Quæro etiam, cur Juri gentium Florentinus adſcribat vindicationem in l. tertia: cum & belluis ea ſit communis. Plura aliis, jam ſatis. Vale, mi doctiſſime Murete. V. Kal. Febr. MDLXX.

JOANNES ZAMOSCIUS

Regni Poloniæ Vicecancellarius, Belzenſis, Kniſſynenſis, Zamchenſis Capitaneus, &c.

M. ANTONIO MURETO S.

LXXIX.

Hujus Epiſtolæ mentio ſupra Epiſt. 66. Ad præſens autem negotium referendæ ſunt & ſequentes epiſtolæ tres.

TUm ex conſtanti fama, tum ex ſcriptis tuis, quæ in lucem a te edita manibus omnium, ob eorum elegantiam, teruntur, cognovi quantus ſis in litteris. Facile igitur tua virtus me, etſi tanto locorum intervallo a te remotum, & eum, qui te nunquam viderim, in tui amorem trahere

bere potuit: cum & ipse eas, licet earum ignarus, ac in vita civili occupatus, amem. Id tibi litteris hisce meis breviter significare volui. Plenius vero per Generosum Joannem Zamoscium Serenissimi Regis nostri Secretarium, qui istuc a Rege missus est. Cui tu fidem in iis, quæ tibi nomine meo nunciabit, adhibebis, & me tui amantem, redamabis. Vale, ex castris ad Gedanum, III. Kal. Julii. MDLXXVII.

Serenissimo & Potentissimo

PRINCIPI STEPHANO,

Dei Gratia Poloniæ Regi; &c.

M. ANTONIUS MURETUS S.P.D.

LXXX.

NIhil in vita aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, Serenissime Rex, quam ut homo neque ingenio neque doctrina præter cæteros præstans, amplissima & honestissima conditione proposita, a Majestate tua in Poloniam vocarer. Quo equidem venire cupiebam, non tam privati commodi spe, quam mirifico quodam studio incensus videndi ac venerandi cominus eum Principem, qui solus hodie confirmat vetus dictum hominis sapientissimi: *Tum demum beatas civitates fore, cum aut Philosophi regnarent, aut Reges philosopharentur.* Sed id, cum ita cuperem, ut nihil unquam cupierim ardentius cur efficere non potuerim, Regia Majestas tua ex Joanne Zamoscio Secretario suo intelliget (t). A quo supplex peto, ut ne propterea dedignetur, me in suorum numerum adscribere: neque iniquo animo ferat, me, dum vivam, quibuscumque modis potero, & loquendo & scribendo, quantum Regiæ ipsius liberalitati debeam profiteri ac prædicare. Deus Opt. Max. Regiam Majestatem tuam rebus omnibus florentissimam quam diutissime servet. Romæ Kalend. Decemb. MDLXXVII.

M. AN-

(t) *Intervenit nempe Pontificis autoritas. Lege sequentem epistolam.*

M. ANTONIUS MURETUS

JOANNI ZAMOSCIO

Regni Poloniæ Vicecancellario, Belzensi, Knissynensi, Zamchensi Capitaneo, &c. S. P. D.

LXXXI.

PRæter spem & opinionem meam accidit, ut cum inter me & Joannem Zamoscium Serenissimi Regis Secretarium omnibus prope de rebus convenisset, jamque ego me ad iter accingerem, atque isthic animo & cognitione totus essem: subito ostenderit Gregorius Pontifex Maximus, profectionem meam sibi non placere; meque per viros summa auctoritate præditos monendum curaverit, ne ex Urbe discederem; sibi curæ fore, ut ne in Urbe deteriori conditione essem, quam quæ mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum nummorum stipendium, quod mihi jampridem constitutum erat, statim ducentos adjici jussit, mandavitque Datario suo, primo quoque tempore quoquo modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium, quod ceperam, veniendi ad vos: a quo ne vivam, si me alia ulla res, quam summi Pontificis voluntas atque auctoritas abducere potuisset. Interea, etiam tacentem me, facile omnes vident, quantum Serenissimo ac potentissimo Regi Stephano, quantum tibi, Zamosci clarissime, debeam. Vobis enim, nisi plane ingratus sim, hanc tam luculentam fortunarum mearum accessionem acceptam feram necesse est. Quare dum vivam, me utrique tantum debere fatear oportet, quantum ab homine deberi homini plurimum potest. A te etiam atque etiam peto, ut mihi veniam a Serenissimo Rege impetres; tibique persuadeas, si ullum tempus unquam eveniat, ut me vitam ipsam vel pro Majestate ipsius, vel pro tua, clarissime Zamosci, dignitate in discrimen exponere oporteat, nemini me concessurum, qui id promptius aut majori animo faciat. Vale. Romæ Kal. Decemb. MDLXLVII.

Sequitur Zamoscii responsio.

JOAN.

JOANNES ZAMOSCIUS

Regni Poloniæ Cancellarius, Belzensis, Knissynensis Capitaneus, &c.

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

LXXXII.

NOstrum tui studium tam bene cessisse tibi, ut scribis, tibi quidem gratulor: mihi gaudere non possum, qui te hìc careo, ubi & frui e propinquore loco poteram tuis litteris, & eas etiam ornare magis, ut quidem summopere cupiebam. Sed hæc Deo committamus, qui necessario obtemperatum est. Tu vide, ut ad nos quam sæpissime scribas, & cum quid habes, quod tuis ipsius oculis atque auribus dignissimum esse arbitrere, nos quoque eo beare ne prætermittas. Rem nobis feceris gratissimam, & nostra amicitia dignissimam. Vale. Datum Varsoviæ, die 25. Mart. Anno Domini MDLXXVIII. Scias te Regi nostro inprimis commendatum esse.

MURETUS

GERARDO SUO S. P. D.

LXXXIII.

MIhi crede. Irascerer Titio nostro, nisi vererer, ne ipse eamdem rationem iniret placandi mei, quam iniit abhinc biennium. Etenim, si nescis cum ego eum, nescio qua de causa, subaspere appellassem, meque illi iratum esse dixissem: renidens ille, *Faxo*, inquit, *istud verbum magno redemptum velis*. Ego ipso die sub vesperam, cum mihi jam parata cœnula esset, ecce tibi homo ad fores. Quid tu, inquam, huc? *Tecum*, inquit, *ut cœnem, si forte placare te possim*, φιλίαν ἀμφὶ τράπεζαν. Tu vero cœnare mecum potes; placare me neque tam cito, neque tam facile potes. Inter cœnam, multa, ut solet, festive narrare, multa urbane dicere: quæ omnia ego, non facile quidem, sed tamen mihi imperans silentio audiebam; ita composito ad severitatem vultu, ut ne illud quidem facerem,

quod

quod canes iratæ ſolent. Diſceſſurus, *Etiamne*, inquit, *iratus es*? Multo, inquam, iratior, quam prius. Poſtridie eadem horam, cum tanquam ad conſtitutum veniſſet, quærenti mihi: Quid tu huc denuo revocatus? Αὐτόματοι δ' ἀγαθοὶ, inquit ille. Itane, inquam, ſalſis dictis & verſiculis cœnam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non cœno. *Recte ſane*, inquit, *ego igitur*, *te ſpectante*, *bona tua comedam*. *Scio enim*, *quid tibi in cœnam paratum ſit*. Forte autem eo die amicus quidam ad me turdos & ficedulas aliquot miſerat. Quarum cum partem coqui, partem in caſtinum ſervari vellem: præteriens ipſe coquo meo, homini ſimplici ac credulo, apud quem valde gratioſus eſt, perſuaſerat, ut omnes coqueret; alioqui enim fore ut corrumperentur. Ita mihi denuo hoſpes habendus fuit non multi tantum joci, ſed multi etiam cibi. Ubi adſedimus, tam multa dixit, ut non cæteris tantum domeſticis, riſu illa diſtenderit, ſed poſtremo mihi etiam ipſi, qui triſtitiam ſimulare cupiebam, riſum invitiſſimo excuſſerit. Facile jam perſpicere poterat, iram in ſe meam aut nullam fuiſſe, (& ita erat) aut plane depoſitam eſſe: ſed expediebat homini, putare me adhuc iratum ſibi. Redit tertio: & quærenti, quid hoc negotii eſſet: *Volo*, inquit, *parere veteri ſententiæ*: Οὐ χρὴ συμποσίοισι φίλων ἀπέχεσθαι ἑταίρων δηρόν. Tum, tu igitur, inquam, unum me ſodalem habes? *Ego vero*, inquit, *te unice magis unicum*, *neque mihi unquam bene eſt*, *niſi cum & eſſe & commeſſe una tecum licet*. An tibi igitur diu videris abfuiſſe, qui mecum & heri & nudius tertius cœnaveris? *Quinimo*, inquit, *ita erga te affectus ſum*, *ut Medus ille erga Cyrum*, καὶ ὅσον σκαρδαμύττω χρόνον πάνυ πολύς μοι δοκεῖ εἶναι. Abi, inquam, quo dignus es, cum iſtis tuis ineptiis, an te mihi pro ignoto verba dare poſtulas? Licuit dicere, licuit objurgare: ipſe tamen abſterreri nunquam potuit, quin mecum cœnaret. Sublatis menſis, Quæſo, inquam, amoto ludo, an hoc quotidie facturus es? *Quotidie* inquit, *donec te mihi plane placatum eſſe cognovero*. At ego, inquam, potius jusjurandum in eam rem arbitratu tuo dabo. Quid quæris? Niſi iraſci deſiiſſem, adhuc opinor, eum σύνδειπνον quotidianum haberem. Itaque quidvis jam perpeti poſſum potius, quam ut iſtis iraſcar, qui ſe tam bene vindicare norunt. Extra jocum, mi Gerarde, neque Titio quiſquam vir melior eſt, neque officii ple-

nior, neque cujus aut ſermo aut convictus mihi dulcior ſit: ſed tamen interdum in me nimis ſibi multa permittit. Nihil eſt in bibliotheca mea ita abſtruſum ac reconditum, ut ei non pateat: omnia inſpicit, omnia perſcrutatur. Fuit etiam tempus, cum, quicquid viſum erat, etiam me inconſulto, auferebat, ac deinde referebat: ſed id facere deſiit, poſtquam me ægre ferre animadvertit. Et tamen ſic quoque, abſente me, pervolutat omnia, omnes forulos excutit, neque ſi quid modo abſolutum ac perpolitum eſt, ſed rudia etiam, ſi collibuit, & inchoata deſcribit. *Quis neget hoc nimium?* ait Hiſpanus Poeta: ſed ſit ſatis; ſaltem ne me traduceret, ſed (quod ſemper pollicetur, nunquam præſtat) nugas meas legeret ſolus. Nunc, quia ita me amat, ut mea omnia miretur, vos quoque ſibi eſſe hujus erroris ſocios putat, & ea ſæpe vobis, ut admiranda, dilaudat, quæ vos, ſat ſcio, contemneretis. Mitto cætera. Hoc de Græca tragœdia quale eſt? Neque enim uni tibi, ut putas, ſed aliis compluribus amicis dixit, vidiſſe ſe apud me tragœdiam quamdam Græcam admirabilem: cum tamen ego Latine quidem duas tantum adoleſcentulus tragœdias ſcripſerim, de Græca tragœdia ſcribenda nunquam, ne per ſomnium quidem, cogitarim. Non ea vis animo. Et tamen vix credas, quot mihi tragœdias ficta illa tragœdia concitarit: multis qui ex eo illud audierant, ejus legendæ poteſtatem ſibi fieri poſtulantibus, mecumque, quod id non facerem, expoſtulantibus. Narrabo tibi rem totam, ut tu porro narrare aliis poſſis. Sumpſeram haud ita pridem otioſus in manus Senecæ tragœdias, eaſque animi cauſa evolvebam, ac forte incideram in principium Troadum: ita enim vocandum puto, quæ vulgo dicitur Troas. Libuit tentare, num quid Græce ſimile poſſem: & ſubito quodam impetu ita exorſus ſum:

Εἴ τις τυράννῳ θυμὸν ἐξαρθεὶς τύχη
Φρένας γέγηθε ταῦρος, ἢ κομπάζεται,
Ἐςάη τὸ θεῖον ταυτὸν ἐλπίσας μενεῖν,
Ἐμοί τε καὶ σοὶ δύσμορε Τρῶι ἐμβλέποι.
Οὐ γάρ ποθ' οἱ θεοὶ τὰ παρὰ τοῖς θνητοῖς σεμνὰ
Σαφέστερον ἀπέδειξαν, ὡς πάντ' ἀσθενῆ.
Παίδων τ' ἄθυρμα, καὶ καπνοῦ σκιᾶς ὄναρ.
Φεῦ, φεῦ τὸ κλεινὸν ἔρεισμα τῆς πρὶν ὀλβίας

Ἀσιά-

Ἀσιάτιδος γῆς, θεῶν πεπονημένον χερὶ
Ὡς ᾤχετο πυλεμίῳ κατασκαφθὲν δορὶ,
Κεῖται τε φροῦδον οἷον ἐξ οἴκου φανέν.

Vereor ne projicias epiſtolam, ſi perrexero. Et tamen blandiente progreſſu, perſecutus ſum totam illam Hecubæ ῥῆσιν. In illud αὐτοχεδίασμα abſente me, inciderat Titius, & putans, ſe reperiſſe, quod pueri in faba, avidiſſime legere exorſus, ſuperveniente me, deſtitit. Vix a me digreſſus erat, cum, in quemcumque amicorum inciderat, ſpargit, mirificum Poetam eſſe me: viſam a ſe tragœdiam Græcam meam, δαιμόνιον τι χρῆμα: ſed me non temere quemlibet ad mea legenda admittere. Jovis, ut ait Horatius, auribus illa ſervare. Paucis poſt diebus, ut quiſque amicorum mihi obvius factus erat, ita omnes orare, obſecrare, obteſtari, uti ſibi ſaltem inſpiciendæ præclaræ illius tragœdiæ facerem copiam, Cum ego, qui vix jam illorum verſuum memineram, negarem, ullam unquam a me ſcriptam eſſe tragœdiam Græcam, idque etiam jurejurando confirmarem; neque tamen aut hoc perſuadere poſſem, aut ab eis cognoſcere, quis ejus fabulæ auctor fuiſſet: exſtitit tandem unus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, ſtatim ſuſpicatus ſum id quod res erat. Itaque cum quibuſdam eorum, iis præcipue, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amice agere me ſecum putarent, eos verſus oſtendiſſem: feci, ut tragœdia in mimum verteretur. Video tibi quoque illud mendaciolum aſperſum. Tu vero, mi Gerarde, cave quidquam meorum eſſe arbitreris, quod ego non tecum libentiſſime communicem. Quod ſi tanti eſſem, ut quidquam tale ſcripſiſſem, non te modo auditorem, monitorem, cenſorem admitterem: ſed alios operis inſpectores quum poſſem plurimos corrogarem. Neque enim mihi cornea fibra eſt. Neque quiſquam unquam, qui bonos verſus aut feciſſet, aut feciſſe ſe putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tua valetudine, de ſtudiis tuis, quid in iſto amœniſſimo ſeceſſu legas, quid ſcribas, cognoſcere diſcupio. Vale, & alumnum tuum præſtantiſſimum adoleſcentem, Aſcanium Columnam quando me ab eo amari ſcribis, meo nomine ſaluta. Romæ, Prid. Id. Sextil. MDLXV.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS

AUGUSTINO VALERIO
Episcopo Veronensi S. P. D.

LXXXIV.

SOleo libenter, quoties incidit occasio, de summis virtutibus tuis loqui, & commemorare in omni sermone eum usum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac suavissimus intercessit: cum & ego te propter tantam doctrinæ copiam tantamque morum sanctitatem, quantam in homine adolescente nunquam videram, colerem, atque adsectarer, & tu mecum, quæ tua est humanitas, tua omnia familiarissime communicares. Ex eo igitur plerique, qui mecum versantur, in eam opinionem venerunt, ut putent, me apud te aliquid posse; neque ego, ut verum fatear, hanc ipsorum opinionem aut refello, aut imminuo; confirmo potius, &, quantum in me est, augeo: qui præclare intelligam, quantopere mihi pulchrum atque honorificum sit, arbitrari quamplurimos me a tali viro amari. Sæpe igitur multi, qui a te obtinere aliquid vellent, egere mecum, ut ad te sua causa scriberem: quod tamen facere usque adhuc nolui, quod, quæ ipsi volebant, non erant ejusmodi, ut ea vel mea quoquam, vel a te quemquam petere debere arbitrarer. Nunc cum ea se res obtulerit, in qua non modo clarissimi viri mihique amicissimi commodum, sed, quod multo pluris est, existimatio tua quodammodo agitur: putavi, me, nisi ad te, præsertim rogatus, scriberem, officio defuturum. Jam diu est, cum qui hic Pauli Sodoleti Carpentoractensis Episcopi, viri præstantis, planeque magno illo patruo digni, negotia gerunt, conqueruntur, non solvi pensiones annuas: quarum alteram ipsi, alteram ejus fratri patrueli Camillo ex Ecclesiæ tuæ proventibus deberi adseverant. Jamque hic tertius mensis est, cum ad te super ea re, ipsorum rogatu, Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, cujus ego, ut scis, in familia sum, litteras dedit. Cum hoc omnibus, qui te norunt, novum atque incredibile videtur, dare te cuiquam causam ullam de te querendi: cum te nihil dum ad Cardinalis litteras respondisse, non alii tantum, sed & ipse miratur.

Hic ego, te, Valere optime ac sapientissime, non orabo, des operam, ut Sadoleto quamprimum satisfiat: novi non integritatem modo, sed & altitudinem animi tui longissime remoti a sordibus, & præ honestate nihili cætera omnia facientis. Hoc tantum petam, ut cum eis satisfaciendum curaveris, quod te celeriter facturum non dubito, & certo mihi persuadeo per te non stetisse, quominus suo tempore factum sit; hoc igitur cum feceris, ut significes Cardinali, litteras ipsius tantum apud te, quantum debent, ponderis habuisse. Vale. Romæ. Idib. Mart. MDLXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

JOANNI ANTONIO ODISCALCO SUO S.

LXXXV.

Etsi pro mutua inter nos voluntate tibi dubium esse non potest, quin tua omnia mihi chara ac jucunda sint; tamen mihi hoc affirmanti credas velim, litteras tuas mihi etiam jucundiores fuisse, quam tu existimare facile possis. Nam &, quod ego summo opere cupiebam, continebant λεπτομηρέστατα totam rationem itineris tui, & quæ istic vita, qui mores; quæ cum cæterarum artium, tum juris docendi ratio, ita diserte ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo, ac Phæacibus minus fuisse jucundam putem. Admiscueras etiam eis plurimum nativi illius leporis & αὐτοφυῦς urbanitatis, qua præsens sermones tuos condiebas, ut eas legens, tantum non spectare te ac tecum confabulari viderer. Accessit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V. C. qui eas mihi usque in Quirinalem (ibi enim nunc sumus) ipsemet attulit, ostendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum scripseras: quibus eadem prope quæ in meis, sed Latine expressa continebantur. Tum demum agnovi, quid te adduxisset, ut ad me populari sermone scriberes. Neque enim illud te movit, in quo jocaris, Phormione exemplum: sed id potius fecisti, φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπείᾳ. Quod artificium tuum cum jam detectum esse videas, censeo posthac ad me quoque Latine, si videbitur, scribas. Quod tamen ea lege a te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas litteras des. Quid-

Quidvis enim malo, quam earum fructu carere. Gaudeo, metum meum de iis, qui iſtic Jus civile profitentur, vanum fuiſſe, & eos ſcriptores, quos ego tibi dilaudare conſueveram, etiam iſtic vigere. Felicius hac in parte tecum actum eſt, quam cum quibuſdam aliis συρφοιτοταῖς tuis, qui, ut a me digreſſi ſunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις ſplendidarum ineptiarum magiſtros conſeneſcunt. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupide tempus illud exſpecto, cum ad nos non illa inani δοκησισοφίᾳ, ſed vera ac ſolida Juriſprudentia inſtructiſſimus revertaris. Nondum audiſſe te puto, me hic Pandectas publice interpretari, non ſine aliqua moleſtia eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & *quæ juvenes didicere, ſenes ridenda fateri*. Equidem dabo ſtudioſe operam, ut eripiam ex animis hominum ſtultiſſimam illam opinionem, nihil in Jure aut ſapienter cogitari poſſe, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non inſulſe ineleganterque dicatur. Spero, me his æſtivis menſibus, quibus res proferentur, in Tiburtino ſeceſſu aliquid novi edolaturum. Quidquid erit, ſi quid modo erit, ſum enim mirifice Callippides, ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis. Scis enim, te id mutuo facere, & ad me, quam ſæpiſſime poteris, ſcribes. Vale. Romæ. III. Non. Januar. MDLXVIII.

HIPPOLYTUS CARDINALIS Ferrarienſis, Archiepiſcopus Auſcitanus,

A. *SORBINO THEOLOGO S. P. D.*

LXXXVI.

CUm allatum eſſet ad nos de doctrina, & eruditione tibi in rebus ſacris a Deo conceſſa, deque ſtudio, quod a te perpetuo adhibetur in vera & Catholica religione defendenda, atque in pravis opinionibus refellendis, ac labefactandis, libenter ſane fecimus, ut te potiſſimum diligeremus, qui in Eccleſia noſtra Auſcitana Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus, hortamur te, ut magno animo ſuſcipias, utque te, cum primum poteris, ad ipſam Auſcorum civitatem conferas: ut animus noſter, de populo illo dies noctesque ſollicitus, aliqua ex parte in tua fide

ac diligentia conquiescat. Multa nobis de te pollicemur, neque diffidimus, ea a te, Deo adjutore, præstitum iri. Laborum, ac vigiliarum, quas in populo illo docendo collocabis, vera quidem & solida præmia ab ipso Deo, cui servies, exspectare te convenit: sed ne nobis quidem ullo aut loco aut tempore ornandi tui voluntas defutura est. Hoc re ipsa verum esse comperies. Vale. Romæ. 6. Idib. Mart. MDLXVIII.

PETRUS VICTORIUS

LUDOVICO CASTANÆO RUPIPOZÆO

Oratori Regis Christianissimi

AD GREGORIUM P. M.

LXXXVII.

NOsti, maxime illustris, & omni liberali doctrina erudite Orator, quod litteris proditum fuit a M. Cicerone de Themistocle, sapiente ac forti viro, respondisse eum, cum quidam illi pollicitus esset, se artem ei memoriæ traditurum, oblivisci se malle discere. Quæ sane vox egregia est, & summo hoc homine digna: recteque fecisset, quicumque litteris mandasset, ne prudentia plena sententia vetustate interiret. Laudo igitur Ciceronem, qui in illustri loco ipsam collocavit. Nam Plutarchus, qui vitam ejus diligenter scripsit, in aliis pluribus ejus ἀποφθέγμασιν, hanc non commemoravit: non tamen, cum de ipsa sæpe mecum accurate cogitarim, probo declarationem ipsius, qui putavit hoc a Themistocle dictum esse, quod hærebant in memoria, quæcumque audierat ut viderat. Etsi namque hoc præstare potuit, ut novum illud artificium despiceret, cum minime ipso egeret; nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem, sitimque explendam, quæ in animo Themistoclis vigebat, ejiciendi inde, quod tum molestum erat, ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur, (ut libere, quod sentio, loquar) hoc summum illum virum significare voluisse, se valde omni mortali obligatum futurum, qui rationem ipsi viamque monstrasset, qua penitus obliteraret cuncta, quæ non sine dolore in memoria insiderent; præsertim cum feratur Themistocles in adolescentia culpas non parvas admisisse, famaque ipsius eo tempore, quasi ad metas hæserit; quod postea ipse quoque confessus est, & simili, ad rem declarandam satis accommodato, pur-

purgare conatus. Et sane existimo ego paucos mortales inveniri, qui vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in lubrica illa ætate, & cui voluptas corporis libidoque dominatur, quæ imperium suum, durum atque injustum exercet aliquando etiam in graves & moderatos viros. Cum igitur mecum multum jam de hoc quæsiverim, expecto modo de ipso judicium tuum; teque judicem hujus quæstionis statuo; quem ob exquisitam honestarum artium scientiam, magnumque usum rerum, spero facile cogniturum, an verum ego in hac re attigerim, sive contra lapsus opinione fuerim, valdeque peccarim, qui temere a tanti auctoritate discedere ausus sim. Vale. Florentia. VI. Kal. Jan. MDLXVIII.

LUDOVICUS CASTANÆUS RUPIPOZÆUS

P. VICTORIO S. P. D.

LXXXVIII.

FOntes quidem ipsi, quod dicitur, sitiunt, Victori, cum tu, talis tantusque vir in hoc genere litterarum, de eo quod ipse statuisti, cujusquam tibi sententiam præterea exquirendam putas. Sed si maxime aliquem quærebas, qui de tuo judicio judicaret: ego tamen minime omnium ad eam rem idoneus videri poteram, qui dicis tantum causa, ut vos loquimini, hæc studia attingo, multisque ac gravibus curis impeditus exceptas tantum & subcisivas horas eorum tractationi tribuo. Facile itaque adducor, ut credam, te magis ornandi mei causa fecisse, ut quæreres, quid mihi de tua Themistocli dicti interpretatione videretur, quam quod me valde bonum talium rerum existimatorem esse judicares. Sed tamen, si mihi quoque in vestro eruditorum hominum senatu sententiæ dictio est adsentior tibi, Victori, atque ita adsentior, nihil ut purum super hac re verius aut sapientius cogitari posse. Nam, ut tu recte ratiocinaris, si omnia in animo Themistocli, quæcumque aut audierat, aut viderat, hærebant: poterat quidem despicere artem illam memoriæ, ut sibi minus necessariam; sed nihil tamen erat causæ, cur artem præterea requireret obliviscendi. At cum gaudium, quod capiebat e rebus suis præclare gestis, contaminaretur recordatio-

ne eorum, quæ adoleſcens libidinoſe ac nequiter fecerat, non immerito cupiebat, eorum obliviſci poſſe, ut illi gaudio liquido ſinceroque fueretur. Habes igitur me adſtipulatorem ſententiæ tuæ: quod tu quanti facturus ſis, neſcio: ego ita demum a te non omnino parvi me fieri putabo, ſi, quod tuo commodo fiat, talibus epiſtolis ſæpe provocaris. Interea, mi Victori, ſi quid vides, quod ego hic aut tua, aut tuorum cauſa facere poſſim, fac ut ſciam, atque hoc pro certo habeto, tua omnia majori etiam ſtudio, quam mea, ſemper a me procuratum iri. Vale, Romæ, 6. Non. Jan. MDLXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S.D.

HERCULI CIOPHANO

LXXXIX.

ITa crebra ſunt tua erga me officia, ut ego, quia nihil adhuc cauſa tua ex animi mei ſententia efficere potui, quoties de te cogito, (id quod facio ſæpiſſime) totus pudore ſuffundar. Sed tanta his temporibus in Urbe eſt ἀπορία conditionum, quæ quidem ex uſu tuo eſſe poſſint, ut nunquam fuiſſe majorem putem. Video hic quotidie homines adoleſcentes optimo ingenio, amabiliſſimis moribus, mediocri utriuſque earum linguarum, quæ in pretio ſunt, intelligentia; qui, cujus domi vivant, reperire neminem poſſunt. Non defatiſcar tamen experiri, eniti, laborare, πάντα λίθον, ut Græci dicunt, κινεῖν, donec aliquam rationem reperero, qua nobis una vivere liceat. Remitto ad te orationes, quæ mihi non magno uſui fuerunt. Liber eſt neque antiquus, neque deſcriptus ex ullo valde antiquo, & negligentiſſime ſcriptus. Ago tamen de eo tibi gratias ſane maximas. Priſcianum, qui mihi incredebiliter gratus fuit, ſpero, aut potius video, multo meliorem fore. Si frater Vincentii Stampæ eos ad me libros, de quibus ſcribis, mittere voluerit, obſtringet me ſibi memoria beneficii ſempiterna. De Gellio, amabo te, da operam, ut noſter ſit. Sumptuum quidquid factum erit, ſtatim tibi diligenter & cum fide curabitur. Sardum tuum, aut potius meum quoque, ſalutabis meo nomine diligenter. Velim, dum iſtic es, ſi qua ratione potes, Græci ſermonis ſaltem prima

ma elementa perdiscas. Ex labore non magno magnos fructus, si feceris, capies. Mi Ciofane optime & suavissime, etiam atque etiam vale. XIV. Kal. April. MDLXIX. Ex Urbe. Sardus ecquid litterarum a me accepit, scire cupio.

M. ANTONIUS MURETUS

M. ANTONIO CIOFANO S. P. D.

XC.

TU vero neque mihi illiberalis visus es, neque videri unquam potes: neque tantum apud me pondus habere debuit abjectissimorum hominum cupiditas, ut quidquam de te suspicatus sim alienum a moribus & natura tua. Munus quidem tuum mihi supra quam dici potest, gratum atque acceptum fuit: partem autem illius interceptam fuisse antequam ad me pervenisset, ex tuis primum litteris intellexi. Factum quidem ab eis est sordide & illiberaliter, qui si quid a me eo nomine amplius pecuniæ postulassent, dedissem non invitus plus etiam, quam quanti erat, quo ipsi me fraudarunt. Sed in ea re est, quod tibi gratias agam, ut sane ex animo facio, valdeque cupio, occasionem mihi aliquam objici declarandæ voluntatis erga te meæ. Ipsos propterea in judicium vocari nolim: objurgari modeste possunt: ut discant posthac; si possunt esse fideliores. Ad Herculem fratrem tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi ipsi cedo. Itaque curabo & adjuvabo, quacumque re potero, ipsius commoda; neque committam, ut ullum a me munus hominis vere amici, aut ipse aut tu ullo aut loco aut tempore desiderare possitis. Interea peto a te, ut amare me pergas, & tibi plane persuadeas, te a me fraterne amari. Vale. x. Kalend. Maji. Romæ MDLXX.

EIDEM ANTONIO CIOFANO.

XCI.

ET ad litteras tuas, & adversus suavissimi adolescentis Julii Roscii (*u*) citius respondissem, si habuissem, per quem arbitrarer, litteras meas ad vos perlatum iri. Cepi tandem hoc consilium, ut eas mitterem ad amicum

(u) *ad quem epistola paulo post* 93.

quemdam, qui mea caufa eas perferret in feminarium ad Rofcium; a quo fpero has quoque tibi reditum iri. Eadem caufa eft, cur nihil refcribam ad litteras Germani illius (x) quas tu a Manutio tibi datas ad me mififti. Scribit enim ad me Roftochio, cujus ego oppidi nomen nunquam antea audiveram; neque ubi terrarum fit fcio. Et alioqui, ut verum tibi fatear, non admodum libenter fcribo ad homines ignotos; præfertim ortos in iis regionibus, ubi vulgo a recta & vera religione homines defciverunt: vereor enim ne imprudens ad aliquem τῶν μεμιασμένων litteras dem, cum quibus ego nihil mihi effe aut familiaritatis aut commercii volo. Nec caufa quidem ulla eft, cur hoc quidem tempore præfertim occupatus, refpondeam ad litteras fratris tui, quibus mihi gratias agit, quod fe Epifcopo Sulmonenfi commendandum curaverim. Ego femper, quæ ad te, quæque ad illum pertinebunt, ftudiofiffime procurabo: neque in tanta noftra conjunctione ullus unquam gratiarum actione futurus eft locus. Manutium, fi adhuc iftic eft, meis verbis falutes velim, eique adfirmes, invaletudinem ipfius mihi fummo dolori effe: qui fi forte animum induceret huc ad nos fecedere, & nobifcum tranfigere hos æftivos calores, fortaffe perciperet eamdem utilitatem e falubritate cœli Tiburtini, quam multi alii capiunt: a me certe exfpectare poffet ea omnia officia, quæ vetuftiffimæ inter nos amicitiæ & fummis ipfius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam meo nomine optimum & eruditiffimum hominem Fulvium Cardulum: eique, quod adductus mea commendatione rationibus tuis confulere conetur, ex me quoque gratias ages. Plura fcriberem, fed avocor. Vale. IX. Kal. Sextil. MDLXX.

EIDEM ANTONIO CIOFANO.

XCII.

GRatulare mihi; Cæfar valet: cujus invaletudo tantum mihi mœrorem attulerat, quantum ego ipfe nunquam crediddiffem. Mihi crede, non putabam eum tantopere a me amari. Fuit ille quidem ita propinquus, ut Poetæ

(x) *Nathani Chytræo, ad epiftolam, quæ fupra numeratur 50.*

tæ loquuntur, ἄδου πύλαις ut jam jamque efflaturus animam videretur. Aliter Deo visum est; qui maluit, eo conservato, quam sublato, sibi gratias agi. Potero nunc (antea enim non poteram) ad fratrem tuum scribere, eique ut decet, gratias agere, & de vasis quatuor, quæ ad me misit, sane elegantibus & operis eximii; & de litteris amantissime scriptis. Interea tu cum ad eum scribes, significabis ei, munus mihi fuisse gratissimum: purgabisque me, quod ad ipsum non statim scripserim. Nihil tunc ad aliud quam de Cæsare cogitabam. Nunc quoque exspectandum est, dum hoc recens gaudium conquieverit. Ita sumus homines: & dolore & gaudio æque impedimur. Vale. Tibure. v. Id. Sept. MDLXX.

M. ANTONIUS MURETUS

JULIO ROSCIO S.

XCIII.

EX Elegiis, quas a te nuper accepi, dici non potest, quantum ceperim voluptatis: non tantum quia me laudabant, etsi (ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος) sed quia id elegantissime vetustissimeque faciebant. Omnino multa mihi Hercules noster de ingenio tuo, deque præstantia in pangendis versibus dixerat. Sed tu eam opinionem, quam ego ex ipsius sermonibus de te conceperam, longe multumque superasti. Vere hoc tibi adfirmo, nullum a multis jam annis vidi æqualem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem: neque dubito, si perrexeris, quin possis aliquando inter optimos hujus sæculi Poetas censeri, *insignemque tuo capiti plectere inde coronam. Unde prius paucis velarint tempora Musæ.* Sin te quod fore auguror, gravius aliquod studium, progrediente ætate, ab amœnitate poematum abduxerit: tamen te, mi Rosci optime & suavissime, hortor, ne Musas unquam plane deseras, neve unquam ira te addicas cuiquam illarum severioris, ut ita dicam, supercilii artium, ut non tibi identidem ex Musarum cantibus, si nihil aliud, petendam certe graviorum cogitationum allevationem putes. Neque te hoc facturum esse diffido. *μοῦσαι γὰρ ὅσους ἴδον ὄμματι παῖδας, Ἄχρι βίου πολιοὺς οὐκ ἀπέθεντο φίλους.*

A me

A me vero ut posthac omnia officia exspectes, quæ ab homine amicissimo exspectari possunt: te etiam atque etiam oro, Cum istuc rediero, erit mihi gratissimum, si interdum ad me, quod modo permissu eorum fiat, apud quos educaris, ventites, meque ac rebus omnibus meis æque libere utaris, ac tuis. Spero autem, consuetudinem sermonesque nostros ad istam ipsam laudem, ad quam adspiras, consequendam tibi non prorsus inutiles fore. Vale, mi Rosci, tibique persuade, te a me plane in filii, & quidem ὀχιγόνȣ, loco amari. XI. Kal. Sextil. MDLXX. Litteras, quas cum his accipies, (y) peto ut Ciofano, cum primum poteris reddendas cures.

EIDEM ROSCIO.

XCIV.

IN hac commutatione consilii de instituenda ratione studiorum tui, nihil me magis sollicitum habet, quam quod nescio, quos progressus in Græcis litteris feceris. Quarum sine mediocri saltem cognitione cave putes ad ullam doctrinæ præstantiam perveniri. Eis si ita imbutus es, ut possis Aristotelem suapte lingua loquentem intelligere, ejusque etiam interpretes Græcos, sine cujusquam interpretatione Latina consulere, non invitus patiar, te ad studia Philosophiæ gradum facere; etsi, ut verum fatear, Demostheni, Thucydidi, Herodoto, Xenophonti, & hujus generis scriptoribur, præteraque Poetis Græcis annum adhuc unum dari maluissem. Volo equidem, quicquid ages, prospere tibi ac feliciter evenire: sed tamen non committam, ut si absque illo instrumento te ad Philosophiam contuleris, dicere unquam possis, Muretum tibi ejus consilii auctorem fuisse. Neque hæc a me ita disputantur, quasi tibis in iis litteris, quæ humaniores dicuntur, consenescendum arbitrer. Longe semper ab ea sententia meus abfuit animus: sed tu & ea ætate es, ut properare non debeas: & eo ingenio, ut, si firma ac solida doctrinæ fundamenta jeceris ad summa omnia facile perventurus esse videaris. Nam, quod ais, sine eloquentia multos ad summam amplitudinem pervenisse, sine sapientia neminem: verius dixisses, & sine sapientia, & sine eloquentia, & sine ullo vero bono

(y) *eas habes supra num.* 91.

bono multos ea, quæ vulgo habentur amplissima, & olim consecutos esse, & quotidie consequi. De quibus constitueram hoc loco pluribus disserere: sed avocor. Tres enim hic habemus Cardinales, Augustanum, Varmiensem, Alciatum: qui mihi omne prope tempus eripiunt. Mi Rosci, ignosce occupationibus meis; & vale. Tibure, VII. Non. Octobr. MDLXX.

M. ANTONIUS MURETUS

HERCULI CIOPHANO SULMONENSI S.P.D.

XCV.

ACcepi volumen orationum: de quo amo te, ut debeo, plurimum; eo simul atque usus ero, remittam. *Demere partem de solido die* apud Horatium, sine ulla dubitatione est *meridiari*; id est, ipso meridie horam unam aut alteram dormire: quod qui faciunt, diem quodammodo frangunt, ac dividunt, neque eum unum ac solidum & ὁλόκληρον esse patiuntur. Itaque is, qui demit partem de solido die, dicitur id facere *nunc viridi membra sub arbuto stratus, nunc ad aquæ lene caput sacræ*. Et hoc ipsum Varro alicubi vocat *diem dividere*. De verbo *deducendi*, cur eo vim ullam significari putes, non sane video. Cleopatra quidem neque volens, neque invita in triumpho ducta est. At non est tamen dubium, neminem volentem θριαμβεύεσθαι. Nemo enim volens vincitur, aut pœnas dat ei adversus quem bellum gessit. Versus tui non insuaves sunt: & erit mihi gratum, si te, cum licebit, in hoc quoque genere exerceas. Vale. Romæ. IV. Id. Mart. MDLXXI.

P. GILBERTUS MALLOCIUS

M. ANTONIO MURETO V.C.S.D.

XCVI.

DUpliciter sum delectatus tuis litteris: & quod me ad amicitiam applicare, propiusque adjungere cupientem, tam humaniter, tamque benevole exceperis; & quod Francisci Flehardi Episcopi nostri causam ita sis amplexus, ut in ea juvanda, & consilio tuo promovenda, non medio-

cres

crem naturæ tuæ bonitatem & humanitatem expresseris. Qua quidem de re, non solum apud me, qui tibi multa debere cupio: sed apud illum quoque suosque omnes summam mirificamque gratiam iniisti. Ille igitur, te admonente & hortante maxime sacris initiatus, in numerosque relatus est, ut, quæ antea rebus absolute perficiundis difficultas opponebatur, nunc penitus sublata, ereptaque videatur: adeo ut ex postrema litterarum tuarum parte in spem certam venerimus, totam negotii istius explicandi rationem perfacilem jam fore atque expeditam. Quod totum prudentissimis tuis consiliis, amantissimisque admonitionibus acceptum ferre volumus. Episcopum itaque nostrum rursus tibi commendare, necesse non habeo: commendo tamen: hoc enim ad officium meum adeo pertinere arbitror, ut nunquam, nisi re perfecta & absoluta, de illa & elaborare & sollicitus esse desinere neque possim, neque debeam. Te vero vehementer oramus, obtestamurque, ut, quemadmodum præclare initia posuisti, ita in eadem voluntate perseveres. Quod de te & speramus & sane confidimus, De turbulento rerum nostrarum statu nolo quicquam ad te scribere. Neque enim id ego præstare possum sine mœrore, neque tu sine summo doloris sensu intelligere posses. Satius est igitur res nostras silentio involvere & obtegere: quæ aliud nihil sunt, quam *bella infanda*, *neces*, *incendia*, *furta*, *rapinæ*, ut uno versu complectar omnia. Nolo enim tibi esse molestus in recensendis particulatim nostris miseriis: tametsi non dubitem, te patriæ quoque calamitatibus, etiam longe dissitum, non mediocriter affici & commoveri. Neque enim solus Ulysses amans est patriæ. Ad rem nunc redeo: ego certe, Murete, vir clarissime, nisi pro illo tuo tam propenso ad me amandum complectendumque studio, proque illa, quam de me habes, opinione tibi perpetuo devinctus, obstrictusque permaneam, ingratus plane sim, meique dissimillimus. Quod nulla neque dies, nec anni efficere poterunt consequentes. Extremum illud erit, ut Drachium ad nos, re peracta, lætum contemptumque quamprimum dimittas. Vale. Gratianopoli, XII. Kal. Octob. MDLXX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

SINIBALDO ANTONIO SUO.

XCVII.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me respirare vix sinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogitata, & densa, & vivo (ut ita dicam) ac spiranti orationis genere expressa. Itaque ut Pythagoram ajunt e modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse: sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine ac præstantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantopere mihi gratus ac jucundus fuerit. Neque enim ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum, ac laborum meorum proposui, quam ut a tui similibus amaret. Quare, etsi non agnosco eas laudes, quas tu ἀπὸ τοῦ θυλάκου, ut ajunt, in me congeris, summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perspicaci tenebras offuderit, eaque de me sentire, ac prædicare coegerit, quæ ne tu quidem, quanquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas, censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriæ tuæ mea modestia obstet. Auctor enim tibi sum, ut alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestæ futuræ sunt; ubi tibi semel ipse audientiam feceris, conticescent. Vale. Romæ Idib. Decemb. MDLXVIII.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS

FRANCISCO BENCIO, e Societate Jesu S. D.

XCVIII.

Dedicatio est interpretationis duorum Aristotelis Rhetoricorū.

QUod non difficile modo factu, sed prope incredibile suapte sponte videri potest, id mihi tecum usu venit, Francisce Benci; ut inter homines summa inter se charitate devinctos intercedat tamen prope quotidiana contentio, dum & tu, alienorum officiorum benignissimus æstimator, summa quædam mihi debere te prædicas, & ego contra tantum mihi a te tributum esse profiteor, ut omnis mihi spes plane præcisa sit tecum unquam paria faciendi. Nam si rationes putandæ, & ad calculum res vocanda sit: quid a te mihi aliud acceptum ferri potest, quam quod multos abhinc annos efflorescentem ingenii tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes præbui, in quibus postea Dei ope, & industria tua fretus, eos progressus fecisti, ut in te jam pridem & eximia dicendi vis, & minime vulgaris eruditio, uno omnium ore celebretur? Cujus qualiscumque officii erga te mei abunde mihi magnam gratiam percipere videor, cum, qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnum ire se prædicant, eaque in te viva ac spirantia agnoscunt, quorum in me olim umbra fortassis aliqua ac simulacrum fuit. At ego, nisi prorsus ingratum haberi me velim, quæ quantaque tibi a me deberi agnoscam necesse est. Tu me prius, tanto adolescentior tanto seniorem, humana contemnere, & pleno gradu ad divina properare docuisti: cum in ipso vernantis ætatis flore, posthabitis voluptatibus, ambitione deposita, rejectis aliis omnibus curis, in istam te sanctissimam & orbi terrarum fructuosissimam hominum cultui divino mancipatorum sodalitatem contulisti; cum in suscepto semel consilio tam constanter perstitisti: neque cessisti illorum vocibus, qui cum in collegiis vestris educati essent, & illic didicissent istud nescio quid, quod jactant, litterarum, a quo ipsi ordine flagitiose desciverant, in eum

tie nomen dares absterrere te conabantur. In quem tu semel admissus ita vitam instituisti, ut facile declaraveris, non illum cœcum quemdam, ut ipsi mentiebantur, ac temerarium impetum, sed divini numinis instinctum atque afflatum fuisse; & (ut ad ea redeam, quæ ad me proprie pertinent) nunquam ex illo consiliis, præceptis, cohortationibus juvare me, & faces ac stimulos animo meo ad pietatem subdere destitisti. Merito itaque ita te amo & ut patrem filius, & ut filium pater: his enim nos, quæ maxima sunt, charitatis vinculis bonitas divina copulavit. Quare, quod & in cæteris rebus, quoad potero, sedulo faciam, libenter his paucis diebus obsecutus sum studio tuo, (z) &, qui pridem conatus essem secundum Rhetoricorum Aristotelis librum Latine reddere, quamquam hoc tempore, & multis, ut nosti, occupationibus obrutus, & molesto ac difficili pedum morbo octavum jam mensem impeditus, in tuam tamen gratiam etiam primum addidi. Tertium, ut sæpe ex me audisti, Latine reddi posse vix puto. Sed si quid unquam mihi vacui temporis dabitur, quod optare magis quam sperare possum, non ego quidem illum interpretabor; sed Aristotelea præcepta, quæ eo continentur, meo more tractare, & Latinis exemplis illustrare conabor. In his autem, quos nunc ad te mitto, quosque amoris erga te mei monumentum esse cupio, facile prospicio fore, ut multi multa mirentur, partim longe aliter a me recepta, quam ab aliis, partim etiam a vulgata Græcorum librorum editione discrepantia. Qui hoc velim cogitent, neque caussam mihi ullam fuisse suscipiendi novi laboris, si nulla in re dissensissem a cæteris: & ipsos inter se Græcos libros ita variare, ut a multis discedere necesse sit, quicumque unum sequi velit. Spero autem me brevi breves quasdam notas in hos libros editurum, ex quibus, quid in eis aut præstiterim, aut præstare voluerim, curque locis aliquot, non ab aliis modo, sed ab ipso quoque eruditorum Coryphæo Petro Victorio, cui debetur, quicquid fructus hac ætate ex horum librorum lectione percipitur, dissentire ausus sim, commodius intelligatur. Romæ. Id. Febr. MDLXXXV.

(z) *confer, quæ Muretus ad Bathoreum scribit l. III. Ep. 73.*

M. ANTONIUS MURETUS

JACOBO PONTANO, e Societate JESU, S. D.

XCIX.

QUod ad te ſcribendi principium capiam, neſcio: ita me pudet tam diu in ære tuo fuiſſe, & humaniſſime ſcriptis a te litteris nihil adhuc reſpondiſſe. Sed magna mihi ſpes eſt in facilitate & comitate tua, daturum te non gravate veniam occupationibus meis, quæ me ita undique diſtrictum tenent, ut erga pleroſque amicos parum officioſum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciſcus Bencius, qui mihi omni adſeveratione confirmat, ita te cupidum eſſe litterarum mearum, ut quicquid a me mittetur, in ſolutum accepturus ſis. Quod ego te, ut facias, Pontane optime, vehementer oro: itaque ea lege, ut me poſthac (jam enim, ut ſpero, liberior ac ſolutior futurus ſum) copioſius tibi ſatisfacturum eſſe pollicear. Interea, quoniam Δῶρα, ut ille ait, θεοὺς πείθει, mitto ad te, quo te facilius placem, λογάριον quoddam meum, & verſus neſcio quos illuſtratos notis cujuſdam familiaris mei. Hoc munuſculum, qualecumque eſt, peto a te ut boni conſulas, meque quamquam immerentem amare pergas. Vale. Romæ. Id. Julii. MDLXXXIV.

EIDEM PONTANO.

C.

CUr & tam rarus & tam brevis in ſcribendo ſim, puto te ex Bencii noſtri litteris cognoviſſe: cui cum promiſiſſem heri me hac nocte aliquid ad te ſcripturum, ita poſtea ſum totam prope noctem acerbiſſimo ſiniſtri pedis dolore vexatus, ut neque de legendo, neque de ſcribendo cogitare potuerim. Nunc albeſcente cœlo, cum paululum ſe remiſerit dolor, cuperem quidem ſcribere: ſed quod ſcribam, hoc quidem tempore, nihil habeo, niſi te a me mirabiliter amari, quod tibi, etiam tacente me, dubium non eſſe arbitror,

tror. Utinam quidem esset aliquid, in quo id tibi re ac factis testari possem; sed quando aliter non licet, curabo, ubi quid scriptorum meorum edetur, ut ad te quamprimum perferatur. Etsi hoc ipsum non video, cur aut tibi, aut cuiquam valde gratum esse debeat: quid enim tale in scriptis meis inest, ut non satius sit vel nihil agere, quam eis legendis operam perdere? Obsequamus igitur studio vestro: ne dum arrogantiæ crimen effugere conor, hoc ipso in id incidam, si judicium meum judicio vestro anteponere voluero. Quid jam? quid scribam aliud? etiam, ut & tu, & quos istic habere diceris tui erga me amoris socios, hunc miserum senem precibus vestri Deo commendetis, atque ab eo petatis, ut qui tot annis in vitiorum sordibus vixi, beneficio ipsius hac saltem extrema ætate aliquid efficere & edolare possim, quod & ad gloriam ipsius, & posterorum utilitatem pertineat. Vale, Pontane mi, vale, & me ama. Romæ XVI. Kalend. Januar. MDLXXXIV.

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM

LIBER TERTIUS.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. JUSTO LIPSIO SUO.

EPISTOLA PRIMA.

Nihil est aut te amabilius, aut litteris tuis dulcius: ad quas ego nudius tertius acceptas statim respondissem, si aut fuisset plus otii, aut statim responderi tua interfuisset. Cum & essem paulo, quam soleo, occupatior, & in unius diei mora nihil esse incommodi viderem, indulsi naturæ meæ, qui perspectam haberem facilitatem tuæ. Desiderio tibi esse mutuam consuetudinem nostram, si vis me aperte ac simpliciter, loqui, ut mea consuetudo fert, & ut nostra summa conjunctio postulat, gaudeo: quodque ipsi mihi admirabile videtur, ex molestia ipsa tua voluptatem capio. Nam neque tu, nisi me valde amares, tam iniquo animo ferres absentiam meam, & mihi nihil jucundius est, quam a te valde amari. I nunc & dicito, verum esse illud Euripideum, ἐς κοινὸν ἀλγεῖν: cum duorum, qui certe inter se amicissimi sunt, videas, uni alterius ægritudinem esse jucundam. Cave tamen putes, minus a me sermones tuos requiri, quam a te meos. Hìc enim etsi adfluimus omnibus deliciis, planeque Phæacum vitam vivimus, ubi

-- - εὐφροσύνη μὲν ἔχει κατὰ δῆμον ἅπαντα,
Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζονται ἀοιδοῦ,
Ἥμενοι ἑξείης παρὰ δὲ πλήθουσι τράπεζαι
Σίτου καὶ κρειῶν,

nemo

nemo tamen eſt, qui iiſdem, quibus nos, ſtudiis delectetur: ut jam verear, cum iſtuc rediero tamdiu a Muſis & a litteris omnibus peregrinaturus, ne quis veſtrum, quibus aſſidue in libris verſari licet, mihi illud occinat, Ἐβαρβάρωσα χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις. At tu, mi Lipſi, ſi me audis, hominem non valde prudentem, certe quidem inſigniter amantem tui, obdura, & noli tam cito de Roma relinquenda cogitare. Mihi crede, *Iſte tibi quondam lætitiam feret labos*. Conventum eſſe a te Manutium meum gaudeo, & talem repertum, qualem ego tibi eum ſæpe deſcripſeram. Hoc tibi liquido confirmare poſſum, eum virum bonum eſſe, φιλόφιλον & ſtudioſiſſimum beneficiendi quamplurimis. Quare auctor tibi ſum, ut te, quantum potes inſinues in illius conſuetudinem. Cogitabam de eodem oleo & opera ad Plautum noſtrum ſcribere: ſed alio vocor. Interea ſalutabis eum meo nomine, &, ut cœpiſti, reddes quotidie tua conſuetudine doctiorem. Cras ad eum ſcribam. Bene vale, mi ſuaviſſime Lipſi. Tibure 12. Kalend. Septemb. MDLXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

JUSTO LIPSIO SUO.

II.

Reſpondet, opinor, ſaltem aliqua ſui parte, epiſtola ſequenti; quam ideo præſtabat huic anteponere. Certe juvabit, eam, & quæ annotavimus, prius legere. Cæterum ad idem, quod hic agitur negotium referendæ libri III. epiſtolæ duæ, 79. & 80. quamquam repugnare videatur annus epiſtolæ 80. adſcriptus. Σφάλμα enim aliquod ibi agnoſces. Ego, ut liberum eſſet cuique amplius deliberare, in ea temporum notatione nihil mutavi.

NEque enim puto aut malevolorum rumuſculos, aut tenues quaſdam & obſcuras ſuſpiciones tantum potuiſſe, ut meus eſſe deſieris: cum ego plane ſim tuus. Quod inter amantes ſolet, zelotypia me quædam inceſſerat, quod alios quoſdam, de quibus inter nos ridere interdum & jocari ſolebamus, & qui certe te, cum hic

 eſſe,

esses, non ex æquo mecum amabant, si verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis superstites sunt: eos igitur subiniquo animo ferebam a te & sæpius & honorificentius quam me, præ quo illos contemnere solebas, nominari. Sed missa hæc faciamus. Electorum tuorum τεῦμα mirifice mihi placuit. Cætera exspecto, & cum Saturnalia, tum multo etiam magis de vita ac scriptis Senecæ: quem ut accepero, in eodem te genere, ut potero, remunerabor. Illis quæ ais in undecimo meo (*a*) aliorsum ab iniquis capi posse, medere, ut vis(*b*). Sin fortasse integrum non est, omitte sane istam curam. Ego ante tres aut summum quatuor menses efficaciam, ne quis aut de voluntate mea erga te, aut de judicio dubitare possit. (*c*) Ni fecero, tum tu sane de me, ut de homine parum bonæ fidei, conqueritor. Amemus inter nos, mi Lipsi, eo constantius, ut utantur ac ringantur isti, qui amicos esse nos nollent. Quæso de tuarum omnium rerum statu fac me, cum primum poteris, certiorem. Vale, mi Lipsi, cujus ego nunc suavissimum os intueri mihi videor, 6. Idus Febr. Romæ. Litteras tuas Kalen-

(a) *Subaudi* Variarum Lectionum libro. *Cujus cap. 1. parum abest, quin manifeste litterarii plagii in se commissi accuset Lipsium Muretus. Et vero hanc ab se maculam postea Lipsius abstersit, licet Mureti nomen civiliter dissimulans, capite ultimo secundi Electorum. Quod quidem opus, quo tempore ultro citroque mittebantur hæ epistolæ, nondum prodiisse integrum, ipsæ declarabunt.*

(b) *Sudabat per ea tempora Variarum Mureti altera editio jam quidecim constans libris, cum initio nonnisi octo (respice ad lib. III. epist. 79.) prodiissent, sub prelo Plantini. Hic undecimi libri caput parum jucundum sibi Lipsius viderat. Jubet ergo nunc Muretus, ipse pro lubitu mutet in eo, quæ displicerent.*

(c) *Ubi, aut quomodo præstiterit hoc Muretus, quærendum amplius. Suspicabar aliquando, ipsum correxisse quædam in illo Variarum capite, antequam excuderetur. Sane vero legimus in eo magnificas Lipsii laudes. Verum nihil nunc definio, ac dubito potius, an unquam hoc promisso steterit Muretus. Quicquid sit, non fuisse Lipsio satisfactum, dubitare nos non sinit extremum ejus caput Electorum.*

Kalendis ipſis Februarii accepi, ne me tardiorem fuiſſe in reſcribendo putes: neque antea fuit tabellariorum copia.

M. ANTONIO MURETO S. D.

JUSTUS LIPSIUS.

III.

Legitur hæc epiſtola & in Lipſianis, eſtque Centuriæ primæ 53.

CAuſa mihi ſcribendi nata ex tuis ad Palantinum litteris: quas cum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tua conſpecta lætabor: quanto magis in hoc animo, & tam inſigni teſtimonio amoris? quem ſi a quoquam mortalium, a te certe volo. Ita adoleſcens judicavi, ita nunc, conſenſum quemdam eſſe conſpirantis judicii noſtri & naturæ. Qui ad conjunctionem, quæſo te, valeat, non ad æmulationem, aut, quod pudet me dicere, ſimultatem. Et fuere tamen improbi homines, qui id ſperarent: a quibus alia quædam ad me delata olim, non nego: (d) ſed vana falſa, ut nunc video; & quibus caput, homines non profeſti ſolum, ſed utrique noſtrum infeſti. Ea per communes deos deaſque obliteremus, mi Amice: & beneficiis inter nos certemus, non quærelis. Electorum librum (e) jam nunc

(d) *Cum his conferenda, quæ ſcribit Lipſius ad Bencium Cent. I. Epiſt.* 52. (*cui quidem adſcriptus annus, neſcio an recte*, 1584.) M. Ant. Muretum amo æſtimoque. Minus prompte id oſtendo, quia multa in me ab illo non amica. Quo meo merito? Tacitum edidi, quid ego? an illius? Quæ hic injuria eſt, ſi campum eumdem Famæ decurri ſine fraude? &c. *Atque ad Tacitum Lipſii ea quoque pertinent, quæ Muretus in Lipſium ſtomachatur Undecimo Variarum, de quo ad epiſt. præced. litt. a.*

(e) *Duo leguntur electorum libri Lipſiani. Sed quo tempore ſcripta hæc fuit Epiſtola, nonniſi unus e prelo Plantiniano exierat, in altero adhuc occuparis operis. Itaque primum hunc Muretus, aut fortaſſe particulam tantum ejus aliquam ſibi miſſam a Plantino, (vide lib. III. Epiſt. 79.) epiſtola præcedente nonniſi γεῦμα vocat Electorum.*

vulgavi : paro Saturnalium ſermonum , & de vita , ac ſcriptis Annæi Senecæ . Quem nec invitus ad te miſerim, quaſi vadem amicitiæ coeuntis & ſeneſcentis . Etſi quid in ea ægrum ? nec aliud peccatum utrinque, quam ceſſatione , & amicitiæ , ut ſic dicam , inuſu . Quod ipſum emendemus. Viximus amiciſſime una , vivamus porro , & moriamur . En ego ille, cujus ingenium & os coram probaſti : nec amorem abſentis requires profecto aut fidem, Te ut eumdem ſperem, faciunt paucula, ſed impreſſa & ſignata epiſtolæ tuæ verba : quæ ruminor identidem & examino , ut ſolent amantes . Vale . Lugduni in Batavis, ad magnum & ſine terminis mare . 3. Kalend. Decemb. MDLXXI. (f)

M. ANTONIUS MURETUS

HIERONYMO MERCURIALI S. P. D.

IV.

CUM tuæ litteræ (g) ad Urbem allatæ ſunt , Tibur jam omnes , ut nos quotannis facere ſolere ſcis, ſeceſſeramus ; eo illas accepi biduo , aut triduo ſerius . Tibure autem neque Hippocratem habebam , neque Gellium ; expectandum denuo fuit, dum Roma acerſſerentur . Allatis ; ecce tibi aliud incommodum. Corripit me febricula, non illa quidem , ut eventus poſtea docuit , periculoſa ; ſed quæ tamen animum nonnullo metu ſuſpenſum ab omni ſcribendi cogitatione avocaret. Hæc ideo, ne mireris , me ad tuas tardius reſpondere. Locus eſt ex libello περὶ τροφῆς : οὐκ ἔστι, γίνεται δὲ ἐν τούτοισι καὶ πλέω, καὶ ἐλάσσω Huc ego addebam illa ex Gellio : aut potius pro illis, οὐκ ἔστι καὶ ἔστι ſupponebam illa , ἔστι δὲ καὶ οὐκ ἔστιν ὀκτάμηνος γένεσις. Quod ſi tibi quoque ita videtur , non dubito quin verum ſit ; ſin tu ſecus judi-

(f) In Lipſianis Epiſtolis adſcribitur annus MDLXXXI.

(g) *Conſuluerat Mercurialis Muretum per litteras de quodam Hippocratis loco in libro* περὶ τροφῆς, *quem ipſe Mercurialis e Gellii lib. III. c. 16. cum jam ſanaſſet, ex Puteano intellexit, medicinam illi jam factam a Mureto fuiſſe. Vide Mercurialem lib. IV. Var. Lect. c. 10. (cui & hanc Mureti reſponſoriam adjunxit) & Muretum ipſum XV. Var. 12. Nam hinc Epiſtolæ præſenti lux erit.*

judicas, nunquam mihi dubium erit, quin tua sententia verior sit. Semper enim non in his modo rebus, quarum tua propria possessio est, sed in omni litterarum genere, judicium tuum libentissime anteponam meo. Vale, meque ama, & certo tibi persuade, te a me mirifice & amari, & coli. Tibure. Kal. Sept. MDLXX.

M. ANTONIUS MURETUS

HUB. GIPHANIO S. D.

V.

Respondet Giphanio ad Epistolam, quæ supra est libri 1. 73. Etsi de tua.

Litteræ tuæ, supra quam dici potest, mihi gratiæ fuerunt: cum enim jampridem te valde amarem, mirifice cupiebam, animum illum meum tibi notum esse, non dubitans, fore, ut vicissim abs te amarer. Sed ad eas idcirco serius opinione tua respondeo, primum quia eas quoque sero admodum accepi, hoc est, Kalendis Januarii ipsis, in quo mihi visum est etiam inesse aliquod lætum ac prosperum omen, ut spem vel ex eo aliquam conceperim, totum hunc annum, (σὺν θεῷ δ' εἰρήσεται) mihi faustum ac felicem fore. Deinde tentare volebam, numquid, antequam rescriberem, de Gellio, quale tu cupis, efficere ac præstare possem. Sed nihil adhuc repertum est, quod quidem sit magni pretii. Spes adhuc una reliqua est, in bibliotheca Cardinalium Farnesii & Sforzæ, quas nondum excussi: id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus sim, cum primum per occupationes meas licuerit: quæ sane & multæ sunt, & eo molestiores, quod alienæ sunt ab omni genere litterarum. Sed multa ferenda sunt iis omnibus, qui coguntur aliena, ut ille ait, vivere quadra. Tu vero, mi Giphani, qui & ingenio excellis & doctrina abundas, & ea es ætate, quæ sit labori ferendo, perge, ut facis, aliquid assidue elaborare, quod & tibi gloriæ sit, & nobis ac posteris usui. Nam de Lambino quidem nihil video causæ, cur ejus obtrectatio deterrere te aut abducere a studio debeat. Ille in te fuit, qui in alios solet. Et, ita mihi omnia, quæ cupio, eveniant, ut ego valde mirabar, si

tibi eum impune laudare licuisset. Ita enim homo est: eis solis plurimum invidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, nosti: quantum autem mihi debeat, & ipse & alii plurimi norunt. Tu vero pro uno frigido obtrectatore, habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in cœlum ferent. Sed hæc alias. Peto a te ut me ames: neque de mea erga te propensissima voluntate dubites. Plura scriberem: sed urget hic amicus meus, vir bonus, & litteratus, quo nomine eum a te quoque humaniter excipi volo. Is cum statim discessurus esset, vix ad hæc ipsa scribenda satis mihi temporis dedit. Quare ignosces etiam si quid forte minus accurate scriptum erit. Quæso te, scribito aliquid ad Berzevicæum nostrum, & significato ei, multum accessisse ad veterem meam erga eum benevolentiam, quod conciliator fuerit amicitiæ nostræ: Item illud; me paucis diebus ad ejus litteras (*b*), quas una cum tuis accepi, copiosissime responsurum. Saluta etiam mihi diligenter clarissimum virum Paulum Foxium Oratorem regium: qui quando tanti me esse duxit, ut me ad scribendum, litteris suis excitandum putaverit, mirari non debebit, si quando ego honorifica ipsius appellatione scriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime & eruditissime Giphani, etiam atque etiam vale. Romæ. Prid. Id. Jan. MDLXIX.

Respondet Giphanius Epistola, quæ supra legitur libri I. 74. Ne me putes.

EIDEM GIPHANIO.

VI.

Respondet duabus epistolis Giphanii, quas invenies supra lib. I. Epist. 47. Ne me putes. & 75. Quia Tibure.

PUdet me tam sero ad litteras tuas rescribere: sed velim, qua humanitate es, ignoscas occupationibus meis, non magnis illis quidem, sed multis tamen & molestis, quæque me interdum cogant magna cum meo dolore minus erga amicos officiosum esse, quam vellem. Impetravi tandem librum a Fulvio, qui (ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν) minime respondit exspectationi meæ. Nam neque totus est ille noctium Atticarum

(b) *hæ sunt, opinor, quæ leguntur supra lib. II. Ep.* 45. *quamquam ibi* Bellivicejus *exaratur, non* Berzevicæus.

earum ſcriptor, neque quod eſt, valde diligenter ſcriptum
eſt. Contuli quicquid erat accuratiſſime ipſemet cum meo
Gryphiano anni MDXLVI. Quod aliter quam vulgo reperi
id omne tibi hìc cum fide repræſentabo. † Primum igi- 1
tur moneo, librum Fulvii *σύμμικτα* quædam eſſe ex Gel-
lio ſive Agellio & ex Valerio Maximo, ita ut alternis ſin-
gulis Agellii capitibus ſingula Valerii ſubjuncta ſint. Id-
que nullo certo ordine. Græca nuſquam comparent, niſi
paucis admodum locis, idque ubi una tantum aut altera
vox Græce ſcripta erat. Jam tu facile potes conjicere li-
brum non valde magni pretii eſſe. Antiquus tamen vide-
tur. Ac ne te diutius ſuſpenſum animi teneam: quid in eo
a vulgatis editionibus diſcrepet accipe. † Scriptoris no- 2
men ita in eo libro fere notatur AG. ſemel tantum omni-
bus litteris Agellius. Sed ſcis in Pandectis Pantonium
eſſe pro *P. Antonio*, Cafraniam Pro *C. Afrania*, ut qui-
dem nonnulli putant. Sic Maurilium aut Maurelium di-
xerunt, qui erat *M. Aurelius*. Sed hoc tu videris. Jam
enim clamat Lambinus, (*i*) indocte atque inſcienter face-
re, qui hunc ſcriptorem Agellium vocent: itaque veren-
dum eſt, ne det aliquam pugnam denuo. Ego quidem
Priſcianum veterem habeo, in quo aperte & conſtanter
vocatur Agellius. Habeo & alia quædam argumenta non
infirma, quibus adducor, ut exiſtimem, rectius Agel-
lium vocari, quam A. Gellium, *ἀλλὰ ταῦτα ὑμῖν μελήσει.*
† Cap. 17. libri primi, *irarumque & moleſtiarum.* lib. vetus 3
rerumque & moleſtiarum. Eodem: *Satyra Satura*: ita etiam
alibi ſæpe. *lepido quidem*, ſcr. *lepide quidem*. † Cap. 19. 4
deſiperet, *riſit*: *deriſit*. *appoſuit apponit*. *deuſſit*: *deurit*. *re-
liquos ſex an eodem*, &c. illud *an* abeſt a libro vetere. † 5
Cap. 20. Græca omnia Latinis litteris notata ſunt, præ-
ter illa in extremo *μῆκος ἀπλατές*. In eodem *metę trian-
gula*. & in fine *inlatabile*, qualia poſthac non notabo: ut
neque illa, *adferre*, *adponere*, non ut vulgo, *afferre*, *apponere*,
& ſimilia, quæ vix unquam aliter ſcripta in libris veteri-
bus reperias. † Cap. 23. *ſcriptumque eſt a M. Catone. venu- 6
ſtate atque luce. cum Hæc dictavi. Tum cum in ſenatu. per-
cunctata eſt filium*. Ita ſemper hoc verbum ſcribit, non, ut
vulgo quidam *percontari*. *Tum puer matre urgente. utrum
videretur utilius. quid ſibi poſtulatio iſthæc vellet. ne in-*

troeant

(i) *Ea reſpice, quæ notavimus ad lib. I. Epiſt.* 76. lit. *l. m.*

troeant præter ille unus Papirius. (hoc verum puto.) *in*
7 *ætate protextæ prudentiam.* † Cap. 24. *postq. mortem adeptus*
8 *Plautus* (hoc quoque fortassis rectum sit.) † Cap. 25. *indu-*
ciis mumusum aliquo. Ego, *mensum*. *Cessationem istam pu-*
9 *gnæ pacticam ἰ' ὃς pacti causa. non pugnetur, nihilque incom-*
modetur. † Cap. 29. *post quotidianas lectiones*. Ita fere sem-
per scribit, non, *quotidianas*, etsi hoc quoque modo inter-
dum *in ipsius commentariis, neque jam querimoniam aut ge-*
mitus ejulatusque Non ita esse Plutarchum, ut Philosophum
deceret. tu hoc age. *ἀοργησίαν ἀναλγησίαν*.

Libro secundo.

10 † Cap. 1. *ad fortuitas patientiæ vices firmandi, id quoque,*
&c. *Valetudine*. Ita semper, ut &, *benivolus* & *malivolus*.
Quæ in belli Peloponnesiaci principiis ipsam Ath. civ. inter-
11 *necivo gerere*. † Cap. 6. *Nonnulli ex Grammaticis*. *A timi-*
dos nautas. *Omnia jam vulgata*, hæc tres voces absunt a
libro vetere. *In laudati*, & sic semper. *non laude solum in-*
dignus, sed detetione. Ego suspicor legendum, *detestatione*.
squallentem, semper, non, ut vulgo, *squallentem*. *quam*
jacere, unde id verbum &c. *aut vento aut pulvere laborare*
videmus. duæ postremæ voces absunt a libro vetere. *Han-*
nibal (sic semper) *M. Tullius IV. in Verrem*. *non ut ab ho-*
ste. *Nemo quisquam tam effictis est moribus*; ἴσως, *effictis*,
Inlaudatus quoque igitur finis est, &c. *Sic in actionibus ci-*
vilibus aut laudari dicitur, qui est nominatus. Recte au-
tem scripsisti, legendum ibi esse, *auctor*. *Illaudabilis &*
innominabilis, duę postremę voces absunt. *Dianæ Efesiæ*.
Sic & *Favorinum*, non, *Phavorinum*, & alia quædam eo-
12 dem modo. *auro & purpura prætextæ*. † Cap. 7. *Omnia quæ*
pater imp. parendum. *Super ea prius quæ dicta sunt*. *ut ac-*
cessitum venire. Catilina aliquo aut Tubulo. Non ergo est in-
13 *tegra propositio dicendum*. Ego, *dicentium*. † Cap. 21. *proce-*
dentis noctis spatio. *Sed ego, inquit, cum Lælio*. lego autem
L. Ælio. triones rustico cætero vocabulo elegantiusque esse vi-
14 *sum*. †. Cap. 22. *Atque etiam appetebamus*. *regionesque esse*
cœli quatuor. Septentriones. *Japyx* & *Ja ygem* semper per
litterã *y*. *Sed qui ab activ. & solstitiali mea venit. Africus*,
qui Græce λι↓, unum meridionalem ventum. *Sunt qui pro*
octo 12. faciunt, tertios quatuor in media, &c. *Cur media*
septentriones eadem, &c. *in suis quisque regionibus*. *quem*

favis-

saevissimum putant. Apuli eodem quo ipsi sunt nomine. λεχόν φε αυτον καικιας νεφος. Ego, ελοων ἐφ ἀυτὸν ως ὑ καιριὰς νέφος. Vocem κακὰ omnino delendam puto, neque sane est in illo vetere. † Cap. 26. *aliter ostrum, ali-* 15
ter crocum. nihil a vocabulo rufi differunt. in iis tamen colirib. q. m. d. denominandis. Nam phœniceus q. t. G. φοίνικα *dixisti, & rutilus, & spadix phœnicei* συνώνυμος, *Lassitudinemque minuam. Rudibus autem est rufus atrior, nigrore multo inustus. Luteus contra rufus color est dilutior. Unde ei quoque* &c. *Nostris autem veteribus Caesia, quod in versu H. est id facis.* †. Cap.29. *neque imperiose iret cibum* 16
quaesitum. idcirco die crastini. misit qui amicos roget. Mater jubet eos animo otioso esse. Sol feruit, & fit nihil. & dies amici nulli erant. Ego legendum puto: *Sol feruit, & fit nihil. it dies. amici nulli erant. Vos modo, inquit, advertite. In ipso enim jam vertitur, cuja est res, non aliunde petitur. migravit seges a domino* &c. *levi plerumque & inani fiducia.* Sperabam, me quae reliqua sunt perscripturum. Sed interpellor. Ea tamen, sine ulla dubitatione, intra quatriduum mittam. Ac si quid aliud est, quod me tua causa posse arbitrere, peto a te, mi Giphani, ut tibi plane persuadeas, te mihi ex animo carissimum esse: meque omnia, quae ad te pertinebunt, semper studiose ac diligenter procuraturum. De locis, quos emendasti in epistolis Ciceronis, auctor tibi sum, ut eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero, eum, ut est vir bonus, non dissimulaturum esse, quid a quo acceperit. Vale. Romae VIII. Calend. Jan. MDLXIX. Clarissimo Oratori, (*k*) quaeso ut plurimam salutem meo nomine impertias.

Respondet Giphanius Epistola, quae habetur supra lib. I. 76. Magnam tibi gratiam.

EI-

(k) *Paulo Foxio. Diserte hunc nominat supra Epist.* 5. *circa fin.*

EIDEM.

VII.

Conjungenda hæc est Epistola cum 77. libri I. Tum demum *Nam utraque respondet Giphanio ad eam, quæ legitur supra lib. I. 76.* Magnam tibi.

RIsi, conferens Lambiniana cum tuis: & præter ea, quorum tu indicem ad me miseras, alia etiam complura reperi. Tu, quæ ab illo in puteum (*l*) illum mersa sunt, cum tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibique vindices, censeo. Quod me laudat, vellem tam merito id faceret, quam olim immerito notavit. Equidem possum, mi Giphani, ostendere tibi, si hic sis, litteras ipsius manu scriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibusdam sibi explicatis, quos ipse postea questus est a me sibi subreptos esse. Et eas litteras diligenter adservo, non ut edam, neque enim tanti esse duco, sed ut ostendam interdum amicis, si quando de me & Lambino sermo incidit. A me quidem sibi metuere non debet. Nunquam natura contentiosus fui: & nunc quotidie magis *Lenit albescens animos capillus*. Tua potius causa verendum est, ne a quopiam audiat *ὦ γέρον ἦ μάλα δὴ σε νέοι ληροῦσι μαχηταὶ* Sed hæc omitta-
1 mus. † De *Tubulo*, ita plane in Fulvii libro omnibus
2 litteris scriptum est. † Cap. 13. l. 1. neque quod divul-
gatum est placet, neque conjectura tua (quod venia tua
dictum sit) mihi explet animum: præcipue cum statim
sequatur: *Tum magister ἀρχιτέκτον*. Cogitandum igi-
3 tur, si quid melius. † In libro Fulvii, scito, non tan-
tum primum caput libri primi, sed omnia omnino, in
quibus nihil notatum a me videbis, desiderari. Libri mo-
les est perexigua, & in eo ipso admixta, ut dixi (*m*) Va-
4 lerii Maximi capita prope pari numero. † *Orchio* ibi scri-
5 ptum est, non *Orcivo*. † Libri secundi caput decimum
6 in eo libro non est. † De scriptoris nomine exspecto
7 quæ polliceris. † De prænomine Nepotis nihil habeo,
nisi

(l) *allusio ad nomen* Puteani, *ad quem Lambinus alicubi, ne Giphanium necesse haberet nominare, provocaverat. Repete lib. II. Epist. 76. lit. n.*

(m) *Epist. preced.*

nisi quod semper suspicatus sum ex C. Cornelio Nepore,
librarios, qui eamdem litteram bis ponere laboriosum
putarent, fecisse Cornelium. Sæpe hoc ita commissum
scio. † Quæ reliqua sunt in Gellium, superest, ut ex- 8
solvam. Illud mihi molestum est, quod eorum librorum,
quos tu maxime requiris, vix πολλοστημόριον quoddam est
in Fulvii libro. Cap. 5. l. 3. *Arcesilaum*. Sed hoc præ-
tereundum erat ad te scribendi, & talia postea omitten-
tur. *Incorruptus tamen & a stupro integer. Nam quum vo-
cem infractam prioribus an posterioribus*. † Cap. 6. *in VII.* 9
problematorum; † Cap. 9. *memoria atque ammiratione*. Sic 10
sepæ scriptum reperias. *Colore puniceo, florea & comanti
juba. Argos evertisse, cupidineque habendi. Eum Cassium
postea s. n. est, victis partibus s. q. e. s. misera morte oppetiis-
se.* † Cap. 15. *Polycritan. Is Diagoras tris filios. eos omnes vi-* 11
*dit. Cum populus gratulabundus. ibidem in stadio. in osculis
atque in manibus. non diu post eam pugnam exanimata est.* 12
Post hunc locum usque ad librum novum nihil est in illo
libro vetere. In libros sequentes quædam sunt, pauca qui-
dem, sed in iis tamen quædam non contemnenda. Ea, si
voles, ad te mittentur, simulque, si quid erit aliud, quo
hoc tuum institutum a me adjuvari posse arbitreris.
Vale. Romæ. prid. Kal. Jan. (*n*) MDLXIX.

Respondet Giphanius supra lib. I. epist. 78. Paulo tardius.

M. ANTONII MURETI

In Libros Variarum Lectionum (*o*) Præfatio,

AD HIPPOLYTUM ESTENSEM, Cardinalem ac Principem Illustrissimum, singularem omnium honestarum artium Patronum.

VIII.

Magnopere peccare mihi viderer, Hippolyte, Cardinalis Illustrissime, si otium illud, quod & plurimum

(n) *in hac adscribenda die errorem admissum esse notavi ad lib. I. Epist. 76. in fine.*

(c) *Hi novemdecim hodie leguntur. Atque tot exhibet Tom. II. Lampadis Cruterianæ. Sed initio cum hac Præfatione nonnisi octo prodiisse, vel e lib. III. Ep. 79. intelliges infra. Prodierunt autem an. 1559. in quod ex hujus anni editione Veneta collige.*

mum & honestissimum tua mihi benignitate conceditur, alia ulla re, quam litterarum, & earum artium, quibus te insigniter oblectari video, assidua tractatione consumerem. Nam cum ea te praecipue causa commoverit, ut aditum mihi ad familiaritatem tuam ultro patefaciendum putaris, quod ad te de mea erga illas incredibili voluntate, meis fortasse scriptis, & amicis de me summorum hominum concitata sermonibus fama pervenerat: quis me ferendum putet, nisi quam de me opinionem incognito adhuc & absente conceperas, eam praesens ipse omni studio, omnique corporis & animi contentione confirmem? Ita igitur facio, quorum artium singularis pulchritudo mentem meam, usque a puero, admirabili quodam sui desiderio incenderet, eas nunc demum beneficio tuo aliis omnibus curis solutus, magno & alacri animo persequor; neque sane committo, ut, qui me tibi tanquam hominem & non ineruditum, & eruditionis ac doctrinae sitientissimum commendarunt: cum in illo priore indulserint amori erga me suo, in hoc etiam altero eidem obsecuti, ac non potius id, quod exploratum haberent, vere apud te testati esse videantur. Quod cum facio, primum, quo nihil dulcius est, nihil optabilius, naturae meae propensionem sequor. Vere enim hoc tibi affirmare possum: si quis mihi Deus omnes opes, omnia commoda, omnem potentiam proponat, ea lege ac conditione, ut semel deponam haec studia, & has qualescumque litterulas, altrices adolescentiae meae, fidissimas meorum omnium temporum comites, deseram: nunquam id faciam; neque quicquam tanti esse ducam, quod mereri velim, ut a suavissimo earum amplexu & contubernio abducar. Quare, ut dixi, cum in eas toto pectore incumbo, naturae meae pareo, idque facio, quod si facere vetarer, vitalem mihi esse vitam non putarem. Deinde, quo mihi nihil prius ac potius neque est, neque esse debet, voluntati tuae, morem gero. Saepe enim mihi, quae tua est humanitas, affirmasti, nullum tibi a me genus obsequii praestari posse jucundius, quam, si omne tempus arbitratu meo ponerem in litteris, & aliquid assidue, quantum in me esset, excuderem, quod & mihi ornamento, & aliis usui, & tibi oblectationi esse posset. Neque vero me, ut id faciam, oratione tantum cohortaris, verum etiam exemplo. Quid enim facere nos opor-

oportet, quicumque tuis opibus non aliam ob causam fovemur, sustentamur, ornamur, quam ut in his studiis omni cogitatione defixa, dies noctesque exerceamur: cum te, te inquam ipsum, quem moderatrix humanarum rerum providentia in altissimo dignitatis gradu collocatum, perpetua gravissimorum munerum procuratione districtum teneri voluit, inter tot, tam graves, tam multiplices curas, tantopere ad tranquillitatem & salutem publicam pertinentes, quotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum & unusquisque nostrum naturæ suæ, ut ait poeta quidam, semina sequitur: & quibuscum diu ac familiariter vixit, eorum mores & instituta vivendi facile ac libenter imitatur. Te vero cum omnis honestatis ac dignitatis amantissimum, omnium, quæ ad comparandam veram ac solidam gloriam pertinent, appetentissimum natura genuisset: consecuta deinde Francisci Valesii, Galliarum regis optimi ac maximi, intima illa, qua tot annos usus es, consuetudo magis etiam incitavit ad easdem illas vias, in quas ipsa te natura deduxerat, animosius & constantius persequendas. Ille homines eruditos ad se ex omnibus orbis terrarum partibus, amplissima eorum industriæ præmia statuens, convocabat: idem illud exemplum jamdudum Italia te maxima cum tua laude, renovantem intuetur. Ad regalem illius mensam non ullum acroama aut libentius, aut sæpius, quam vox alicujus eruditi hominis, audiebatur: epulæ quoque tuæ quotidie nulla re magis, quam gravissimis, & honestissimis virorum doctrina præstantium sermonibus, condiuntur. Ille igitur ad cæteras suas laudes eam addidit, qua nulla, meo quidem judicio, major est, nulla præclarior, ut communi omnium populorum consensu Litterarum Pater nominaretur: idem illud cognomen tibi apud posteros tributum iri, cuivis perfacile est, qui tuam erga homines liberalium artium scientia excultos munificam planeque regiam voluntatem cognoverit, augurari. Nos interea, cui per te hoc otio fruimur, omnem industriam eo conferre oportet, ut, quacumque ratione possumus heroicas ac prope divinas virtutes tuas omni genere monimentorum ad immortalem posteritatis memoriam consecremus: non quod rerum a te gestarum gloria nostro testimonio indigeat; sed quod alia nobis via nulla relinquitur, quin ingrati ani-

mi notam effugere valeamus. Igitur alii quidem, quibus major doctrinæ copia est, alia tibi graviora, & majoris operæ inscriberent: ego autem, qui nondum eam facultatem consecutus sum, ut a me quicquam egregium exspectari debeat, scribam tamen qualiacumque potero, & hisce parvis ac tenujbus munusculis testabor hominibus magnitudinem observantiæ erga te meæ. Illud quidem certe omni ope conabor efficere, ut scripta mea, si nullam aliam ob causam in pretio sint, utilitate tamen tueantur ipsa se, & hoc saltem nomine a studiosis hominibus non negligantur. Quod & alias feci, & in iis maxime, quos nuper apud te scripsi, Variarum Lectionum Libris. Primum enim cum in præstantissimis utriusque linguæ scriptoribus multa, vel temporum vel hominum culpa, corrupte & depravate legantur; eaque res vel non animadversa errorem, vel animadversa molestiam, & difficultatem legentibus objicere soleat: ejus incommodi ut pars aliqua per me tolleretur, operam dedi. Deinde, cum & illud constet, veteres Latinos summo studio esse in Græcorum imitatione versatos, & eorum locorum, quos illi ab his acceptos in usum suum transtulerunt, diligens, & accurata notatio magnam his temporibus utilitatem habere credatur: hujus quoque generis inspergenda nonnulla esse duxi. Narratiunculas etiam aliquot admiscui quarumdam historiarum, quæ neque contritæ ac communes essent; neque fore injucundæ cognitu viderentur. Ubi autem ita res tulit, ut ab iis, qui vel ætate nostra, vel etiam superioribus temporibus in hoc ipso curriculo industriam suam exercuerant, dissentirem: feci id, ut & natura, & consuetudo mea fert, libere; sed ea tamen moderatione servata, ut, imminutam esse a me dignitatem suam nemo conqueri possit, nisi qui tantum sibi tribuat, ut errare se posse non putet: quod neque cuiquam unquam contigit, & majus est, quam ut convenire in humanam fragilitatem queat. Sed nos quid effecerimus, ipsa res indicabit: testatum quidem omnibus esse volumus, nihil aliud nobis propositum fuisse, quam ut sine cujusquam offensione, auxilii aliquid attulisse huic studiorum generi diceremus. A te autem Hippolyte Principum decus etiam atque etiam petimus, ut qua nos humanitate in familiarium tuorum numerum recipere dignatus es, eadem hos labores nostros, qui nulla re magis,

quam

quam tui nominis auctoritate, nixi, in publicum prodeunt, tibi accipiendos putes; neque tam, quid amplitudini tuæ conveniat, quam, quid præstari a nobis possit, expendas: nam & hæc ipsa, novis in dies accessionibus crescent, & alia suo tempore, quæ tibi gratiora fore confidimus, proferentur.

PRÆFATIO (*p*) IN VERSIONEM LATINAM Libri Quinti Ethicorum Aristotelis.

M. ANTONIUS MURETUS

AUDITORIBUS SUIS.

IX.

CUm hunc Aristotelis librum vobis explicaturus essem, multis de causis mihi faciendum putavi, ut eum prius Latine a me conversum ederem. Primum quoniam etsi in cæteris libris explicandis conatus eram efficere, ut ne ii quidem, qui Græcarum litterarum rudes sunt, aditum sibi ad me audiendum peregrinitate sermonis occlusum esse quererentur: non obscuris tamen multorum sermonibus aures meæ quotidie verberabantur, conquerentium, crebro illo vocum Græcarum interjectu retardari intelligentiam suam: planiora sibi multo & expeditiora omnia fore, si Latine dicerentur. Horum igitur studio aliquid tribuendum esse duxi. Deinde submolestum ipsi mihi nonnunquam erat, (verum ut fatear) tantum quotidie operæ, ac temporis in reddendis singulis vocibus ponere: ut mihi quoque satius videretur, semel illo labore defungi. Nam cum singulæ disputationes nostræ in unius horæ curriculum concludantur, ex eoque ipso aliquid sæpe multis occasionibus delibetur, ac detrahatur, adhibenda parcimonia est, videndumque omni studio, ut id saltem, quod datur, quam possumus optime & utilissime collocetur. Jam e tam brevi tempore, non multum potest tractandis rebus relinqui, si aliquid ex eo singula verba decerpant. Præcipue autem hic liber propter mirificam quamdam rerum ac sententia-

(p) *Vel Programma potius. Legitur autem & in Commentariis Mureti in Aristotelis Nicomachea p. 304.*

rum ſubtilitatem poſtulare quodammodo videbatur, ut, quo liberiores animi noſtri totos ſe ad eas penitus cognoſcendas darent, illa altera pars laboris & vobis & mihi demeretur. Fuere & aliæ hujus mei conſilii cauſæ, quas nihil neceſſe habeo pluribus perſequi. Dedi autem operam, quantum quidem in me fuit, ut Ariſtotelis non ſententiam modo exprimerem, ſed genus ipſum dicendi, quoad liceret, imitarer. Nam cum ſuo quiſque modo & loquatur & ſcribat, alioſque anguſta, preſſa, conciſa, alios ampla, copioſa, redundans delectet oratio: non ſatis probo conſilium eorum, qui, cum Ariſtoteles ſiccitatem quamdam tenuitatemque dicendi, contra Cicero copiam & ubertatem adamaverit, neque quidquam tam diſſimile ſit, quam eorum inter ſe dicendi genus; Ariſtotelem tamen interpretantes, quia ſe, quam poſſunt Ciceronis ſimillimos eſſe cupiunt, quæ ab illo & breviter, & ſuboſcure dicta ſunt, ea hujus more dilatant, atque deducunt. Sed ſuum cuique, ut dicitur. Ego an, quod volui, aſſecutus ſim, neſcio, aut potius id non aſſecutum eſſe me, ſcio; certe quidem, quod in hoc genere optimum eſt, id me ſecutum eſſe, ac propoſitum habuiſſe confido. Neque damno induſtriam eorum, qui aut ante me, aut poſt me, (ſi quidem jam duodecim anni ſunt cum hujus libri interpretatio mea primum edita eſt) in his rebus Latine tractandis elaborarunt. Quorum etiam quidam auxilio ad eam rem meo uſos eſſe ſe, non diffitentur. Neque tantum, ut ille dixit, poſterior dies prioris diſcipulus eſt, ſed etiam magiſter. Multa aliter olim accipiebam, aliter hodie accipio: Græcos etiam libros multo pluribus locis depravatos eſſe video, quam tunc arbitrabar. Itaque neceſſe eſt, multa longe ſecus in eorum interpretationibus, quam in mea, legi. De quibus non intelligentes modo, ſed etiam eos, qui ſibi tales videntur, quorum omnis ætas magnam copiam extulit, judicaturos eſſe proſpicio. Horum ego neque alteros rejicio, neque alteros extimeſco: eſt ejuſdem ingenii; & eruditorum admonitiones amare, & indoctorum maledicta contemnere. Ubi, & cur a cæteris diſſenſerim, vos quidem & quotidie ex me ipſo, cæteri autem ex commentario, quem, cum primum licebit, edituri ſumus, intelligent. Romæ. Kal. Martii, Anno MDLXV.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS

BERNARDINO LAUREDANO ANDREÆ F. PATRICIO VENETO S. P. D.

X.

Dedicatio est Scholiorum in Catullum. Cujus quidem pœnituisse postea Muretum intelliges e lib. I. Epist. 8. ubi scribit: Omnino Venetiis &c.

PRæstantium poetarum, Bernardine Lauredane, adolescens clarissime, neque magna unquam copia & semper magna laus fuit. Copia ne fuerit, id in causa est, quod in cæteris facultatibus nemo est, dumtaxat eorum, qui hebeti penitus ingenio non sunt, qui non adhibito labore, si minus excellere, at certe ad mediocritatem aliquam pervenire se posse confidat: in hac, nisi ab iis, quos ipsa quodammodo natura ad eam finxerit, labore, diligentia, vigiliis effici nihil potest. Ea ipsa res in hominum animis admirationem peperit poetarum: obstupefactis videlicet hominibus, cum viderent alios sponte quadam, & propensione naturæ, sine ullo labore ea fundere, quæ cum omnibus eloquentiæ luminibus interlita, tum sparsa multifariam eruditionis variæ notis, non tantum dulci sono tenerent aures, sed etiam omni genere affectuum, intimos audientium sensus cogitationesque tentarent; alios contra ingenuarum artium scientia perpolitos, nulla tamen diligentia, aut diuturnitate studii consequi posse, ut aliquo inter poetas numero ac loco haberentur. Ut autem omni elegantis doctrinæ, ita hujus quoque virtutis præstantia, longe supra cæteros, Græcorum hominum ingenia floruerunt. Romani & serius attigerunt poeticam, & coluerunt negligentius, & minime longo tempore in recte scribendorum poematum via perstiterunt: siquidem cum a rudibus apud eos poetica profecta principiis tandem per multos gradus ad Virgilium pervenisset, (quo ego homine nihil statuo fieri potuisse divinius) ita postea cœpere ingenia in deterius labi, ut mirum sit, quanta, quam brevi tempore, sit consecuta mutatio. Hispani poetæ præcipue & Romani

sermonis elegantiam contaminarunt, & cum inflatum quoddam, & tumidum, & gentis suæ moribus congruens invexissent orationis genus, averterunt exemplo suo cæteros a recta illa, & simplici, in qua præcipua poetarum sita laus est, & in quam superiores omni studio incubuerant, imitatione naturæ. Itaqua fere post Augusti tempora, ut quisque versum maxime inflaverat, sententiam maxime contorserat, eo denique modo locutus fuerat, quo nemo serio soleret loqui: ita in pretio haberi cœpit. Quin etiam fucatus ille splendor, & adulterina eloquentiæ species ita nonnullorum, qui veræ eloquentiæ gustum non habent, obcœcavit animos, ut his quoque temporibus exstiterint Hispani duo, homines cæteroqui & imprimis eruditi, & scriptis editis nobiles, quorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non est. Quorum ab utroque ita dissentio, ut, si quis Deus potestatem mihi optionemque faciat, non dicam Virgilii, cui videor injuriam facere, si eum ullo modo cum cæteris comparem, sed Ennii alicujus, aut Furii, quam Lucani, multo similem in scribendo esse me malim; inter Martialis autem & Catulli scripta, tantum interesse arbitrer, quantum inter dicta scurræ alicujus de trivio, & inter liberales ingenui hominis jocos, multo urbanitatis aspersos sale. Neque vero negaverim, multa in Martiale quoque non inscienter dicta reperiri: sed profecto deteriorum longe numerus major est, Latinæ quidem orationis nativa illa, minimeque quasi pigmentis infuscata germanitas in Martiale nulla est, in Catullo præcipua. His de caussis, cum ab illo altero, nescio quo modo, semper abhorruissem: Catullum contra nunquam non mirabiliter amavi. Itaque legebam eum adolescentulus studiose, magnamque operam ad lepores illius intelligendos conferebam; nihil tamen minus cogitans, quam fore unquam, ut in eum commentarios scriberem. Sed, cum haud ita pridem venissem in Italiam, & ut eam regionem aspicerem, qua qui æquo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam satis colere non videntur, & mehercule, verum ut dicam, cum alios eruditos homines, tum Paulum imprimis Manutium ut cognoscerem, quod in ejus scriptis mihi videbar animadvertisse expressas quasdam excellentis doctrinæ eximiæque probitatis notas; mihique divina quadam virgula con-

contigisset, ut non pedem pœne prius in hac civitate ponerem, quam in amicitiam ipsius familiaritatemque intimam admitterer; ipseque aliquot diebus post de meis sermonibus collegisset, quantopere me ejus poetæ scripta caperent. Quin tu, inquit, M. Antoni, quæ in hoc genere notasti, ea in publicum profers, fructumque laboris tui cum cæteris antiqua illa naturæ atque humanitatis lege communicas? ibi tum ego cum & longe aliarum virium opus illud esse dixissem, & protulissem alia multa, quæ mihi ad eam cogitationem suscipiendam sane quam incommoda essent; eaque ipse amice admodum refutare pergeret, (nosti autem divinam hominis illius in dicendo suavitatem) non prius destitit, quam me impulit denique sibi ut reciperem, me id primo quoque tempore esse facturum. Neque vero diu fidem meam liberare distuli, ut qui inter varias occupationes homo, alioqui laboris non nimium tolerans, hoc tamen, quicquid est, trium mensium, aliquanto etiam minore spatio absolverem. Nunc hasce vigilias meas, Bernardine Lauredane, multæ sunt causæ quamobrem tibi dicatas velim. Natus es ex ampla cumprimis & nobili familia, & ex qua ea Venetæ civitatis lumina exstiterunt, quorum claritatem nulla unquam inobscurabit oblivio. Præterea est hoc generi vestro prope fataliter datum, ut ametis litteras, hominesque earum scientia excultos benignitate vestra comprehendatis. Non longe abierimus; pater ipse tuus, vir, ut omnes norunt, omni egregiæ virtutis laude cumulatissimus, ita litterarum amore incensus est, ut ea, qua ubique plurimum valet, auctoritate & gratia permagnam optimorum librorum, signorum, numismatumque veterum, cæterorumque antiquitatis monimentorum copiam ex universa Europa diligentissime collegerit. Itaque ut augusta quædam Musarum ædes, ita domus vestra Venetiis ab eruditis hominibus frequentatur. Hæc cum magna sint, ut certe sunt: tamen ex te ipso possunt innumerabilia magis propria tuæ laudis argumenta desumi: ingenium excellens, acre ac indefessum litterarum studium, optimarum artium cognitio tanta, quantam tu cum paucis aliis in istam ætatis viriditatem cadere posse docuisti; tum quod præcipuum est, ita compositi mores, ut juventus tua multorum senectuti exemplo esse possit. Vel his superioribus mensibus, cum ad

M. Antonii Trivisani, Principis optimi, propinqui tui, luctuosam bonis omnibus mortem funebri laudatione (q) honestandam unus ex omni Venetæ nobilitatis flore delectus es: quanta, Deum immortalem! orationis & gravitate & copia, quanta omnium, qui aderant, non approbatione tantum, verum etiam admiratione dixisti! ut jam tum sperare non dubie senatus populusque Venetus cœperit, quæ tam diserte in alio laudares, ea te aliquando re, atque operibus præstiturum. Igitur cum eam orationem in publicum emisisses, nemo repertus est, qui non in cœlum tolleret; aut, si qui postea fuerunt, qui eam clanculum extenuarent verbis, eos satis constat, vel crassitudine ingenii, ne illius pulchritudinem perviderant, vel, ne pro dignitate commendent, veteri morbo perpetuæ in omnes bonos invidiæ impediri. Accessere his prope quotidiani mecum Pauli Manutii de tua laude sermones, in cujus tu viri ore plane habitas: ita enim frequenter, ita cupide de te loquitur, ut mihi nunquam omnino quam cum de te dicere ingressus est, facundior esse videatur. Attigi breviter ea, quæ me, ut hunc librum tuo nomini potissimum inscriberem, impulerunt. Nunc a te, adolescens ornatissime, etiam atque etiam peto: primum, ut munusculum hoc non ex sua magnitudine, sed ex meo tibi gratificandi animo ponderes; deinde, ut si quando eorum rationem inibis, quos eximiæ tuæ virtutis admiratio adjunxit tibi, me quoque, si videtur, eorum adscribendum numero existimes. Venetiis, Id. Oct. MDLIV.

M. ANTONIUS MURETUS

TORQUATO BEMBO PETRI F.S.D.

XI.

Dedicatio est Scholiorum in Tibullum. Mentioa utem ejus supra lib. I. Epist. 9.

MAgna felicitate mihi carere videor, Torquate Bembe, quod non ita mature in Italiam venerim, ut Pa-

(q) *Exstat ea inter Orationes funebres, in morte Pontificum, Imperatorum, Regum, Principum &c. habitas, & excusas Hanov. A. 1613. p. 107.*

Patrem tuum, virum immortalitate dignissimum, videre, atque alloqui possem. Nam & incredibilem quamdam voluptatem hausissem ex illius herois aspectu, qui aut solus, aut præcipue effecerat, ut ne hæc ætas superioribus sæculis invideret: & effecissem, nisi valde fallor, ut ipse me, pro humanitate illa, qua complectebatur omnes, in quibus esset aliqua non alieni a Musis ingenii significatio, non usquequaque sibi despiciendum putaret. Nunc, quando id, quod cuperem, consequi nullo modo possum; certe quidem id, quod proximum est, sedulo facio: colo, quacumque ratione licet, memoriam illius, & cum omni sermone, tum in scriptis meis, libentissime facio, ut eum laudem, qui mihi neque a me, neque a quoquam satis laudari posse unquam videtur. Neque vero ita sum amens, ut ad gloriam ipsius quicquam meo testimonio posse adjici censeam: sed ita plane judico, ut Deus, qui nullius præconio indiget, laudari se tamen ab hominibus vult: sic beatas illas mentes, in cœlum receptas, & cum Deo conjunctas, gaudere, cum se a nobis coli ac celebrari vident. Ergo perinde ac si hujus rei sensus ad Petrum ipsum Bembum perventurus sit, ita de ipsius admirabili doctrina, singulari eloquentia, cæterisque virtutibus; quoties occasio est, prædico. Quod sive ita est, gaudeo, sive ipse me fallo, tamen hunc errorem, qui me tantopere delectat, mihi eripi nolim. Equidem non solum quæ ille nobis monumenta ingenii sui plurima ac pulcherrima reliquit, accurate pervolutare, verum etiam imagines corporis ipsius studiose contemplari soleo, magnamque ex eis oblectationem capio, quod illæ mihi ipsum ante oculos constituere videantur. Jam si aut depictam in tabula, aut marmore expressam, aut in ære argentove insculptam Petri Bembi imaginem prope divino cultu afficere solitus sum: quid me tibi facere par est, Torquate Bembe, quem nobis divinus ille vir vivam & spirantem tum corporis tum multo magis ingenii ac virtutum suarum imaginem reliquit? Itaque ut intelligas, te a me tanti fieri, quanti æquum est & talis viri filium, & talem filium, qui paternæ gloriæ præclare omni ex parte respondeat: mitto ad te muneri Tibullum, hoc est, eum poetam, quem pater tuus felicissime expressit, emendatum a me, & brevibus scholiis illustratum, qui tibi testi-

monium aliquod ſit incredibilis obſervantiæ erga te meæ. Parvum munus, fateor: ſed & a magno animo proficiſcitur, & majora alia ſubſequentur, ſi hoc tibi non ingratum fuiſſe cognovero. Vale. Non. Maji, MDLVIII. Patavio.

M. ANTONIUS MURETUS

FRANCISCO GONZAGÆ Ferdinandi F. S. D.

XII.

Dedicatio eſt Scholiorum in Propertium.

NOn injuria dubitatum eſt a veteribus, Franciſce Gonzaga adoleſcens præſtantiſſime, Tibullo ne an Propertio deferendus eſſet inter Latinos poetas elegiæ ſcribendæ principatus. Nam ut inſunt in utroque permulta, quæ eos, vulgarium numero exemptos in edito atque eminenti ſtatuant loco: ſic propriæ quædam exſtant, & elucent in utroque virtutes, quibus uterque alterius palmam ambiguam facere videatur. Summa in Tibullo elocutionis elegantia, & proprietas; ſumma in Propertio eruditionis poeticæ copia, & varietas. In illo Romana prope omnia; in hoc pleraque tranſmarina. Illum nativa quædam, & incorrupta Romani ſermonis integritas, in media urbe natum & altum eſſe perſpicue oſtendit; hunc præter cætera forma & character ipſe dicendi Græcorum poetarum ſcriptis aſſiduiſſime verſatum eſſe demonſtrat. Cumque a ſapientiſſimis viris traditum ſit, duo eſſe præcipua poeticæ dictionis ornamenta, τὸ σαφὲς, καὶ τὸ ξενικὸν: illo Tibullus, hoc Propertius excellere videtur. Mollior ille, & delicatior: nervoſior hic & accuratior. Illo magis oblectere: hunc magis, ut opinor, admirere. Illum judices ſimplicius ſcripſiſſe, quæ cogitaret: hunc diligentius cogitaſſe, quid ſcriberet. In illo plus naturæ; in hoc plus curæ, atque induſtriæ fuiſſe perſpicias. Quæ cum ita ſe habeant; perdifficile eſt decernere ac conſtituere, uter alteri præſtet. Nam ſi præcipua laus poetarum in imitatione conſiſtit: mihi quidem videtur Tibullus varios illos fluctuantis animi motus, quibus amantes agitari ſolent,

melius imitatus esse ; sin, ut quidque ad optimum proxime accedit, ita ipsum quoque optimum judicandum est: crediderim sane veterum illorum Græcorum, ac præcipue Callimachi, Propertium haud paulo similiorem fuisse; qua etiam fiducia ipse se Romanum Callimachum vocare ausus est. Sed hæc ut sunt, neque nostrum est, neque cujusquam hominis prudentis, & considerati, qua de re veteres illi, quorum fuit & doctrina major, & judicium acrius, non liquere pronuntiarunt, de ea certi quicquam constituere, & litem secundum alterutrum dare. Satius fuerit, utrumque studiose ac diligenter evolvere, utriusque virtutes accurate perpendere, utrumque sibi ad imitandum proponere, si quando forte nos ad tentandum idem poematis genus aut voluntas adducet, aut naturæ impetus feret. Quæ ego omnia, Francisce Gonzaga, quantum quidem in me fuit, summo studio adolescens factitavi: non enim facile concesserim multis, qui hos poetas aut sæpius, aut accuratius legerint, aut vero plus operæ posuerint in eorum virtutibus imitando exprimendis. Ex quo autem in me juvenilis illa, qua studia poetica foventur, alacritas deferbuit, animumque sibi meum graviorum, & hac ætate dignorum artium tractatio vindicavit: temperare mihi tamen non possum, quin sæpe eos in manibus habeam, horisque subsecivis graviorum studiorum asperitatem hoc quasi condimento amœnitatis mitigam ac molliam. Quin etiam ut non occupationes tantum meæ, verum remissiones quoque animi afferant aliquid utilitatis hominibus: confero studium non mediocre ad libros eorum perpurgandos, & ad locos, si quos mihi forte intelligere videor, qui non ita sint omnibus pervii, explicandos. Tale igitur quiddam his diebus in Propertio præstiti: & cum admirabili desiderio tenerer insinuandi me aliquam in amicitiam tuam, iter mihi ad eam præmunire hoc munusculo volui. Ut autem a te cognosci cuperem, ne vivam, si me aut divitiæ, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam denique præter maximas tuas, & jam nunc omnium sermone celebratissimas virtutes incitavit. Nam opulentorum, qui honesta studia spernant, non modo non ambire, ac persequi, sed aspernari etiam, ac refugere amicitias soleo, non semel expertus, nihil esse ejusmodi hominibus φορτικώτερον, generis autem nobilitas in iis demum habet aliquid glorian-

riandum, qui faciunt id, quod tu, hoc eſt in iis, qui omni ope moliuntur efficere, ut ne minus ipſi ſplendoris poſteris ſuis tradidiſſe, quam a majoribus accepiſſe videantur. Itaque colunt te quidem homines & obſervant, ut magni illius Ferdinandi Gonzagæ, ſapientiſſimi, fortiſſimi, fortunatiſſimi Imperatoris, filium: ſed multo te, mihi crede, impenſius colunt, quod eam te viam ingreſſum, aut potius in ea jam longe progreſſum vident, in qua ſi, ut ſpes minime dubia eſt, perſtiteris, non ille apud poſteros tot victoriis, tot optimis ſpoliis, tot trophæis, quam te filio, clarior ſit futurus. Sed illius quidem res geſtæ cum aliorum monumentis celebrabuntur, tum præcipue ſcriptis Antonii Poſſevini, familiaris tui, eruditiſſimi hominis, & ad conſcribendam hiſtoriam facti, tradentur memoriæ hominum ſempiternæ: tuas autem hoc loco pluribus perſequi nolo, tum, ne modum epiſtolæ excedam, tum, quod mihi veniunt in mentem Euripidis verſus:

Αἰνέμενοι γὰρ οἱ ἀγαθοὶ, τρόπον τινὰ
Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶσ' ἄγαν.

Id tantum te orabo, ut, cum a Philoſophiæ ſtudiis, in quibus te quotidie Bernandinus Tomitanus, ſingulare Patavini gymnaſii decus, exercet, relaxare animum voles, Propertianæ lectioni temporis aliquid tribuere ne graveris: in qua ſi comitem tibi, ut facturum auguror, Hippolytum Capilupum, Epiſcopum, Fanenſem, incredibili & virtute & doctrina hominem, aſſumpſeris, habebis, qui tibi poſſit ea, quæ a me vel omiſſa vel non ſatis intellecta ſunt, unus optime omnium interpretari. Vale. Patavii, Kalend. Sext. MDLVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

LEONARDO MOCENICO, ANTONII Pcocuratoris F. Patricio Veneto S. P. D.

XIII.

Dedicatio eſt Commentarii in quatuor Catilinarias Ciceronis, qui adjunctus legitur Commentario in Rhetoricos Ariſtotelis ubi quare p. 341. 333. ed. Ingolſt. A. 1602.

QUod me ſæpe in quotidiano ſermone, Leonarde Mocenice, deplorantem audire potuiſti, magna ineſt in vete-

veterum scriptis & depravatio, & difficultas. Quarum utramque qui pro sua virili parte tollere moliuntur, operamque ad eam rem studiosis hominibus profitentur suam: ii mihi & labores suos collocare fructuosius, & ad exstruendam sibi nominis immortalitatem firmiora & solidiora fundamenta jacere videntur, quam qui hunc emendandi ac declarandi laborem tanquam & pleniorem molestiarum, & abjectiorem quodammodo, atque humiliorem refugientes, scribendis Latina, Græcave lingua orationibus aut poematis, ejusdemque generis aliis, sua nomina posteritati commendare malunt. Primum enim cum e veterum monumentis, tanquam ex opimis & pinguibus pascuis, quæ ad saturandos humanitate animos pertinent, omnia colligantur: profecto qui & evellere noxias herbas; quæ in eis cultorum negligentia pullularunt, & excisis, si quæ iter impediunt, sentibus, aditum ad ea faciliorem efficere nituntur, negari non potest, quin præclare omnino de humano genere mereantur. Siquidem ut, qui aut parum puris, aut ad conficiendum difficilibus utuntur cibis, integritatem valetudinis firmitatemque virium adipisci vix queunt: ita qui aut parum emendatos libros, aut parum ad intelligendum faciles versare coguntur, ne illi valde bono ingenio sint oportet, si aut ullum sermonis leporem, aut ullam exquisitioris doctrinæ elegantiam consequuntur. Quam multa barbara vocabula, quam multa vitiosa genera loquendi, propter librorum corruptionem, usurparunt ii, qui se nostra patrumque memoria Ciceronianos dici volebant? Quantularum rerum ignoratio quantas tenebras sæpe in omne disciplinarum genus invexit? Magna enim, Mocenice, fœcunditas erroris est; & ut morbi quidam a pusillis principiis profecti, paulatim per corpus omne serpunt: ita parva interdum macula erroris, paulatim progressa longius, integra optimorum scriptorum monumenta contaminat. Deinde non est sane exspectandum; ut, omisso Cicerone, Virgilio, cæterisque veteribus, legantur ii, qui temporibus nostris aliquid eadem lingua in eodem genere scripserint. Qui si aliquid afferunt non haustum a veterum fontibus, prope reprehenduntur; sin improbo labore hoc consecuti sunt, ut in scriptis suis nihil non e priscis illis imitatum, & effictum appareat: nemo tamen est, qui non illos potius ipsos priscos evolvere, sibique proponere ad imitandum velit,

lit. Itaque ejusmodi scripta, tanquam vina levia, quamdiu mustea sunt, ipso novitatis sapore paulisper placent; iterum aut sæpius gustata, fastidiuntur. In promptu exempla sunt Bembi, Navagerii, Molsæ, Lampridii aut versus, aut orationes, quotusquisque hodie legit? Et tamen aut illi nostri ætate proxime ad antiquorum gloriam accesserunt, aut nemo unquam accessurus est. At contra si qua iidem ad illustrandos veterum libros pertinentia litteris prodiderunt, qualia nonnulla Bembus elegantissime scripsit: ea plus, plusque in dies studiosorum hominum manibus conteruntur. Sed quid de his loquor? possum nominare nonnullos, qui abhinc sexaginta fere vixere annos, quorum poemata, orationes, epistolas, cum propter perversum, & inepta affectatione corruptum loquendi genus, quod ætas illa extulerat, sine risu hodie nemo legat; eorumdem tamen scripta quædam, quibus lux aliqua vetustis scriptoribus affertur, omnibus vigent. Denique, quem sola sermonis elegantia suavitasque commendat, is ætatem ferre liber non potest: at ex quo fructus aliquid utilitatisque percipitur,

Hic meret æra liber Sosiis, hic & mare transit,

Et longum noto scriptori prorogat ævum.

Ego autem Mocenice, quæ cupiditas in optimo quoque maxime viget, navandi studium suum utilitati publicæ, & nominis sui ad posteros propagandi, ab ea nunquam me abhorruisse confiteor. Quam ad rem cum illud mihi, de quo ante dixi, quasi compendiarium esse iter viderem: progressus sum in eo quoad potui, & progredi porro, si vita suppeditaverit, cogito. Ergo alia alias: nuper autem quatuor Ciceronis in Catilinam orationes tum vindicavi a multis mendis, quæ in eis librariorum vitio insederant, tum, addita brevi declaratione, faciliores ad intelligendum effeci. Hunc parvum laboris mei fructum venire in hominum manus ornatum commendatione tui nominis volui. Primum, quod ipsi libro, parum ex me auctoritatis habituro, multum ex te accessurum dignitatis ac gratiæ intelligebam: in quo, quæcumque aut ad amplitudinem nominis, aut ad devinciendas amicitia hominum voluntates valent, summa esse omnia animadverto. Nam sive generis claritatem requirimus, cui tandem, qui Veneti Imperii nomen audiverit, Mocenicæ gentis splendor ignotus est? Quæ quidem gens (ut ne annalium memoriam replicem, neque eos

com-

commemorem, quos domi forisque spectata virtus, concordibus suffragiis, ad hujus reipublicæ fastigium evexit) illud integritatis, illud justitiæ, illud incorruptæ severitatis exemplar, Aloysium Mocenicum, equitem, tuum, Leonarde, avum protulit. Quo viro nemo unquam in hac civitate, qui, cum pauciora peteret, plura consequeretur honoris insignia, inventus est: ipsa pro eo pensabat virtus, ipsa ei viam ad omnes honoris gradus, non appellandis, non rogandis, non officiose salutandis civibus, sed gloriosis, admirandis, immortalitate dignis edendis operibus muniebat. Neque vero passa respublica est, tantum lumen exteris Principibus incognitum latere; sed quamquam fidelissimis illius, sapientissimisque consiliis nixa, non libenter ab amplexu eum suo dimitteret: mandatis tamen ei plurimis, honorificentissimisque legationibus, facultatem dedit famæ suæ per omnes terrarum oras disseminandæ. Qui cum omnes in eam opinionem adduxisset, ut quicquid ipsi, non dicam denegatum, sed non ultro delatum fuisset, idem virtuti denegatum videretur: filio suo, patri tuo, Leonarde, iisdem virtutibus prædito, facile atque expeditum iter ad procuratoriam, id est, ad eam, qua nulla summæ propior est, dignitatem reliquit. Sive igitur generis claritatem requirimus, ea tibi longe maxima divinitus contigit; sive teipsum nulla ratione generis habita intuemur, ea videmus in te, quæ vel abjectam, obscuramque familiam erigere, atque illustrare possent. Non enim te aut gentis tuæ nobilitas tumidum, aut opum affluentia insolentem facit: sed illam quidem incitamentum, hanc vero instrumentum exercendæ virtutis esse ducens, ita te geris, ut dignitate par summis, humanitate, & affabilitate nihilo superior infimis esse videaris. Quo fit, ut tota urbe nemo sit, qui non omnia tibi successa cupiat; qui te non amet, non in sinu, non in oculis ferat; qui non & optet, & auguretur fore, ut te eodem plane, quo avus olim, itinere gradientem, iisdem respublica, quibus illum prosecuta est, honoribus prosequatur. Primum igitur e tuo, ut dixi, nomine auctoritatem libro meo quærere aliquam volui: deinde, cum plurimis manifestissimisque indiciis, me tibi non vulgariter carum esse cognoscerem: volui ego quoque vicissim, qualemcumque poteram, animi erga te mei significationem dare. Vale. Venetiis, a. d. VI. Id. Octob. MDLVI.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS

AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM,

XIV.

Præfatio est Commentarii in Catilinariam Ciceronis primam: ubi legitur p. 341.

SÆpe jam M. Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in senatu de Catilinæ conjuratione fecerat, ut vel ex eo perspicuum est, quod duodeviginti diebus ante, Consulibus Respublica senatusconsulto permissa erat. Quod ego ipsum admonere supervacaneum putassem, (est enim sanequam apertum) nisi animadvertissem, multos magnosque viros, non e recentioribus modo, sed etiam ex antiquis, quod, quid quoque tempore actum fuisset, non satis attente considerassent, in errores quosdam minime, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidisse. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni imprimis ipsi maximam esse hisce in rebus habendam fidem, ut, sicubi ab eo cæteri dissenserint, homines eos fuisse, idcircoque labi potuisse, arbitremur; secundum Ciceronem autem Sallustio, qui iisdem temporibus fuit; tum Asconio, qui ab eorum ætate non ita multum abfuit: Græcos autem, Plutarchum, Appianum, Dionem magno esse adhibito judicio legendos. Nam ut hinc ordiamur, cum conjurati, Catilinæ denuntiatione, in M. Porcii Leccæ domum convenissent, repertique essent duo, qui se Ciceronem in lectulo suo interfecturos pollicerentur: tum demum ait Sallustius, rem ad senatum a Cicerone relatam, senatumque decrevisse, ut darent operam Consules, ne quid respublica detrimenti caperet. At id manifesto falsum est: siquidem, quæ mox consecuta est posterum diem nonarum Novemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcii domum factam esse, constat ex oratione pro Sylla. Jam autem sedecim, minimum, dies erant, cum illa senatus auctoritas intercesserat, ut ex hac ipsa oratione liquido cognosci potest. Illud quoque non minus falsum est, quod idem Sallustius prodidit, cum aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuisset, certo quidem aliquot diebus post commis-

missam Consulibus rempublicam Catilinam in eam vocem denique erupisse, ut diceret, si quod incendium infortunas suas excitatum esset, id se non aqua, sed ruina restincturum. Id enim jam pridem, id est, aliquot diebus ante comitia consularia, Catoni judicium minitanti ac denuncianti Catilina responderat: quod ipse Cicero in oratione pro Murena testatum reliquit. Quod si Sallustium ipsum, & accuratum cum primis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapsum videmus: exacuenda profecto nobis ingenii acies est, neque ut quidque a quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum est: sed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipue auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, singula diligenter examinanda. Nunc ad rem. Dicta est hæc oratio a Cicerone consule, senatum habente in templo Jovis Statoris, VI. Id. Novemb. ut infra probabitur. Qua quidem oratione ostendit, patefacta jam esse omnibus scelerata Catilinæ adversus rempublicam consilia, ipsique suadet, vel potius imperat, ut ex Urbe exeat, quo & civitatem liberet metu, & ipse se liberius hostem Populi Romani profiteri queat. Genus igitur causæ judiciale non est, ut falso Cælius Curio putat: non enim in senatu judicia exercebantur. Sed ne deliberativum quidem est. Quid ita? quia non delibaret Cicero, neque sententiam dicit, neque aut suadet quicquam senatui, aut dissuadet: sed Catilinam increpat, objurgat, exagitat, jubet denique, ut cum reipublicæ salute, sua vero peste ac pernicie ex Urbe proficiscatur. Quid igitur? fatendum profecto est, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia, quæ ab oratore tractantur, ad tria illa pervulgata causarum genera posse revocari. Ipse autem orationis χαρακτὴρ plenus est δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας. Itaque quæcumque de illo genere a veteribus prodita sunt, ea hic mirabiliter observata reperiemus.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS

AD EUMDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XV.

Præfatio specialis est Commentarii in Catilinariam Ciceronis secundam: ubi legitur, p. 429.

CUm multa alia in veteribus dicendi magistris admirari, &, libere ut loquar, non satis probare soleo, (*r*) Leonarde Mocenice: tum illud imprimis, quod iidem homines & multo longius, quam par erat, fines oratoriæ facultatis protulerunt, & eamdem postea multo breviore, multoque angustiore, quam ipsius natura fert, ambitu, quasique gyro concludere, ac constringere voluerunt. Nam cum ita late patere Oratoris officium tradidissent, ut ex omni artium numero nullam relinquerent, qua non instructum esse eum, atque ornatum oportere dicerent; neque præclarum illud nomen eloquentis cuiquam tribuendum putarent, nisi qui idem & grammaticus esset, & dialecticus, & earum rerum, quæ in naturæ obscuritate positæ sunt, intelligens, & gubernandæ reipublicæ & gerendi belli peritus; eumdemque esse vellent & musicum, & geometren, & arithmeticum, & astrologum, & medicum, & architetum: nulla ut res esset cælo, terra, mari, de qua non ille copiosissime disputare, atque ornatissime posset: iidem postea, tanquam illius tantæ liberalitatis suæ pœnitentes, quasi angustissimo quodam ergastulo, ita tribus causarum generibus totam illius tam late patentem, diffusamque vim coercuerunt. In quibus illud primum est, quod admirer: si quis Euclidis, Ptolemæive scripta nunquam legisset, cui tandem impedimento id ei ad dicendum putarint fore; aut qui minus eloquentem futurum, si qui nunquam neque cantare, neque saltare didicisset. Nam si, quod aliquando accidit, ut C. Sulpitius, de lunæ defectione disserens, exercitum L. Paulli confirmaret, idcirco astrorum rationem Oratori esse necessaria dicimus, & quia de faciendis portubus, architectum; quia de livoribus, & tu-

(*r*) *Perstringit hæc Mureti Riccobonus paraphr. in l. Rhet. Arist. 3. p. 84.*

tumoribus in corpore interdum aliquid dicit, medicum esse eum volumus: eadem ratione dicamus sane, debere eum bonum coquum esse, bonumque sutorem, quod in tanta rerum varietate accidere aliquando possit, ut de cibis ei sit aliquid calceamentisque dicendum. Magnum vero oratori negotium imponimus, si ut ei aliquid in sermone de hujus aut illius artis instrumentis, operibusve, aut de ipsa etiam efficiendi ratione occurret, ita eum mittemus ad magistros, &, nisi quam artem didicerit, nunquam de ea verbum facere patiemur. Ac profecto, si ista omnia in oratore sunt, mirum est, cur non ad canendum tibiis, ad obliganda vulnera, ad ædificanda navalia, diserti homines adhibeantur, & cur non oratoribus respublica, tanquam Delphicis gladiis, ad omnia, quæ sunt in civitate necessaria, utatur. Est autem operæ pretium cognoscere, quo potissimum argumento istud gloriosum dogma confirment. De omnibus, inquiunt, rebus dicere, oratoris officium est: non potest autem quisquam ea dicendo tractare, quæ cognita perspectaque non habeat: omnium igitur artium scientiam animo comprehenderit oportet is, qui oratoris munus sustinere meditetur. O plumbeum, ut dicitur, pugionem! Quis enim hoc tibi concesserit, nisi quem ista magnorum nominum infatuaverit auctoritas, omnibus de rebus oratoris esse officium dicere? Sophistarum hoc fuit, promere jubere, quod quisque vellet: quod nemo unquam, qui orator haberetur, factitavit. Quando autem potest accidere, ut orator dicere debeat, quadrari possit circulus, necne possit; aut, ecquid ullam habeat quadrati latus cum diametro proportionem? At hæc ipsa si tractanda susceperit, multo tractabit ornatius, quam ipsi artifices solent. Sane vero, mortuos, credo, excitabit, & mutis rebus sermonem dabit, & similiter cadentibus ac similiter desinentibus canoram numerosamque efficiet orationem: facileque, si id facere voluerit, effugiet & risus hominum, & insaniæ famam. Consputaretur mehercule, ut opinor, & saxis lutoque peteretur, si quis in corona tractandis ejusmodi rebus ornatum ullum adhibere oratorium vellet. De justis, injustis, utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, dicere oratoris officium est: non de quadratis & circulis, de conis & pyramidibus disputare. Itaque præclare Aristoteles, ut solet, Rhetoricen in iis modo versari ait, περὶ ὧν

τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα: iis videlicet in rebus, quæ sunt in communi quadam intelligentia positæ, & de quibus, nemo est, qui non natura duce utcunque judicare se posse confidat. Hoc enim plane mihi quidem innuere videtur, cum ait, illam esse περὶ τοιούτων, ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν. Deinde, si maxime oratori accidere interdum posse fateamur, uti iis de rebus verborum aliquid faciat, quæ ad alias facultates aut scientias pertinent: non tamen ex eo efficietur, ut ad oratoris nomen tuendum necessaria sit omnium artium cognitio. Ac mihi cogitanti, quæ tandem istius erroris origo esse potuerit, ut aliarum multarum stultissimarum opinionum, ita hujus quoque videntur Stoici principes, quasique procreatores fuisse. Quale enim illi suum sapientem esse dixerant, qui solus formosus esset, solus liber, solus rex, solus dialecticus, solus eloquens, solus denique omnia, ut etiam, quamvis nunquam soleas fecisset, sutor tamen esset inprimis bonus: talem prope isti præclarum illum suum e Platonis republica oratorem effinxere. Quam vanitatem secutus Vitruvius, (s) multo ille quidem modestius, sed tamen aut talem, aut certe non multo alium architectum informavit, atque illi oratorem fecerant. Quod idem non tantum in poeta, aut in imperatore facile probari queat: verum etiam, si ad istud exemplum progredi, & omnes artes paulatim commiscere libeat, eo tandem, diis juvantibus, veniemus, ut bonum musicum esse oporteat, qui bonus cerdo evadere cogitet. Sed, ut mittamus cætera, illud certe convenire nullo modo potest, ut & omnibus de rebus dicere sit oratoris, & totum illius officium contineatur tribus causarum generibus, (t) demonstrativo, deliberativo, & judiciali. Neque vero mihi quisquam Aristotelis hoc loco auctoritatem objiciat. Nam ille primum non, ut isti, omnia quæ in rerum natura sint, oratori ad dicendum subjecta esse voluit: deinde multo verius, multoque sapientius locutus est: non enim tria genera causarum aut controversiarum, sed τρία εἴδη τῆς ῥητορικῆς, aut τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν dixit, quod si quis putat idem cum illo altero esse, longe errat.

(s) *Causam Vitruvii contra Muretum hic agit Voss. c. 4. Rhet. nat. p. 1.*

(t) *Mureto assentitur Timplerus lib. V. Syst. Rhet. c. 1. q. 5. p. 505. Absentit Riccob. paraphr. in Rhet. Arist. p. 82.*

rat. Ego autem, si quis quærat ex me, quo in genere causæ, aut controversiæ sit ea oratio, qua quotannis olim eos, qui pro patria occubuerant, Athenis laudari mos erat, plane respondebo, in nullo. Nulla enim ibi neque causa, neque controversia est, neque quicquam, de quo quisquam controversetur. Et tamen e Platonis, Aristotelisque doctrina vere dici potest, esse γένος ἐπιδεικτικὸν ῥητορικοῦ λόγου. Tu vero qui oratorem Hippiam quendam παντοδαπὸν facis, quæro ex te: cum ille de corporum cœlestium motibus, de fulguribus, de terræ motibus disputabit, (quando hæc quoque ad munus illius pertinere vis) in quo istorum trium generum eum versari dices? neque enim tum laudabit, neque vituperabit; neque suadebit, neque dissuadebit; neque accusabit, neque defendet. (*u*) Ac, ne longius exempla repetamus, (tempus est enim, ut, his omissis, ad ea veniamus, quæ instituto nostro adjunctiora sunt) hæ in Catalinam orationes, præter postremam, quæ sane deliberativa dicatur, sub nullum ex illis tribus generibus includi queunt. (*x*) Non sub judiciale: neque enim habentur in judicio. Non sub demonstrativum: nam in demonstrativo sola audientium voluptas quæritur, totumque illud genus ad pompam, & ad ostentationem comparatur. Non sub deliberativum: in priore enim, ut vidimus, nulla deliberatio est; quin id tantum agebat Cicero, ut exiret Catilina, quo ipse postea cum senatu deliberare de republica posset; neque enim præsente eo deliberare, aut decernere utile fuisset. Hac autem, quam nunc explicare aggredimur, itemque tertia, nihil aliud agit, quam ut exponat populo ea, quæ gesta sunt, eumque confirmet, ac bene sperare jubeat. Ne quæramus igitur, hæ orationes quo in causæ genere sint, aut in quo statu: sed ista relinquamus iis, qui eo progressi sunt stultitiæ, ut, editis libris, non tantum in epistolis Ciceronis, verum etiam in Comœdiis Terentii & genus causæ, & statum requirant. Nunc Ciceronem ipsum audiamus.

(u) *Mureto hic respondet Riccobonus dd. & Vossius lib. II. Inst. Orat. c. 3. p. 22.*

(x) *Negat hoc Voss. d. l. p. 21.*

M. ANTONIUS MURETUS

AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XVI.

Præfatio specialis est Commentarii in Catilinariam Ciceronis tertiam : ubi legitur p. 493.

ADmirabilis quædam, ac prope divina vis est, Leonarde Mocenice, hominis eloquentis: meritoque sapientissimus poeta scripsit Euripides, nihil esse, quod ferro, quin idem oratione confici possit. Quod si unquam ullum tempus fuit, cum id manifesto perspici posset: tum profecto apertissime declaratum est, cum sceleratas Catilinæ in patriam machinationes, nefariaque consilia fretus eloquentiæ viribus Cicero dissipavit. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, quos Romana olim respublica plurimos protulit, intuenti, aliorumque facta cum aliis, quam possum, accuratissime conferenti prorsus ita videtur, plus uni Ciceroni urbem Romam, quam omnibus, quotquot bellica virtute fines protulerunt imperii, debuisse. Nam ut in corporibus nostris externum calorem, externumve frigus propulsare ac defendere facile est; ubi autem intus contractum frigus, aut in venis ac visceribus conclusus calor labefactat eas partes, quibus vita præcipue continetur, remedium ei malo adhiberi, nisi ab homine perito, atque exercitato, non potest: sic in ratione gerendæ reipublicæ debellare hostes externos, & quod illi mali civibus tuis moliebantur, id in ipsorum capita convertere, si minus facile est, ejusmodi tamen est, ut humanis viribus effici posse videatur. At ubi ipsæ inter se diffident reipublicæ partes, & quidem ita diffident, ut quibus in tota civitate plurimum animi, atque audaciæ est, ii conjuncti ac consociati inter se, obstinatissimo animo, pestem cæteris, atque exitium machinentur: Deum profecto, Mocenice, Deum quendam, non hominem, esse oportet, qui in tanto, tamque ancipiti discrimine statum civitatis integrum, atque incolumem præstet. Ea vero laus cui potius, quam Ciceroni, tribuenda sit, neminem video. Unus enim latentem adhuc atque occultam conjurationem singulari providen-

videntia, vigilantiaque deprehendit, ac protulit; manantem, serpentemque paulatim longius, compressit; fractos ac debilitatos metu propter inusitatam periculi magnitudinem civium animos confirmavit; indormientem tantis rebus excitavit senatum; eadem voce & securitatem bonis, & terrorem improbis attulit; collegam suum labe conjurationis infectum, sponte deposita, oblataque illi provincia, ad bonas partes adduxit; & ut quæ sanari poterant, summo adhibito studio, sanare conatus est: ita quæ insanabilia videbantur, ea, omni periculo, atque omni invidia pro nihilo habita, animose ac fortiter amputavit. Itaque earum rerum ergo, primus merititissimo eum honorem consecutus est, ut pater patriæ diceretur. Ac si quis est, qui horum præstantissimorum operum laudem ab eloquentia removens, ad alias quasdam virtutes referre malit: ut ei nos illud dabimus, unquam hominem, quamlibet in dicendo copiosum, atque ornatum, hæc tam præclara effecturum fuisse sine aliis plurimis, maximisque virtutibus: ita ipse, nisi valde iniquus sit, nobis hoc concedat necesse est, nunquam hæc tam feliciter a quoquam dirigi, gubernarique potuisse, cui, cæteris instructo animi bonis, graviter ornateque dicendi facultas defuisset. Hanc ego ad facultatem, Mocenice, vias commonstrare conor iis, quibus in hac urbe cordi sunt honestarum artium studia. Nam etsi non sum ita nescius mei, ut eloquentem esse me putem: tamen, quod a prima ætate dedi me studiose ad exercitationem dicendi, & magna cum cura pervolutavi eorum scripta, qui aut diserti fuisse ferebantur, aut ea præcepta libris suis complexi esse, quibus orationis copia pararetur: videor posse, quo ipse non pervenerim, nihilominus, eo qua perveniendum sit, aliquo modo indicare. Certe quidem sedulo præsto, quod possum; & quod mihi Senatus auctoritate munus injunctum est, ei ut ne desim, viribus opibusque omnibus elaboro. Quoniam autem multi sæpe ita mecum egerunt primarii homines, ut dicerent, se cupidos quidem esse cognoscendi ea, quæ a me dicerentur: sed, ne ad me tam sæpe: quam vellent, ventitarent, negotiis impediri; si subsecivi temporis aliquid sumerem ad ea ipsa, quæ quotidie traderem, mandanda litteris, gratum id multis, atque optatum fore: morem illis hac quoque in parte gerere volui: & ad meos pristinos labores hoc quoque scribendi

bendi onus adjeci. Quod utinam tam utile ſit aliis, quam a me, ſolo obſequendi amicis deſiderio, ſine ulla ambitione ſuſceptum eſt. Quamquam enim non eam me ſapientiam conſecutum præ me fero, ut gloriam ſpernam: tamen ea noſtris temporibus copia vel eruditorum hominum, qui meis luminibus obſtruant; vel malevolorum, qui omnem judicii laudem in vituperandis aliis poſitam putent: ut judicaturus ſim, mecum præclare actum, ſi ita caream gloriæ fructu, ut ne obtrectatorum quidem aculeos ſentiam. Nunc, quando de quatuor Ciceronis in Catilinam Orationibus duas interpretati ſumus, pari duas reliquas ſtudio perſequemur.

M. ANTONIUS MURETUS

AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XVII.

Præfatio ſpecialis eſt Commentarii in Catilinariam Ciceronis quartam: ubi legitur p. 557.

SI præmiis tantum, Mocenice, & iis præmiis, in quibus præcipuam felicitatis partem vulgaris opinio conſtituit, ad benemerendum de humano genere præſtanti homines ingenio adducerentur: multos, ut opinor, & certe, ab inſtituto virtutis itinere animadverſa ſuperiorum ætatum exempla revocarent. Nam ſi replicare memoriam temporum, & antiquitatis monumenta excutere velimus: deprehendemus, unaquaque in republica eos fere, quorum plurima in eam exſtabant, maximaque beneficia, omni ſcelere laceratos, omni crudelitate raptatos, omni acerbitatis genere divexatos fuiſſe. Quod quamvis ita exploratum eſt & tibi, & iis omnibus, qui operæ aliquid in antiquitatis cognitione poſuerunt, vix ut confirmationis indigeat: tamen, ut, ſi qua eſſe poteſt, dubitatio eximatur, aliquot, quæ mihi nunc in mentem veniunt, illuſtria ejus rei exempla ſubjiciam. Primæ autem in hac cogitatione occurrunt illæ omnium laudandarum artium, ipſiuſque adeo humanitatis parentes Athenæ: quam optimis ſtudiis deditam, refertam aſſidue, atque, ut ita dixerim, fœtam eruditiſſimis hominibus civitatem cui unquam inſigniter adjuvare, impu-

impune licuit? Non illa Miltiadem, Cimonem, Themistoclem, Aristidem, Æschinem, Demosthenem, quorum omnium summis erat usa beneficiis, in exsilium pepulit? Non illud probitatis, modestiæ, integritatis, sapientiæ specimen Socratem veneno necavit? & constituto adversus impios, ac prave de rebus divinis sentientes supplicio eum potissime affecit, qui unus ex omnibus ad veram Dei cognitionem proxime accesserat? Sed Romana respublica quanto cæteras omnes magnitudine virium, atque imperii amplitudine superavit: tanto majorem nobis, atque ampliorem hujus generis exemplorum copiam subministrat. Cujus in historiam quisquis ingreditur, is in ipso quasi vestibulo ipsum illum Urbis parentem Romulum senatorum manibus crudelissime discerptum, ac dilaniatum videt. Quod si tam horrendi facinoris immani atrocitate spectata, intro tamen ire perrexerit: non longe progressus, obvium habebit Collatinum, ob inanem popularis suspicionis auram, in exsilium proficiscentem ea ex Urbe, quam ipse magna ex parte dominatu regio liberarât. Atque ut Coriolanum tacitus prætereat, Marcum certe Camillum, haud facile dixerim, militari ne virtute, an fide, justitiaque majorem, & mirabitur, & miserabitur eadem calamitate perculsum. Scipionem vero illum, de quo vere scripserat Ennius, nullam ei statuam, nullam columnam a Populo Romano erigi posse, quæ magnitudini rerum ab ipso gestarum responderet, quis est, qui cum intellexerit eo post tot tamque insignes victorias redactum, ut exsilium sibi suapte sponte consciverit, non debilitetur, ac concidat animo, planeque judicet, nullam iis attingendam esse reipublicæ partem, qui commodo ac tranquillitati suæ consultum velint? Quid jam illos turbines, illas procellas, illas tempestates civilium dissensionum commemorem? quibus non unus aut alter præclarus & salutaris reipublicæ civis perculsus: sed ipsi acervi, ipsa millia immortalitate dignorum hominum nefariis consceleratissimorum latronum manibus trucidata jacuerunt. O acerbum illud, o vel Romani nominis hostibus miserabile spectaculum! cum passim per vias immanium gladiatorum in principes civitatis debacchabatur furor; cum qui aliquando reipublicæ præsidio fuerant, eis nullum in civitate præsidium reperiebatur; cum quorum eloquentia ipsis gloriæ, aliis admiratio-

ni, reipublicæ saluti fuerat, eorum ex illis ipsis Rostris, e quibus tam sæpe concionati erant, incisis cervicibus, capita sanguinolenta pendebant. Sed ut hæc mittamus, quibus satis dolenter deplorandis, alicujus eorum, qui tunc occubuerunt, opus esset ingenio: Ciceronis casus, totiusque vitæ jactatio quem non, qui in juvanda patria commodum suum, aut aliquod ejusmodi præmium sequatur, a reipublicæ tractatione deterreat? Cujus enim unquam hominis vel plura, vel majora merita Populus Romanus habuit? At ille tamen, cui senatus togato supplicationem decreverat; quem Q. Catullus, princeps senatus, quem M. Cato, quem multi alii parentem patriæ meritissimo vocaverant; cui L. Gellius coronam civicam a republica deberi dixerat, quid non postea calamitatum, indignitatum, acerbitatum in ea, quæ ipsius consiliis stabat, civitate perpessus est? Ipse in exsilium ab homine deterrimo pulsus, direpta bona, vexata uxor, vexati liberi, domus incensa; quicquid denique meruerat Clodius, Cicero pertulit, & eas ob ipsas res pertulit, quibus nulla satis ampla præmia poterant inveniri. Quocirca si sola, ut initio dixi, præmiorum exspectatione præclari viri ad virtutem, & ad juvandum genus hominum adducerentur: multi sine dubio, cognitis aliorum casibus, a proposito abducerentur. Sed est profecto Mocenice, est major quædam vis, quæ tibi, ac tui similibus persuadeat, virtutem non modo detractis omnibus præmiis, verum etiam propositis omnibus suppliciis, esse expectendam; pulchrum esse adjuvare cives suos, & omnes curas, omnes cogitationes, omnes vigilias in reipublicæ salute defigere, nullum ejus causa periculum, nullam invidiam, nullam dimicationem defugere; cives beneficiis affecti si quid præmiorum retulerint, non repudiandum; sin parum grati, parumque memores fuerint, quid denique nos reipublicæ, non quid alii nobis debeant, cogitandum. Sæpe enim ex te audivi, cum diceres, gratulari te tibi, & magnam gratiam debere omnium rerum moderatori Deo, quod ea in republica natus esses, in qua verendum non esset, non modo ne quisquam ob virtutem in invidiam vocaretur, sed ne vel minimis in rempublicam beneficiis sua præmia denegarentur: sed tamen si vixisses illis temporibus, & optionem tibi Deus tulisset, Ciceronis fortunam ab Urbe conservata exsu-

exsulantis, fortunæ Cæsaris, in eadem oppressa dominantis, antepositurum fuisse. Ac plane ita est, ut dicam: gratuita prorsus, non mercenaria est virtus; neque præmiorum mercedibus ad recte agendum excelso homines ingenio, sed ipsa dignitate atque honestate ducuntur; aut si quando de aliquo præmio cogitant, de gloria, deque immortalitate nominis cogitant: cujus splendore capti & incensi, omnia quæ aspera, molesta, difficilia perpessu, impatibilia creduntur, vel non sentiunt, vel despicatui ducunt. Neque vero M. Tullius, cum de conjuratis supplicium sumeret, non jam tum cogitatione percipiebat eas tempestates, quibus postea vexatus est: sed animus & a natura præclare conformatus, & sapientiæ præceptis adversus omnes vel fortunæ, vel hominum injurias confirmatus, multo pluris ducebat eam pulchritudinem, eamque gloriam, quæ in conservanda patria esset, quam omnes acerbitates, quas ipsi postea perditorum hominum inflammata odio rabies objicere posse videretur. Hanc ipsius rationem ac sententiam fuisse, cum alia multa, tum hæc, quam explicare ingredimur, Oratio manifesto declarat.

M. ANTONIUS MURETUS S. P. D.

ADRIANO TURNEBO.

XVIII.

Dedicatio est Philippicarum Ciceronis.

CUm ex Italia, octavo post anno, in Galliam mihi esse redeundum viderem, judicavi fore, ut mihi vitio verteretur, si ex regione copiosissima, & bonis omnibus abundantissima, in qua tot annos versatus essem, redirem ad meos inanis aliqua re exquisita & visenda, qua possem ἀντιφιλοφρονεῖν eos, qui, tam longo intervallo, salvum venisse, ut fit, gratularentur. Quanquam igitur toto peregrinationis meæ tempore studiosissime feceram, ut veteres bibliotechas, quæ illic plurimæ, ac pulcherrimæ sunt, excuterem, bellissimum quodque, quod suo tempore ad usum hominum depromerem, conditurus: tamen ultimis illis diebus, quibus Romæ fui, majori etiam studio ad eam rem incubui: insita & usitata hominibus consuetudine, ardentiori affectu

tra-

tractandi atque amplectendi ea, quibus se paulo post carituros vident. Sæpe autem audiveram commendari ab hominibus eruditis volumen quoddam perantiquum Philippicarum M. Tullii, quod asservaretur in bibliotheca Vaticana; non in majore quidem illa & augustiore, quæ, Pontificum beneficio, quotidie fere, statis horis patere ad communem studiosorum omnium utilitatem consuevit: sed in abdita quadam, & non ita omnibus pervia, quæ a sacerdotibus divi Petri superioribus annis concinnata, postea, sive negligentia hominum, sive fraude, exhausta prope jam & exinanita esset. Sed anxium me ac solicitum habebat, quod cum antea multa per me, multa per amicos expertus essem, ut eum librum inspicere, eoque triduum aut quatriduum arbitratu meo uti possem: nunquam successerat, semperque casus aliquis, cum jam jamque id quod optabam consecuturus viderer, conatus omnes meos eluserat. Statui tamen, antequam ab incœpto desisterem, semel etiam experienda omnia esse, &, quasi munitam aliquam arcem diu frustra obsedissem, prius quam re infecta discederem, omnibus simul machinis, omnibus operibus ad murum admotis tentandam irruptionem. Quid quæris? puncto temporis obtigit, quod totum prope biennium nequicquam optaveram. Non modo enim mihi eximium illum librum inspicere licuit, quod ego ipsum posuissem in magni beneficii loco: sed etiam permissum est, ut eum mecum auferrem, domique haberem, data prius fide, eum, quod longissimum esset, ante septimum diem redditum ac restitutum iri. Tum vero, tanquam longo tempore collectam sitim explere cupiens, ita eum avide pervolutare, & cum iis, qui ab eruditissimo ac diligentissimo viro Hieronymo Ferrario emendati erant, conferri cœpi, ut me, quamquam graviter ægrotare cœperam, non valetudinis ratio, non cibi potionisve necessitas, non ille ipse omnium domitor (ut eum poetæ Græci vocant) a tam dulci occupatione posset somnus abducere. Præclare autem mihi constitit operæ meæ fructus: non enim facile crediderit quisquam, quam multa in his orationibus mutila quam multa temere addita, quam multa corrupta ac depravata legerentur in omnibus aliis libris, quæ hujus ope expleta, resecta, sanata, & integritati suæ restituta sunt. Librum autem ipsum credo equidem ante hos septingentos annos exaratum esse: quod & ipsa litera-

terarum conformatio ostendit, plerisque locis gemina ei, quæ in Pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi visitur: & scribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant, eadem plane quæ in iis quos modo nominavi, libris, & præterea in antiquissimo illo Epistolarum Ciceronis, cujus exemplum abhinc triennium divulgavit P. Victorius. Quam quidem cum ex aliqua parte exprimendam curaverim: non tamen sum ausus perpetuo id facere, ne nimia illa novitas (siquidem nova dicimus etiam ea, quæ cum vetera sint, diu ab oculis & ab usu hominum abfuerunt) lectoribus & moram objiceret, & molestiam pareret. Ut taceam, quod quædam in eis libris inesse judico, errore potius, & vitio illorum temporum, quam ratione & auctoritate superiorum recepta. Cujus generis sunt *emptus*, *sumptus*, & similia per litteram *p*. In quo immoderata fuit ætas illa cum *solempnia*, & *sompnum*, & *temptare*, plerique omnes tum scriberent. Sed & illud ex eodem fonte fluxisse puto, quod litteras multas inter se commutabant: cum *apsum*, & *optineo*, contraque *scribtura*, & *obtare*, sæpe in eorum libris legatur. In eundem numerum incluserim *avieris*, pro *abieris*, & *Bolumina* pro *Volumina*, ejusdemque generis innumera. Nam illud quale esse dicam, nescio, quod *lathrones*, & *lathrocinia* prope semper scribebat is, cujus manu ille Philippicarum liber scriptus est. Ne illa quidem exprimenda duxi, *adficere*, *adponere*, *conligere*, *conlega*, *inlustris*, & talia, aut *acum*, *relicuum*, *locuntur*, *cottidie*; quæ tamen non ejusdem generis, cujus illa, esse duco: aut illa *immemoriam*, pro, *in memoriam*, *summast*, pro *summa est*, & similia: etsi hæc quidem non plane aspernanda censeo. At hæc leviora sunt. Illud majoris momenti, quod locos amplius trecentos in omnibus aliis libris depravatos, a nobis emendatos videbit quisquis hanc editionem cum aliis conferre voluerit. Tibi autem, Adriane Turnebe, vir optime & doctissime, hunc laborem meum inscribere quasique consecrare placuit, tum, ut exstaret monimentum aliquod veteris amicitiæ nostræ, tum, ut liber ipse hoc nomine studiosis omnibus gratior ac commendatior foret. Et sane sive quærendus erat amicus de me bene meritus, cui hoc munusculum daretur: neminem ordinis nostri videbam, cui plus deberem; sive deligendus judex, qui de his rebus existimare unus omnium optime posset: nullum reperire poteram, cui justius id defer-

ferretur, quam tibi. Non enim aut obscurum, aut ambiguum est, inter omnes, qui hodie litteras tractant, ad quem ex hominibus nostris primæ sine controversia deferantur. Vale, meque, ut facis, amare perge. Lutetiæ. Id. Mart. anno MDLXII.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

PAULO SACRATO SUO.

XIX.

Dedicatio est Commentarii de Origine Juris, & omnium Magistratuum, & successione prudentum.

Ex omnibus veterum scriptorum monumentis, Paule Sacrate, nulla pejus ab hominibus imperitis, ac temerariis flagitiosiusque tractata sunt, quam ea, quibus jus civile Populi Romani continebatur. Nam cum exstitisset antiquitus magna quædam vis hominum eruditorum, qui leges, Senatus consulta, plebiscita, edicta magistratuum & urbana & provincialia tum copiosis & uberibus, tum mundissimo ac nitidissimo orationis genere scriptis commentariis illustrâssent; jamque immensi operis videretur, eorum omnium scripta pervolvere; arduum etiam & difficile in crebris, ut fit, eorum dissensionibus, quid optimum ac verissimum esset, judicare: ei malo mederi cupiens Imperator Justinianus, negotium Triboniano & aliquot aliis dedit, ut ex eorum scriptis ea tantum excerperent, quæ utilia essent, quæque in judiciis obtinerent; quæ cum in unum corpus, resectis cæteris, ordine digessissent, sola tererentur studiosorum manibus, eisque laborem minuerent ac levarent. At illi, hac potestate accepta, non ut ille Horatianus agricola, qui inutiles ramos falce amputans feliciores inserit, sed ut milites accepto signo ad oppidum aliquod diripiendum ac deprædandum, per medium jus civile grassantes, & ut quidque obvium erat, lacerantes, mutilantes, trucidantes, brevi tempore exhibuerunt nobis veteres Jurisconsultos, instar Deiphobi *laceros crudeliter ora, Ora manusque ambas*: (y) quamque disciplinam perpurgandam ac perpoliendam susceperant, eam ita deformârunt,

(y) Virgil. VI. Æn. v. 495. 496.

runt, ut vix ulla amplius ejus imago ſupereſſet. Quam enim hanc infelicitatem eſſe dicemus, quod, cum hoc jus ex legibus, ſenatus conſultis, plebiſcitis, edictis magiſtratuum, conſtitutionibus principum, reſponſis prudentum conſtare dicatur, hodie in libris juris nulla lex exſtat, nullum ſenatus conſultum integrum ſaltem & ὁλόκληρον, nullum plebiſcitum; edicti perpetui paucæ quædam, ut ex naufragio, tabulæ; ipſæ principum conſtitutiones multis locis decurtatæ, & ἠκρωτηριασμένα: prudentum autem ſcripta ita diſtracta, dilacerata, divulſa, ut in eis vetus illa Hippolyti fabula renovata videatur. Itaque hodie non aliter jus civile diſcere cogimur, quam ſi, ſublatis & exſtinctis omnibus Ariſtotelis, & Ariſtoteleorum interpretum ſcriptis, fragmenta tantum quædam reperirentur, e variis Alexandri, Themiſtii, Simplicii, Philoponi, & aliorum decerpta commentariis, ex quibus utcumque in communes locos digeſtis Ariſtoteleam philoſophiam diſcere juberemur. Acceſſit aliud multo etiam pernicioſius & exitioſius malum. Nam, cum ſuperioribus ſeculis, Dei permiſſu, denſiſſima quadam caligine animis hominum offuſa, omnes propemodum bonæ artes oppreſſæ ac ſepultæ jacerent: exſtiterunt in illis tenebris homines audaces ac præſidentes, qui nulla Latini ſermonis intelligentia, nulla veteris reipublicæ Romanæ cognitione, cum dialecticam, ſine qua nihil recte atque ordine tractari poteſt, aut non attigiſſent, aut ita attigiſſent, ut non attigiſſe præſtaret; politicen autem, unde omnia juris principia ducuntur, ne per ſomnium quidem aſpexiſſent: arrepta, ut inter cæcos, juris interpretandi provincia, verboſiſſimis & inſulſiſſimis commentariis illas qualeſcunque veterum prudentum reliquias onerârunt, & ita impoſuerunt humano generi, ut hoc quoque politiſſimo & eruditiſſimo ſeculo judicia tamen pleriſque omnibus in locis ad eorum ſomnia dirigantur, & ex eorum indocta doctrina exerceantur. En quo magnifica illa Juſtiniani promiſſa ceciderunt! ut quos ille, ad exemplum Diomedis Homerici, aurum pro ære accepturos eſſe dicebat, ii pro illo obryzo veterum auro ſcoriam, & ſi quid ipſa fæce magis fæculentum eſt, acceperint; quoſque in illis floridiſſimis pratis Africani, Papiniani, Ulpiani & talium paſci oportebat, ii nunc in Bartoli, Baldi, & aliorum etiam ſequioris notæ ſordibus ac ſterquiliniis volutentur. Quos quod quidam

ine-

inelegantes quidem & incultos, sed magno tamen ingenio & acri judicio præditos vixisse ajunt: de istoc videbimus. Nam ne ego quidem eis ingenium adimo, nimis potius ingeniosos fuisse fateor: illud quidem certe negari non potest, cujus quis civitatis neque linguam teneat, neque formam, leges, mores, instituta cognoverit, ejus jus civile non posse ab eo, quamlibet ingeniosus sit, commode intelligenterque tractari. Satis igitur magna gratia iis haberi non potest, qui hanc caliginem discutere, & istis impostoribus personam, sub qua tandiu hominibus illuserunt, detrahere conantur, ac perficere, ut quemadmodum cœteræ omnes disciplinæ a teterrimo Barbarorum dominatu liberatæ, ac nitorem ac splendorem suum his temporibus receperunt, ita disciplina juris tandem aliquando in pristinam restituatur dignitatem. Tales & nonnullos Italia protulit, & longe plurimos Gallia. Quorum ego vestigia pro virium mearum modulo persequens, totum illud quadriennium, quo libros Digestorum in hac urbe interpretatus sum, dedi equidem operam, ut quotidie plurima istorum, qui tanti in vulgus fierent, ac fœdissima errata detegerem, & ingeniosorum adolescentum animos ad meliora converterem: effecissemque omnino aliquid, nisi hominum, nudari subsellia sua & cornicum oculos configi dolentium, conquestiones obstitissent. Cogito autem, si & vita superesit, & otii aliquid contigerit, quæ nunc e superiore loco dixi, colligere, &, quoniam multos id cupere video, in publicum emittere. Ideoque nunc exiguam quandam ad te eorum particulam mitto: quam tu, si tanti videbitur, istic edendam curabis, & tuo multis mihi nominibus carissimo nomini dicatam in vulgus exire patieris. Cupio enim, Sacrate, vir optime & humanissime, & magno illo Jacobo Sadoleto avunculo tuo dignissime, pro plurimis, ac suavissimis officiis erga me tuis aliquid tibi vicissim rependere, ac perficere, ut amicitiæ, quæ mihi tecum viginti jam annos & eo amplius, sine ulla offensione intercessit, &, ut spero, ad extremum usque spiritum duratura est, monumentum aliquod apud posteros exstet. Tu, ut soles, munusculum hoc non ex sua, sed ex animi mei magnitudine metieris. Vale. Romæ, Id. Sept. MDLXXX.

PAU-

PAULUS SACRATUS
Canonicus Ferrarienſis.

M. ANTONIO MURETO I. C. ac Civi Rom. præſtantiſſimo viro S. P. D.

XX.

Reſpondet dedicatoriæ præcedenti.

PRimum quidem maximas, ut debeo, atque immortales æterno ac præpotenti Deo gratias ago, habeoque, Murete præſtantiſſime, cujus divino beneficio ad hoc uſque tempus perveni, quo mihi ampliſſimo illo atque pulcherrimo munere, jam pridem pro tua ſingulari in me humanitate mihi debito, frui tandem liceat, tibique facultas fuit exſolvendi promiſſum tuum, & fidem denique tuam præſtandi ac liberandi. Nam duodeviginti annos me ſumma in exſpectatione fuiſſe hujuſce tuæ eximiæ in me liberalitatis, ex tuis ac meis litteris, quas nuper edidi, liquido perſpici poteſt. Gaudeo deinde majorem in modum, neque ullis verbis explicare queo, quam grata mihi atque exoptata fuerit hujus tuæ conſtantiſſimæ in me voluntatis declaratio. Nam præcipui tui erga me amoris quod illuſtrius indicium mihi oſtendere potuiſti, quam cum voluiſti nomen meum illuſtrari abs te divinis ſcriptis ac celebrari tuis? Equidem egregium ac præclarum hoc factum tuum omnem mihi dicendi facultatem adeo eripuit, ut ſi partem etiam tuæ eloquentiam natura mihi dediſſet, ne ad minimam quidem hujus tanti erga me beneficii tui parem oratione aſſequendam aſpirare nunquam poſſim. Accedit etiam, quod nihil mihi ad felicitatem deeſſe puto, poſtquam me tali ac tanto monumento decoraſti. Tuus enim ſuaviſſimus liber, quæſtionum plenus, refertuſque graviſſimis ſententiis, in quo mirum in modum excellentiſſimi ingenii tui atque admirabilis eloquentiæ vis elucet, in manibus doctiſſimorum virorum cum verſabitur, ſicut ego jam totum bis percurri, quod mea legendi eum inexhauſta erat aviditas, neque ſatiari poterat; ubi te illi miris in cælum laudibus extulerint, nonne beatum me prædicabunt, qui tanto amoris vinculo tecum

aſtrictus fuerim, ut me immortalitati & hominum memoriæ ſempiternæ tradere volueris? Sed quod in epiſtola ad me tua de Triboniano illo ejuſque ſociis quereris & juſte, quibus Juſtinianus cum mandâſſet, ut ex veteribus illis Juriſconſultis excerperent, ea quæ ad judicia accommodata eſſent, quæque maxime utilia ac neceſſaria viderentur; illi tamen immiſſi cum falcibus amputârunt, dilacerârunt, mutilâruntque: in eadem profecto ſententia, Murete excellentiſſime, jamdiu ſum, ac, dum eram Patavii, me cum ſociis illic meis de hoc ſermonem habuiſſe ſæpe memini, quibus etiam dicere ſolebam, ſi Cicero unus nobis ſuperſtes non fuiſſet, linguam Latinam ab illis viris graviſſimis nos eſſe petituros. Ac nimirum invidit ille tantis viris, quos imitari non valebat, ac Bartolo cæteriſque ſucceſſoribus legulejis ſermonem rudem, vulgarem, plebejumque nobis obtrudendi anſam dedit. Itaque qui tantos librorum acervos capiat, vix jam videtur eſſe locus. In iis autem λῆρος πολὺς, ut Juſtinianum alterum deſideremus. Verum cum ſatis jam veterum monumentorum interitum deploraverimus, ſi te poſteri imitari voluerint, (ut magnam in ſpem venio fore multos, qui exemplum tuum ſequantur) non vereor, ne non in priſtinum ſtatum leges brevi reſtituantur, ac ſuæ dignitatis ſplendorem obtineant. Primi quidem tui hujuſce diſciplinæ fructus uberrimi lectiſſimique, quos pro tuo ſummo in me ſtudio dicare mihi voluiſti, omnibus viam monſtrabunt. Quam qui perſequentur, non ſolum indicabunt, ſe adamare hanc excellentem juris civilis ſcientiam, ſed & illius facile compotes fient. Ego quoque amicos meos omnes, qui legibus ipſis ſtudium ſuum dabunt, hortari non deſinam, ut eandem ſemitam teneant, quibus etiam ſpondebo fore, ut eos inſtituti hujus nunquam pæniteat. Quod reliquum eſt, cum a te tam divino munere affectus fuerim, Murete humaniſſime, ut nihil unquam tale cogitâſſem, atque, ut te ſimillimo remunerari poſſim, præciſa mihi ſpes omnis ſit, (nihil enim ſuppetit præter voluntatem) quo me vertam, quid moliar, ut cæteri ſaltem me tibi animo gratiſſimum, ac tanti tamque eximii & regalis doni memorem eſſe intelligant? Nempe tibi me pro tot ac tantis tuis in me meritis jamdiu obſtrictum prorſus addicam, quem tibi fideliſſimum in tua poteſtate habebis; ac, quoad vixero, cole-

colere diligentissime nomen tuum non desistam; & quotannis tamen nonnulla tibi signa dabo κατὰ δύναμιν, ex quibus intelligas tuæ nimiæ in me benignitatis nullam capere me posse oblivionem. Vale, Murete, ætatis nostræ decus, ac te Deus Opt. Max. diutissime servet incolumem, omnesque cogitationes & actiones tuas perpetuo fortunet. Ferrariæ. 7. Kal. Novemb. MDLXXX.

M. ANTONIO MURETO

PAULUS MANUTIUS S. D.

XXI.

Respondet Mureto ad lib. II. Epist. 9. De Propertio. *In Manutianis est libri III.* 20.

Mihi vero, ita vivam, etiam atque etiam probatur (z) &, cum in quovis genere magnus omnino sis, in hoc maxime videris excellere. Plane (ut omittam reliqua) ingenii tui quasi quamdam δεξιότητα sum admiratus; ita concinne, ita apte, facili quodam sententiarum nexu rem ducis, donec ad ipsum pervenias: in quo te, ubi scis hærere multos, citra omnem adulandi suspicionem, summa explicas cum dignitate. Gratulor tibi de ista facultate, & eo magis, quod si locis impertitur gloria, novum decus accedet ad Italiam nostram, in qua sedem, auctore atque auspice me uno ita locasti, ut cogitare nihil prorsus de migratione videaris. Nec vero secus debes: valde enim ad litterarum elegantiam, planeque ad omnem humanitatem tibi profuit hoc cœlum; e quo jam per quadriennium spiritum hauris. Itaque noster eris perpetuo, mi Murete, si gratus esse vis: quod profecto vis: soles enim hanc virtutem præter cæteros efferre. Tibulli principium mitte; ut cum epistola conjungatur. Scholia, non dubito te operam daturum, ut tua videantur, id est, lita luminibus ingenii, &, quantum res patitur, erudita. Vale. Venetiis.

Respondet Muretus infra lib. IV. Epist. 7. Epistolam meam tibi.

(z) deesse videtur: *tua ad Bembum epistola*, aut quid tale.

EIDEM MURETO ROMAM.

XXII.

Reſpondet Mureto ad lib. I. Epiſt. 21. Venit ad te. In Manutianis hæc eſt libri V. Epiſt. 19.

GAudeo, mi Murete, quod profecto etiam me tacente
existimas, te navare operam Regibus ingeniumque
tuum, quod ego ſemper unice dilexi, extulique laudibus,
a tanto Pontifice, & ab univerſo Cardinalium collegio ve-
hementer probari. Nam, ſi qui aliter ſentiunt: quamquam
quis eſt, qui aliter ſentire poſſit? verumtamen ſi qui fortaſ-
ſe reperientur, quos livor impediat, quo minus recte ac
ſincere judicare poſſint; de iis laborandum non erit: cum
te præſertim ille noſter, quem ſequuntur multi, ſed il-
le præter cæteros, qui nobis quaſi μητιέτα ζεὺς debet
eſſe, non mediocriter ornet, atque diligat. Hæc alte-
ra tua oratio priorem illam vel æquat, vel vincit ſen-
tentiarum, verborum, ordinis præſtantia. Quo in offi-
cio, ac munere cupio te pergere. Simul enim perges
in expedita maximeque directa gloriæ via, per quam
proceſſiſti jam longiſſime, nemine præcurrente, me fa-
vente plurimum. De tua in me benevolentia, cum re-
cordor meam, dubitare non poſſum. Meum in te ani-
mum expertus jam es; eumdem ſi & eſſe nunc, & per-
petuo futurum arbitraris, non fallam opinionem tuam.
Nam & mea non ſolum conſuetudo, ſed etiam natura
ita poſtulat: & tu perficis eas laudes, quarum princi-
pia me olim, exſpectantem id, quod præſtare te nunc
video, in tui amorem impulerunt. Habeo ſummas
gratias, quas agi a te cupio, Archiepiſcopo Beccatel-
lio: eumque meo nomine, ut quam licebit officioſe,
quamque plurimum ſalutes, valde rogo, Duditius, ut
ſcribit ad amicos, floret honoribus in patria, carus
Imperatori, jucundus omnibus; noſti humanitatem &
ingenium; doctrinam auxit a diſceſſu tuo, quantum
vix credas: itaque ſumma omnia de illo adoleſcente
ſperare nobis licet. Duareni obitu, de quo heri primum a
Germano homine, qui ex Gallia recens venerat, accepi,
damni plurimum in Jure Civili factum eſt. Equidem dolui
vel tua cauſa, quod eum a te amari ſenſeram: quamquam
hæc,

hæc, si ferret humanitas, prorsus dolenda non essent. Quid enim proficimus? angi quidem gravius, neque communis conditionis necessitas concedit, & vitæ commutatio, brevissimæ cum æterna, miserrimæ cum beatissima, valde vetant. Ego nunc, quod acceptum divinæ benignitati refero, quodque tibi puto fore jucundissimum, valetudine utor satis commoda; oculis quidem optimis, quod aliquot annis non contigit. Itaque cum otium non ferrem, (scis enim me quiescere non posse) commentarios in reliquas Ciceronis epistolas cœpi texere: &, ut initia sunt prorsus industriæ non δίχεται. Absolvi, ut mihi quidem videtur, majorem partem, id est, tres primos libros, &, extra ordinem, octavum: in quibus, ut dixi jam, nisi me communis φιλαυτία decipit, non videtur opera male collocata. Habebis in clausula de Petro Fabro, tuo dicam, an meo? ita me triduo cepit, sibique devinxit ingenio, humanitate, prudentia. Plane vixi, quamdiu mecum fuit: nec mediocri sum amore discedentem prosecutus. Næ tu, si nihil præterea mea causa velles, qui & vis, & egisti jam plurimum; tamen hoc uno munere, quod auctus per te sum tam ornati adolescentis amicitia, meis omnibus in te studiis, quæ tu merita vocas, optimam gratiam retulisti. Vale Venetiis.

HUB. GIPHANIUS

M. ANTONIO MURETO,

viro eruditiss. S. D.

XXIII.

VEllem, Murete, V. C. ea esse tempora, ut litteris nostris liber esset commeatus: haberem fortasse, de quibus te vel consulerem interdum, ut quemdam velut μυσταγέτην, vel ut amicus commonefacerem. Nunc quæ sint vides. Itaque consilium cepi, quantum potest, temperare scriptionibus & litteris, maxime ad longinquos. Quod tamen institutum ut jam migrarem, fecit Jacobus Zelinus familiaris meus, cui hæc ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cum magnopere me rogaret, ut sibi ad te, quem jam diu colit, quasi viam & aditum munirem: amico optimo exiguum hoc litterarum officium negare nec potui, nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commen-

datum esse cupio, adolescentem, mihi crede, suavissimis moribus & elegante doctrina expolitum, omniumque doctorum hominum observantissimum: genus enim domi nobile, multisque ad laudem insignibus viris clarissimum omitto. Expectas autem fortasse & de Angellio nostro aliquid: sed & eum, & alia nostra remorantur, cum occupationes nostræ quotidianæ, tum librariorum hoc in loco inopia. Juris quoque Civilis, in quo & explanando & respondendo toti versamur, quasi rigor, & Musæ, ut Poeta vetus eas vocat, severiores, sive, ut Fortunianus loquitur, duriora juris scripta, vix patiuntur, ut in humanitatis illa velut vireta sæpe exspatier. Ne tamen me putes aut vale humanitati & politis illis Criticorum studiis plane jam dixisse, aut eorum sectam Consultorum sequi, quorum utinam barbara modo esset oratio, (ferri enim ea quoque modo posset: quamquam & vestis honesta matronam nobilem ornet ac deceat) & non Juris ipsius, ac rerum, totiusque fere scientiæ Civilis nostræ magna ignorantia, atque perturbatio: de qua & tute jam pridem eleganter in Oratione quadam disseruisti: quare ne his vitiis affinem existimes, parerga nunc accipe, ex iis quædam, quæ in ipsas Lectiones tuas quasi præteriens aliquando notavi,

Non ita certandi cupidus, quam propter amorem,
Quo te imitari aveo,

1 ut Carus ait. † Vidisti acute lib. 6. Lect. cap. 16. locum illum Ciceronis 2. de Divinat. Totas noctes somniamus, neque ulla fere est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod somniamus, evadere, esse mendosum. Qui tamen ita fortasse rescribendus est: Neque tamen ulla fere est, qua non; Et miramur, &c. ut, To *qua non*, præcise sit positum: pro eo, quod, *qua non somniemus*. Non vero ita, ut tu putas; totas noctes dormimus, neque ulla fere est, qua non somniemus, &c. id enim a vetere scriptura longius aberrat: & nosti, ob orationes concisas quam sæpe in veterum scriptis peccatum sit. Agitur de
2 somniis, & non de somno: quamvis & illa in somnis. † Illum autem locum pro Archia: Quod si non hic tantus fructus ostenderetur; & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animadversionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Alii aliter, tu l. 12. Lect. c. 15. ita emendas: *hanc animi adversionem*,

Vide,

Vide , quæso , ne ita rectius , hanc humanissimam :
hanc , nempe delectationem & voluptatem . Sæpe
enim his articulis, *hanc* , *illam* , & similibus non ad-
jungitur nomen aliquod ; sed prius adlatum tacite
repetendum intelligitur , ut apud Senecam epist. 95.
At illam habentem præcepta plurimum ait proficere :
ubi delendum illud , habentem præcepta : nam ibi
non de parænetica , sive , ut Seneca , præceptiva , ut
Cicero in lib. de Offic. loco vulgo non intellecto ,
quæ in præceptis posita est , parte Philosophiæ , sed
de theoretica agitur . Sic & pro Ligario : *Valeat vox*
illa tua , qua dicit , &c. id , *qua dicit* , perspicue spu-
rium . † Ejusdem libri tui cap. 1. in his verbis Se- 3
necæ lib. 1. benefic. Nemo beneficia in Kalendario
scribit: nec avarus exactor ad horam & diem Credito-
rem appellat : mendum esse recte admonuisti , atque
pro *Creditorem* , fortasse legend. *Debitorem* , quomodo &
jam pridem Brissonius lib. 1. de verbor. signif. illum ip-
sum locum adducit . Hæc enim cognata , sive potius
inter se relata vocabula , *magis & minus* , *emptor* & *ven-*
ditor , *conductor* & *locator* , *debitor* & *creditor* , migrasse
interdum alterum in alterius locum videntur , quod &
Jacob. Cujacius observavit lib. 1. cap. 10. & lib. 9. cap. 7.
Cui tamen d. l. si in emptione . D. de contrah. empt. &
l. 18. solutione . D. ad exhibend. cur non assentiar , iisque
in legibus nihil mutandum putem , alio in loco ex-
plicabo. Hoc autem in loco Senecæ , etsi Tò *Debitorem*
non improbo, omitti tamen utrumque potest , & *Cre-*
ditorem & *Debitorem* sed intelligi debitorem ; ut ver-
bum , appellat , præcise & absolute ibi sit positum . † 4
Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib. 2. de finib.
bon. de quo & tu lib. 6. cap. 20. & Turneb. aliique labo-
rant : *Resplendeat his vestis argentum* , *oarilitium* , *locus*
ipse , *ædificium* , *&c.* eum ita emendandum puto :
Vestis , *argentum* , *locus ipse* : reliquis inductis ; aut
certe ita : *Vestis* , *argentum* , *aurum* , *locus ipse* , ut od-
rilitium sit depravatum ex oro sive auro . †. Paulo an- 5
te apud Cicer. hæc , *quibus vinum defusum e pleno*
sit Hirsiphon , *ut ait Lucilius* , *cui nihil jus &*
sacculos abstulerit , portenta potius quam verba ,
(quæ tamen ita exarata sunt in libris manuscriptis)

aliter Paulo Manut. aliter Jos. Scaligero in append. ad conject. in Varr. mihi ita, *e pleno sit in ophoro*, *ut ait Lucilius*, *cui nihil facculus abstulerit*, fortasse, inquam, ita (nam & ipse dubito) rescribenda videntur. *Inophorum* certe, vel ne mentiar *inoforum* in vet. lib. reperio nunquam *œnophorum*. & recte. Romani enim veteres Græcum oi, non modo æ Latinum, quod vulgare ut *Demæ*, *Edeatræ*, sic enim legendum puto apud Festum) *Adelphæ* Terentii, de quo & tu in Terent. *Clarumenoe* apud Plaut. & *Canephoroe* apud Cicer. Verrin. de quibus nos ad Lucret. sed etiam interdum aut in *o* nudum, ut in *Poeta*, *poema*, *diocesis*, & *diocetes* apud Cic. pro Rabirio Posth. ubi antea mendose *Diogenes*, & *Parochia*. παροικίας, vocab. Ecclesiast. (falluntur enim, & omnium scriptorum, etiam Justiniani & Theodos. Codicum exemplaribus antiquissimis repugnant, qui nuper scribere cœperunt *diœcesis* & *diœcetes*, *parœcia* & *parœcus*, quos miror eadem ratione non scribere *pœta*, & *pœema*, *pœesis*) interdum in *I* merum vertebant, ut videre est in *Iconomus*, quod contra usum veterum quidam hodie mutarunt in *Oeconomus*, ut & Alciat. admonuit lib. 9. Parerg. c. 3. in *hodidocus* apud Festum, id est, grassator qui Græce ὁδίδοχος, *Inoamus* apud Orosium in lib. vet. qui a Græcis Οἰνόμαος: & in *Cimiterium*: sic enim Latine a veteribus Christianis scriptum id fuisse, quod Græce κοιμητήριον, vetera monumenta confirmant, unde & *Acimitense* monasterium in l. inter claras C. de SS. Eccle. dicitur, quod a Græcis τῶν ἀκοιμήτων. Solent scilicet Romani Græca vocabula paululum variando sua sæpe facere, nec iisdem ea aut litteris aut syllabis semper admetiri, ut *Ulixes* ex Ὀδυσσεύς: *Exanclare*, & *anclare* apud Fest. ex Græco ἐξαντλεῖν, & ἀντλεῖν: non ut vulgo jam scribunt *exantlare*: quod *Exanclandi* verbum & tu contra Lambinum recte vindicasti, lib. 13. cap. 17. alia æque ejusdemmodi: de quibus alibi. Quod qui non observant, Latinam linguam mire perturbant: idemque & *Elogium*, de quo & tu in Lect. optimum licet vocabulum, & bone quasi monetæ, aut civitate Romana, tanquam lege Papia, plane exterminant; aut varie nunc in *eclogium*, nunc in *ellogium*, nunc *eulogium* mutant; & *Epistolam* scribunt, Græcorum more, invitis omnium scriptorum libris antiquiss. etiam marmoreis monumentis, in quibus constanter

Epi-

Epistula, & *Elogium* exstat. Atque hæc quidem de meis in tuas Lectiones cerulis quibusdam ac notis. In quibus si quid erit tale, quod in acceptum referendum putes: videbis, in quem quid expendas: ne & his accidat quod nuper Themistæ nostræ apud Cicer. & Ennio item nostro apud Agell. lib. 12. cap. 4. de quibus diligenter olim ad te scripseram, contigit. εἰδότι loquor. Sed de his alio fortasse loco planius, & plura. Nunc, ut modo dixi, de me satis multa. A te autem Lectionum quidem libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiæ refertos: sed, quod inter nos liceat, (soli enim sumus) postulantur jam a te & φιλοσοφȣ́μενα quædam, & a Nobilio politiss. philosopho, qui aliqua jam dedit, plura. Atque adeo accepi non ita pridem ad idoneis hominibus, te jam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis & Aristotelis Politicorum: quæ graviores scriptiones huic quoque & ætati tuæ jam maturiori, & personæ, magis convenire videntur. Ajunt & Eunapii historiam, quæ in Vaticana bibliotheca adservatur, curare te describendam: quod idem & Redingerus noster D. Thomas V. C. magno sumptu jam pridem cœperat: sed conatum ejus mors interrupit. Tu si & Politica illa scholia tua, & Eunapium, etiam Theodoriti epistolas, quarum insigne volumen in eadem Bibliotecha, Herveto teste, superest, aliaque veterum scripta divulges, bene, mihi crede, de Republica mereberis. Eorum namque opera cum Reipublicæ utilior, tum etiam ad laudem ipsorum diuturnior mihi semper visa est, qui veterum scriptorum præclaras συντάξεις & commentarios aut in lucem ipsi proferunt, aut ab aliis divulgatos vel eruditis scholiis explanant, vel, ut emendatiores sint, elaborant. Emendatus enim liber est vice commentarii. Vale vir doctissime & salve. A. MDLXXXIII.

JULII POGIANI VIRI DISERTISS.

Epistola, de Ciceronis imitandi modo, ad nobilissimum ado-lescentem Nicolaum Fitzherbertum, Anglum.

XXIV.

ETsi sunt ejus generis tuæ litteræ, ut in politiori hu[...] nitate, in qua ex gravioribus Legum studiis conq[...]

ſcis, conſilio aut præceptione mea tibi minime opus eſſe intelligam: tamen quia mei in te amoris eſſe video, non tam ſpectare, quid ego poſſim, quam quid tu velis, attendere; rationem tibi & conſuetudinem hujus rei meam exponam. Ego, quamdiu mihi arbitratu meo ſtudere licuit, unum aliquot menſes ex Latinis ſcriptoribus Ciceronem legi. Nam in omni ratione optimum quemque & illum unum imitandum eſſe cognoram. Quare cum illum ipſum Ciceronem Latinæ linguæ & eloquentiæ principem eſſe conſtaret, rejeci cæteros Latinitatis authores. Quo in ſtudio primum dabam operam, ut ſtatuta eſſent tempora & ſtudendi, & ſcribendi mea. Didiceram enim a ſummis viris, qui ſe id re expertos eſſe dicerent, plus adjumenti eſſe in certo, nec multo, quam in vario & diuturno tempore, quod haberet eadem illa hora ſtudiorum, non ſolum admonitionis & recordationis vim, ſed etiam quoddam momentum ordinis: qui cum in omni re multum, tum in dicendo plurimum poteſt. Sed hoc fortaſſe patet latius: illud ad id unum pertinet, quod inſtitueram. Duo igitur in Cicerone legendo mihi proponebam, quid & quomodo diceret. In quo videbam interdum pauca multis explicari; interdum plura comprehendi breviter, & abſolute; ſæpius eamdem variari rem, ut cum idem diceretur, tamen commutatis verbis atque ſententiis, aliud dici videretur. Mirabar vero partium & quaſi membrorum pulcherrimam compoſitionem, qua ſic alia ex aliis nexa & apta ſunt, nihil ut Lectori poſſit eſſe jucundius. Quid dicam de artificio vinciendæ orationis, deque copia & quaſi ſylva elegantium vinculorum! Quibus cum multi, vel quaſi compedibus quibuſdam ſcriptiones ſuas colligent, vel ita diſſolvant ac diſſipent, ut capti membris corporis, ac ne corporis quidem ſpeciem habeant: ſic Cicero res nectit, & verba, ut ſola ejus oratio libere moveri, magnificeque ingredi videatur. Cogitabam vero etiam de ſingulis verbis, de conjunctione verborum, de eorum numero atque forma. Qua in cogitatione mihi veniebat in mentem mirari, quænam eſſet cauſa paucitatis eorum, i divinas Ciceronianæ orationis virtutes imitarentur. jus autem erroris & inſcitiæ multorum, duplicem alindo culpam animadverti. Sunt enim, qui a Cicerone orrentes, ſe ad alios, neſcio quos, ſcribendi magiſtros tulerunt. Qui quod judicium habeant, cum appareat, faci-

facile negliguntur. Alii sunt, quorum est levius peccatum: imo vero non illi quidem cupiditate peccant, qui Ciceronis simillimi velint esse, si possint; sed consilio & imitandi modo falluntur. Nam hi Tullii verba mordicus tenent, nec ullam fere syllabam audent ab eo discedere; & dum verentur, ne parum Ciceroniani videantur, illius etiam sensa totidem verbis transferunt in suas litteras, scilicet illi (quod miserrimum est) nunquam sunt in scribendo sui, sed inepte ac putide semper alieni. Quid igitur eos in errorem induxit? Puerilis illa suspicio, quod sermonem Ciceronis in id modo convenire sunt arbitrati, ad quod ille semel accommodavit. In qua si ipse Tullius sententia fuisset, non jam eum copiæ atque ubertatis magistrum, sed inopiæ & jejunitatis auctorem haberemus. Quæ cum viderem, putavi mihi elaborandum, si modo id assequi possem, me ut ab illa balbutientium turba sejungerem, conjungeremque cum iis, qui plane & Latine loquuntur. Quid quæris? Audere cœpi. Nam ut quisque mihi occurrebat Ciceronis locus, illam loquendi formulam ad alia transferebam, & ejusdem & alterius generis sensa, quasique unis ab illo sumptis vestimentis studebam vestire & ornare res innumerabiles. Exempli causa, quod hęc dictans legebam forte: *Publii Rutilii adolescentiam ad opinionem & innocentiæ, & juris scientiæ, P. Scævolæ commendavit domus*; quis prohibet eo traducere? *Hannibalis Minalis adolescentiam ad opinionem & eloquentiæ & philosophiæ, Flaminii Nobilii consuetudo commendavit*. Vides genus. Sed quoniam intelligebam, quædam esse sententiarum lumina, quibus scripta illustrarentur, sumebam illa vel ab ipso Cicerone, vel a quovis; sed ita, ut in eadem exercitatione alia quadam ratione uterer ab illo superiore. Ut enim illic tanquam ex eadem cera multas fingebam imagines: sic hic quasi eumdem hominem alio habitu vestiebam. Quare fiebat, ut quæ ab aliis parta essent, a me inventa viderentur. Sunt autem hæc ornamenta & lumina sententiarum, ut, *Ne quid nimis*, *Late patet invidia*, & hujusmodi sexcenta, quæ si ita efferas: *Tenendum est omnium rerum modus*, & *Nihil non occupat invidia*, quis tua esse neget? Huc pertinet illud Ciceronis, imitandos esse bonos fures, qui earum rerum, quas ceperunt, signa commutant. Ut enim illi, pallium si cui furantur, ne id is agnoscat, ex pallio sagum faciunt; sic qui aliorum sententias commutatis verbis

bis enunciant, quæ communia ſunt, propria jacere videntur. Neque vero non etiam conabar interdum quodammodo cum ipſo Cicerone certare acumine contrariorum, ut ſi ille, *in lætitia doleo*, ego contra, *in dolore lætor*. Si idem dicat, *tardius faceres*, hoc eſt, ut ego interpretor, *diligentius*; item ipſe, *celerius*, id eſt, *negligentius*, in contrarium converſa ſententia. Quod inſtitutum mihi ſi meo arbitratu diutius tenere licuiſſet, in hac laude fortaſſe aliquis eſſem. Sed ab ea me conſuetudine avocavit neceſſaria quædam barbaries, de qua nunc quidem nihil attinet plura ſcribere. Tibi certe, quid de tota hac ratione ſentirem, ſignificandum putavi: qui etſi ſcio quanta occupatione deſtinearis, tamen non dubito, quin pro excellenti tuo ingenio, proque eo quantum profeciſti in hac Latine ſcribendi ratione, cum iſtum graviorem ſtudiorum curſum confeceris, ſi huc redieris, teque in hac laude exercueris, brevi etiam in principibus futurus ſis hujus facultatis: quamquam aliquid interea aſſequere, ſi cum vacuus quotidie fueris a Legum ſtudiis, animi cauſa ſtilum reprehenderis, & in hac exercitatione, quam dixi, ſubſecivas operas poſueris. Sed, quod mihi pœne exciderat, multa ex Cicerone tibi memoriæ mandanda ſunt; & paranda tanquam magna ſupellex, tibi ut ſuppetat in variandis, & mutandis ſenſibus multus & elegans veſtitus orationis. Et quoniam ut in victu & veſtitu prius neceſſaria, quam voluptaria quærimus; ſic in oratione proprium primum verborum, deinde translatorum copia comparanda eſt: haud ſcio an illæ ad Atticum Epiſtolæ, in quibus nulla eſt elaborata concinnitas, nullum exquiſitæ voluptatis aucupium, plurimum proficiant ad Latine & emendate loquendum. Quemadmodum nonnunquam etiam gemmarum vis, non tam arte diſpoſita, aut diſtincta auro, quam pura atque nativa delectat: ita Latini ſermonis ubertas ſine fuco, aut peregrinis quodammodo deliciis orationis in illis maxime probatur Epiſtolis. Etſi hæc admonitio accommodata eſt iis, qui nunc primum in eam rationem ingrediuntur; tibi, qui tantum jam hac ſcribendi exercitatione profeciſti, præſertim majoribus rebus occupato, fortaſſe minus eſt neceſſaria. Quare cum grandiori etiam ſcribendi genere delectari videaris, nos quoque ſive ingenio, ſive judicio tuo, certe tempori obſequemur.

mur. Cum igitur tibi, ut nunc est, facultas non sit pervolutandi multos Ciceronis libros: ex illis optimos leges, etsi nulli non optimi. Sed tamen Orationes leges, & edisces, quæ multum te delectabunt, & scriptionem tuam adjuvabunt. Ignosces vero mihi, si hæc neque subtilius scripsi, ut res postulare videbatur, neque illustravi exemplis. Eram enim & ipse valde occupatus. Quare alias reponam, & accuratius aliquid ad te mittam, quod proximis feriis æstivis in Trebiano tuo vacuus legere possis. Interim vale, & mihi conserva amorem tuum. Roma. Prid. Kalend. Aprilis.

MAR-

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM LIBER QUARTUS.

M. ANTONIUS MURETUS *PAULO MANUTIO S. D.*

EPISTOLA PRIMA.

Respondet Manutio partim ad appendicem lib. IV. epist. 5. Scriptis litteris : *partim ad epistolam sequentem :* Tu vide cui: *ut appendix illa videri queat male ab ep. 6. ad 5. translata esse. Legitur alioquin hæc præsens & in Epistolis Clarorum p. 293. sed nec integra, & male consueta cum partibus duabus alienis, altera epist. 17. altera epist. 11. libri I.*

Ui possum paria paribus ? & , si pergis, clamabo me circumveniri . Næ tu , mi Manuti, δεινός τις εἶ καὶ τ' ἄλλα καὶ μάλιστα εἰρωνεύεσθαι. Qui cum ad me eas epistolas quotidie mittas , quales post Ciceronem nemo fecit præter te: tamen delicias facis, & perinde loqueris , ac si meæ, quas ego popularibus verbis , quasi crassiore filo , contextas ne relegere quidem (quæ mea pigritia est) soleo , cum tuis ullo modo conferri debeant? Equidem , qui ubi cum quibusdam me aliis confero, adulor interdum ipsemet mihi: & quia, quam non Latine alii loquantur, animadverto, videor mihi paulo , quam illi , longius in hac facultate progressus esse: idem , vel te audiens , vel scriptum a te aliquid legens , hastas , ut dicitur , abjicio : & nedum cum putem esse me , quem tu facis , non modo inter

principia, sed ne inter impedimenta quidem, ullum mihi relinqui posse arbitror locum. μακάριος εἶ σὺ ταύτης τῆς εὐγλωττίας, μακάριοι δὲ καὶ ἡμεῖς, ὥσπερ ὑπὸ σοῦ ἀπέραντον δόσον ἀπολειφθεῖσιν, ἦ μὴν ἀλλά γε συμβέβηκε τῆς σῆς καὶ ἀπολαύειν ὁμιλίας, καὶ οὐκ ἀναξίους δοκεῖν φιλίας. Sed de his satis. De re Bononiensi, ut plane tibi assentior, ita vota facio, ut Sigonius noster petat. Nam neque Bargeum descensurum puto; alios, si qui erunt, facile ab illo superatum iri confido. Mihi quidem quid magis in optatis sit, quam ut id eveniat, quod tu mihi amice (utinam etiam vere) augurans? Neque video, sane si ille decesserit, quid mihi impedimento esse possit. Fruamur igitur hac spe: quæ sive rata erit, paulo tollemur altius: sive fefellerit, non tamen omnino jacebimus. De Philopono noli laborare, ego istic, si Deus volet, intra quatuor aut quinque dies futurus sum: absens non video, cui possim satis commode id negotii dare. Vale, mi Manuti, vale, & me ama. VIII. Kal. Septemb. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

II.

Respondet Manutio ad Epistolam ejus lib. III. 12.
Qui mihi tuas.

Quod te a curis omnibus acquiescere in mearum epistolarum elegantia ac suavitate dicis, agnosco humanitatem tuam: neque tamen ita me ignoro, ut in meis quicquam posse reperiri elegentiæ putem. Scribo enim ad te sine ulla cura, quicquid in solum, ut dicitur; & dum tibi animi mei sensus aperiam, quibus in verbis faciam, non laboro. Quod eo dico, quia scrupulum quemdam injecisti mihi nuper in sermone, cum significares, te epistolis tuis, siquando eas divulgares, velle admisceri quasdam etiam ad te meas. In quo tu etiam atque etiam vide, quid agas. Nam ego quidem nihil unquam (ita tu me ames) memini ad te scribere, quod non dicam editione, sed lectione magnopere dignum putarem. Sic enim scribo ad te, non quasi ad unum ætatis nostræ hominem doctissimum, & linguæ Latinæ intelligentissimum, sed tanquam ad amicum arctissima mihi necessitudine & familiaritate conjunctum, apud quem in lo-

loquendo non modo peccare impune liceat, verum etiam, ſi quis magnam diligentiam in eo ponat ut ne peccet, is eo ipſo peccare videatur. Itaque ne relegere quidem ſoleo, quæ ad te mitto. Tuo tamen arbitratu. Scio enim te meæ laudi æque favere ac tuæ: neque vero mihi ſumo, ut in hac re, aut omnino ulla in re plus videam quam tu. Sed de his ſatis, aut etiam plus ſatis. Obſecro te, quid eſt, quod tu, quod me Catulli reliquum eſt, id biduo ad te mitti petis? an non ſatis eſt, dum ne tuis in mora ſim? quamquam faciam equidem, quod voles: ſed neque mihi, neque tibi expedire iſtam celeritatem puto. Chartas quinque una cum his litteris accipies, cætera, ubi voles, parata erunt. De Hieronymo tuo valde equidem miror, & (vere ut dicam) vix conſilium in ea re tuum laudare poſſum. Tantillum puerum tam procul ablegari? neque te navigatio commovet, quæ concutere ac dejicere etiam homines confirmatæ ac corroboratæ ætatis ſolet? Mihi crede, valde commoveor: amo enim puerum illum inſigniter, tum quia tuus eſt, tum quia mirifice feſtivus. Et mihi venit in mentem, quæ ille jam pericula miſellus ſubierit, pæne prius in vitæ diſcrimen adductus, quam ſentire poſſet, quid jucunditatis eſſet in vitam. Deum tamen cœleſteſque omnes ex animo comprecor, ut fortunent, quod agis. Et aliud, quod ſcribam, nihil eſt, & Molinus noſter me admonet redeundum eſſe ad Catullum. Nihil igitur addam, niſi ipſius nomine plurimam tibi ſalutem. Etiam Herculem tuum noſtro utriuſque nomine plurimum ut ſalutes, a te petimus: quamquam equidem eſt, tibi, Hercules, quod ſuccenſeam. Te ne, cum hic eſſes, ſemel tantum ad me adiiſſe, neque poſtea rediiſſe amplius? Itaque ut te ulciſcar, nihil adhuc ad eas litteras, quas a te pleniſſimas ſuavitatis accepi, reſpondeo. Curavi tamen, ut id, quod petebas, ad te mitteretur. Valete ambo, nolque amate ambos. Patavio. A. D. XIV. Kal. Maji. Nolo enim facere, quod tu, qui interdum pro Majo Aprilem, pro X. XVII. ponis. Itaque interdum videor mihi accipere litteras tuas XX. diebus ipſis, poſteaquam ſcriptæ ſunt. Interdum, contra, ſex aut ſeptem diebus, antequam ſcriptæ ſint, præferuntur. Iterum vale.

EIDEM MANUTIO.

III.

HEri reſpondi ad eas litteras, quas a te pridie acceperam, ſimulque miſi ad te chartas aliquot Catulli. Ego ſtrenue urgeo: ſed vix credas, quam multa quotidie incidant, quæ curſum impediunt meum. Omne tamen obſtaculum atque omnem impeditionem facile ſuperat ſtudium tibi obſequendi meum. Cras exſpecto a te, quantum typis deſcriptum erit. Eſt etiam aliud, quod mihi à te curari pervelim. Lambini interpretatio librorum de moribus valde a me deſideratur: & ſcis me, quam ſim in hoc genere impatiens. Vel ignotorum hominum libros ita ardenter appetere ſoleo, ut omnis mihi celeritas tarda eſſe videatur: nedum hoc carere poſſim, qui & hominis amici eſt, & habet percrebram perque honorificam mentionem mei. Miſi ad Valgriſios, qui emeret: cauſati ſunt, nondum eſſe abſolutum. Ego autem illos mentiri ſcio. Nam Lambinus ipſe ad me, jam antequam inſtinc diſcederet ſcripſerat abſolutum eſſe. Neque vero exputare poſſum, cur negent. Obſecro te, mitte aliquem de tuis, qui emat, ita tamen ut ne me nominet. Ego mox ad te pecuniam, quanti emptus erit, mittam. Commodum hæc ſcripſeram, cum ad me Aldus ſuaviſſimus cum magiſtro, quid quæris? mi Manuti, beaſti me: neque quicquam mihi jucundius facere poteras. Nihil illo puero feſtivius; nihil ingenioſius; nihil amabilius; nihil ardentius in ſtudio virtutis ac litterarum. Quanta in ſermone ſuavitas! quanta indoles in ipſo vultu ac motu corporis! ut in ſumma ingenii celeritate parem modeſtiam facile agnoſcas. Itaque feres hoc æquo animo: ſpero eum aliquando & patre & avo majorem ac celebriorem futurum. Ne vivam, ſi non ex animo loquor. Hoc tantum in ſumma lætitia, quam ex ejus adventu cepi, aſperſit mihi nonnihil moleſtiæ, quod ſenex ipſe cum febri venit. Itaque duos hoſpites libentiſſime vidi: tertiam illam, quæ ſe comitem adjunxerat, libenter excluſiſſem. Curabitur uterque eorum ea diligentia, ut intelligant hanc quoque domum tuam eſſe. Vale, & ſalve a Molino. Patavio.

Scriptam eſſe dixerim hanc Epiſtolam XI. Kal. Maji, h.e. pridie

die, quam scriberet eam, quæ libri II. est 6, Si Pegasi; *ut adeo hæ duæ conjungendæ videantur.*

EIDEM MANUTIO.

IV.

Respondet Manutio ad ejus lib. III. Epist. 17. Tu vide: *quæ quidem ad nos non videtur pervenisse integra.*

ARdeo iracundia, eo magis, quod vereor, ne culpam esse in me aliquam putes, quæ nulla est. Dii me atque homines oderint, si unquam in vita ullam mihi majorem hausisse videor acerbitatem. Neque nunc quid agam, aut quid cogitem, aut quid consilii capiam, scio. Quartus hic est dies, cum illa quinque folia, quorum me ipsa recordatio discruciat, tabellariis data sunt. Sed nescio quo fato, insciente me, cum cæteræ litteræ meæ rectæ domum ad te mitti solerent, hæ missæ ad tabernam librariam Valgrisiorum. Qui si te & me prodiderunt, eaque perfide ac malitiose interverterunt, maximam malam pestem eorum capiti præcor: ut, contra, Deum ipsum oro & quæso, si quid in hac re a me aut malitiose, aut negligenter factum est, ut me omnibus pessimis exemplis mulctatum velit. Si quid culpæ est, a Lepido est: quamquam hujus ipsius nullam fuisse culpam, certo scio. Quod ego te, mi Manuti, per genium tuum, perque illam maximam & sanctissimam conjunctionem nostram, quam ego semper summa fide & colui & colam, obsecro & obtestor, primum ut credas, nihil a me commissum esse, cur ulla vel levissima culpæ suspicio in me hærere debeat: deinde, ut hoc tibi persuasissimum sit, tantum me ex hac re dolorem percepisse, quantum neque ferre moderate, neque ullo modo exprimere possum. Crastinæ tuæ litteræ me aut recreabunt, aut conficient. Nam si folia illa ita tempori recuperata sint, ut tu nihil ex ea re detrimenti ceperis, reviviscam: sin secus acciderit, non dubito, quin ex dolore in gravem aliquem morbum incidam. Filius tuus heri mane discessit una cum magistro. Uterque a me pro viribus amice & diligenter curatus est. Visus est mihi plane deposuisse illam animi ferocitatem, quæ aliquando, ne una cum ætate accresceret, subvertebar. Tentavi etiam; sed leviter, quos progressus fecisset in litteris.

Vis

Vis aperte tecum fabuler? Visus est mihi doctior magistro suo. Sed cum cogito, litteræ tuæ me conturbant. Scribis enim, ut ad te de filiolo tuo aliquid scribam, quasi antea nihil scripserim: deinde respondens de libro Lambini. Atqui ego, quibus litteris (*a*) ad te de Lambini libro scripseram, iisdem de filiolo tuo scripseram multa. Itaque hunc nodum non possum dissolvere. Nam quod ad finem jculariter scribis, nos aliquid esse, quibus neque Tirones neque Alexides (*b*) desint: ad id ego nunc respondere nolo: neque enim jocari in tanta animi perturbatione possum. Tu sine dubio felicior & sapientior: cui etiam curis impedito, tamen quod rideas, venit in mentem. Mi Manuti optime & amicissime, etiam atque etiam vale. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

V.

Quam pæne furvæ regna Proserpinæ
Et judicantem vidimus Æacum! (c)

Licet enim jam canere, depulso metu. Sed tamen, quidquid dicat puer Lepidi, negligentia ipsius origo hujus molestiæ fuit: quod e meis hesternis litteris (*d*) aliqua ex parte intelligere potuisti. Sed quando res omnis in vado est, desinamus, ut ille ait, querelarum. Alexin (*e*) tu mihi invides? at mihi nunquam in mentem venit, ut Tironem (*f*) tibi inviderem. Et hic Alexis ipse quamdiu tuus fuit? quamquam non video equidem, hic cur Alexis dicatur. Neque enim ego ex eadem schola sum, ex qua Pomponius: at ille alter studiorum tuorum socius, jure ac merito Tiro, qui ætatis nostræ Ciceroni operam daret. Quem a te discessisse ipsius causa doleo: tua non dolerem, nisi tibi submolestam esse ejus abitionem, e tuis litteris viderem. Ipse hodie ad me venit, egitque mecum, ut se in discipli-

(a) *Ea Epistola est hujus libri tertia.*
(b) *Tiro Ciceronis amanuensis fuit, Alexis Pomponii Attici. Alexidis autem nomine, Molinium; Tironis Herculem Podocatharum designat, illum Mureto, hunc sibi a manibus.*
(c) *Horat. lib. III. Od. 13.*
(d) *Quæ hic proxime præcedunt.*
(e) *Molinium.*
(f) *Herculem Podocatharum. Vid. lit. b. ad epist. præced.*

nam meam reciperem. Ego ei prolixe, quidquid possem, & pollicitus sum, & detuli. Itaque, ut video, agnosces aliquando in meis litteris etiam ipsius manum. Sed omittamus jocos. De filiolo tuo scripsi heri (g) ad te sincere & ex animo, quid mihi videretur. Noli putare eum olim unum ex multis fore. Excellet, mihi crede, satis bono (in his rebus quidem) auguri, & officiet nostris utriusque luminibus. De Hieronymo Pusione mellitissimo, spero equidem successura omnia, ut volumus. Sed nescin tu amori perpetuum esse comitem adjunctum metum? Ego autem, (quæ tua sunt in me plurima maxima beneficia) nisi liberos tuos, dum vivam, eadem, qua tu, charitate prosequar, omnium mortalium ingratissimus fuerim. Primum Catulli folium accepi: in quo menda quædam sunt non magni momenti. Item illud vellem, quod in priori editione factum erat, inter cujuscumque epigrammatis finem, & declarationis principium, inanis spatii aliquantulum relictum esset. Nam ad concinnitatem & elegantiam, multum: ad libri molem aut nihil, aut perpusillum quiddam accessisset. Sed neque hæc valde displicent. Quatuor folia cum hisce litteris accipies; quantum autem impressum est, quamprimum ad me mittas velim. Vale, & salve a Molinio. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VI.

Respondet Manutio ad ejus lib. III. Epist. 19.
Quid? tu me.

QUod igitur scribendi argumentum capere me jubes, si ad ignotos non facillima ὑπόθεσις, quod & scribis, & ego ita esse video: cum eorum, quos nominas, æque mihi ignotus uterque sit? Etiam illud: nullam ne hic quoque aut ambitionis aut levitatis suspicionem futuram putas? Explica mihi hæc quoque. Nam ego quidem sine ulla dubitatione, quocumque tu duxeris, sequar. Ac tua quoque res agitur: tanta est nostra conjunctio, ut, quicquid alteri boni malive accidit, id ab altero alienum esse non possit. Vel hos igitur, vel si quos alios habes, quos nugis meis magis oblectatum iri putes. Miratus sum tam lon-

(g) *Epistola preced.*

longam epistolam tua manu: non enim sum nescius, quantum tibi incommodet scriptio. Itaque in summa voluptate, quam ex ea capiebam, (est enim sane luculenta, planeque tua) illud mihi doloris nonnihil afferebat, quod cogitabam de oculis tuis. Sed profecto vel ex eo perspicitur vis amoris erga me tui, qui, quod nosti, quantam e tuis litteris hauriam suavitatem, ut ea expleas, ne oculis quidem parcis, quos nobis charissimos esse natura voluit. Equidem etsi manum tuam ita amo, ut nullam æque aliam: tamen nihil mihi videtur longius, quam dum ille ad te amanuensis venerit. De epistolis tuis, video quid agas: mihique jam videre videor illum diem, cum ut illius (*h*) ad Cælium, sic tuus ad Muretum liber exstabit. Nam illud quidem nimium esset, ut Cælii ad illum, sic amiculi illius tui inseri unum. Quod ego neque spero, neque ut quidquam, nisi quod tibi videbitur, facias, peto. Quatuor illas, quas petis, propediem habiturus es: ad eas enim describendas, operam mihi suam Molinius noster ultro detulit. Quod autem videris subdubitare, ecquid ego eas asservaverim: obsecro te, usque eo tu me aut negligentem aut barbarum & inhumanum putasti, ut eas perire sinerem? In meis ita negligens sum, ut nemini cedam: quæ a te veniunt, præsertim paulo accuratius scripta, ea habeo ἐν κειμηλίοις. Catulli reliqua exspecto. Sed mehercule valde vos istic properatis: dicendum enim est, Dædaleo mihi, ut Plautus loquitur, remigio opus fuerit, si præire vobis velim. Intendam tamen cursum, quantum potero, & deficiam prius, quam defatiger. Vale. Molinius tibi salutem, ut solet. A. D. III. Kal. Maj. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VII.

Respondet Manutio ad ejus lib. III. epist. 20. Mihi vero, *eam & supra habes lib. III. epist.* 21.

Epistolam meam tibi probari gaudeo: eo magis, quod, ne secus accideret, verebar. Scripseram enim raptim, neque ipse mihi magnopere satisfeceram: nunc te fretus, cæterorum judicia non extimescam. Nam quod cœ-

(h) *Ciceronis.*

lum Italicum mihi profuisse dicis, est omnino in eo aliquid; sed multo mihi plus tua consuetudo profuit; neque mirum est, si tecum adsidue versans, colorem aliquem eloquentiæ contraxi. Quare si ex animo mihi gratulatus es, quod ego ita esse, quia cupio, credo: gratulare potius tibi ipsi, qui tales habeas discipulos. Tibulli principium, quod a me requiris: videlicet μνημονικόν ἐστιν ἁμάρτημα. Jam enim aliquot dies sunt, cum ad te misi duo prima folia. Tertium cum his litteris accipies: (*i*) cætera καθ' ἡμέραν. Ama me & vale. Epistolas tuas, ut diligenter custodiam, admonendus non sum: sed & describendas curabo. V. Id. Maj. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VIII.

ET ardeo incredibili studio omnia tibi prolixissime pollicendi, & vereor, ne, incensus cupiditate obsequendi tibi, plura promittam, quam postea præstare possim. Illud tibi omni adseveratione confirmo, me manibus pedibusque obnixe operam daturum, ut aliquid navem, quod tu probes. Sed te quæso, Manuti optime & amicissime, noli plura a me exigere, quàm vires ferant. Quæ si pares essent aut animo meo, aut opinioni tuæ, nihil requireres, quo observantia in te mea illustrior foret. Sed hæc alias. Nunc te orabo, (quod tamen tuapte sponte te facturum fuisse arbitror) ut earum rerum, de quibus nuper ad me scripsisti, impressionem differri jubeas, dum certius a me & exploratius aliquid accipias. Interim illæ priores imprimi poterunt: & ego præter id, quod una cum his litteris accipies, cras ad te aliquid aliud mittam: neque patiar operis, quid agant, deesse. Si nihil aliud, certe in aliquot Propertii obscuriores locos scholia quædam elaborabo. Vale. Patavio.

(i) *Hinc intelliges, proximam ab hac Mureti Epistolam esse eam, quæ supra lib. II. est 7. ut adeo hæ duæ veniant conjungendæ.*

EIDEM MANUTIO.

IX.

O Præclaram epiſtolam tuam! (*k*) Itaque mihi ſenium eſt, dum eam typis deſcriptam videam; Heri eo ad te non ſcripſi, quod ternæ litteræ Bononiam ſcribendæ erat: & alioqui nihil inciderat epiſtola dignum. Hodie accepi litteras a Sigonio, quas ipſas ad te mitto, ut meum gaudium ſolide gaudeas. Cras mittam ad te verſuum meorum partem, id eſt, elegias, & aliquot epigrammata: cætera ἐφεξῆς. Quid jam? quid ſcribam amplius? nihil, niſi ut me ames: quod tamen te facere, mihi jam pridem exploratiſſimum eſt. Herculi noſtro plurimam ſalutem. Vale, quantum uſquam eſt hominum, homo optime & integerrime. Puto fore, ut hodie ad te iterum ſcribam. Etenim duo fratres adoleſcentes nobiliſſimi, ita ut inter domum ipſorum & domum Regiam arctiſſima affinitas intercedat, iidemque opulentiſſimi, &, quod caput eſt, honeſtarum artium ſtudioſiſſimi, heri ſignificarunt mihi ſe tui videndi cauſa Venetias velle proficiſci: & a me petierunt, ut ſibi aditum ad te patefacerem. Facturum recepi, & libenter quidem. Eos igitur veſperi ad me venturos puto, ut epiſtolam commendatitiam (*l*) petant. Præceptorem hic ſecum habent, ſenem, honeſtum, nummatum, eruditum, ſtudioſum tui. Scripſit olim libellos quoſdam non inelegantes, & intimus Budæo fuit. Ei ego ipſi auctor fui, ut ad te litterarum aliquid daret. Putare me eum tibi de nomine, propter eos, quos dixi, libellos, non ignotum eſſe. Tu ſi quid ad eum reſcripſeris, bonum & bonorum ſtudioſum hominem tibi adjunxeris. Amanuenſi tuo, cujus manum longo poſt tempore agnovi, multam a me ſalutem. Iterum vale ἄνερ εὐδοκιμώτατε καὶ τῶν ἀντιφιλόφιλε ἐν τοῖς μάλιστα. Patavio.

(k) *Eam intelligit, qua in Manutianis eſt lib. III. 25.* Cum antea, *de qua eadem dictum eſt a nobis aliquid ſupra ad lib. II. Epiſt. 14. lit. m.*

(l) *Hanc eſſe puto, quę legitur ſupra lib. II. 19.* Adoleſcentes, quo

EIDEM MANUTIO.

X.

MAgis magisque se omni ex parte declarat amor erga me tuus. Ferraria litteras hoc quatriduo exspecto. (m) Si licebit, utemur: sin, aliud videbimus, aut hìc ad tempus durabimus. Pola quidem tua (n) nobis ultima anchora futura est: nam quo tu cupidiores in deferendo, eo me in accipiendo verecundiorem esse par est: sed tamen, si res feret, non abnuo. Versus meos mittam ad te propediem ad sexcentos, aut paulo amplius, eosque nunquam antea impressos. De illis quid faciendum sit, tu judicabis. Ego enim plane hisce de rebus minime jam laboro. In eis est elegia quædam ad Joannem Baptistam Amaltheum; una item ad Franciscum Duarenum, & ad alios quosdam alia; epigrammata item aliquot, & alia quædam. Ego quantopere te amare debeam, omnes sciunt: quantopere te amem οὐδ' εἰ μοὶ δέκα μὲν γλωτται. nosti cætera. Valetudinem tuam cura, & amicissimum illum nostrum, quo cum Murani fuimus, si quando invises, meo nomine etiam atque etiam salutato. Patavio postrid. Kal. Septemb. Hæc scripseram mane: statim a prandio allatæ sunt litteræ a Petro Morino Cardinali, nihil esse longius, quam dum me videat: maturem igitur, quantum possum, venire. Atque ego ita plane faciam: etsi non fiet hoc sine luculenta jactura rei familiaris meæ, maxime propter ædes, quas, quomodo locaturus sim, nondum scio. Sed tu hoc nemini dixeris. Opprimi enim in ipso articulo certos homines volo, qui nunc, quia me valde laborare, ut hìc maneam, putant, ferociunt. Ipsi sentient. Mi Manuti optime & amicissime, etiam atque etiam vale. Ego posthac quotidie ad te scribam: tu quoque, si me amas, quod commodo tuo fiat, quam sæpissime scribito. Nam ex tuis litteris etiam brevissimis incredibilem quamdam haurio voluptatem.

Respondet Manutius Epistola, quæ jam hìc sequitur.

PAU-

(m) *A Morino Cardinali, de quo prope finem Epistolę.*

(n) *Prędium hoc Manutii fuisse ac secessum, sequens declarabit Epistola.*

PAULUS MANUTIUS

M. ANTONIO MURETO SUO S. D.

XI.

In Manutianis Epistolis hæc est l. III. 26. verum illic & interpolatæ quædam & initio ejus pariter ac fini quædam accesserunt: Prima ejus verba sunt: Laborabam vehementer. *ultima* omnes debent. *Sed illud profecto principium mihi nunc suspectum est, ut, quæ hic leguntur, sinceriora credam.*

CONstitui animum meum, aliquo interdum, ut vere dicam, rerum tuarum metu fluctuantem, epistola tua, atque ad metum accedebat indignatio. Quid? virtuti ne deerit ornamentum? aut etiam locus, ubi consistat? tantane est temporum iniquitas, & hominum in suis bonis ignoratio? Hæc ego quandoque mecum. Nunc vacuus cura jam sum, & ex eo, quod significas, (*n*) ut in exoptata fortuna triumpho. Tuos versus tua fretus humanitate jam promiseram. Eos exspectabo minima, si fieri potest, interposita mora, nec tu velim diuturna me exspectatione ducas. Illa ad illum, qui te nunquam amavit, quem scis male audire suo merito, cur non transferas ad alium? equidem suadeo. Quod si tenerem ὑπόθεσιν, facile dicerem, ad quem; me a lusibus, καὶ πάντων ἀπὸ τῶν ἐρωτικῶν plane revocat non solum natura mea, sed ætas etiam, senectuti propior, quam adolescentiæ. Itaque si quid ad me scribes, remove, amabo te, omnia, quæ tamen dilexisse Plato videtur, ἀφροδίσια. Intelligis, opinor, quid significem: quod tu me petere, vel cupere etiam si me putas ingenium tuum nosse, existimabis. De benevolentia tua, & si nunquam dubitavi, ex te tamen ipso ea, quæ opto, libentissime audio: quanquam ad studium in te meum nihil animi tui addit commemoratio. Non enim te amare cœpi, ut ipse me amares, sed quod amabilem ipsum esse duxi multis nominibus, quæ tibi ipsi ne exponam, non modo meus, verum etiam tuus pudor impedit. Jactura te movet rei familiaris in discessu

O 4 repen-

(n) *Tibi paratam scil. Ferrariæ conditionem esse apud Cardinalem.*

repentino. Noli laborare: lucrum erit in damno, si spectas eum, qui te excipiet, præstantem virum, erga tui similes optime animatum, cujus egregiam voluntatem non dissimilis fortuna comitatur. Sarciet igitur ille, si quid ob subitam migrationem damni facies: &, ut spero, tuum te consilium quotidie magis oblectabit. Polam video te abjecisse, (o) & lætor mehercule tua causa. Verumtamen, si quando opus erit, secessum illum non contemnes: ut habeas tu quoque exemplo Africani, & Lælii, tuum Lucrinum, cujus in littore, neglectis regum thesauris, omni prorsus ambitione solutus, aut conchas legere, aut fluctus numerare possis; eoque lætius, si me tibi tantæ comitem voluptatis Deus aliquis obtulerit. Verum hæc, ut quidem nostræ nunc utriusque res habent, inania: quæ tamen, si saperemus, omnium fortasse prima. Sed vides, me tecum garrire, captum voluptate sermonis? dum te quasi præsentem alloquor, & utor manu ejus adolescentis, quæ jure Latii donatum, Cretensibus ademptum, affirmo tibi dignum aliquando fore nostro contubernio, quod quidem studiose agit, tuo maxime exemplo incitatus: etsi non te nostra domus, sed tua te industria, tuum nobilitavit ingenium. Vale.

Respondere huic Muretum dicas lib. II. Epist. 15. Valde recreatus: *nisi potius dicendum, quod & dies adscripta suadet, illam & hac & præcedente priorem esse.*

M. ANTONIUS MURETUS

PAULO SACRATO SUO S. D.

XII.

Videtur respondere Epistolis Sacrati tribus, quas dedimus in Appendice: O fortunatum: Litteras ad te: & cognovi ex litteris. *Habetur autem apud Sacratum lib. II. p. 45: & hæc Mureti Epistola.*

NEque te uno amabilius quicquam, aut officii plenius, neque litteris tuis festivius, omnique suavitate conditius fieri potest. Quæ si quam lepide, ac polite loquuntur, tam etiam vera de me prædicarent, magna causa esset

(o) *Nempe quia Ferrariam cogitas.*

ſet, cur & ego mihi gauderem, & tu tibi de amicitia noſtram gratulareris. Nunc ea res male habet, quod, cum in meum (ut dicitur) ſinum inſpicio, meque ac mea omnia diligenter excutio, nihil propemodum tale reperio, qualia mihi tu innumerabilia affingis: ut mihi tale quiddam uſuveniat, quale hiſtrionibus, qui dum in ſcena Agamemnonem agunt, aut Atreum, concipiunt ſpiritus quoſdam regios; poſt, abſoluta fabula, dum ad veſtitum ſuum, & ad ſe ipſos redeunt, agnoſcant neceſſe eſt, ficta fuiſſe illa omnia & alienæ oblectationis cauſa ad breve tempus ſuſcepta; ſe vero homines tenues, & non admodum magni pretii artifices eſſe. Sic ego quamdiu tuas litteras lego, & a te tanquam a Chorago aliquo impoſitam mihi perſonam ſuſtineo, placeo mihi, (fatebor enim, quod verum eſt) & videor eſſe aliquis: poſt ubi ille quaſi ventus reſedit, agnitum errorem meum tacitus rideo, meque tanquam ad ſolitum cultum, ita ad uſitatam illam & perpetuam meam de me opinionem refero. Sed hæc aut in aliud tempus reſervemus, aut quod ſatius eſt in perpetuum omittamus. Ego te Sacrate, pro eo ac ſingularis virtus & doctrina & voluntas erga me multis teſtata officiis poſtulat, & amo & magnifacio, neque id facere deſinam, donec tuis, qui es, eſſe deſieris; quod exploratum habeo nunquam fore. Ardeo autem mirifica quadam cupiditate, ſi qua id ratione a me perfici poteſt, ut etiam poſteris hujus conjunctionis noſtræ memoria prodatur, amicoſque vixiſſe nos, non æquales modo noſtri, ſed futura etiam ſæcula intelligant. Cujus rei gratia conſtitueram repertas a me in Gallia, neque uſque in hunc diem a quoquam divulgatas Victorini, veteris non Rhetoris modo, ſed Philoſophi quoque ac Theologi lucubrationes in publicum emittere; cumque in eis emendandis non parvum laborem ſuſtuliſſem, ad te potiſſimum mittere, & tibi quaſi dicare, quicquid in eis mea induſtria effectum eſſet; jamque id feciſſem, niſi me quiddam, quod aliquando intelliges, retardaſſet. Tu interea, mi Sacrate, perges amare me ut facis, tibique certo perſuadebis, te a me merito tuo mirabiliter amari. Salutabo tuo nomine Janinellum, cum primum eum videro. Vale. v. Id. Sext. MDLXIII. Romæ.

Reſponſionem quære in Appendice epiſt. IV. Si de tui animi.

EIDEM SACRATO.

XIII.

Respondet Sacrato ad modo numeratam epistolam : Si de tui animi. *Hæc autem Mureti legitur & apud Sacratum lib. I. pag.* 49.

E Tuo tam diuturno silentio suspicatus eram te Ferrariâ abesse, ideoque ipse quoque intermiseram scribere, donec mihi Martellius primum, deinde Lælius Gavardus eleganti, ut visum est, ingenio adolescens, salutem tuis verbis nunciarunt. Quæ fuit illa quidem mihi pro eo ac debuit gratissima: sed e sermone Martellii eam cepi molestiam, non sane mediocrem, quod ex eo de molestiis, quibus tu interea conflictatus es, & de matris tuæ lectissimæ & te tali filio dignissimæ mulieris infirmitate cognovi. Itaque cogitabam primo quoque tempore ad te exarare aliquid litterarum, quo & purgarem me, qui tamdiu nihil scripsissem, & minuerem, quantum id quidem in me esset, ægritudinem tuam. Sed dum diem ex die duco, homo cum cæteris in rebus non admodum industrius tum ad scribendum pigerrimus, (non modo enim nosse sua vitia bellum est, verum etiam fateri) tu, quo nemo usquam in omni genere humanior aut officiosior est, occupasti, missis ad me suavissimis & reliquarum tuarum simillimis litteris. Ad quas ego quia distractus aliis curis tam copiose quam vellem, respondere non possum, strictim saltem singula eorum capita attingam. Primum igitur a te, quantum me amas tantum peto atque contendo; ut omnia potius, quæ negantur fieri posse eventura existimes; quam ut quicquam de meo in te amore, aut (ut verius dicam) de mea tuis virtutibus & jucundissimis in me officiis debita observantia detrahatur. Gratulor tibi de recuperata matris valetudine, cui etiam ipsi a me salutem dicas, eique meo nomine gratuleris velim; puto eam quamquam semel tantum a me visam, facile tamen redituram in memoriam mei. Quod ad te scripsit Lælius, magnam quotidie non adolescentum modo, sed omnium ætatum atque ordinum multitudinem ad me audiendum ventitare, sane verissimum est, idque, ut verum fatear, ipsi mihi permirum videri solet. Nam & Romæ

parum id est, & ego in me nihil sentio, quo tanta hominum studia excitentur. Sed quando sunt, qui aliter sentiant, intendo equidem omnes ingenii nervos ad conservandam eam, quæ de me exercitata est, opinionem: sed duratura ea nec ne sit, θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. Te libro Victorini, quem me tibi, ut nunc loquimur, dicaturum pollicitus sum, noli dubitare. Nunquam omnino amittam eum e manibus, nisi addito luculento aliquo testimonio amicitiæ nostræ. Interea mitto ad te exemplum oratiunculæ, (*p*) quam hìc habui, pridie ejus diei, quo cœpi Aristotelis Ethica interpretari. Vereor omnino ut satis emendate descriptum sit: nam quod unum mea manu scriptum habeam, id alibique Callipides ille, de quo etiam prioribus litteris aliquid scripsi, (*p*) duos jam menses apud se habuit, neque adhuc extorquere possum. Sed tanto mea melior futura conditio est: tu enim si qua a me ipso peccata erunt, ea illi, qui descripsit, adscribes. Mi Sacrate optime & amicissime, etiam atque etiam vale. Romæ, XVIII. Kal. Februarii, MDLXIV.

EIDEM SACRATO.

XIV.

Respondet Sacrato ad epistolam prid. Id. Octob. A. 1563. *scriptam, quæ apud ipsum legitur lib. II. p.* 51. Ego Murete optime: *Ubi & p.* 52. *sequitur hæc Mureti. Illa vero Sacrati in Appendice est V.*

PUto mirum tibi videri, quod tamdiu nihil ad te scripserim præsertim provocatus a te amantissime & officiosissime scriptis litteris, quas ad me jampridem dedisti: spero tamen, te facile ignoscere occupationibus meis neque

(p) *Ea est I.* 7. Veteri consuetudine.

(q) *In præcedente quidem Mureti epistola tale nihil est. Itaque aut omissum id in ea, cum typographo daretur (quod non plane est insolens) aut aliam hìc epistolam innui dixerim, quam ad Sacratum, interim dum ille silet, scripserit Muretus.* Callipidis *autem vocabulo cunctator aliquis intelligitur, quo sensu & ipse Muretus lib. II. Epist.* 85. *& hujus libri* 46. *extrema Callippidem se vocat. Erasmum vide Adag.* 543.

que propterea dubitare de amore, atque obſervantia erga te mea, quæ, mihi crede, tanta eſt, ut accedere nihil poſſit. Cujus rei cum alios tibi multos teſtes, ſi opus ſit, laudare poſſum, tum vel in primis Lælium noſtrum, adoleſcentem optimum & ſuaviſſimum, qui quoties me videt, (videt autem fere quotidie) & multa mihi auditu jucundiſſima de tua ſingulari virtute, atque humanitate commemorat, & audit me viciſſim de te ea, quæ debeo & quæ ſentio, prædicantem. Sed mitto hæc. Neque enim dubitare potes, quin a me mirifice ac ſingulariter ameris, niſi me ingratum atque inhumanum putas: tam male autem de te me ſentire non arbitror. Interpretatus ſum Latine his diebus quintum Ethicorum Ariſtotelis. Ejus interpretationis mitto ad te exemplaria tria: unum, quod tibi habeas, quodque interdum intuens de me cogites; alterum, quod meo nomine des Franciſco, quem ego & valde amo, & valde me ab eo amari cupio, tertium, quod cum tibi commodum erit, mittas ad clariſſimum & Eruditiſſimum virum Epiſcopum Carpentoractenſem; puto enim pro eo amore in me, quem mihi cum ſæpe alias, tum proxime, cum hic abiturus eſſet, oſtendit, id munuſculum ipſi ingratum non fore. Scribendum mihi eſt ad multos, & jam nocteſcit. Ama me, Satrate mi, vir erudititiſſime, & quod ego multo pluris facio, optime & integerrime; ama me & vale. Romæ. A. D. VI. Id. Martias, MDLXV. (*r*)

EIDEM SACRATO.

XV.

Legitur & in Epiſtolis Sacrati lib. III. p. 71. reſpondetque quod e diebus utrique adjectis Epiſtolę conjicere licet, ad ibi p. 70. præcedentem Sacrati: Jam diu nihil: *quæ in Appendice eſt VII.*

ETſi ſerius ad te ſcribo quam opportuerat, ſpero tamen, te ejus rei veniam mihi daturum, cum quæ tam diuturni ſilentii cauſa fuerit, cognoveris. Nolebam ad te litteras

(r) *Caſu accidit, ut hoc eodem & die & anno ſcriberet Sacratus quoque ad Muretum.* Etſi non cogitabam nunc ad te ſcribere, *quæ in Appendice eſt VI.*

teras meas sine aliquo munusculo venire; ideoque exspectabam, dum habuissem eam Orationem, (f) quæ, ut scis, mihi causa fuerat huc citius quam opinabar, revertendi, ut eam ad te una cum litteris mitterem. Habui autem eam nudius tertius tanta omnium approbatione, quanta mihi nunquam contigerat. Neque tamen, quod tantopere cupiebam, possum adhuc ejus te participem facere. Interdixit enim Orator Regius, ne cuiquam homini ejus aut aspiciendæ aut describendæ potestatem facerem, antequam eam ipse misisset ad Regem, explorassetque ab eo per litteras, placeretne eam divulgari. Expectandum igitur erit tibi aliquot dies. Sed cum primum licebit, polliceor me nulli prius eam missurum quam tibi. Postulat hoc amor erga me tuus, & illa tua & fratrum tuorum nullis meis officiis provocata in me benevolentia, quæ perpetuo obversatur animo meo, & interdum quiescere me non sinit, quomodo insigne aliquid omnium vestrum causa facere possim, cogitantem. Quod si nihil aliud potero, certe tamen in aliqua parte scriptorum meorum (si qua est ea gloria) intexam aliquid quod posteris testetur, mihi cum plurima vobis deberem, remunerandi facultatem non affuisse, ornandæ ac celebrandæ virtutis vestræ voluntatem non defuisse. Vale. Fratribus tuis, Canalio, Lollio, peto a te ut meo nomine salutem dicas. Romæ. IV. Id. Octob. MDLXVI.

Antequam hanc acciperet Sacratus, scripsit eam, quæ in Appendice est VIII. Quantum acceperim dolorem. *Huic autem Mureti, & forte sequenti, ac nescio cui tertiæ respondet, opinor, illa sequens IX.* Accepi tres ab te.

E I-

(f) *Ea est XIII. Volum. I. ut partim ex anno illi adscripto colligere licet, qui idem est & præsentis epistolæ: partim ex eo, quod hic paulo post sequitur de Regio Oratore, quod nos dubitare, quin sit pro Rege habita non sinit.*

EIDEM SACRATO
Amico eximio ac ſingulari.

XVI.

Reſpondere Sacrato videtur ad Epiſtolam quam modo dixi Appendicis eſſe VIII. Quantum acceperim dolorem. *Quo poſito, idem utrique annus merito adſcribetur.*

AT ita mihi omnia, quæ volo, in vita contingant, Sacrate optime & humaniſſime, ut ego ſimul atque liberatus ſum ea cura orationis habendæ ad Pontificem, quæ me tam multos dies occupatum diſtrictumque tenuerat, litteras (*t*) ad te dedi, quibus & cauſas afferebam illius diuturni ſilentii mei, & cur ejus orationis exemplum, cum maxime cuperem, tamen ad te mittere adhuc non poſſem, aperiebam. Nunc ad alia. Ego, mi Sacrate, niſi te & fratres tuos, homines humanitate, comitate, omni denique virtute tibi geminos, totamque uno verbo domum veſtram non amem modo, ſed colam etiam & obſervem, & ingratum me & hominis nomine indignum eſſe fatear. Ex quo enim me ad amicitiam tuam applicui, ita mihi veſtra omnia patuerunt, ut plane perſpicerem, cum inter vos, ut & fratres, & tales fratres decet, amiciſſimi & conjunctiſſimi ſitis, vix tamen eſſe quemquam ex vobis alteri, quam me omnibus, cariorem. Idque eo majus mihi atque admirabilius videtur, quod nullo meo in vos merito provocati, tanta me benevolentia complexi eſtis, ut plane cognorim, verum eſſe, quod a ſapientiſſimis hominibus dictum acceperam, ut quiſque ipſe amabiliſſimus ſit, ita ad alios amandos promptiſſimum ac propenſiſſimum eſſe. Nam quod tu cauſam amoris erga me tui ſolitus es conferre in eruditionem ſcilicet meam, & alia quædam magna ac præclara bona, quibus tibi videor excellere: utinam quidem ita eſſet, ut prædicas. Sed quo me diligentius excutio, eo magis intelligo, omnia in me aut mediocria eſſe, aut etiam infra mediocritatem; nihil eximium aut ſingulare, nihil quo non unus aliquis ex multis me aut adæquet aut vincat.

(*t*) *Eas eſſe, quæ hic proxime antecedunt, res ipſa loquitur. Quare annum huic epiſtolæ dedimus eumdem, quem præcedenti.*

cat. Itaque indulgeas licet amori tuo, & iis me laudibus immerentem oneres, quas ego in te referre multo justius ac verius possem: nunquam efficies, ut non ego tuum in me studium tuæ tantum humanitati acceptum feram. Sed his quidem rebus jam modus sit, aut potius perpetuum inter nos de eis silentium. Peto a te, ut me hìc aliquid tua causa facere jubeas, quo testari possim, quantum tua causa cupiam. Mihi crede, enitar, &, ut spero, perficiam, ut cum ad æquanda tua in me merita facultatem mihi deesse omnes videant, voluntatem deesse nemo arbitretur. Fratribus tuis Alexandro Canalio, Alberto Lollio, cæterisque amicis communibus peto ut meo nomine salutem dicas. Vale. XII. Kal. Novemb. ex Urbe. MDLXVI. (*u*)

De responsione ad hanc Epistolam vide quæ dixi ad præcedentem.

EIDEM SACRATO.
XVII.

In Epistolis Sacrati legitur hæc lib. II. p. 78. Respondet autem ei, quæ ibidem præcedit: Ego ad te litteras. *Hæc XI. est Appendicis.*

QUod nunquam antea evenerat, quodque nunquam eventurum qualibet sponsione contendere ausus essem, id evenit: ut litteræ tuæ, quæ mihi semper ante hac jucundissimæ fuerant, nuper dolorem mihi ac mœstitiam attulerint singularem. Nam cum illud mihi per se grave atque acerbum fuit, & ægrotasse te, & diu ac graviter ægrotasse: tum vix credas, quam me pupugerit illa cogitatio, interea toto illo tempore cessasse me, & quodammodo defuisse officio, neque quidquam scripsisse, quo hominis amicissimi & de me optime meriti leniretur dolor. Etsi enim vere hac excusatione uti possum, nescisse me, tibi male esse: tamen ea ipsa excusatio excusationis indiget: cum indecorum sit, cujus in me tot tantaque officia exstiterint, tamdiu me, qua is valetudine uteretur, nesciisse. Est omnino hujus rei culpa aliqua etiam in communibus amicis, qui cum me tuo nomine salutabant, nihil addebant, nisi illa vulgaria, conservare te diligenter memoriam mei, & scri-

(u) *Hunc annum posui pro* 1565. *Causam initio hujus Epistolæ reddo.*

scripturum ad me, cum commodum esset; petere ut ego quoque idem facerem; invaletudinem tuam aut celabant me, aut ipsi quoque nesciebant. Utut est convaluisse te gaudeo, petoque a te primum, ut pro solita tua humanitate ignoscas mihi, si diutius ad te scribere distuli, quam par erat: deinde ut, quantum me amas, tantum operæ ac diligentiæ conferas ad valetudinem tuam & confirmandam & conservandam. Hoc ita videris facillime consequi posse, si ad corporis exercitationes aliquid addideris, de exercitationibus animi atque ingenii aliquid detraxeris. Neve putes quidquam me tibi suadere, quod non satis exploratum habeam: ego quoque idem facere cœpi, & mihi insigniter prodesse sentio. Tu quando eo ingenio es, ut cognatis, ut amicis, ut patriæ, ut bonis omnibus libentissime operam des, eorumque commodis perpetuo inservias, ut id facillime ac diutissime facere possis, elaborato. Mi Sacrate optime, etiam atque etiam vale. Salutem plurimam lectissimis tuique simillimis viris fratribus tuis, itemque Paludino, Canali, cæterisque amicis. Romæ, XIII. Kal. Jan. MDLXVII.

EIDEM SACRATO.

XVIII.

Invenies hanc & in Epistolis Sacrati lib. II. p. 82. Respondet autem duabus ibi præcedentibus, quæ sunt in Appendice XII. Ego ad te jam diu: *&* XIII. Vereor interdum ne.

NOn puto me tibi ita ignotum esse, Sacrate vir optime & eruditissime, ut metus ille, quem scribis, cadere in animum tuum potuerit, ne, quia diu jam ad te non scripsissem, tui etiam oblitus essem. Quomodo enim tui me capere possit oblivio, qui & is vir es, cujus etiamsi nulla unquam in me officia extitissent, singularis tamen probitas & doctrina deleri ex animo meo non potest, & ea in me beneficia contulisti, ut etiamsi illa in te non essent, quæ te omnibus & amabilem & admirabilem reddunt, ego tamen non summe amare te sine singulari improbitate ac, prope dixerim, impietate non possem? Sed ut iis quos ita alto sopore oppressos videmus, ut nullis clamoribus excitari queant, aculeos interdum admovemus: ita tu mihi nimis jam diu, ut verum fatear, dormienti, & ad tuas suavissime

ſime amantiſſimeque ſcriptas litteras nihil reſpondenti, iſtas orationis faces adhibere voluiſti, quibus me non languentem modo, ſed (ita me Deus amet) ſemimortuum ad ſcribendum excitaſſes. Illud mihi moleſtum eſt, quod tam longo intervallo nihil tamen habeo, quod poſſim ſcribere, præter illa communia, valere me, & tibi ex animo bene cupere, neque quemquam eſſe omnium mortalium cujus ego amicitiam tuæ anteponendam putem. Neque vero aut Lollium meum minus amo quam ſolebam: aut eos, quos tu mihi conciliaſti, ornatiſſimos viros collegas tuos, Paludinum & Canalium: ſed, neſcio quomodo, hos jam aliquot menſes tantus me occuparat veternus, tanta ſcribendi ſatietas ceperat, ut ne in Galliam quidem ſcriberem ad quoſdam qui mea illic magni ſane momenti negotia procurabant. Sed hunc torporem excutiam vel maxime cauſa tua: non quod periculum eſſe ullum arbitrer ne ἡ ἀπροσηγορία, ut eſt in illo vulgato verſu, amicitiam noſtram diſſuat: ſed quod iniquum eſſe intelligo, pro tuo erga me ſummo amore, quidquam a me committi, quod tibi moleſtiam adferre poſſit. Unum a te peto, ut, quemadmodum iis, qui diu ægrotarunt, ubi convaleſcere incipiunt, exercitationes a principio non valde laborioſæ imperantur: ita tu mihi, qui nunc primum accepto litterarum tuarum pharmaco ex illo diurno pigritiæ morbo ἀνακομίζομαι, neque longas neque accurate ſcriptas litteras imperes: neque in eis aliud quam meam erga te propenſiſſimam voluntatem & obſervantiam ſpectandum, aut requirendum putes. Mi Sacrate, etiam atque etiam vale, & me ama. Romæ, XVIII. Kal. Quintiles, MDLXIX.

EIDEM SACRATO.

XIX.

In Epiſtolis Sacrati habetur lib. II. p. 112. Reſpondet autem illic præcedenti, quæ noſtræ Appendicis eſt XIV.

Quantum de tua.

HEri accepi a te litteras ſimillimas tui, terſas, nitidas, elegantes, pleniſſimas humanitatis, & ſpirantes omni ex parte benevolentiam vetere m illam tuam in me mirificam prorſus ac ſingularem. Quod excuſatione nihil opus

 eſſe

esse duxisti, fecisti, ut amicitia nostra dignum est: ac ne præterea levasti labore quærendi, quomodo tam diuturnum silentium meum apud te defenderem. Nam excusare te non poteras, quin eadem opera me accusares. Itaque hoc quoque a te tanquam mea causa factum accipio, indultumque mihi a te puto. Thalamius noster, (non enim tibi jam concedo, ut tu eum plus ames) verus, ut video, est & diligens internuntius amicitiæ nostræ. Nam quoties una sumus, de te prope perpetuo loquimur: & ipse postea litteris suis tibi, quæ mea sit in te observantia, vere accurateque perscribit. Constitueram nuper mittere ad te nugas quasdam meas, scholasticas omnino, id est non satis dignas, quæ a te legerentur, sed quas tamen tibi, ut solent mea, placituras esse sperabam. Id postea omisi facere, quia cujus opera in eis describendis uterer, non habebam. Nunc habeo, qui id commode faciat. Quare exspecta propediem a me ingentem fasciculum, pro quo vereor ne plus mercedis dandum sit tabellariis, quam quanti ea omnia erunt. Erit tamen quod rideas una cum Canalio nostro, qui mihi, ut debet, hæret in animo. Quem tu, mi Sacrate, salutabis diligenter meo nomine, &, qui mihi benevolentiam ipsius conciliasti, idem conservabis. Nescio an adhuc resciveris, Jacobum Æmilium Belgam, quem ipse mihi & præsens & per litteras commendaverat, nuper hìc mortuum esse. Plura scribere cupientem impediunt interpellatores, qui mihi plerumque vix ad ea quæ necessaria sunt, satis vacui temporis relinquunt. Bene vale, Sacrate mi optime, eruditissime, amicissime, & me amare perge. xv. Kal. Febr. MDLXX. Roma.

EIDEM SACRATO.

XX.

Legitur hæc & in in Epistolis Sacrati lib. III. p. 25.

SCripsi nuper, jussu Cardinalis mei versus quosdam de Tiburis amœnitate: sed jussus eram non multo plures, quam viginti versus scribere, & ea attingere, quæ in ipsius hortis spectatu dignissima & jucundissima viserentur. Fudi duabus circiter horis amplius quadraginta, & vix mihi videbar pauca quædam ex innumerabilibus, quæ dici pote-

poterant, delibasse. Eos versus, cuicuimodi sunt, ad te mitto, si forte possint animum tuum a molestiis tum domesticis, tum publicis paulisper avertere. Curas enim, vetus dictum est, carmine minui. Poteris eos cum Paludino, & Canalio communicare. Quamvis enim non valde boni sunt: vobis tamen tribus placebunt, quia sunt mei. Velim etiam eos mittas ad Antonium Montecatinum. Etsi enim judicium ipsius extimescere deberem: mihi tamen cognitus amor ipsius erga me timorem levat. Ego te, Sacrate optime & humanissime, vosque omnes, sed, ne mentiar, te in primis, ut debeo, in sinu fero: &, quamvis ad te rarius scribo, quam summa nostra conjunctio postularet, de te tamen sæpissime cogito. Orationum mearum volumen unum Venetiis excuditur, quod ubi absolutum erit, statim ad te mittetur. Vale, amice optime & spectatissime. Idib. Augusti MDLXXI. Tibure.

Respondet Sacratus Epistola nostræ Appendicis XVI. Literæ tuæ.

EIDEM SACRATO SUO.

XXI.

In Epistolis Sacrati habetur hæc lib. III. p. 135.

PRoxime cum vellem ad te scribere, quam grata mihi fuissent insitia, quæ tu & Alexander Canalius ad me miseratis, ita me subito multa negotia oppresserunt, ut coactus sim officium illud in aliud tempus rejicere. Nunc igitur utrique vestrum gratias, ut debeo, maximas ago: simulque ut, qua una ratione possum, vos remunerer, mitto ad vos exempla duo carminis cujusdam mei ad Divam Virginem Lauretanam: quod vobis, si nulla alia re, certe argumento placebit. Versus ipsi si frigidiores videbuntur, tanto judicare debebitis munus meum accommodatius ad hanc tempestatem anni, qua frigus studiose quærere omnes solemus. Quales autem cumque videbuntur, non recuso quin eos communicetis cum Paludino, Montecatino, cæterisque communibus amicis: prope etiam dixi, cum Pigna: sed audio, eum valde severum esse in judicandis poematis. Et tamen, quia me ab eo amari scio, si vobis videbitur, subeamus hoc quoque periculi, cum præser-

 tim,

tim, si quid in eis parum probaverit, ipsa nos reprehensio cautiores in posterum factura sit. Valde gavisus sum, cum audii, fratrem tuum (x) Episcopum Carpentoractensem esse factum: qui honos jampridem summis illius virtutibus debebatur. Neque ei tantum gratulatus sum, sed tibi quoque, cum epistolam (y) ea de re tuam ad Johannem Moronum Cardinalem legi: quæ mihi ita elegans visa est, neque hoc tantum, sed ita graviter ac sapienter scripta, ut jam tum cœperim, eumdem tibi quoque dignitatis gradum augurari. Mitto ad te orationem nuper hìc habitam a Petro Magno, ut versuum levitas orationis gravitate pensetur. Bene vale, Sacrate mi optime, eruditissime, amicissime, & me ama. Romæ, III. Non. Julii, MDLXXII.

Responsoria Sacrati jam sequitur.

PAULUS SACRATUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XXII.

Respondet præcedenti. In Epistolis autem Sacrati legitur lib. III. p. 136.

LEgi tuum carmem ad Divam Virginem Lauretanam; de quo quid ego dicam, nisi summi illius Mureti poema esse, cui quemquam æquare non liceat? Itaque ita me delectavit; ut versus perplures memoriæ jam mandaverim; quod Alexandro quoque Canalio contigisse, idem mihi affirmavit. Quid autem tot nos lucubrationibus tuis honorandi causam tibi dederit, an insitia, an eximius tuus erga nos amor; nemo nostrum certe ambigit, quin singulari tuæ humanitati totum tribuendum sit, quæ te profecto impulit, ut quod nos tibi debemus, de eo nobis gratias agas. Quod si forte insitia ipsa nonnihil etiam te moverunt, quæ ostendis grata tibi fuisse; certo scito nos operam daturos, ut singulis annis eumdem saltem numerum tributi nomine a nobis accipias, ne ex animo tuo unquam nostri memoria discedat. Quod ad mandatum tuum attinet, id sane exsecuti sumus: Ale-

(x) *Jacobum Sacratum.*
(y) *Eam habes in Epistolis Sacrati lib. III. p.* 132, Etsi tua summa,

Alexander enim exemplum ſuum Montecatino ac Pignæ impertivit, qui carmina tua ab ipſis valde probata fuiſſe mihi retulit: ego vero mei Martellium, Paludinum, cæteroſque commmunes amicos participes feci, qui te ita admirantur, ut etiam hoc dicant, a divino ingenio tuo nihil niſi abſolutum perfectumque proficiſci. Quibus ego libenter aſſentior, lætorque, Muretum meum, quem in oculis fero, ab omnibus mirum in modum coli, plurimique fieri. Illud in extremis litteris tuis, cum mihi de dignitate fratris gratularis, me moleſtia affecit, quod ſcribis te meam ad Ampliſſimum Moronum epiſtolam legiſſe, & eam laudas, quam ut corrigere ac emendares, amicitia noſtra & tua erga me benevolentia poſtulabat. Sed ſi favente Deo Opt. Max. ad annum ſacrum pervenero, & ibi tu quoque adſis, a te impetrare conabor, ut mearum nugarum Ariſtarchus ſis, nec tu, opinor, recuſabis, ſi me de tuo erga me ſtudio dubitare nolueris. Vale. Electus Antiſtes Carpentoractenſis Jacobus Sacratus plurimam tibi ſalutem adſcribit, (z) & quod ei tantum tribuas, qnantum ipſe non agnoſcit, hoc tuæ eximiæ humanitatis proprium eſſe ait: de tua tamen in eum optima voluntate maximam gratiam habet. Ferrariæ. XI. Kal. Sextiles MDLXXII.

M. ANTONIUS MURETUS
PAULO SACRATO SUO S. D.
XXIII.

Legitur & apud Sacratum lib. III. p. 151. Reſpondet autem illi Epiſtolæ, quæ in Appendice noſtra eſt XX. Miror, cur tamdiu.

RESpondebo breviter ad ea litteras, quas a te III. Id. Octob. datas nudius tertius accepi. In quibus illud

(z) *Paulo aliter hæc leguntur in Codicibus Mureti. In quibus præterea ſtatim poſt.* Vale, *hæc reperias:* Alexander (*Canalium intellige*) multam tibi ſalutem adſcribit, mihique in te amando minime concedere palam prædicat. *Sed nos, ut alias in hac Epiſtola, ita & hic ſequendam nobis putavimus ipſius Sacrati editionem ab ipſo haud dubie correctam.*

primum admiratus sum, quod veritum esse te scribis, ne tibi aliqua de causa subiratus essem, neve mea erga te immutata esset voluntas. Tibi ne ego, mi Sacrate, ut irascar? aut quidquam unquam ulla de causa ex meo in te summo amore, aut, ut verius dicam, observantia imminui patiar? At perdiu nihil ad te litterarum dedi. Primum, non satis magnum argumentum: præsertim cum post eas, quas ad te ultimas dederam, nihil omnino a te accepissem. Sancte enim tibi affirmo, post Hippolyti Cardinalis Ferrariensis obitum nullas ad me litteras tuas perlatas esse, nisi eas, ad quas nunc respondeo: (*a*) & ego tamen ad te mense, ut opinor, Januario scripsi, misique eam Orationem, (*b*) quam Caroli Regis nomine ad Pontificem habueram. (*c*) Itaque tu vide, ad quem illas alias miseris, aut cui eas inscripseris. Certe enim mihi redditæ non sunt. Deinde quidvis te potius, quam id quod suspicatus es, opportuerat suspicari. Sed ecce tibi: vix ad te scribere ingressus sum, & avocor: & jam multa nox est. Pudet hoc ad te ἀτελὲς epistolæ principium mittere: sed tamen hoc malo, quam nihil. Propediem & ad te scribam, (*d*) & nescio quid orationis quod a me nuper habitum est mittam. Mi Sacrate, ama me, & vale. Canalio nostro plurimam salutem. Romæ, pridie Kalend. Novemb. MDLXXIII.

EIDEM SACRATO.

XXIV.

Hanc Epistolam Sacrato Muretus promiserat sub finem præcedentis. Apud Sacratum eam quære lib. III. p. 159.

SUperioribus diebus cum ad litteras tuas respondere cœpissem, etsi jam multa nox erat, egoque mihi eam potissi-

(a) *Non ergo redditæ fuerunt Mureto illæ duæ Epistolæ Sacrati quas in Appendice numeramus XVIII. & XIX. nam & has (præter XX. cui hic responderetur) post Hippolyti Cardinalis obitum scriptas fuisse, satis est evidens.*

(b) *Orationem hanc Sacratus accepit, litteras vero Mureti nullas. Ipsum vide Epist. XIX. Appendicis nostræ.*

(c) *Habes eam Volum. I. Orat. 22. p. 156.*

(d) *Facit hoc Epist. seq.*

potiſſimum horam delegeram, quam ab interpellatoribus vacuam fore conſiderem, ſtatim tamen accidit, ut ad me veniret, qui quod cœperam, vetaret abſolvere. Itaque in ea quadam indignatione riſi tamen, quod quaſi fato quodam eveniſſe videretur, ut ne tunc quidem poſſem ad te, cum maxime cuperem, ſcribere. Illud tamen quicquid erat, quod habebam in manibus, ut erat imperfectum atque inchoatum ad te miſi: ſimulque pollicitus ſumme propediem ad te neſcio quid nugarum mearum eſſe miſſurum. Præſto igitur, quod tum promiſi, & ad te mitto exempla duo orationis cujuſdam a me nuper habitæ, quam, etſi bella non eſt, tibi tamen, & Canalio noſtro, pro veſtro erga me amore non plane diſpliciturām eſſe confido. Velim autem mea cauſa convenias Antonium Montecatinum, (quem virum, Sacratemi, vix credas, quantum amem, & quanti faciam) eique plurimam a me ſalutem dicas, ſimulque ei unum ex illis, quæ ad te mitto meæ orationis exemplis tua manu des. Ita enim ſpero, ipſi quoque munuſculum gratius fore: etſi ille quidem eodem, quo tu es, erga me animo eſt. Et quamquam acerrimo judicio eſt, mea tamen & legit libenter, & laudat. Scribendum mihi hodie eſt ad multos, ideoque tecum ero brevior. Ama me, ac vale. Romæ, XI. Kal. Decembr. MDLXXIII.

Reſpondet Sacratus Epiſtola noſtra Appendicis XXI. Tardius ad te.

EIDEM SACRATO.

XXV.

Reſpondet Sacrato ad Epiſtolam noſtræ Appendicis XXII. Nunc ſentio. *Apud Sacratum autem legitur hæc præſens lib. III. p.* 162.

NE orationis a me in funere Caroli Regis habitæ (*e*) exemplum ſtatim ad te pro mea veteri conſuetudine miſerim, id unum obſtitit, quod te Carpentoracti eſſe arbitrabar: eo enim profectum audieram, & eo facilius adducebar, ut crederem, quod multos jam menſes nihil a te acceperam litterarum. Nam illa quidem, quæ tu ſcribis, partim ἕωλα ſunt, & a te joco ſcripta, partim nimis aliena

(e) *Habes eam ſupra Vol. I. Orat. 24. p.* 173.

ab ingenio meo. Me ne ut unquam illius humanitatis, quam in te & in Canalio nostro medius fidius prope singularem cognovi, capere possit oblivio? Tum ego me indignum fatear, qui amer a vestri similibus, id est a viris humanitatis, integritatis, officii plenis. Quare mitte, obsecro te, ista vel suspicari, vel, quo me crucies, simulaes te suspicari. Ego duos vos amare, colere, observare non desinam, nisi is esse, qui sum, desinam. Quod si rarius scribo, ignoscere vos oportet vel occupationibus, vel pigritiæ meæ: quæ ingravescente jam ætate quotidie magis ac magis augetur. Magnam lætitiam nuntias, quod vos una ineunte anno in Urbem venturos polliceris. Fruar enim aspectu, amplexu, & optatissimis sermonibus duorum longe mihi charissimorum capitum. Et spero vos non ita occupatos fore ut non sæpissime nobis una esse liceat. Jam nunc præcipio mente ac cogitatione collocutionum nostrarum suavitatem. Interea quod unicum mihi reliquum erat exemplum ἐκείνου τοῦ ἐπιλογαρίου, ad vos mitto. Propediem prodibunt ex Aldi Manutii officina Orationes omnes meæ, in quibus hæc quoque. Inerunt & poematia quædam non magni pretii: sed quæ tamen mirifico a quibusdam studio expetuntur. Mihi crede, Sacrate mi, ludere mihi videntur homines, cum mea istæc & laudant & requirunt: quæ ego quo magis inspicio, eo magis, quam nihili sint, sentio. Nam ut aliquid fortasse simus, si cum quibusdam æqualibus nostris conferamur; at certe, si quis cum antiquitate nos comparet, jacemus. Vale: aut potius ambo valete, quando, ut ego pro indiviso amborum communis sum, ita hæc epistola utriusque communis futura est. Romæ, XII. Kalend. Sextil. MDLXXIV.

Non rescripsit Sacratus quidem. Sed responsi qualiscumque vicem supplebit Epistola nostra Appendicis XXIII. Venienti istuc.

EIDEM SACRATO.

XXVI.

In Epistolis Sacrati exstat lib. IV. p. 186. Respondet autem ibi præcedenti pag. 185. Statueram. (*Quam dabimus infra in Appendice, n. XXIV.*) *ac præterea nescio quibus aliis duabus argumenti ejusdem.*

NUnc ipsum accepi prandens binas ad me litteras tuas, in eumdem a te fasciculum conjectas, & nuper etiam alias quasdam tuas acceperam, sed quibus aliud nihil contineretur, quam, quod ego maximopere scire cupiebam, te istuc salvum incolumemque venisse, & commemoratio quædam accurata eorum, quæ tu tibi me præstitisse, cum hìc esses, prædicaras. Ego autem, Sacrate mi optime & humanissime, si negem, me cupidissime quæsiisse occasionem aliquam declarandi tibi mirifici cujusdam amoris erga te mei, mentiar. Certe enim & amo te singulariter & meum erga te studium tibi notissimum esse cupio. Illud vere affirmare possum, nihil tibi me præstitisse, aut tua causa fecisse, quo minima pars aut meritorum erga me tuorum, aut meæ erga te voluntatis adæquari queat. Itaque videris mihi nonnunquam quærere occasionem exercendæ eloquentiæ tuæ in eis amplificandis & exaggerandis, quæ per se ita exigua & tenuia sunt, ut vix compareant. Quid enim tibi a me tributum est, in quo cognoscere potueris, quanti te faciam, aut quantum tua causa cupiam? cum ipse contra tam multis tamque illustribus argumentis tuam erga me voluntatem perspexerim, ut certo sciam, cum quantum plurimum potuero, dispunxero, semper tamen plus reliqui fore. Sed omittamus hæc. A Tiberio tuo septem insitia accepi, de quibus amo te plurimum. Quod te quotannis alia missurum polliceris, gratum est. Ego tibi vicissim aliquid depromptum e studiis meis mittam. Paludino Canalio, cæterisque, quos istic mei amantes esse scis, salutem. Vale. v. Kalend. Jun. MDLXXV. ex Urbe.

Responsum Sacrati quære infra in Appendice, Epistola XV. Legi litteras.

EIDEM SACRATO.

XXVII.

Legitur in Epistolis Sacrati lib. I. p. 16. Rescribit autem Epistola, quam in Appendice fecimus XXVIII. Etsi vetus.

HEri accepi a te litteras reliquarum tuarum simillimas, id est, amorem & suavitatem omni ex parte spirantes. Pro quibus quid tibi, mi Sacrate, respondere possim, equidem non video. Nihil enim jampridem jubes me tua causa facere; neque sane, ut sunt tempora, video qua in re opera mea uti possis. Sed, si quid evenerit, noli quæso dubitare, quin is erga te sim, qui debeo, & qui semper fui. Mihi crede, neque te quicquam usquam amabilius est, neque tu quemquam habes amantiorem ac studiosiorem tui. Sed hæc inter nos supervacanea videntur. Mitto ad te libellum quemdam, quem in gratiam τοῦ ἀνεψιοῦ scripsi. Cum enim prima elementa Latinæ linguæ ei tradere vellem, nihil reperiebam ad captum tam teneræ ætatis accommodatum. Ea res coegit me repuerascere. Neque magis id mihi alienum aut indecorum puto, quam olim Agesilao fuit deprehendi cum filiolis equitantem in arundine longa. Tu illud carmen, qualecumque est, quia mecum est, libenter, ut opinor, videbis. Vale. Romæ. XXI. Kal. Dec. MDLXXVIII.

EIDEM SACRATO.

XXVIII.

TAnti fuit torquere te aliquot dies litterarum mearum exspectatione, ut tuas (f) acciperem, concitato ac prope irato animo scriptas. Ut enim dulcibus cibis admixtum aliquid acre delectat: ita mihi, qui nunquam quicquam a te nisi melleum accepissem, jucundissimum fuit, te subiratum intueri: præsertim cum in eo ipso iræ calore, omnibus ex partibus se amor erga me tuus proderet. Sed scin tu, Sacrate mi optime, & in ipsa etiam ira suavissime, quid te nunc

(f) *Fortasse scriptas a Sacrato vernacula, (h. e. Italo sermone) quales eum dedisse nonnunquam ad Muretum intelliges ex Append. Epist. XXVIII. Quæ causa fuerit, cur ad nos ea non pervenerint cum cæteris Latine exaratis.*

nunc facere cupiam? Confirma exemplo tuo vetus illud dictum: *Amantium ira, amoris integratio est*. Præsertim cum in summis occupationibus ad te scribam. Non puto pluribus mihi verbis opus esse ad te placandum ac leniendum. Hoc tantum oro quæsoque, ut quidvis potius existimes, quam quidquam ex mea in te non voluntate tantum, sed plane observantia detrahi posse. Omni hoc tibi sacramenti genere, mi Sacrate, confirmo. Quid tibi e studiis meis munusculi (g) parem, scies, cum primum ex litteris tuis omnem iram a te depositam esse cognovero. Vale. IV. Kal. Mart. MDLXXIX. Roma.

Respondebit Sacratus infra in Appendice, Epist. XXIX. Nunquam inficiabor.

EIDEM SACRATO.

XXIX.

VOle te, mi Sacrate, miseriarum mearum participem facere, ita enim leviores videntur fore, si eas in amicissimi hominis sinum deposuero. Accidit mihi his diebus quiddam, quod me prope ad insaniam adegit: certe quidem ita conturbavit, ut nunquam in vita commotiorem fuisse me meminerim. Nosti, opinor, facilitatem meam, & ut omnes qui notam modo aliquam humanitatis præ se ferre videantur, in bibliothecam meam admittere, eisque mea omnia aperire ac patefacere soleam. Eorum quidam (quis fuerit, suspicari possum, pro certo adfirmare non possum) nuper data occasione Plauti librum, in quo emendando viginti quinque annos & eo amplius insudaveram, furto subripuit: & una cum eo alios aliquot libros, quorum jactura minus me movet, quia similes alios, pecunia parare possum. Plautus me conficit, Plautus me angit, & exanimat; Plautus quiescere me non sinit. Perierunt tot annorum sudores ac vigiliæ, adempta est voluptas, quam maximam ex illius lectione capiebam: præcisa spes gloriæ, quæ ex tot locis emendatis sperari poterat: quam etsi non aucupor, facere tamen non possum, quin doleam eam mihi, mea stultitia, aliena improbitate subreptam. Idem ille pla-

(g) *Dedicavit Sacrato Muretus tandem Commentarium suum de Orig. Juris. Vide supra lib. III. Ep. 19.*

plagiarius, quisquis est, septem folia libelli mei, (*h*) quæ tu ad me miseras, abstulit: in quo magis etiam improbitatem suam declaravit, qui id quoque suffurari voluerit, ex quo ad se quidem nihil commodi, ad me autem aliquid incommodi perventurum esset. Pero igitur a te, primum ut meo dolore doleas; deinde ut ad me quamprimum septem illa prima folia mittas: octavum enim habeo, ego autem missurus ad te statim sum interpretationem Græcorum, & indicem eorum, quæ a librariis peccata sunt. Vale, & me ama. Romæ. III. Idus Januar. MDLXXXI.

Sequitur Responsio Sacrati.

PAULUS SACRATUS

M. ANTONIO MURETO S.P.D.

XXX.

EGo, Murete præstantissime, maximam, pro eo ac debui, molestiam cepi ex ea injuria, quam accepisti certe insignem, nec animo pacato atque tranquillo me unquam futurum esse puto, donec te, quem longe pluris facio quam me ipsum, ex istis molestiis emersisse cognovero; in mœrore enim te ac tristitia esse, ex tuis suavissimis atque gravissimis litteris intelligo. Ac satis mirari non possum istius hominis impudentiam atque audaciam, quem abs te in bibliothecam cum nonnullis aliis facile ac benigne receptum, quod illi humanitatis aliquid habere tibi viderentur, tantum in te virum præclarissimum scelus edere non puduerit, ut libros tibi aliquot, & Plautum imprimis, in quo corrigendo multum laboris & operæ consumpseras, & vigilias noctu multas, ut opinor, egeras is furto subripuerit, signaque tibi non humanitatis, sed immanitatis dederit, quod laudem & gloriam tibi adimere pro viribus conatus sit. Tamen nihilominus, in hanc opinionem venio, Murete humanissime, ut iste tecum jocari voluerit, incredibili tua mansuetudine & comitate fretus, teque oblectationis gratia parumper cruciare. Non enim cogitatio hæc in mentem meam irrepere potest, ut eo animo te salutatum accesserit, inju-

(h) *Commentarii de Orig. Juris, de quo lit. præc. dictum. Nam hunc ad Sacratum, de istic edendum curaret misisse, patet e lib. II. Ep. 19. prope fin.*

injuriam tibi inferendi: nimis enim inhumanus ac tibi infestus fuisset. Nam eum certo scivisse, rem ex sententia sibi successuram esse, adduci non possum ut credam: at illi evenisse arbitror, quod vulgo est in proverbio, ut commoditas furem illum reddiderit. Quod si lucubrationes tuas, quas a te celari oportuit, in armario & arca sepositas ac reconditas habuisses, (ut posthac experiendo edoctus eris cautior) casum istum minime timuisses. Plautus autem in conspectu erat, isti ante oculos versabatur. Itaque iste libro valde inhians, ipsum clam sustulit eo, opinor, consilio, ut cum ex illo excerpserit ea, quæ sibi placuerint, ac descripserit omnia, aliena manu tibi reddat atque restituat. Namque is tuarum lucubrationum ac scriptorum amore admodum incensus, (non enim te latet, quam multi avide appetant) ad hoc facinus audaciæ & sceleris faciendum aggressus est, nec infamiam pertimuit, ut lectione scriptorum tuorum animum satiaret: ratus te ei negaturum fuisse, si hoc a te poposcisset. Quare, Murete dulcissime, ea te consolatione sustenta, quam tibi ex animo adhibeo, divinans eum talem fore, a quo te ludibrio læsum fuisse non doleas; & in spem veni, Plautum postliminio ad te brevi rediturum esse, qui te consolabitur, omnemque dolorem abstergebit, te delectabit, flagitii etiam memoriam delebit. Cur enim de homine isto non recte potius sentiamus quam prave, sicut charitas postulat, licet ille offensionem impudentiæ effugere non queat? Sed & mœstitiam omnem depone, cogita te perturbationum tuarum fidissimum socium habere: nec metue, ut iste vigilias tuas ac labores cum nominis sui inscriptione edat. Tam enim multi loci perpulchre atque venuste a te emendati in tuis Variarum Lectionum libris exstant, qui fidem facerent tuum opus esse, ac furti eum insimularent: & si, ut spero, utriusque nostrum litteræ, quæ in hoc versantur argumento, ad manus hominum pervenissent, testes facti hujus locupletes erunt, ut ad amplissimam atque immortalem gloriam tuam aliquid amplius accessurum esse non augurer solum, sed exploratum habeam, quam aliquid de ea unquam quicquam detrahi a quoquam posse putem. Quamobrem denuo te peto, ut pro tua summa in me benevolentia animum tuum tranquillare velis, quo ego quoque quietam hanc vitam agam. Confido enim, clementissimum Deum ac benignissimum fore nobis adeo propitium,

ut

ut ex isto casu uterque nostrum tantam sit voluptatem capturus, ut risus etiam consequatur. Septem folia libelli tui, quæ a me flagitas, nudius quartus tabellario ad te perferenda commisi. Tu quoque interpretationem Græcorum quam primum ad nos mitte, ut liber ab omnibus exoptatus tandem exeat. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrariæ. VIII. Kal. Febr. MD LXXXI.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

PAULO SACRATO SUO.

XXXI.

Velim, hoc mihi credas, Sacrate mi optime & amicissime, non te ardentius cupere litteras meas, quam ego ad te & creberrime & longissime de toto mearum statu scribere cupio. Sed ita multa quotidie interveniunt, quæ me varias in partes distrahant, ut interdum vix respirandi otium detur. Itaque cum hic amicos & plurimos & potentissimos habeam, cum omnia mihi Dei beneficio non modo ad commode, sed ad laute ac magnifice vivendum affatim suppetant, cum me libenter omnes videant, cum apud omnes ordines gratiosus sim; major me tamen in dies Urbis satietas percipit. Quando enim vivam, si post to annos laboriosissime actos, ne seni quidem quies ulla conceditur? Alius me, negotii sui causa, cursitare per urbem jubet, & modo hunc, modo illum ex proceribus convenire ac colloqui; alius sepulchralem inscriptionem petit; alius quod in ponte aliquo, aut in basi alicuius statuæ inscribat; est qui hujus, aut illius scriptoris locum sibi aliquem declarari postulet; est qui epistolam, carmen, orationem emendari, aut, quod interdum minus molestum est, totum refingi ac recudi velit. Jam quantum mihi temporis auferri putas ab istis, qui, quoties ipsi, nihil quod agant, habent, alios quoque omnes diffluere otio existimant? Veniunt, admitti volunt, nisi admittantur, fremunt; inhumanum esse me ac difficilem, conqueruntur; admissi, ultro etiam objurgant, quod nimis in studiis defixus sim, quasi per istos quidquam mihi temporis studiis meis tribuere non licet; relaxandum interdum esse animum clamant, quem ne relaxare possim, ipsi magna ex parte obstant. Tum in alienissimos, & mi-

& mihi molestissimos sermones ingrediuntur : quid novarum rerum allatum sit e Gallia : qui Belgicorum tumultuum futurus exitus putetur : quid agat, quid meditetur Pontifex : quot & quos Cardinales proximis comitiis hominum fama designet. Quarum omnium rerum ego ita non imperitus modo, sed etiam incuriosus sum, ut sæpe, Romæ an ruri sit Pontifex, nesciam. Obdurare tamen, & vorare hæc, & talibus ineptiis verberandas aures præbere cogor, donec & ipsi tundendo defessi sunt, & ego vapulando enectus. Semianimis & ἐμβρόντητος relictus, ubi me denuo in bibliothecam abdidi, video in mensa satis multa explicata, quæ mihi torporem excutere possint. Neque est, quod dicas, ista omnia, si quis obfirmet animum, posse vitari. Mihi crede, aut multæ ac graves inimicitiæ suscipiendæ sunt, aut hæc & ejusdem generis innumerabilia perferenda. Eant nunc amici, & querantur, ullum tabellarium sine meis ad se litteris venire. Quid quæris ? Harum rerum tædio de Urbe relinquenda sæpissime cogito, & Venetias ire, ibique, quod reliquum ætatis est, transigere discupio. Ille mihi locus ad senilem quietem ac tranquillitatem factus videtur. Atque equidem si sperarem, aliqua honesta ac tuta ratione tantum capere me illic ex fructibus pecuniæ meæ posse, quantum ad vitam γεροντικώτερον, id est, paulo mollius ac delicatius agendam sufficeret : colligerem omnes vindemiolas meas, & istuc venirem. Videor autem conficere posse ad novem aut decem millia nummorum aureorum. Ea si possem ita collocare, ut & de sorte nullum discrimen esset, & in singula millia octogenos nummos aureos quotannis percipere liceret : non equidem ad te accurrerem, sed advolarem. Efficerentur enim octingenti aurei nummi annui: quibus ego facile sustentare me possem. Viverem interea quietus in studiis, & multa scripta mea partim rudia & inchoata perficerem, partim affecta & prope ad extremum perducta, edolarem & expolirem. Viderem etiam interdum Sacratum meum. Certe enim nonnunquam aut ipse Venetias aut ego Ferrariam venirem. O si mihi Deus hoc annuat, quam mihi videor beatus fore. Quid si tu quoque ad hoc consilium meum adjuvandum & accelerandum aliquid curæ ac cogitationis conferas? Quod ut facias, a te peto quæsoque. Vides, quam libenter tecum confabuler? Quippe hæc enim scribo sexta hora noctis: cum periculum ab interpella-

tori-

toribus nullum est. Incredibiliter doleo ægrotasse te: convaluisse, immortaliter gaudeo; oroque te, ut vel mea causa, valetudinem tuam diligentissime cures. Sed quid est quod ais de Tiberii negotio? Nam nullus quidem mihi a te Tiberius commendatus est, nisi quæ litteræ interciderunt. Sed suspicor, voluisse te Victorium dicere. Accipe igitur, quo in statu res sit. Cardinalis ipse mihi aperte dixit, totum negotium mala fide gestum esse, &, ne operam ea in re meam amplius interponerem, monuit: sibi tamen curæ fore, ut Victorius aliquem ex mea commendatione caperet fructuum. Ama me ut facis, & vale. Romæ. XVI. Kal. Sept. MDLXXXI.

Sequitur Responsio Sacrati.

PAULUS SACRATUS

M. ANTONIO MURETO

I. C. & C. R. S. D.

XXXII.

REdditæ tandem mihi fuerunt suavissimæ litteræ tuæ, ac salis leporisque & urbanitatis plenissimæ, quæ a me semel & iterum ac tertio, sæpe denique lectæ, quod eas avidissime desiderarem, quibus jamdiu carueram, tantum mihi solatii attulerunt, ut mœrore illo meo, in quo versabar, ac solicitudine magnopere me levaverint. Excusatio autem illa tua, Murete præstantissime, quam tamen tua causa libenter accipio, mihi non persuasit, ut penitus acquiescam, ac tantam te interposuisse moram non doleam; sed summa tua apud me auctoritas. Nam quod aliquis te sua causa ad proceres adire jubeat, nonnullus vero sepulcralem inscriptionem petat, aut alius scriptoris alicujus locum sibi explicari velit; alius etiam epistolam suam aut carmen abs te emendari cupiat, multaque alia quæ narras; hujusmodi ne sunt, quæ te Pauli Sacrati tui memoriam deponere cogant? An non idem mihi, qui tecum minime sum comparandus, sæpe contingit, ut templo Pontificio cum sim addictus, (ut tute scis) permulti me sacerdotes consulant, quid in hoc vel illo negotio leges & decreta jubeant, atque decernant? quibus aut statim respondeo, aut eos in posterum diem differo; ali-

qui

qui me controversiæ ipsorum arbitrum constituant? nonnulli quoque de aliquo scripturæ sacræ loco obscuro sententiam meam exquirant? plerique etiam me domi conveniant, qui a me flagitant, ut aliquam suam lucubrationem corrigam, & addam; minuamque? aliqui demùm volumina afferant? Quos non admittere quidem rusticani hominis esset; ab his vero hoc nos facere inviti & recusantes cogimur, & tamen nihil me a Mureto adducere potest. Quotidie de te cogito, de te meditor. Nam imago tua ante oculos mihi observatur; nihil ego aut tracto, quin testis adsis; nec unquam mihi in mentem venit dicere: Eat Muretus, & meas ad eum litteras non perferri conqueratur. Quin cæteros in longius duco, ne me interpellent, quo minus aut nonnullam tibi salutem mittam, aut certe scribam. Nam cum tu mihi omnium instar sis; nonne cunctos posthabere debeo, ut unum eximium Muretum tota cogitatione amplectar? Sed cum inquis, te, licet apud potentissimos quosque gratia valeas, & commode ac laute istic vivas, Urbis tamen satietate defessum esse, atque Venetias proficisci in animo habere; scilicet arbitraris, quod tibi esse otioso ibi licebit? non enim illic cuiquam cognitus es, nec Mureti nomen auditum est! Equidem, suavissime Murete, vix risum tenere potui. Quasi non memineris, Hilarionem eremitam, teste divo Hieronymo, peregrinatum esse in alienis civitatibus, ut omnibus ignotus esset: eum tamen a Dæmonibus variis in locis publicatum fuisse. Quod cum multis aliis contigerit, sic tibi quoque usuventurum puta, ut multorum litteræ, pueri, ac tonsores ipsi, si Venetiis esses, te perspicuum facerent. Excellentissima enim tua virtus latere non potest. Immo majoribus illic molestiis afficereris, ac penitus otio careres. Nam domi tuæ nunquam solitudo esset, propterea quod nemo non summi Mureti conspectu paulisper frui vellet, qui hac tanta famæ celebritate etiam longinquis & ultimis in terris habitantibus te notum esse intelligeret. Quæ cum ita sint, non est cur in hanc opinionem venias: quamquam te mecum suaviter jocari, ac longe ab hac cogitatione abesse non me fugit. Ego quidem valde fortunatus essem, si multo proprius abesses; sperarem enim me in complexum esse venturum Mureti mei; at hoc optare me, perinde est, ac si volare cuperem. Quare cum nihil te istic beatius sit, nihil felicius,

clementiſſimi Dei beneficio, hunc vitæ ſtatum uſque ad ſummam ſenectutem retinere conare ; nec mutationem facere cogita, ne cum meliore loco eſſe cupias, deteriore ſtatu ſis. Ego quoque me beatum appellabo, ſi hoc abs te obtinuero, ut pro tua ſingulari humanitate per breves quidem, crebras vero ad me litteras mittas; quod ſæpe de te audire mirum in modum me delectet. Atque magno me hoc tibi beneficio devinctum eſſe fatebor. Vale, Murete præſtantiſſime. Ferrariæ. IV. Nonas Octob. MDLXXXI.

Hic, quod adſcripta tempora poſcunt, commodiſſime ſequi poterant Epiſtolæ tres 37. 38. 39.

M. ANTONIUS MURETUS

PAULO SACRATO SUO S. D.

XXXIII.

B*Ene qui conjiciet, vatem hunc perhibeto optimum.* Tu vero bene & vere conjeciſti: ſum enim totus in edolando tuo illo munuſculo. Quod erit quidem mole exiguum: ſed, niſi me fallit commune malum ἡ φιλαυτία, οὐκ ἄχαρι. Sed ſum ne ego obliviofus & incogitans, qui nunquam tibi de aſmate illo, quid mihi tam diligenter curaras, gratias egerim? Mihi crede, uſque antehac credidi me officio functum: &, ſi quis jusjurandum attuliſſet, juraſſem, opinor, me id præſtitiſſe. Nunc totam rem diligentius repetens & in memoriam revocans, recordor, te mihi tunc ſcripſiſſe, cum Venetias, & inde, ni fallor, Patavium proficiſceris. Ea mihi cauſa fuit, ne ſcriberem, dum te domum rediiſſe cognoſſem. Sed quæſo te, ne id durius accipias, neve me propterea minus ames: ac potius ita judices, tanto te mihi cariorem fore, quanto mihi plura ignoveris. Illud quoque velim ſcias, fuiſſe aliam curam, quæ me dies aliquot tenuerit. Cum enim pigeret, me jam hominem ſenem ſemper in conductis ædibus habitare: cogitavi de emenda domo, neque conquievi, donec id quod volebam effeci. Itaque emi domum ſane & amœnam & magnificam in radicibus montis Quirinalis quinque millibus nummum aureorum. Jam pacta, tranſacta omnia. Nunc alia me cura excepit, reperiendi illam pecuniæ ſummam, quam tamen propejam confectam eſſe confido. Cum Romam veneris, erit

erit tibi paratum hospitium apud eum, quo neque tu quemquam cariorem habes, neque ille, quam te, quemquam cariorem. Valetudinem tuam cura diligenter, mi Sacrate, quem ego medius fidius in oculis fero. Vale. Romæ, prid. Non. Octob. ex veteri supputatione: sed ex hac nova correctione, XVII. Kal. Nov. MDLXXXII.

Sequitur Responsio Sacrati.

PAULUS SACRATUS

M. ANTONIO MURETO I. C. S. D.

XXXIV.

EGo Murete eximie, recte me conjecisse vehementer lætor, te in poliendo rursus dono illo abs te dudum mihi dedicato occupatum siluisse. Quod cum ex suavissimis atque optatissimis litteris tuis cognoverim, tanta lætitia auctus sum, ut penitus nesciam quid amplius desiderem. Quæ maxima dulcedine omnes sensus meos ita moverunt, (quotidie enim a divino ingenio tuo leporis inusitati ac summæ urbanitatis plenam orationem fluere animadverto) ut illarum lectione mentem meam satiari non posse sentiam. Et cum præclaræ sint, etiam raræ ad me perferuntur, quo avidius eas appetam. Itaque in eis id mirum in modum me oblectasse, ac fere risum movisse mihi exploratum habeas velim, quod te credidisse fingis, de asmate illo ad te allato nomine meo certiorem me abs te factum, in memoriam vero rediisse, quod ad me non scripseris; at continuisse te a respondendo, quoad de meo reditu domum, postquam Venetiis fui ac Patavii, a me nonnihil intellexisses. Quid enim venustius atque acutius excogitare potuisti? Verum, Murete humanissime, quod das, libenter accipio, præsertim cum tu mihi affirmes me tibi gratiorem jucundioremque fore, si quicquid feceris approbabo; & ego te tanti æstimem, ut quod abs te proficiscitur, melle dulcius esse arbitrer. Me tamen puto tuam eo taciturnitatem expertum esse, quod totam in emenda domo cogitationem tuam fixeris, quam reperisse te prope Quirinalem collem amœnam, amplam, honorificamque, eamque emisse, mirum in modum & ex animo tibi gratulor: civis enim vere nunc Romanus es. Ego autem tanto cumulor gaudio, ut sicut sum alacris ani-

mo, ita si me non deficerent corporis vires, in complexum tuum cito me currere posse sperarem, isticque jucundissimo ejus conspectu frui, quem me ipso mihi chariorem esse Deus opt. max. testis est, testes & communes amici nostri, quibuscum de te sæpissime sermonem facio. Non despero tamen, postquam audio iter istuc cito confici posse, mihi te visendi occasionem a divina bonitate atque clementia aliquando oblatum iri. Quam, mihi crede, libenter arripiam, ut adhuc te videam semel, lætusque deinde moriar. Interim nunc absens hospitio, quod mihi abs te paratum est, fruar mente, corpore autem præsens, cum te complecti, obscularique mihi licuerit. Vale, ætatis nostræ Decus. Idibus Novemb. MDLXXXII.

Hanc proxime, licet intervallo silentii aliquo, videtur excepisse Mureti sequens.

M. ANTONIUS MURETUS
PAULO SACRATO SUO S. D.
XXXV.

QUando, quod tibi debeo, præstare adhuc non possum, interim, ne plane malum nomen tibi videar, mitto ad te hanc qualemcumque Homiliam: (*i*) de qua exspecto judicium tuum. Tirocinium hoc quoddam fuit, quasique experimentum; nunquam enim antea in eo genere versatus eram. Puto tamen fore, si vita suppetet, ut ejusmodi plura mediter: nusquam enim animus meus in hac jam inclinata in senium ætate libentius conquiescit. A te quin amer, non dubito: neque enim, hac quidem in re, volo tui similis esse; qui, simulatque ego paullum a scribendo cessavi, statim excidisse te mihi ex animo suspicaris. Ego vero te, etsi in scribendo piger sum, semper tamen in memoria habeo; neque dies ullus præterit, quo non in precibus quotidianis nominatim Deo te tuaque commendem. Quod cum facio, id facio, quod summus erga me amor tuus promeretur. Vale mi amicissime Sacrate. Romæ, prid. Id. Jan. MDLXXXIII. (*k*)

Sequitur Sacrati responsoria.

PAU-

(i) *Orationem intelligit, habitam de S. Johanne Evangelista, quæ Vol. II. est* 3. *p.* 195. *quod declarabit Epistola sequens.*

(k) *Hunc annum, non qui alias legebatur* 1582. *appingendum esse, vincit harum Epistolarum series.*

PAULUS SACRATUS

M. ANTONIO MURETO I.C. & C.R.S.D.

XXXVI.

DUdum Josephus Guidotus, optimus sane vir, mihique amicissimus, mandatum tuum curavit diligenter, ut Concionem illam ad me, ὁμιλίαν vulgo a nobis appellatam miserit, quam in sacello Pontificio die S. Johannis Apostoli & Evangelistæ festo habuisti. Sed ad eum scripsi, ut eam mihi fuisse redditam, ac mirum in modum gratam atque jucundam exstitisse tibi significaret, & a me te responsum esse laturum cum ea, quæ me nunc agit, cura levatus ero: quo se officio functum esse mihi rescripsit. Et quamvis solicitudine adhuc liberatus non sim, nolui tamen differre amplius cum tu nequeas exspectare, judicium meum, (in quo certe non mediocre tuum erga me studium elucet, ac singularis tua humanitas) ne juste tibi de me querendi occasionem præbeam, quod divina tua scripta tanti nón æstimem, quanti jure facienda sunt. Ac primum tibi affirmo, eam me ter quaterque & septies (*l*) legisse maxima animi cum voluptate, qua perfundebar mecumque tacitum te admiratum fuisse, quod ad quamcumque rem animum attendere velis, eam perfectam & absolutam reddas. Quis enim istic est, qui te in isto dicendi genere perpetuo versatum esse non credat? Quam optime in tres partes Orationem tuam divisisti, & eas disertissime explanasti, etiam ad imitandum nos Divum hunc valde hortando! Quid de peroratione dicam? an quicquam sanctius, quicquam accommodatius, quicquam ea elegantius desiderari potest? Ad obeundum istud munus, mihi crede, sæpe accerseris. Itaque para te, tanquam in aciem proditurum. In isto enim campo vagari tibi licebit admirabili eloquentia tua. Quin etiam vereor, ne post hac te unum audire velint amplissimi patres illi, quibus tu instar omnium sis. Nimirum non audio, quemquam istic esse, quam tecum conferre possimus. Sed hæc hactenus. Quod scribis te nolle mei similem esse, qui simul ac silentium parumper facis, me tibi excidisse suspicer: nullum affers, Murete humanissime, argumentum, cur nolis. Ego

(l) *forte legendum* sæpius.

autem respondeo, nullam a me tibi occasionem dari, quod velis. Nam & litteris & nunciis adeo sæpe tibi obstrepo, ut verear interdum, ne tibi molestus sim. Tu vero, nisi a me stimulatus nunquam ad me litteras mittis; ex quo facile perspicis, me semper vereri, ne tibi elabatur Paulus Sacratus, meque in loco summi studii ac beneficii hoc numerare, quod me tecum in gratia esse patiare, mecumque tua scripta communices. Denique, quod ais, te in precibus tuis mei memorem esse, magna est certe amoris erga me tui significatio: attamen parem & mutuam tibi voluntatem non solum tribuo, sed longe te etiam supero; quod ab eo tempore, quo te conciliavi mihi amicum, atque adjunxi, in sacris meis nomen illud tuum mihi jucundissimum nominare non destiterim; &, quoad spiritum ducam, nunquam cessabo. Vale. Murete, ætatis nostræ decus. Ferrariæ, Non. Febr. MDLXXXIII.

Si tempus adscriptum non fallit, merebatur huic proxima, licet ad aliam, quæ periit, respondeat, poni 40.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

PAULO SACRATO SUO.

Huic & sequentibus duabus Epistolis commodior locus erat futurus statim post 33.

XXXVII.

OTiosus sum. Non sæpe usurpare mihi hoc verbum licet. Ut igitur, si una essemus, quicquid daretur otii, tecum libentissime consumerem; ita nunc tecum absens per litteras colloquar. Sed ut inter præsentes, cum sermonis argumentum deest, quærere alter ex altero solet, ecquid novi audierit, ut inde nascatur sermonis occasio: ita fingam, te ex me nunc quæsiisse, num quid novi Romæ acciderit. Utrum autem respondeam, incertus sum; nova ne multa quotidie & accidisse & accidere; an nihil omnino novi. Nam & multa nova, insperata, inopinata quotidie eveniunt, & alia quadam ratione vetera, vulgata, usitata omnia. Hic, quem nuper nemo aspectu, nemo sermone dignabatur, repente dives effectus, colitur ab iis, qui eum haud ita pridem ne resalutandum quidem esse duxissent; fastidit

eos

eos ipſos, quos nuper horrebat: aditur per epiſtolam ab iis, qui nudius tertius eum, ſi quid peteret, poſtridie redire juſſiſſent. Quis non hoc miretur, ut novum? Fit ille ex gregario milite Epiſcopus; alius mulos ſtringere ac defricare ſolitus, tanquam ex fonte aliquo biberit, qui prudentes & rerum multarum experientes efficiat, (ut olim Pyrene pota faciebat poetas) in conſilium de maximis rebus adhibetur; ſupercilii ac capitis motu de maximi momenti negotiis, nemine ridente, decernit. Alius, cujus mane exituri atrium cohortes clientium obſidebant, cujus aures precibus obtundebantur, manus oſculis conterebantur: ab iis quos nuper aſpectu beabat, inſalutatus præteritur. Cui non hæc nova & admiranda videantur? Sed hæc qui mirantur, nunquam eis quod mirentur defuturum eſt. Vetera ſunt, quotidiana ſunt, obſoleta ſunt. Non tam mirandum eſt, quod eveniant, quam mirandum eſſet, ſi non evenirent. Quam multos, qui diu jacuerant, in altum repente ſublatos; quam multos, cum diu in ſublimi ſtetiſſent, momento dejectos vidimus? Qui talia mirantur, Solem veſperi occidere, eumdemque mane redire mirentur. Ego ſi in quempiam virum antiquæ fidei ac probitatis inciderem, qui & aliis honeſta præciperet, & ipſe ad regulam ſuam viveret; qui ſine ambitione, ſine ſimulatione, ſine malis artibus ad virtutem & ad honeſtatem tota mente ferretur: clamarem; *Porro, Quirites, id mihi novum, inuſitatum, admirabile videtur.* Ægrotare hunc, illum mortuum eſſe, alii natos liberos alii mortuam uxorem; illum iter ingredi, hunc in urbem redire: hæc ita communia & tralatitia ſunt, ut mirer eſſe, qui talia mirentur. Sed nonne divinaveram fore, ut non diu otioſus eſſem? Ecce tibi neſcio quis fores cubiculi pulſat. Quicumque eſt, exſpectabit tamen, dum has litteras obſignavero. Multum illi debes, quiſquis eſt. Oneraſſem te hodie tam multis nugis, ut petiturus fueris a me, ut potius nihil omnino ſcriberem, quam talia ſcriberem. Sed iterum ac tertio jam verberatæ ſunt fores. Valebis igitur, & ineptias meas æquo animo feres. Romæ. XVI. Kal. April. MDLXXXII.

Reſpondit Sacratus, quod ſequitur.

PAULUS SACRATUS
M. ANTONIO MURETO I. C. S. P. D.
XXXVIII.

QUantum me delectaverit verissimarum & argutissimarum lectio litterarum tuarum, quas ego abs te proxime accepi, Murete eximie, haud explicari a me potest. Jam pridem enim nullam ex re ulla quæ mihi secunda evenerit, majorem delectationem percepi. Sed risum tenere non potui quod tu nugas appellas ea, quæ ad me scribis, cum illis verius nihil sit. Nam si quotidie in aliis civitatibus hujusmodi accidunt nova, quæ admirentur homines; ubi magnitudo & varietas est, multitudoque causarum, & quo exteræ nationes & gentes innumerabiles undique confluunt, quidpiam istic inusitatum ac novum videre non velimus? Sed quamvis, ut optime scribis, hæc jam antiqua sunt, quæ nemini mira videri debeant; tamen cum audio, quempiam qui ex pauperrimo locupletissimus repente factus sit, vel ex ovium custode aut suum, in amplissimas dignitatis atque honoris sedes ascenderit, non possum non confugere ad illud D. Pauli pronunciatum, ut exclamem: *Quam incomprehensa sunt judicia Dei! & ejus via a quo investigari queunt?* (m) Nam cum voluntas ipsius rerum omnium causa sit, nos firmissime asseverare semper oportet, sic illi placuisse; sicut nunc eidem gratum esse perspicio, quod in dies magis ardeam amore & observantia excellentissimi Mureti mei. Cui an vetus an nova videatur hæc insitiorum ad eum missio, opinor, illum esse dicturum, quod institutum quidem vetus sit & antiquum, res vero ipsa recens. Ac morem hunc meum, quoad vivam, certe servabo: cupio enim, ut illa, quæ a me alias ad te scripta sunt, quæque a multis jam leguntur, veritate nitantur. Tu autem institutum tuum profecto non tenes, &, si hoc novum mihi videri dicam, non me fallet animus. Nam quotiescumque aliquam ad Pontificem, aut alibi Orationem habebas, prætermittere non solebas, quin exemplum unum aut duo ad me mitteres; & tamen cum nuper istic de Melitæ Principis abitu concionatus sis, (n) cum-

(m) *Rom.* 11. *v.* 33.

(n) eumque laudaveris, Orationem istam legere mihi non licet. At tu fore non judicas admiratione dignum, ut Paulum Sacratum e memoria tam facile deponas, quod non insolita tibi sit hæc agendi ratio; ego secus censeo, & miror majorem in modum, cum non ignores, quam libenter tua scripta legam, me abs te excellentis ac singularis ingenii tui suavitate fuisse privatum; tibique id in mentem non venisse, quod in litteris tuis lingua vernacula scriptis fueris pollicitus, te paucis post diebus impertiturum mihi nescio quid; nisi epistolam istam, cui respondeo, multarum rerum varietate ac dicendi artificio ornatam valde innuisti. Neque mirari prius desinam quam tu curaveris, ut illa ad me perferatur lucubratio tua, (si non vis me in eam cogitationem incidere, ut de tuo in me studio nonnihil imminutum sit) quæ mihi quin gratissima atque jucundissima futura sit, te non dubitare certo scio. Tibi carum atque acceptum exstitisse munus illud, quod obivit Franciscus Sadoletus, ex tuis litteris cognoscere aveo. Vale, Murete præstantissime, atque ætatis nostræ decus. Ferrariæ. III. Id. Aprilis. MDLXXXII.

Quæ jam sequitur, videtur huic respondere.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

PAULO SACRATO SUO.

XXXIX.

Reperiam tamen aliquando aliquid temporis, quod in scribendis ad te litteris ponam, meque tibi de tam diuturno silentio purgem. Purgabo autem me uno verbo: Purgabar. Quod nisi me Deus, ut tempestive facerem, in mentem immisisset, si ulla medicis fides habenda est, præsens mihi lethalis morbi periculum imminebat. Ita mihi ingens quædam copia pituitæ ac bilis atræ omnes corporis meatus obstruxerat, vix ut evasurus viderer. Sed bene, quod occupavimus, celeresque fuimus in præcavendo. Si paulum modo cessatum esset, fuerat tibi amicus, Sacrate. Nunc redeamus ad veterem consuetudinem nostram confabulan-

(n) *Oratione, quæ Vol. II. est* 26. (*al.* 21.) *p.* 345. *obierat autem ille exeunte anno* 1581, *Thuano teste lib.* LXXIV. *f.*413.

bulandi per litteras, &, ut præsentes solemus, seriis joca jocis seria commiscendi;

Ita multum in unum jura ut cum miscet coquus.

Accepi insitia tredecim, numerum huic Pontificatui congruentem; (o) & cum eis scopas excutiendo e vestibus pulveri binas sanequam elegantes. De iis omnibus habeo tibi, ut par est, magnam gratiam. Vellem quoque aliquid esset, quod tu tibi curari velles; non deessem officio. Sed ut jampridem ita mecum societatem coiisti, ut tuæ partes sint dandi, accipiendi, meæ. Tuum tamen aliquando fuerit, aliquid mihi mandare, quod tua causa faciam: nisi operam meam tam parvi deputas, nihil ut tibi navare possim. Equidem, si nihil aliud potero, augebo ac cumulabo accessione aliqua munusculum illud, quo tu tanto opere oblectari visus es: commentariolum illum dico in particulam Pandectarum. Quem perpolitum diligentius, & altero tanto auctiorem tibi denuo apponam; etsi non sum nescius, repetita crambe quid audire soleat. Sed non possum facere, quid tibi assidue aliquid oneris imponam. Ardeo incredibili quadam cupiditate libri cujusdam asmatum Cypriani Roris, qui quotus sit, nescio: sed ea signa huic epistolæ subjiciam, ex quibus facile, quid velim, intelligi possit. Ac vide, quantopere tua fecilitate abutar. Velim, te & per te & per amicos operam dare, ut eum reperias, & ad me mittas, precibus, pretio, quoquomodo; *Me nihil refert*, ait adolescens ille Terentianus, *dum potiar*. Levicula res videri potest: sed tamen magnum mihi a te officium tributum putabo, si hanc molestiam mea causa suscipere ac devotare non gravaberis. Hoc igitur ita a te peto, ut ardentius ac majore studio petere, hoc quidem tempore, nihil possim. Fer, quæso te, hoc ineptum studium meum, & amico, quasi ægrotanti, obsequere. Ama me, & valetudinem tuam cura. Romæ, 14. Kal. Jul. MDLXXXII.

M. AN-

(o) *Erat enim tum Pontifex Gregorius XIII.*

M. ANTONIUS MURETUS

PAULO SACRATO SUO S. D.

Commodior huic locus fuiſſet proxime poſt Epiſt. 36.

XL.

ET annua quæ mihi voluntate præſtas, accepi libenter, & epiſtolam tuam libentiſſime. Quam cum uno obtutu totam percurriſſem, principio miratus ſum, nihil in ea ineſſe, quod ad eam, quam ad te proxime ſcripſeram, pertineret. Poſtea animadverti ſcriptam eſſe de menſe Aprili, quod admirationem ſuſtulit. Quid ego nunc tibi gratias agam? Magis mihi curandum, ut tibi aliquid pro iſta liberalitate tua reponam, quod omnino faciam. Hanc enim æſtatem, ſimul atque otium erit ab hoc jampridem moleſto publice docendi munere decrevi mihi vindicare, & in ſcriptis quibuſdam meis edolandis conſumere, in quibus erit aliquid jampridem Sacrato ſacratum. Nam quod tu mea extollis, túa abjicis: ne vivam, ſi quidquam a me præſtari tibi poſſe arbitror, in hoc quidem genere, quod tu ſi aſſe emeris, non nimis care emeris. Sed quando ipſi me juris magiſtri docent, tanti eſſe quidque quanti vendi poteſt; non ego quidem te fallam, neque committam, ut ex ædilitio edicto mecum experiri queas. Sed ſi tu te ipſe indues, ſi pluris licitaberis mea, quam ego ipſe addicerem: errare te patiar, neque ero tam ſtultus, ut pretium rebus ipſemet meis detraham. Ago tibi ingentes gratias, Sacrate optime, & humaniſſime, & ad illam verboſam epiſtolam, quam nuper ad te dedi, aliquid expecto. Vale. Romæ, ipſo pervigilio Pentecoſtes. MDLXXXIII.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

GILBERTO GENEBRARDO, Theologo eruditiſſimo, & ſacrarum litterarum Doctori Regio.

XLI.

ET litteræ tuæ ſuaves mihi atque optatæ fuerunt, & liber quem ad me miſiſti, multis nominibus cariſſimus. Primum, quod ingraveſcente jam ætate, ſero quidem, (video enim, quanto id maturius facere debuerim) ſed tamen aliquo, ut ſpero cum fructu, in ſacrorum librorum lectione quotidie temporis aliquid ponere inſtitui, magis magiſque in dies perſpiciens, alia omnia inania eſſe: ex eis ſolis veram animi quietem, ſolidum & efficax remedium adverſus improbas cupiditates, certiſſimam moleſtiarum, quibus in hac vita conflictantur etiam, qui feliciſſimi videntur, conſolationem peti oportere. Mihi autem, quamquam, in aliis ſtudiis minoris momenti non prorſus inexercitato, in his tamen plane tyroni, multa occurrunt, in quibus hæream, neque ſatis ipſe per me explicare me poſſim. Ac facio quidem quod Moſes jubet, ut interrogem ſenes meos, id eſt, ut illos perpetuo Eccleſiæ conſenſu probatos Patres conſulam, ex illorum libris, eorum quæ minus intelligo, explicationem petam. Sed illi plerumque grandia quædam & ſublimia loquuntur, ἀλληγορικὰ καὶ ἀναγωγικά. quæ ego ſuſpicio quidem & admiror, & divinitus cogitata eſſe video: ſed tamen, ut puerulus, lac concupiſco, & aliquam ejuſmodi interpretationem requiro, quæ ſimpliciter ac dilucide ſententiam eorum, quæ lego grammaticorum more ſingula verba minutatim perſequens, mihi patefaciat. Ea ſuffulto ac ſubnixo faciliorem mihi ad ardua illa gradum fore confido. Cum tu igitur, talis tantuſque vir, tale quoddam munus non ſuſceperis modo, ſed, ut ex litteris tuis intelligo, magna jam ex parte confeceris: quantum tibi me, Genebrarde, quantum alios mei ſimiles, qui ſane multi ſunt, eo nomine debere arbitraris? Deinde quod a pſalmorum potiſſimum editione exorſus es, vix credas, quam id mihi gratum optatumque obtigerit. Mirabiliter enim capior ejus libri lectione:

cum-

cumque mihi certa pars illius ex Ecclesiæ instituto quotidie legenda sit, subiniquo interdum animo ferebam, tam multa esse, quæ intelligentia consequi non possem. Ex quo autem librum tuum accepi, sensi magnam mihi detractam ejus molestiæ partem. Ideoque quoties eam in manus sumo, (quotidie autem id facio) fausta tibi ac felicia omnia comprecor, & quanta maxima possum animi contentione a Deo peto, ut tibi ad tam sanctum ac salutare opus perficiendum vitam proroget, vires augeat, otium ac quietem tribuat; imprimis autem, ut mentem tuam perpetua spiritus sui luce collustret. Perge, obsecro te, Genebrarde, in tam sancto proposito: etiamsi scires, industriam tuam ab iis, qui in cathedra pestilentiæ sedent, non risu modo, sed probris ac conviciis omnibus exceptum iri. Quanto pluris apud te esse debet, quod omnes te pii ac probi laudabunt; quod pro te vota facient; quod etiamsi ab hominibus nihil consequare, is ipse qui hoc beneficium hominibus per te præstat Deus, bonum opus suum in te remuneraturus est. Summo quidem Pontifici, cujus ut judicium & auctoritatem, ut facis maximi facere debes, Liber tuus jucundissimus fuit; eique, si pari studio ac fide in cæteris sacrosanctis libris illustrandis perrexeris, neque facultas neque voluntas ornandi tui defutura est. De negotio tuo quid actum sit, e fratre tuo intelliges. Vale, meque mutuis apud Deum precibus adjuva. Romæ IV. Id. April. MDLXXXI.

M. ANTONIO MURETO

ASCANIUS COLUMNA
S. Sophiæ Abbas S. D.

XLVII.

MEmini, Murete, Romanorum eloquentissime, (Romæ nostræ gratulor, quod te Gallum hominem Romanum & civem meum appellare possim) memini, inquam, mi Murete, cum Romæ te publice dicentem docentemque puer audirem, tanta me ad eloquentiæ studia cupiditate incensum, ut si quid in iis profeci, quantumcumque illud sit, totum tibi deberi videatur. Accessere huc privatæ tuæ ad eloquentiam cohortationes, quæ ex eo tempore

ita

ita adhuc hærent in animo, ut noctes ac dies quibusdam quasi stimulis pungant. Deterret interdum ab incœpto difficultas, & statim ac, quantum ab hac laude absim, cogito, debilitatur & languescit industria. Sed revoco ipse me, &, ut animos mihi ipsi addam, ingenii periculum facere interdum libet. Orationem superioribus diebus habui in funere serenissimæ Annæ Austriacæ, Hispaniarum Reginæ, quam ad te cum his litteris mitto. Si quid erit, quod Romanas aures offendat, scito philosophorum & jurisconsultorum barbariem candorem illum Latii quodammodo infuscasse; tanta jam sunt cordis & linguæ facta dissidia. Sin quid erit, quod a te laudari possit, fruere tanto bono, & gaude, te Romanam juventutem ad amissam eloquentiæ possessionem recuperandam & verbis & exemplo excitavisse. Vale. Salmanticæ, pridie Id. Maji MDLXXXI.

Sequitur Responsoria Mureti.

M. ANTONIUS MURETUS

ASCANIO COLUMNÆ
Sophiæ Abbati S. D.

XLIII.

BEatus mihi viderer, Ascani, adolescens præstantissime, si id, quod scribis, penitus credere auderem, & exemplo te & cohortatione mea incitatum, eloquentiæ studio exarsisse, neque id minus mihi gloriosum ducerem, quam aut Herodoto, aut Callistrato fuit, illi Thucydidem, huic Demosthenem ad ea studia, in quibus uterque postea principem locum tenuit, excitasse. Sed vereor, ne tu, pro illa, quæ ita generi vestro propria ac perpetua est, ut in te tamen mihi quidem semper eminere præter cæteros visa sit, humanitate ac comitate, id mihi sponte tribuere volueris, quod hominem, quem tui observantissimum & gratiæ tuæ cupidissimum esse cognosses, libentissime auditurum putares. Ut ut tamen est, nolo obstare ipse felicitati meæ, neque committere, ut & tibi minus, quam par est, fidei habuisse videar, & hoc tanto tamque insperato gaudio, quod mihi a te objectum est, minus liquido ac sincero fruar. Dicam sane & nunc & apud posteros, Ascanio Columnæ, magni illius M. Antonii filio, Romanæ juventutis Principi, dux

dux & auctor ad eloquentiam fuisse: qua ille postmea, non modo, qui quam non excellam sentio, sed omnes æquales suos magna omnium cum admiratione superarit. Gloriosum mihi fuerit ab eo victum fuisse, cujus ego patrem, de victo communi hoste triumphantem frequentissima populi Romani concione celebrarim. (p) Perge igitur, Ascani, perge, Romanæ nobilitatis eximium decus, & cum philosophiæ ac jurisprudentiæ studiis, in quibus mirificos te progressus fecisse & audio, & facile credo, istam ornate copioseque dicendi laudem conjunge. De Oratione tua ingentes tibi gratias ago, atque a te peto, si quid postea ejusmodi edideris, ut me participem facias. Ego quoque meorum aliquid ad te mittam, si ex litteris tuis gratum tibi id fore cognovero. Vale. Romæ. Prid. Id. Junii MDLXXXI.

Q. CORRADUS

M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLIV.

Vix enim aliud a me nunc quidem erit ἐπιστολικόν. Nam scribere accuratius dum volo, diu officium negligere sum coactus, quod epistolam non invenio adhuc dignam eloquentia tua. Itaque Marcelli Vestri & Antonii Militiæ mei litteris, & amore potissimum tui semper antea permotus, jam nimium sero, hanc ad te, quidlibet potius quam epistolam, scripsi, testem veteris observantiæ in te meæ. Spero mihi posthac faciliorem aditum fore ad te scribendi, illo saltem nomine, quod ex litteris tuis mearum se offeret ὑπόθεσις multa litterarum. Tu fac nos ames: equidem rapior ad amorem tui. Vale. Neapoli. IV. Non. Maji.

Sequitur responsio Mureti.

MURETUS

Q. MARIO CORRADO S. D.

XLV.

PErgratæ mihi fuerunt litteræ tuæ. Antea enim, fatebor, subinvidebam amicissimis quibusdam meis, ad quos exstant epistolæ tuæ, quod in eis ad me nulla legeretur.

(f) *Vide Volum. I. Orat. 19. p. 136.*

tur. Ac, quod tu, quasi communis quidam omnium, qui in Italia sunt, elegantium atque eruditorum hominum pater, cum illam inter eos gloriæ ac nominis hæreditatem divideres, nullam mihi ejus ne unciolam quidem aspersisses, sed me tanquam ἄγροικόν τινα καὶ ἄμουσον præteriisses: meditabar olim, si ita sors tulisset, adversus tabulas tuas inofficiosi querelam. Extra jocum, Corrade vir optime & eruditissime, multi jam anni sunt, cum e sermonibus primum Petri Jo. Perpiniani, qui, dum vixit, mihi conjunctissimus fuit, deinde multo etiam magis ex libris epistolarum tuarum, tanti te facio, ut veræ ac solidæ eruditionis, eximia quadam Latinæ orationis facultate ac copia, tecum ex hujus ætatis hominibus paucissimos comparem, neminem certe anteponam. Itaque quoties mihi copia fuit hominum, qui te familiarius nossent, quærebam studiose de te, de moribus tuis, (quos tamen satis mihi videbar e scriptis tuis habere perspectos) de tua valetudine, de toto denique rerum tuarum statu: ut omnes facile cernerent cupiditatem constituendæ tecum amicitiæ meam. Nunc te quoque erga me eodem animo fuisse video: neque quidquam a perfectione amicitiæ nostræ aliud aberat, quam ut uterque agnosceret alterius erga se voluntatem. Antehac enim erat εὔνοια μὲν, λανθάνουσα δέ. Quæ cum se tandem patefecerit, serius quidem, quam par erat, & quam ego cuperem, quæso te, mi Corrade, (ita enim vocare te posse videor) quæso inquam te, demus operam; ut eam, pro sua uterque parte, omni officiorum genere quam diligentissime colamus. Ego, quid a me tibi præstari possit, nondum video: illud quidem tibi omni adseveratione confirmo, si quid evenerit, in quo tu perspicere studium erga te meum velis, curaturum me, ut re ipsa intelligas, neminem tibi esse, quam ego sum, vere atque ex animo amiciorem. Vale. Romæ. XIV. Kal. Junii.

MURETUS

JOAN. ANTONIO ODISCALCO SUO S. D.

LXVI.

ETsi pro mutua inter nos voluntate tibi esse dubium non potest, quin tua omnia mihi cara ac jucunda sint: tamen mihi hoc affirmanti credas velim, litteras tuas mihi etiam

etiam jucundiores fuiſſe, quam tu exiſtimare facile poſſis. Nam &, quod ego ſummopere cupiebam, continebant, λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quæ iſtic vita, qui mores, quæ cum cæterarum artium, tum juris docendi ratio, ita diſerte ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo ac Phæacibus minus fuiſſe jucundam putem. Admiſcueras etiam eis plurimum nativi illius leporis, & αὐτοφυοῦς urbanitatis, qua præſens ſermones tuos condiebas: ut eas legens tantum non ſpectare te, ac tecum confabulari viderer. Acceſſit ad voluptatem meam quod patruus tuus, V. C. qui eas mihi uſque in Quirinalem, (ibi enim nunc ſumus) ipſemet attulit, oſtendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum ſcripſeras, quibus eadem prope quæ in meis, ſed Latine expreſſa, continebantur. Jam demum agnovi, quid te adduxiſſet, ut ad me populari ſermone ſcriberes. Neque enim illud te movit, in quo jocaris, Phormionis exemplum: ſed id potius feciſti φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπίᾳ. Quod artificium tuum cum jam detectum eſſe videas: cenſeo poſthac ad me quoque Latine, ſi videbitur, ſcribas. Quod tamen ea lege a te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas litteras des: quidvis enim malo, quam earum fructu carere. Gaudeo, metum meum de iis, qui iſtic jus civile profitentur, vanum fuiſſe: & eos ſcriptores, quos ego tibi dilaudare conſueveram, etiam iſtic vigere. Felicius hac in parte tecum actum eſt, quam cum quibuſdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui ut a me digreſſi ſunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις ſplendidarum ineptiarum magiſtros conſeneſcunt. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupide tempus illud exſpecto, cum ad nos non illa inani δοκησισοφίᾳ, ſed vera ac ſolida juriſprudentia inſtructiſſimus revertaris. Nondum audiiſſe te puto, me huic Pandectas publice interpretari, non ſine aliqua moleſtia eorum, qui nollent, configi oculos cornicibus & *quæ juvenes didicere, ſenes ridenda fateri*. Equidem dabo ſtudioſe operam, ut eripiam animis hominum ſtultiſſimam illam opinionem nihil in jure aut ſapienter cogitari poſſe, quod non ex illis lacunis hauritur, aut erudite dici, quod non inſulſe ineleganterque dicatur. Spero me his æſtivis menſibus quibus res proferentur, in Tiburtino receſſu aliquid novi edolaturum. Quicquid erit, ſi modo erit, (ſum enim miri-

mirifice Callipides) ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis: scis enim te id mutuo facere, & ad me, quam sæpissime poteris, scribes. Vale.

MURETUS

THOMÆ MARTINO SUO.

XLVII.

NIsi me tibi bene notum esse considerem, Martine optime & humanissime, valde vererer, ne apud te venissem in magnam opinionem non tarditatis modo, a quo vitio me interdum non longissime abesse fateor, sed etiam ejus, a qua semper abhorrui, inhumanitatis. Ad litteras enim, quas ad me plenissimas amoris & officii Lutetia de mense Septembri dedisti, nunc demum, id est quarto post mense, respondeo. In quo tamen nulla a me culpa contracta est. Nunc enim eas a Castorio nostro accepi, eisque magna cum animi voluptate perlectis, statim me ad scribendum contuli: ut hæ, quibus me apud te omni suspicione exsolverem, paratæ essent, simul atque esset cui darem. Quod conservas memoriam mei: amiceque de me, cum occasio est, loqueris, gratiam habeo. Ego quoque te, mihi crede, unice amo: neque quicquam est, quod quidem a me præstari queat, quin ego id libenter ac cupide etiam, causa tua facturus sim. Debeo hoc virtuti & eruditioni tuæ: debeo amori erga me, quem in te mihi perspexisse video prope singularem. Quod autem etiam clarissimum ac præstantissimum virum, Archiepiscopum Narbonensem, usque eo amicum esse scribis, ut de me, homine tenui & infimæ sortis, tantus vir & amanter & honorifice loquatur: qua me lætitia ex isto nuntio esse affectum putas? Cujus tu gratiam, quæso te, Martine mi, omni mihi ratione conserva: eique meo nomine pollicere, me ea quidem, quæ sunt ingenii & eruditionis, & ejus generis laudum, nolle in me recipere, neque ea causa teneri: certe quidem quæ de meo erga Catholicam religionem animo, de studio bene merendi, quantum in me erit; de omnibus, aliisque ejusmodi prædicare dignabitur, ea me perpetuo, cum Deo volente, cumulate præstiturum. Puteanus jampridem desiit ad me scribere, quod ego, dum me amare pergat, æquo ani-

animo feram. Nihil enim ab amicis, nisi commodo ipsorum, postulo. Illum Musarum chorum, quem litteris tuis complexus es, τὸν μυστηγέτην Auratum; Ronsardum pridem Pindarum, nuper etiam Homerum Gallicum; suavissimum mihi amicissimum fratrem meum, & jam illi Homero supparem Hesiodum Baifium; & eum, cui ego quam nomine, utinam & eruditione tam propinquus essem, Duretum; & elegantissimi hominem ingenii Passeratium, meos veteres amicos, quorum ego ipse recordatione recreor & afficior intimis sensibus: eos igitur omnes mihi vicissim saluta. Vale.

MURETUS

ALEXANDRO JUSTINIANO MEDICO S. D.

XLVIII.

Quod ad tuas amantissime scriptas litteras seri us respondeo, certo scio te &, cur id faciam, cognoscere, & quod faciam, ignoscere. Illæ vero mihi pergratæ, perque jucundæ fuerunt &, si quid mihi credis, visæ sunt aliquam morbi partem levasse. Ego ille, Alexander, qui nunquam in vita ne levissimo quidem morbo tentatus fueram, totos viginti dies in lecto decubui: cum interea cibo & paucissimo & tenuissimo utens, quem tamen ipsum vix capere poteram, idem potarem, quod canes. Itaque partim inedia, partim purgationibus ita exaustus sum, ut ipsemet mirer. Neque minus animus exinanitus est: cum hoc toto tempore nihil legere, nihil scribere, nihil meditari licuerit. Quare illa tua, quæ ostendis te esse missurum, mitte, quæso te, quamprimum, ut ad hominem famelicum. Sed, amice magne, noli id facere ea spe, qua significas fore, ut a me accipias χρύσεα ἀντὶ χαλκείων; nam & tua omnia χρύσεα plane sunt, & mihi ne χάλκεα quidem sunt domi. Imitare potius hominum vere liberalium ingenium atque naturam, qui quicquid possunt, in eos, quos amant, conferunt, nulla spe, ut ait Aristoteles, quicquam ab eis recipiendi. Saluta mihi diligenter Johannem Dallianum nostrum: ad quem scribam cras; nam nondum multum uno die scribere audeo: tibi autem, qui prior scripseras, prius responderi æquum fuit. Vale, prid. Non. Oct. Patavio.

MURETUS

ALEXANDRO JUSTINIANO S. D.

XLIX.

VEre judicas, nihil detractum esse de vetere illa nostra conjunctione propter diuturnam intermissionem litterarum. Neque enim unquam desii amare te, de te studiose ex omnibus, qui istinc veniebant, quærere, gaudere cum audirem ea, quæ cupiebam, quæque sperabam: neque unquam dubitavi, quin tu eodem semper erga me animo esses. Itaque gratissimæ mihi fuerunt litteræ tuæ; eruntque eo gratiores, quo crebriores, dum id nullo tuo incommodo fiat. Quamquam enim magnam ex earum lectione voluptatem capiam: majorem tamen a te commodi tui, quam voluptatis meæ, rationem haberi volo. Johannem Bissonerium ita amabam multis nominibus, ut vix putarem ad eam voluntatem, qua jam eum complexus eram, ullam accessionem posse fieri: tantum tamen accessit commendatione tua, quantum nunquam cogitassem. Neque mihi quicquam molestius, quam quod ejus consuetudine brevi cariturum me video. Cogitat enim Bononiam, vi illic se totum dedat studio juris civilis. Ego eum Sigonio, Amasæo, cæteris ordinis mei hominibus de meliore nota commendabo. Tu quoque, qui multos illic veteres habes, si idem feceris, id, quod ingenio & consuetudini tuæ consentaneum est, feceris. Si quid est, quod hic a me aut tibi, aut tuorum cuiquam curari velis, quæso te, ut plane persuadeas tibi, me omnia causa tua semper cupidissime diligentissimeque facturum. Vale. Roma VI. Id. Aprilis.

MURETUS

HIERONIMO ZOPPIO
Bononiensi Philosopho S. D.

L.

TRagœdiam sive ab auditoribus tuis, ut scribi, sive, ut mihi verisimilius fit, a te ipso conscriptam, non tan-

tantum cum voluptate, sed etiam cum admiratione perlegi: Ita mihi visa est longe supra consuetudinem hujus ætatis, ornata multis & gravibus sententiis, & tempestive prolatis, & grandi ac sublimi verborum genere illuminatis. Jam quod fabulam ipsam leviter immutasti, pauloque aliter tractasti, quam a veteribus tradita est, factum a te prudentissime & summo artificio judico. Nam & veteres ipsos ejus rei auctores habes: & non magna mutatione personas, quales Aristoteles ad tragœdiam aptas esse vult, reddidisti. Totum autem poema olet Academiam, olet Lyceum, olet Philosophiam, non illam horridam & incultam, & aut elinguem, aut stulte clamosam, quæ hodie scholas prope omnes occupavit: sed vetustam illam Atticam, ornatam ingenuarum artium multo splendidoque comitatu. Neque dubito fore, ut aut omnibus placeat, aut iis tantum displiceat, quibus displicere laus est. Ne me tamen hæc auribus tuis tribuere dicas, indicabo etiam, quæ non probem; ut tanto magis intelligas, mihi cætera probari. Quod igitur in prologo omnes, quibus probitas ac pietas cordi est, jubentur exire, ut ii tantum spectent, qui crudelitate, & immanitate pascantur, non placet. Ista enim ratione vacuum relinqui theatrum, necesse est. Ac scio, hæc figurate dici: sed hoc dico, figuram ipsam mihi nullo modo probari. Illa quoque, quæ ad mulieres pertinent, ut lepida & arguta videri queant, certe tragicæ gravitatis aliena sunt. Et, ut semel dicam, totum prologum delerem, neque ullo prorsus prologo uterer. Ubi enim chorus est, tali prologorum generi locus esse non potest. Etenim, Zoppi, veteres poetæ, (quod tibi quoque pro tua singulari eruditione notum esse sat scio) si quid ad se commendandos, aut defendendos dicere necesse habebant, id faciebant in choris, cum in reliqua fabula non liceret; cujus rei aliquot apud Aristophanem exempla sunt. Neque tum ullo tali prologo utebantur, quales sunt Plautini aut Terentiani: sed quæ prima persona prodibat, cujus opera pars argumenti cognoscebatur a spectatoribus, ea προλογίζειν dicebatur. Posteaquam populus Atheniensis, exhausto diuturnitate bellorum ærario, inania sumptuum amputavit, & comœdiis choros dare desiit, tum demum illud prologorum genus natum est, & nova comœdia, quæ chorum non haberet, talibus prologis uti cœpit. Tragœ-

diis semper ex publico datus est chorus: idcircoque nunquam tragœdia tales prologos habuit. Quare qui veterum consuetudinem in reliquo poemate accurate ac diligenter retinueris, hic quoque quod hominum antiquitatis imperitorum inscitia invectum est, deleas censeo. Placeret etiam ita edi hanc fabulam, ut ne notarentur principia actuum, sed ita continuarentur omnia, ut in Æschyli, Sophoclis, Euripidis tragœdiis, etiamque in Aristophanis comœdiis factum. Vere caussa est, cur ita fieri censeam: sed malo eam in aliud tempus rejicere. Omnino autem illam inutilem & supervacaneam, & a stultis litteratoribus excogitatam actuum in scenas divisionem, quæso te, ut tol as. Lyssæ nomen peregrinum adimerem: Italicum darem. Nam & Plautus cum Luxuriam & Inopiam loquentes faceret, non illam Tryphen, hanc Peniam vocavit; sed utrique nomen Latinum dedit. Quod alicubi apud inferos *Solem silere* ais cum tenebras, ut opinor, & caliginem significes: vereor ne imitari volueris Virgiliana *Lunæ silentia*, & in eo Politiani errorem secutus sis. Certe enim *silentia*, id est *conticinium*; non, ut ille ratus est, tenebræ quas efficit siderum conjunctio. Nam Trojam plenilunio captam esse constat. Halcyonios quoque videris vocare aves ipsas. Vides, hæc quam levia sint quamque pusilla. Quæ, rogo te, ut in bonam partem accipias, &, quod tam sero ad tuas litteras respondeam, ignoscas occupationibus meis. Ego, Zoppi vir eruditissime, & toti civitati Maceratensi bene ex animo cupio, mihique occasionem opto aliquam dari, qua de re ipsa declare possim: & te, quam nunquam præsens præsentem videre memini, singulari tua eruditione commotus, in sinu atque in oculis fero. Vale. Romæ, III. Kal. Sext.

MURETUS

SINIBALDO ANTONINO S. D.

LI.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me respirare vix sinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogitata, & den-

& denſo, & vivo, ut ita dicam, ac ſpiranti orationis genere expreſſa. Itaque ut Pythagoram ajunt e modulo pedis, quanta corporis mole fuiſſet Hercules, judicaſſe: ſic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui magnitudine ac præſtantia judicavi. Amor autem erga me tuus quem plane ſingularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantopere mihi gratus ac jucundus ſit. Neque enim ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum ac laborum meorum propoſui, quam ut a tui ſimilibus amarer. Quare etſi non agnoſco eas laudes quas tu αὐτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris, ſumme tamen amo iſtum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perſpicaci tenebras offuderit, eaque de me ſentire ac prædicare coegerit, quæ ne tu quidem, quamquam diſertus es, alii cuiquam facile perſuadere poſſes. Dialogum edas cenſeo: nolo enim ita modeſtus videri, ut gloriæ tuæ mea modeſtia obſtet. Auctor etiam tibi ſum, ut alia meditere ac procudas, neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proſcænium prodeunti nonnihil fortaſſis moleſtæ futuræ ſunt: ubi tibi ſemel audientiam feceris, conticeſcent. Vale. Romæ.

ANTONIUS COSTANTINUS

MURETO S. D.

LII.

Hieronymus Centurio adoleſcens nobiliſſimus, qui tibi has litteras tradet, mihi longe cariſſimus eſt, idemque bonarum artium ſtudiis mirifice deditus, tui autem ita ſtudioſus a me litteras, quas ad te perferret, ut ſibi darem, in magni muneris loco petiit. Hæc autem tria, quæ de eo dixi, ſic alia ex aliis apta & colligata ſunt, ut uno poſito, cætera quodammodo conſequantur. Nam neque poteſt quiſquam bona ſtudia colere, qui te non colat: & mihi, niſi qui te colat atque obſervet, amicus eſſe nemo poteſt. Sed hic, ut dixi, & me amat, & bonarum artium ſtudio incenſus eſt, & te tanti facit, quanti omnes, qui te norunt, aut faciunt, aut facere debent. Velim igitur ita eum excipias, ut confirmes id, quod ego ſæpe prædicare ſoleo, meam commendationem apud te non minimum ponderis habere. Scripſi etiam nudiuſtertius

ad te de statu meo, de mea valetudine, deque omnibus rebus meis: ac spero me quam citissime aliquid abs te litterarum accepturum. Vale. Genuæ. IV. Non. Nov. MDLXXXI.

Sequitur responsio Mureti. E qua tamen conjicere licet, plura, quam quæ hìc legimus, fuisse in Epistola Constantini.

MURETUS

CONSTANTINO SUO S. D.

LIII.

Litteras a te post discessum hinc tuum nullas accepi, præter eas, quæ mihi mensem fere abhinc unum redditæ sunt, una cum vasculo conditi e malis Persicis, quod mihi sane jucundissimum fuit. Tam multa tibi adversa evenisse, moleste fero; incolumem te ex illis evasisse, immortaliter gaudeo. Quod me amas scito te id mutuo facere. Et si quid accidet, in quo declarari tibi velis, quanti a me fias, non fallam opinionem tuam. Vinum quod te missurum scribis, si erit per quem commode mittas, ita demum mihi gratum futurum est, si nullo tuo sumptu id fiat. Omnino enim sumptum a te nullum mea causa fieri volo. Satis superque mihi futurum est, cum quid istinc mihi curari volam, (ferunt autem interdum nonnulla quæ velim) si mea causa operam dederis, ut lecta omnia & cum fide ad me adferantur. Pretium & pro merce & pro vectura statim adnumerabo, cui tu scripseris, & quantum scripseris. Respondissem citius ad litteras tuas, si eas ad me Centurio ipse attulisset. Sed nuper admodum ad me venit. Ego autem, antequam eum viderem, cui litteras ad te tuto dare possem, nesciebam. Visus est mihi adolescens honestissimus, & dignus tum nobilitate gentis suæ, tum tua commendatione. Itaque detuli ei prolixe mea omnia: omninoque puto fore, ut ante aliquot menses exstet egregia aliqua significatio voluntatis in eum meæ. Mittam ad te scripta quædam mea, simulatque has litteras ad te perlatas esse cognovero. M. Antonius fratris mei F. te salutat, crebro de te loquitur, amat te, ut debet, ex animo, & ad te propediem scribet. Tu quoque perge amare utrumque nostrum, & vale. Romæ. Idib. Jan. MDLXXXII.

MU-

MURETUS

ANTONIO CONSTANTINO SUO S. D.

LIV.

Litteræ tuæ datæ 5. Kalend. Februarii redditæ mihi sunt pridie Kalend. Martii; quod equidem & miratus sum, & submoleste tuli. Magnam oportet esse tabellariorum socordiam, magnam tarditatem. Ego quoque ad eas serius respondeo, quam par fuit. Sed spero, te id facile condonaturum perpetuis occupationibus meis. Sumptum a te mea causa fieri omnino nullum volo: nisi tu quoque tibi hinc aliquid mitti voles, inter nos paria faciamus. Vinum, cum commodum erit, exspecto. Sed librorum veterum, de quibus scribis, tantam mihi cupiditatem injecisti, quantam tu quoque, qui me nosti, conjire facile potes. Nihil mihi gratius facere potes, quam si eos ad me miseris. Ego autem ita cumulate tibi gratiam referam, ut omnes homines intelligant, te mihi carissimum esse. Mihi crede, perficiam, ut ex isto tuo in me officio singularem aliquando capias voluptatem. Sed vide, ut ad me diligenter ac fideliter perferantur. Scripta quædam mea, quæ ad te mittere cupio, recuperare a quodam, qui ea a me inspicienda rogavit, nondum queo. Neque tamen dubitare debes, quin ea ad te quamprimum missurus sim. Quid Spinulæ acciderit, scio istuc perlatum esse. Mirifica res visa est prope omnibus, qui eum norant. Ego eum divino spiritu afflatum, & ad hanc vitæ mutationem impulsum fuisse non dubito. Sunt tamen qui aliter loquantur; Ama me, Costantine mi, & vale. Romæ. v. Id. Martias MDLXXXII.

ANTONIUS CONSTANTINUS

MURETO S. D.

LV.

Tamen nihil respondes, quaternis jam meis litteris provocatus. Quid putem? meas ad te perlatas non esse? Facit quidem tuum istud silentium, ut tale quidpiam

subve-

ſubverear. Sed tamen ſuſpicionem quæ minuant, multa animo occurrunt. Quid igitur? occupatum eſſe te? video fieri aliter non poſſe, Scio enim inibi eſſe te, ut intermiſſa ſtudiornm tuorum curricula repetas. Sed quæ poſſunt occupationes eſſe tantæ, ut non vacet ad hominem amiciſſimum, tuarumque litterarum ſitientiſſimum, duobus verſiculis ſcribere? Obſecro te, excita e ſomno humanitatem illam tuam: neque patere litterarum tuarum deſiderio languere me diutius. Etiam atque etiam vale, mi Murete, columen fortunarum mearum. Ticini. III. Id. Octob. MDLXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS

JUNIORI ANTONIO CONSTANTINO S. D.

LVI.

PAtruus meus in aliorum quidem officiorum ratione ſatis bonum nomen & eſſe, & haberi ait: ſed in litteris ultro citroque mittendis jampridem decoxiſſe neque ſperare ſe unquam ſolvendo fore. Tam multos enim in hoc genere creditores habet, ut jam qui tempore priores, qui poſteriores ſint, rationem inire non poſſit. Quoſdam tamen præcipuos habet, in quibus tu es, quibus brevi ſe non tantum ſortem, ſed etiam omnes præteriti temporis fructus exſoluturum pollicetur. Neſcio autem, quid ipſi venerit in mentem, ut me tibi hoc tempore delegare voluerit: qui cum meo ipſo nomine tantum debeam, quantum amantiſſimo præceptori debere non ingratus nec immemor diſcipulus poteſt: quomodo hoc quoque æs alienum ſuſcipere, aut a te idoneus haberi poſſum? Parendum tamen eſt: quomodo enim ipſius imperio adverſer? Tu mode ſequere, obſecro, non invitus fidem meam. Si enim nihil aliud potero, at quotidie urgebo, appellabo, inſtabo, neque deſinam obtundere, donec aliquid extudero. Scio autem illum jam in eo eſſe, & aliquid meditari libelli, quod in tuo nomine appareat. Sæpe enim dicentem audivi, ſe pudore jam quodam, ne ad te ſcribat, impediri: neque tibi amplius epiſtola, ſed libro aliquo ad te miſſo ſatisfieri poſſe. Tu modo ſcito & litteras tuas, & librum Senecæ, & illa ſalute ſane & opipare condita ac concinna-

cinnata, ſeu bellaria ſeu tragemata vocanda ſunt, (rem enim ipſam teneo, nomen non teneo) ad nos perveniſſe, & omnia fuiſſe graviſſima: te tamen ipſum, ſi huc veneris, cujus rei ſpem nobis poſtremæ tuæ litteræ oſtendunt, eoque magis, ſi eos libros veteres, quorum indicem miſiſti, attuleris, & ipſi & mihi longe optatiſſimum ac jucundiſſimum fore. Vale. Romæ, prid. Id. Maji. MDLXXXIII.

ANTONIUS CONSTANTINUS

M. ANTONIO MURETO JUNIORI S. D.

LVII.

Reſpondet præcedenti.

Litteræ tuæ, quas paucis abhinc diebus accepi, tantam mihi voluptatem attulerunt, ut nulla major adferri potuerit: tum quia tuæ ſunt, tum etiam quia ex illis cognovi, omnia quæ a me vobis miſſa ſunt, tuto iſtuc perveniſſe. Sed quid, quæſo, ais, M. Antoni ſuaviſſime, patruum tuum in litteris ultro citroque mittendis decoxiſſe? Ego vero nullum aliud officium ab eo facilius expletum iri putaſſem: mecum præſertim, qui ea lege ab eo, ut ad me ſcribat, peto, ut commodi ſui rationem quam maximam habeat. Cum autem mihi & ſortem & præteriti temporis fructus ſe exſoluturum polliceatur, quid minus, quam eum decoxiſſe, credendum eſt? Pudore illum impediri, ne ad me ſcribat, epiſtola mihi ſatisfieri non poſſe, ſed libro aliquo ad me miſſo, σκήψεις καὶ ἀναβολαί. Sed extra jocum, Murete, mi, (arbitror enim jocatum eſſe cum illa ſcriberes) a patruo tuo mihi nihil plane debetur. Ego vero me illi tantum debere ſentio, ut ſi vel vitam ipſam pro eo profundam, tamen ne minimam quidem magnorum ejus erga me meritorum partem videar conſecuturus. Tu, ut cœpiſti, perge ſcribere ad me quam ſæpiſſime poteris de tua patruique tui valetudine, de tuis ſtudiis, & ſic quid σπουδαιότερον habebis: ac tibi perſuade, nihil te hoc mihi gratius facere poſſe. Ego contra recipio tibi me operam daturum, ne quid ex officio meo deſideres. Vale. Genuæ, Kal. Quintilis, MDLXXXIII.

MU-

MURETUS

CONSTANTINO RARGELLINO, *Episcopo Reatino S. D.*

LVIII.

Vide, quam non sim curiosus. Te, quem jampridem videre discupio, prius ex Urbe discessisse cognovi, quam in Urbem venisse cognossem. Neque hoc mirabitur quisquam, qui ingenium ac consuetudinem meam noverit: cum de ipso Pontifice plerumque, ruri ne, an in Urbe sit, nesciam; & sæpe de iis, quæ hic unum aut alterum mensem omnium sermone celebrata sunt, non aliter quæram ex aliis, quam si peregre redirem. Itaque, si quando audies, ut sæpe fit, inquiri in eos, qui rumores temere exceptos huc illuc spargunt, & quid Pontifex non agat tantum, sed in animo habeat, quid Galli, quid Hispani, quid Germani moliantur, facta infecta miscentes, scribunt ad homines alienarum rerum quam suarum curiosiores: mea quidem causa libero te omni metu. Nunquam me quisquam in talia edicta incidisse criminabitur: ita perspectum est omnibus, omnium ejusmodi rerum cognitionem mihi, ut Thucydideo verbo utar, *ἀταλαίπωρον εἶναι*. Sed tamen, (*παῤῥησιαστέον γάρ*) si quid a me in eo peccatum est, quod te non inviserim, ne tu quidem plane culpa vacas. Potuisti enim domum ad me mittere, qui mihi de adventu tuo nuntiaret indicaretque cujus hospitio utereris. Accurrissem statim ad te, & quodlibet potius vadimonium deseruissem, quam ut diutius carerem optatissimo mihi fructu sermonis tui. *Ἀλλὰ τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν*. Epistolas nostras jamdudum & in Gallia & Coloniæ in Germania editas esse scis. Earum ego neque volumen ullum habeo: &, si haberem, vix ad te mittere auderem: ita me dispudet eorum, quæ in illis innumerabilia a librariis vitiose descripta sunt. Sed dabo operam, ut emendatiores exeant. Urgent enim, ac molesti sunt & iidem illi, & alii librarii, ut ad se alias epistolas mittam, quibus liber grandior fiat. Omnino absurdum mihi atque alienum videtur, reperiri homines, usque eo abundantes otio, ut ejus partem aliquam tribuere episto-

lis

lis meis legendis velint. Quando tamen id amore quodam erga me adducti facere videntur, (sic enim interpretor) obsequar eorum studio, vel cum dispendio famæ, &, ut eis animum expleam, repetam diu intermissam consuetudinem Latine interdum aliquid ad amicos scriptitandi. Quod qui legerint, si postea periisse sibi tempus dolebunt, æqui tamen mihi esse debebunt, qui ingenue profiteor, nullam unquam a me epistolam scriptam, quam legi operæ esset, nisi semel ab eo, ad quem scriberetur. Neque ego quemquam fallo aut induco. Si qui se sciens fefellerit, secum agat. Editus est & hic nuper liber Hymnorum, quos olim jussu Gulielmi Ducis Mantuæ scripseram, auctus sexcentorum amplius versuum accessione. Hunc scio ad te ab Heliconio missum esse. Sed nimis multa de nugis. Vicus quidam est in diœcesi tua, qui S. Luciæ dicitur. Ejus vici plebem qui regebat sacerdos, Cæsarius nomine, proximo superiori mense excessit e vita. In ejus locum se substitui cupit Vespasianus Coletta presbyter, qui has tibi litteras tradet. Qui cum mihi ab uno e summis amicis meis accuratissime commendatus esset, profectus sum ejus causa hesterno die in Datarium Summi Pontificis, apud quem, puto te scire, me aliquid posse. Is respondit, quamquam mensis ille pontificius sit, tuarum tamen partium esse, inquirere in eos, qui se ad id munus admitti postularent, & de eorum natalibus, moribus, doctrina judicare; quem tu testimonio tuo comprobasses, ei beneficium illud tributum iri. Nunc ego illud a te, Constanti humanissime, omnique cultu atque observantia dignissime, postulo, si hic, quem dico, Vespasianus idoneus videbitur ad id munus sustinendum, ut ei potius, quam cuiquam alii, mea causa gratificandum putes. Is qui mihi eum commendavit, ita mihi amicus est, ut qui maxime; & ego sæpe ei dixi, ita te mihi amicum esse, ut nihil supra. Si ergo te huic homini durum ac difficilem præbeas, verendum erit, ne ego aut tantopere abs te amari, aut minus diligenter eum tibi commendasse videar, quam me facturum recepi: quorum alterum vanitati, alterum perfidiæ adscriberetur. Quantum igitur plurimum, salva fide ac ratione officii, illi te tribuere posse statues, tantum ut tribuas, vehementer a te etiam atque etiam peto. Interea mitto ad te munu-

scu-

sculum utrique nostrûm conveniens, imaginem Jesu Christi in cruce suffixi, a præstantissimo artifice summo artificio elaboratam. Ejus aspectu quoties ad fundendas preces commoveberis, quæso, ejus quoque ut memineris, cujus versus utrinque adscriptos videbis. Vale. Romæ ix. Kalend. Junii.

MURETUS

JAC. AUGUSTO THUANO Consiliario Regio in Curia Parisiensi V. C. S. D.

LIX.

PArum abfuit, quin abjecerim consilium, quod ceperam, scribendi aliquid de laudibus clarissimi ac præstantissimi viri patris tui: ita me eruditorum hominum versus quos eodem argumento scriptos ad me misisti, deterruerant. Sed vicit voluntas obsequendi tibi: neque enim dubitabam, quin æquo animo quicquid a me scriberetur, accepturus esses. Mitto igitur ad te aliquot versus, non illos quidem valde bonos, sed quales exspectari poterant ab homine neque unquam poeta, & jam sene, & tum suis, tum amicorum negotiis assidue implicato. Eos tu si semel lectos concerpere volueris, feceris quod merentur; sin una cum cæteris quæ alii scripserunt, edendos duxeris, eundem fortassis usum præstare poterunt; quem in pictis tabulis umbræ, quæ efficiunt, ut luminosa magis emineant. Sed si editurus es, peto a te, quantum me amas, ut eos prius cum duobus tribusve probatissimis Sorbonici Collegii Theologis communices, ac, si fieri potest, ab eis impetres, ut suum quoque de eis judicium adscribant: nequid imprudenti exciderit, quo quisquam offendi queat. Jam nunc enim subvereor, ne, quod poetarum more Astream deam vocavi, durius id non satis æquus interpres accipiat. Ego tamen profiteor, Astreæ nomine nihil aliud a me, quam divinam justitiam intelligi: quo posito & cognitio, puto cætera ferri posse. Ignosce, quæso te, timiditati meæ. Satis multos ex illo Collegio amicos habeo: inter cæteros Genebrardum, qui unus mihi est pro centum milibus. Is, ut spero, & tua causa libenter, & mea non invitus, omnem nobis scrupu-

lum eximet. Vale, & perge, ut facis, patris tui desiderium tua singulari ac præstanti virtute lenire. Romæ, Idib. Octobris.

MURETUS

R. PINCÆO CONSILIARIO REGIO V.C. S.D.

LX.

Cum hac epistola conferenda sunt, quæ leguntur infra LXIV. & sequentes.

NE me serius ad litteras tuas respondere mireris, scito, eas redditas mihi esse XVI. Kal. Martii, id est, biduo post discessum tabellarii, idque mihi plerumque evenire solere, aut negligentia eorum, quibus illæ commendantur, aut quod ædes meæ in ipsis radicibus Quirinalis longe distant ab istis negotiosis hominibus, qui sæpe aut propter imbres, aut propter itineris longitudinem exspectant usque eo, dum venire ad me commodo suo possint. De Cardinali S. Stephani, (ita enim se vocari vult) sciebam nuntium tibi jucundissimum fore, ideoque id tibi gaudium primus objicere volui. Ei quoque litteræ tuæ magnæ voluptati fuerunt: quas ad eum pertuli postridie quam eas acceperam. Rescripturum non dubito: ita certe facturum se recepit. Quin etiam, capta ex litteris tuis occasione, multa mihi de te, multa de C. V. patre tuo, multa de tuis omnibus jucunde memoriterque narravit: ut facile appareret eum libenter in illo sermone versari. De præstantissimo viro Brissonio, quod nonnihil conquestus sum, fateor tibi, id mea quadam ambitione factum. Quia enim illum plurimi facio, submoleste tuli, sumpsisse eum a me, quo alium ornaret, eum præsertim, qui a me tam multa sumpsit, quæ pro suis venditaret. Sed illud cuicuimodi est, pupugit quidem me, neque tamen alius in animo insedit. Jampridem enim ad tales ludos occallui, & ista minutiora sunt, quam ut me valde moveant. Gratulor tibi, qui talem & amicum & vicinum habeas, & (δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν) subinvideo vobis istam mutuam consuetudinem: si hoc invidere est, dolere non quod aliis bene sit, sed quod tu quoque eodem bono frui non queas. Quos,

eusD

Deus bone, oportet esse congressus vestros! quos sermones! quam multa πολιτικά! quam multa de antiquitate, de mitioribus studiis, de omnibus denique partibus τῆς φιλολογίας! Utinam mihi vestigia vestra subsequi, & captare sermones vestros liceret! quam multa, quæ vobis excidunt, sublegerem! quanto quotidie doctior domum redirem! Quod quando non datur, at tu me interdum, qua licet, sermonum vestrorum participem facito, & id tibi, cum otium erit, scribendi ad me argumentum sumito. Sed noli, quæso te, delicias facere, & dicere, tibi perpetuo rem esse cum Bartolis, Baldis, cæterisque ejusmodi infelicibus capitibus, ideoque minus polite scribere: cum ea scribas, quæ mihi quidem Athenas ipsas, Hymettum ipsum redolere videantur. Quas tibi videri oportet epistolas meas, quas ego neque pectere unquam neque comere, si verum vis, ne relegere quidem soleo: si tuæ tibi minus cultæ videntur? Ludis tamen & vereri te ais, ne verbosiores sint. Quasi non ego id multo justius metuere debeam, qui ad te, talem virum, quicquid in buccam, scribere audeo: quamquam hujus rei culpam tu sustines, qui jubes me, longitudine saltem litterarum, tecum paria facere. Quid, cum scribendi argumentum nullum est? *Dicatur potius*, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος, (q) ait Hispanus poeta. Egoque, quando ita te velle video, ita plane faciam, & chartas, ut facere me vides, onerabo nugis potius, quam tibi animum non expleam. Nos hìc omnes suspenso animo sumus, propterea quod Pontifex sub finem mensis Aprilis Bononiam cogitat. Quod si erit, (& certa opinio est fore) quæ Romæ vita futura sit, veremur. Ego sub Kal. Julias abdicare me hoc docendi munere cogito: etsi non fiet hoc sine luculenta fortunarum mearum diminutione. Decedent enim annui nummi aurei septingenti. Sed tanti est otiari. Supererit tamen sic quoque, *unde mihi assiduo*, ut ille (r) ait, *luceat igne focus*. Et quod senectus attentiores ad rem facere dicitur: illa vero me in dies negligentiorem facit. Otii cupidus sum, ad quod si semel pervenire potuero, nihil tanti erit, ut me ab eo avelli patiar. Neque tamen ignaviæ me dedere cogito, sed solutus aliis curis, multa quæ

(q) *Martialis*, *lib. I. Epigr.* 46.
(r) *Tibull. lib. I. Eleg. I. v.* 6. *Dum meus assiduo luceat igne focus.*

quæ jampridem inchoata, partim etiam affecta apud me jacent, ut potero, absolvere ac perpolire. Sed quid ago? aut cur tam longe spes jacio? Hæc meditanti fortassis interventura mors est. Quæ quandoque venerit, occupatum me deprehendat malo, quam nihil agentem. Vale. Romæ. IV. Kalend. Martii MDLXXXIV.

MURETUS S. D.

HERCULI CIOFANO SUO.

LXI.

JAmpridem tantum me odium scribendi cepit, ut plane ad neminem scribam: ne tu tam diu nullas te meas literas accepisse mireris. In amando, & in labore amicorum causa capiendo, cum opus est, & tibi & cuivis par esse possum: in scribendo non possum. Nihil est, quod faciam invitius. Quo facilius existimare potes, quam ex animo cupiam tibi commendatissimum esse Colam Antonium Rainaldum, qui te nunc præceptore istic utitur. Cognatus est iis, quibus ego maxime cupio. L. Lilio, & Rutilio Veteri: quorum utriusque rogatu hæc ad te scribo. Neque vero abutar pluribus verbis. Hoc tantum dicam, cogniturum esse me ex studio, quod in illum conferes, quantum apud te commendatio mea valeat. Quæso igitur te, efficias, ut ii, qui hoc a me petierunt, tibi apud me quam citissime quam maximas gratias agant. Vale. Romæ, prid. Idus Jan.

MURETUS

FRANCISCO VENIERIO S. D.

LXII.

BEne facis, quod te Latine scribendo quotidie exerces, conatumque omnem adhibes, ut præstantiam in eo genere aliquam consequaris. Non enim dubito, quin & cætera vita, & istud tuum studium eo, quo debet, id est, ad propangandam gloriam Christi, & ad Ecclesiam pro tua virili parte ab insultibus improborum defendendam dirigatur. Sed quid te usque huc deterruerit, ne ad me scri-

beres, diſpicere equidem non queo. Nam neque ea auctoritate ſum, ut quiſquam judicium meum vereri debeat: &, ſi eſſem, ſumma tamen mea erga totam ſodalitatem veſtram voluntas omnem iſtum metum tibi facile adimere poterat: cum tu præſertim ita ſcribas, ut laudem potius exſpectare ab omnibus debeas, quam cujuſquam faſtidium extimeſcere. Cave igitur poſthac, difficile tibi quiddam atque arduum putes, ad Muretum ſcribere. Hanc modo mihi veniam dato, ut ad litteras tuas, quæ mihi quo crebriores, eo jucundiores futuræ ſunt, ſolutius ac negligentius, id eſt, hoc familiari ac quotidiano ſermonis genere, reſpondere liceat. Nihil enim invitius facio, quam ut in limandis ac poliendis epiſtolis otio abutar. Neque mihi ullum præceptorum, quæ tradita ſunt a dicendi magiſtris, magis placet, quam illud, dandam eſſe operam, ut ſponte fluere videatur oratio. Ego vero, ut magis videatur, ſponte plane fluere eam ſino, & ignaviæ meæ excuſationem ab ipſis magiſtris peto. Tu quoque, ſi me amas, aut potius quoniam me amas, imitare, cum ad me ſcribes, hanc ipſam negligentiam meam: ne, ſi accuratius ſcripſerim, mihi quoque accurate ſcribendi neceſſitatem imponere videaris. Deus & ſtudia & totam vivendi rationem tuam ad gloriam ſuam perpetuo dirigat. Vale. Romæ. VI. Non. Martii, quo ipſo die litteras a Bencio accepi: ne me ad eas ſerius reſpondere mireris.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

FABRICIO MANCINO.

LXIII.

JAm pridem ad te ſcripſi, quod iterum ſcribam, quando litteras meas ad te perlatas non eſſe video, ineptos iſtos, de quibus ſcribis, indignos prorſus eſſe, quibus reſpondeatur, ita ſe ne leviter quidem litteris tinctos eſſe declarant. Quid enim eſt, cur de *Paulo* & *Quincto* me potiſſimum accuſent? Cur non cum Manutio potius & cum Sigonio agunt? quorum uterque ante hos, opinor, viginti quinque annos ita ſcribendum eſſe docuit. Et certe in vetuſtis marmoribus, præcipueque in Faſtis Capitolinis ita perpetuo ſcribitur. At verſum illum exagitant:

Una

Una virum & virtutum omnium acerba lues.

Ridicula capita, quasi non ei plane gemitus sit ille Catullianus:

Troja virum & virtutum omnium acerba cinis.

Desinant igitur stultitiam prodere ac patefacere, & prima saltē elementa discant, priusquam de reprehendendo cogitent. Satisfacere tibi, quem video mei studiosum esse, volui: alioqui tam stultas reprehensiones risu ac silentio excepturus. Tu quoque idem facias, suadeo, & istos contemnas, ac consenescere in inscitia sua sinas. Stulta illos de se persuasio indignos, qui doceantur, facit. Versiculi tui valde me oblectaverunt: nam & scite ac lepide facti sunt, & habent insignem significationem amoris erga me tui. Si quid hic erit quod me causa tua facere posse arbitreris, non omittam ut frustra me amare videris. Vale. vi. Kal. Julii, (quo ipso die acceperam litteras a te scriptas Idibus Maji, ne me forte ad eas serius respondere mireris.) MDLXXXIV.

B. BRISSONIUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

LXIV.

SUavissimis tuis ad Pincæum nostrum litteris (f) provocatus, in quibus non minus amoris in me tui, quam Romani leporis, non leviter pressa vestigia apparent, facere non potui, quin has ad te mutuæ voluntatis testes, in maximis quibus distineor occupationibus, darem: ne cum tibi summa omnia semper tribuerim, in amore etiam, in quo paria tecum facio, superari viderer. Quod si per Pararium nomen faciendum sit, eumdem Pincæum, quocum multus mihi de te quotidie sermo est, adpromissorem dabo, & quicquid ille tibi de me receperit, cumulatissime præstaturum me spondebo. Nullam quidem certe posthac certificandæ amicitiæ nostræ occasionem prætermittam, nec committam, ut ulla in re meum abs te officium requiri aut desiderari possit. Vale. Lutetiæ Parisior. Non. Aprilis MDLXXXIV.

(f) *Epistola hujus libri IX.*

MURETUS

BARNABÆ BRISSONIO

Pariſienſis Senatus Præſidi V. C. S. D.

LXV.

Reſpondet præcedenti.

ETſi μεμψίμοιρος haberi nolim, gaudeo tamen, quod
apud Pincæum noſtrum per litteras conqueſtus le-
viter ſim de formula illa, cujus animadverſæ laus, ſi qua
in tantula re laus eſt, alii abs te tributa erat. Elicui enim
hoc modo litteras tuas, quibus mihi nihil jucundius contin-
gere poterat. Ego te, Briſſoni, ſemper maximi feci, non
propter illa externa, quæ vulgi oculos in ſe convertunt: ſed
propter illa vere ac proprie tua, quæ & te provexerunt ad
iſtum, in quo es, dignitatis gradum, & provectura, ut
ſpero, ſunt etiam altius, &, ſi nihil tale aut effeciſſent,
aut effectura eſſent, omni te tamen cultu atque obſervan-
tia digniſſimum reddidiſſent. Virtus enim & eruditio, ve-
ra mihi & ſolida videntur bona: τὰ δὲ λοιπὰ πάντα προσθῆ-
και. A te peto, ut me mutuo ames, &, ſi quando erit otium,
participem per litteras me facias ſuavitatis tuæ. Quæ tibi
fuit, eadem mihi cauſa brevitatis eſt, occupationum mul-
titudo, quibus te perpetuo diſtineri ſcio. Vale. Romæ,
prid. Non. Maji. MDLXXXIV.

MURETUS

R. PINCÆO

Conſiliario Regio V. C. S. D.

LXVI.

BEne & amice factum a te de Briſſonio, cujus mihi
litteræ ſane quam ſuaves fuerunt. Ad eas reſcribens,
eadem βραχυλογίᾳ uſus ſum, tum ne occupationes ipſius
interpellarem; tum quia nulla nunc quidem erat ὑπόθεσις.
Quod jocoſe, ita enim accipio, quereris illud meum λο-

γίδιον de circumcisione (t), ad quemvis potius, quam ad te, missum esse: vide, ne quid tibi jumento, ut ait Plautus, (u) tuo arcessas mali. Nam si pergis, tam frequenter mittam ad te aliquid næniarum mearum, ut dicturus sis, Ohe jam satis est. (x) Equidem quamquam vix fas est de vobis talibus viris quidquam sequius suspicari: subvereor tamen interdum, ne ludatis me, hominem simplicem & credulum, & postuletis ad vos mitti mea, ne desit, quod rideatis. Quid enim a me, quod vestra non dicam commendatione, sed lectione dignum sit, præstari potest? Sed tamen vestra ista cura ac cogitatio fuerit. Ego bona fide agam; & quidquid cudero, mittam ad vos; &, si nihil aliud, ambitioni certe cuidam meæ serviam, ostentaboque epistolas vestras, ut me homines putent esse aliquid, cujus scripta a summis viris exspectantur. Et ut hinc numerare incipias, mitto ad te nescio quid versuum, quos feci nuper, cum ad me Job. Zamoscius magnus Poloniæ Cancellarius duo ingentia nomismata aurea misisset, quorum in uno Stephani Regis effigies visitur, in altero ipsius Zamoscii: ex adverso autem, in illo quidem Regio, provinciæ duæ, quas ipse ab hostibus recepit, in Zamosciano autem coronæ duæ implexæ, oleagina una, laurea altera, additis vocibus, *utraque civis*. Volui, ut potui, virum summa dignitate præditum remunerari, & saltem reddere ærea pro aureis. Atque utinam idipsum assecutus sim, ut saltem ærea remiserim. Valde enim metuo, ne miserim ὀυδὲ χαλκῦ ἄξια. Ero igitur Chœrilus, qui *incultis versibus & male factis retulit acceptos*: nosti cætera. (y) Eos tu semel lectos concerpas, an etiam ostendas quibus videbitur, judicii atque arbitrii tui res esto. Ad Gillottum V. C. post illam oratiunculam, misi etiam libros duodecim Historiarum Pii Secundi Pontificis: itemque Græcum librum veterem, quo summa quædam analytices, & physices luculenter explicata continentur. Neque tamen ab eo litteras postea ullas accepi. Spero fore, ut brevi nanciscar aliquid otii: quod si dabitur, explebo vos nugis meis. Heri conveni Cardinalem S. Stephani, & cum eo

(t) *Vol. II. Orat. III.*
(u) *Amphitr. Act. I. sc. I. v. 171.*
(x) *Martial. IV. Epigr. ult.*
(y) *Regale nomisma, Philippos, Horat. lib. II. Epist.*

de te diu collocatus sum. Mihi crede; valde te amat. Tu quæso ex isto nobilissimo consessu vestro, quos mihi amicos esse scis, eos, quod commodo tuo fiat, meis verbis saluta. Romæ. Non. Maj. MDLXXXIV.

R. PINCÆUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

LXVII.

Respondet præcedenti.

NÆ tu homo liberalis es, Murete doctissime, & apud quem optime ponitur, qui pro duobus numismatis Zamoscii aureis plurimos versus reddas, non aureos illos quidem tantum, sed auro ipso, gemmis ipsis, si quid hac in re mei judicii est, pretiosiores: in quibus Stephani Regis itemque Magni ejus Cancellarii non effigies modo, sed mores, velut ob oculos ponuntur; ita plane ut, quos a nobis infinita prope locorum distantia sejunxit, in oculis geramus; quos nunquam viderimus, summa veneratione, tua opera, prosequamur. *Excudent alii spirantia mollius æra.* (z) Muretus οὐκ ἀνδρεικελων ποποιός ἐστι, sed ea ex more dicit, & scribit, quæ nullis numismatis, repræsentari, nulla oblivione deleri queant; ut quod olim de Achille scriptum legitur, felicem illum qui præconem laudum suarum Homerum invenisset, de Stephano Rege, Zamoscio jure dici possit; felices ambo, qui celebri tuo præconio ad omnem posteritatis memoriam commendentur. Quominus dubium tibi videri debet, quid a nobis, quando rem totam nostri arbitrii esse voluisti, de suavissimis tuis versibus factum fuerit: arripuimus, perlegimus, non libenter modo, sed etiam cupide; ac ne tam solida gaudia in sinu gaudere nos putes, συνετοῖς quoque ostentamus. Addam & illud, quod fortasse non existimasses, his legendis idem mihi evenisse, quod iis solet accidere, qui in Sole ambulant, ut etiam si aliam ob causam ambulent, necesse tamen sit eos colorari; ita me, qui nunquam in bicipiti Parnasso, ut ille (a) ait somniavi, repente poetam evasisse. Quam bonum, nihil ad

(z) *Virgil. VI. Æn. v.* 847.
(a) *Pers. procem. Satyr.*

ad rem: tenere tamen me non potui, quin tuo, ut interpretor, ἐνθουσιασμῷ correptus, aliquot ex tempore versus & effuderim, & remiseris; non ut te quam similimo munere remunerarer, (essent enim χάλκεια χρυσείων) sed, ut si nihil aliud in eo genere assequerer, saltem, velut anser inter olores, obstreperem. Tu, quod esse debuisset vacuæ mentis opus, profectum ab homine negotiis forensibus occupato æqui bonique consule. Brissonius tuas a me litteras accepit, teque salvere jubet. Vale, & me, ut facis, ama. Lutetiæ. A. D. XVI. Kal. Quinct. MDLXXXIV.

JACOBUS GILLOTUS

M. ANTONIO MURETO V. C. S. D.

LXVIII.

Ex epistola ad Pincæum nostrum, lepida certe & Mureto digna, illum etiam aliquando de nobis cogitare perspexi, & ad me libros quosdam misisse intellexi: (*b*) quos ut summum beneficium, supinis manibus accipiam, nondum enim mihi traditi sunt. Recordatio autem tua mei, magno mihi ornamento fuit, & semper erit. Quosdam libellos e typographia Morelli ad te dederam, qui longo post tempore, quoa te acceptos putabam, in manus meas reciderunt: arbitror, quod fasciculus sub Legati olim nostri Foxii, jam defuncti, nomine perferebatur. Eos remitto. Cæterum quod scripta tua, ab omnibus litteratis valde expetita, subverecunde nobis negare videris, mihi crede, peccas. Nemo est, qui; si litteras sciat, & tuas vel epistolas, vel orationes, vel lucubrationes legat, etsi te non cognoscat, Muretum unquam e manibus dimittat. Utinam te omnes & audire & videre possent! Legi de nomismatis Stephani Poloni & Zamoscii tua illa χρυσᾶ ἔπη: e quibus ut & ex omnibus, quæ ab ore prodeunt tuo, judicare te licet χρυσοῤῥήμονα. Nomismata, scio, multis de causis plurimi fecisti & facis: Dii me perdant εἰ μὴ τὰ ἔπη ἀντὶ τῶν νομισμάτων εἱλόμην. Quæ qui habeat, ipsa nomismata facile & merito contemnat. Poloni certe & Zamoscii ora omnium oculis subjecisti, qui illos nunquam sunt intuiti. A petitione Taciti non desisto, nec de eo tecum expostulandi finem fa-

(b) *Respice ad Epist. LXVI. prope fin.*

ciam. Cave ne adversum te Judices adeam nomine publico, & tanquam legitimus totius Reipublicæ litterariæ actor, te condemnem ex pollicitatione, quam in communem, non unius civitatis aut reipublicæ, sed totius orbis utilitatem fecisti. Et si moram facere pergis, usuræ accedent. Denique quasi debitum, ea omnia quæ cudisti, quæ cudis, & posthac cudes, a te exigi posse contendo: ut qui tot opera in publicum commodum struere aggressus es, perficere obligatus sis. Quis sit rerum nostrarum status, a me, qui rempublicam nulla ex parte attingo, non accipies. Foxium, Pibracum, & Ferrerium (quem interiisse ferunt) πατριώτας scis quantos viros, lugemus. Cæsaris nostri interitum, cujus nuncium jam ad vos allatum non dubito, an rumor rerum, an spes melior consequatur, incerti sumus. Novi (sat scio) rumores jam sparguntur, & ad aures vestras forte allati celebres & magni, de quibus nonnisi manu trepida rescribere licet. *Quando jam libera nulli Lingua manusque sunt, & voces & scripta notantur.* Illi solemnia funeris parantur. Deducetur, si verum est, quod audimus, VI. aut V. Kal. Julii, regio, ut dicunt, honore. Hoc ausu fortasse temerario Latine scripsi, bonitati tuæ confidens potius, quam censoriam severitatem timens. Veniam, ut spero, mihi & inscientiam & negotia excusanti dabis. Vale Lutetiæ. XIII. Kal. Julii, MDLXXXIV.

STEPHANUS DEI GRATIA REX POLONIÆ,

Magnus Dux Lituaniæ, Russiæ, Prussiæ, Massoviæ, Samogitiæ, Livoniæque &c. Transilvaniæ Princeps,

M. ANTONIO MURETO

LXIX.

REverende, devote, dilecte, singularis doctrina atque eruditio Devot. Vestræ a multis, humanitatis ejus, atque erga subditos nostros studium a Venerabili etiam Stanislao Rescio Secretario nostro diligenter prædicata nobis sunt. Quæ cum nos merito maximi faciamus, prætermittere noluimus, ut cum hoc tempore Illustrem & Reverendum Andream Battori de Somlio, Illustris olim Andreæ fratris nostri filium, Præpositumque Miechoviensem, in Urbem ad S. D. N.

S. D. N. mitteremus, litteras hisce nostram erga devotionem vestram propensionem testificaremur. Uberius autem ex eodem fratris nostri filio coram eam cognoscet devotio vestra, quam valere cupimus. Cracoviæ, die VIII. Mensis Septembris, Anno Domini MDLXXXIII. Regni nostri octavo.

STEPHANUS REX.

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO

PRINCIPI STEPHANO

Dei Gratia Poloniæ Regi, Magno Duci Lituaniæ, Russiæ, Prussiæ, Massoviæ, Samogitiæ, Livoniæ, Transilvaniæ Principi &c.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. LXX.

Respondet præcedenti.

AD litteras, quas pridem Majestas tua ad me scribere dignata est, statim respondere necesse non judicavi: cum præsertim is ipse, qui eas mihi reddiderat, Illustrissimus & Reverendissimus D. Andreas Battorius non ita multo post istuc rediturus diceretur. Ita igitur diem ex die ducens, usque huc distuli, cum scirem, Majestatem tuam longe gravioribus curis occupatam esse, quam ut de meis, tenuis & obscuri hominis, litteris cogitaret. Nunc autem cum idem ille, non hoc tantum sæculo, sed etiam, si optimis temporibus natus esset, rari & insignis exempli semper futurus adolescens, fratris tui filius summo bonorum omnium gaudio Cardinalitia dignitate decoratus, reditum istuc pararet, scribendum mihi esse ad Majestatem tuam duxi: primum ut immortales ei gratias agerem, quod eum mihi honorem habuerit; cujus ego si ullam unquam partem promereri potuero, præclare mecum actum esse existimabo. Deinde ut ei gratuler, quod e sinu ac complexu suo tanta ac tam commemorabili virtute præditum adolescentem huc miserit. Qui ita se perpetuo gessit,

sit, ut sanctitate vitæ, pietate in Deum, munificentia in egenos, comitate & affabilitate erga omnes, omnium sibi summorum, infirmorum studia voluntatesque devinxerit: ita ut dici vix possit, universa hæc civitas magis illius honore lætata sit, an abitu doleat. Nos hic, serenissime Rex, multa de tuis omni genere plane regiis virtutibus, deque iis, quæ a te fortissime & felicissime geruntur, assidue audimus. Quibus eo res perducta est, ut unicum esse te hodie vivum ac spirans perfecti Regis exemplum, ne illi quidem jam negare audeant, qui de principio regnare te, non satis æquo fortassis animo ferebant. Deus Optimus Maximus Majestatem tuam quotidie in majus ac melius provehat, eamque mentem immittat cæteris Regibus, ut tandem aliquando exemplum ipsius secuti, ad rem Christianam constabiliendam, & ad hostes illius comprimendos potius quam ad explendas cum publica pernicie cupiditates suas animum adjungant. Romæ, VII. Kalend. Augusti MDLXXXIV.

HERMANNUS ORTEMBERGUS

M. ANTONIO MURETO.

I. C. & C. Romano S.

LXXI.

QUod est meum erga te studium, & officium, nihil æque mihi curæ est, atque reipsa ostendere, quanti te faciam. Itaque diu anxius fui, quonam pacto fasciculum, quem mihi Roma proficiscenti credidisti, quam tutissimo transmitterem. Nam Francofurtum, propterea quod vererer, ne ob viarum impedimenta, & latrocinia, nemo illuc Antuerpia veniret, minime quidem expeditum: Antuerpiam autem recta mittere, hoc tempore mihi longe periculosissimum videbatur. Quamobrem ea de re egi aliquoties cum magistro veredariorum Tridenti, viro fideli, mihique amico, qui cum affirmaret, eos Coloniam Ubiorum sine ullo periculo dirigi posse, suamque in ea re operam mihi promitteret; opportune admodum litteras accepi a viro multis nominibus clarissimo, Johanne Metello, Sequano, qui Coloniæ sedes habet, in qui-

quibus scriptum erat: *Muretum litteratorum hominum principem meis verbis obsecro saluta, eique nuntia, me tuas litteras* (Roma enim ad illum miseram) *de ejus edendis libris ad Plantinum misisse. Si quid praeterea per me confici volet, non recuso, sed offero.* Fasciculum itaque illum Coloniam misi ad eumdem Metellium, ut is per occasionem ad Plantinum transmittat. Quod spero brevi fideliterque facturum, idque simul ab ipso intellexero, faciam te illico certiorem, ea tamen lege, ut, si fortasse Plantinus de eo ad se perlato ante ad te scribat, id tu mihi quoque significes. Sum enim in maxima exspectatione ejus rei, neque animo ero quieto, priusquam salvum in manus Plantini traditum esse cognovero. Vale. Tridenti. XVI. Kal. Octob. MDLXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

HERMANNO ORTEMBERGO SUO S. D.

LXXII.

Respondet praecedenti.

Etsi mihi nunquam dubium fuit, quin abs te amarer; tamen ejus rei magnam mihi fidem fecerunt litterae tuae. Tanta enim fide ac diligentia negotium tibi a me mandatum curasti, ut ego ipse majorem optare non potuerim. Johannem Metullum jampridem e libris Antonii Augustini, & e sermonibus Hieronymi Osorii noveram: sed eum mihi tanto opere amicum esse nesciebam. Peto a te, ut, cum primum copia erit, eum meo nomine salutes: eique pro certo confirmes, me valde quidem litteratum non esse, sed valde observantem ejusmodi virorum, qualis ipse est, hoc est, eruditione & virtute praestantium. Itaque si quid a me causa sua hic fieri posse arbitretur, magnae mihi curae fore, ut plane perspiciat, se a me mirabiliter amari. A Plantino nihil adhuc accepi. Si quid accepero, faciam te statim certiorem. Tu quoque itidem facias, a te majorem in modum peto atque contendo. Hermanne mi optime & suavissime, etiam atque etiam vale. Romae. XV. Kal. Nov. MDLXXVIII.

AN-

ANDRÆ BATHOREO

S. R. E. Cardinali ac Principi Illustrissimo

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

LXXIII.

DIe ipso Natalis Dominici accepi exoptatissimas mihi litteras tuas, quibus haud scio an quicquam mihi gratius ac jucundius adferri potuerit. Nam cum jampridem audissem ita te pro tua summa humanitate ac comitate mei memorem fuisse, ut ex ipso itinere ad me scribere dignatus esses, litteræ autem tuæ nusquam comparerent; conficiebar miro quodam angore animi, neque levationem ullam reperire poteram, præter eam unam, quam mihi litteræ tuæ attulerunt. Ego te, Cardinalis optime ac præstantissime, semper observavi ac colui, captus non tam nobilitate ipsa regii generis tui, quam admiratione tuarum singularium in omni genere virtutum: quibus ita tibi, dum in Urbe versatus es, omnium voluntates conciliasti ac devinxisti, ut hodie quoque absente te, cum solutiores linguæ, & liberiora judicia esse solent, nemo tamen aliter de te, quam de perfecto quodam & omnibus numeris absoluto virtutis exemplo loquatur. Ex quo facile potes intelligere, quantopere mihi te tali patrono gloriandum sit: quantaque in parte felicitatis ponere debeam, quod non tantum in clientibus tua voluntate numerer, sed etiam, nullo merito meo, apud te aliquo in pretio habear. Equidem, quantum in me erit, omni studio connitar efficere, ut conservem tuam istam erga me animi propensionem: neque quicquam habeo antiquius, quam ut præstem ea omnia, quæ tibi ex me non injucunda accidere posse arbitrabor. Ac quoniam ab homine in libris ac litterulis abdito vix aliud exspectari quicquam potest, mittam ad te fœtus quosdam ingenii mei: non illos quidem valde dignos qui a te inspiciantur, sed tamen non usquequaque tibi, ut spes est, ingratos futuros, quod ab homine tui observantissimo proficiscentur. Mittam igitur, si Deus volet, ante finem mensis Januarii libros duos Rhetoricorum Aristotelis a me conversos in gratiam pio-

rum

rum quorumdam & eruditorum hominum e Sodalitate JESU, (c) qui pro auctoritate, qua plurimum apud me valent, egerunt mecum, ut id munus susciperem, quod interpretationem, qua in scholis suis uterentur, reperire se ullam negarent. Hoc igitur primum. Sub finem autem mensis Aprilis, spero fore, ut mittam opera omnia, quæ quidem exstant, Senecæ, emendata a me innumerabilibus locis, aditis etiam notis quibusdam meis. Eum vero librum spero & tibi, & magno Cancellario, & vero ipsi Serenissimo Regi ac Domino meo dignum visum iri; in quo subcisivi temporis aliquid collocetur. Quod si tu mihi animos facies, laxabo fortassis frænos veteri cuidam ambitioni meæ, quam usque hoc compressi ac continui; & tentabo, si quid transmittere ad posteros possim, quod me vobis quoque carum vixisse testetur. Nihil tamen temere suscipiam, neque quicquam tale tentabo, nisi tu me prius arrogantiæ metu liberaris. Interea peto a te quanta maxima contentione possum, primum ut me ames; deinde ut tum Serenissimi Regis, tum affinis tui viri omni laude præstantis Zamoscii benevolentiam mihi omni ratione conserves. Vale. Romæ. IV. Kalen. Jan. MDLXXXIV.

ANDREAS CARD. BATHOREUS

M. ANTONIO MURETO S. D. P.

LXXIV.

Respondet præcedenti.

Litteræ tuæ IV. Kal. Januarii datæ, nuper autem ad me perlatæ, tanto mihi jucundiores acciderunt, quanto majore illarum desiderio, & exspectatione jampridem tenebar. Verebar enim ne, si posteriores hæ meæ, quemadmodum priores illæ, quas Bononia scripseram, intercidissent, & tibi meæ erga te optimæ voluntatis testimonio, & mihi tuarum lectione carendum aliquandiu esset. Nunc itaque non possum non gaudere, & meas tibi redditas esse, & in tuis hisce eam, quam cum essemus in Urbe coram satis perspexi, amoris erga me tui significationem elucere. Quæ ut me mirifice afficit, ita tibi non frustra

(c) *Bencii imprimis, cui & dedicavit. Vide lib. II. Epist. 98.*

ſtra polliceri & potes & debes, te a me in maximo pretio haberi, propter inſignes ingenii, eruditionis, pulcherrimarumque virtutum dotes, quibus in tui amorem & admirationem omnium animos pertraxiſti. Quamobrem ſi quibus in rebus tibi gratificari potero, ſcias velim, me nullam præclare de te merendi occaſionem unquam prætermiſſurum. Ingenii tui fœtus, quos te mihi miſſurum ſcribis, maximam cum alacritate exſpecto, Senecam præſertim, quem a mendis purgandum & notis illuſtrandum curaſti, maximam certe gratiam apud omnes optimarum litterarum amatores inibis. Dixi Sereniſſimo Regi Domino & patruo meo, cum nuper ad me eſſet, de tam propenſa erga nos voluntate conſilioque tuo, quod illi perquam gratum accidit. De te vero præclare & ſentit & loquitur. Magnus Cancellarius, affinis meus, ad latus Regis non erat: faciam eum tamen de tuis cogitationibus certiorem. Scio enim, te tuaque ab illo vehementer amari. Utinam autem is ego ſim, qui non ſolum tibi animos faciam ab evulgandas lucubrationes tuas, quas hucuſque comprimis & contines, ſed plane id ego unus a te impetrem, quod publica utilitas, & omnium, qui laborum tuorum fructus expetunt, ſummum deſiderium jampridem obtinere merito debeat. In maxima felicitatis meæ parte id ponerem. Perſuadere tibi certe id poteſt vel ipſa conſilii tui ratio, qua ductus ad ſcribendum acceſſiſti, nimirum profectus publici contemplatio. Cujus quoniam tu in omnibus ſtudiis & exercitationibus tuis, ſumma cum tui nominis gloria, maximam ſemper curam habuiſti, committere profecto non debes, ut ea præclari ingenii tui monumenta in tenebris deliteſcant, quæ ad eruditionem ſolidam parandam lucis plurimum adferre multis poſſunt. Quamobrem quod facturus es aliquando, facias id quæſo citius vel mea cauſa, ut & deſiderio plurimorum morem geras, &, quod mihi maximæ laudi gloriæque perpetuæ ducam, poſteritati nos tibi caros cum primis fuiſſe, vel hoc indicio planum facias. Vale, vir præſtantiſſime: & cum propter multam lectionem te merito βιβλιοφάγον vocare poſſimus, ſi diutius lucubrationes tuas preſſeris, ne te deinceps βιβλιοτάφον appellemus, cave. Datum Mechoviæ VIII. Idus Aprilis Anno Domini MDLXXXV.

NATIO GERMANORUM

In Schola Patavina Jurisprudentiæ operam navans.

M. ANTONIO MURETO S. D.

LXXV.

REm arduam ſane tentamus, atque difficilem, ſed ut ſperamus judicio tuo, Murete, & auctoritate confirmati, laudabilem imprimis & fructuoſam, non tam Nationi noſtræ, quam univerſæ Reipublicæ litterariæ. Petimus a ſcholæ Patavinæ Triumviris, magno multorum nobis adverſantium odio atque invidia, Jureconſultum, qui Pandectas juris civilis in eadem Schola publice interpretetur, non more illo barbaro, & incondito; ſed Gallico, hoc eſt omnium recto ſententium judiciis comprobato. Ex omnibus autem Jureconſultis, quos præcellenti doctrina in Italia vel ipſi novimus, vel fama & prædicatione aliorum accepimus neminem ſcimus, quam tibi hac in parte comparare, ne dum anteferre, debeamus. Quod itaque ex fide dignis hominibus jampridem intellexiſſemus, non te penitus conſilium abjeciſſe redeundi in hæc loca, & in iis, quod vitæ reliquum eſt, tranſigendi: unum te, quamvis ignarum hujus inſtituti noſtri, ex omnibus nominare, & a Triumviris coram & per litteras flagitare non dubitavimus. Qui nobis polliciti fuerunt denique ſe ad Legatum Venetum, qui Romæ eſt, ſcripturos, eique ut de hac re tecum agat, negotium daturos. Quia vero ſcire non poſſumus, quid tecum ille, aut an omnino egerit aliquid, ex diuturna vero mora, & conatibus multorum, ſpei noſtræ quædam minus convenientia metuimus: his te litteris rogare auſi ſumus, ut de tota hac re, deque animo & conſilio tuo, aliquid certi quamprimum nobis ſignificare ne graveris. Nam illud humanitas ſingulari tua, & animus ille tuus ad præclara omnia comparatus, ne rogare quidem nos patitur, ne vel deſiderio noſtro tam honeſto, vel communium litterarum cauſæ, vel laudi denique & gloriæ tuæ deeſſe velis. Quam etſi ſummam jam adeptus es, ſplendeſcet illa magis tamen, novæ hujus dignitatis quaſi luce colluſtrata: quæ ad omnis gloriæ cumulum uni tibi divina quadam ſorte deſtinata videtur. Præ-

stitisti tu quidem antehac eximia omnia, planeque admiranda, & eloquentia tua prope divina omnes populos ac gentes tibi devinxisti, quæ sensu aliquo humanitatis prææditæ sunt. Reliquus est ad extremum vitæ actum tibi reservatus, ingens quidem ille labor, sed viro magnanimo, & ad summum laudis, & gloriæ fastigium contendenti, optatus maxime atque jucundus, ut scilicet, alter tanquam Hercules, hydra illa tot capitum confecta, Augiæ stabulo expurgato, denique barbarie fœdissima profligata, reginam scientiarum omnium Jurisprudentiam in pristinam dignitatis sedem restituas. Est illa sane laus maxima, ut diximus, quam ex cæteris studiis & laboribus tuis es consecutus: sed tamen communis tibi quodammodo cum doctissimis quibusdam viris. Hæc vero laus, quæ ex inusitato & præclarissimo facinore te manebit, tua erit propria, tibique uni victoriæ tam insignis triumphi omnes debebuntur. Sed indecore facimus, qui ad ea te incitemus, ad quæ sponte te inflammatum esse novimus. Studium profecto summum, & desiderium tui nostrum, ex his litteris perspicies. Cui desiderio si eventus responderit, tuque spem optatissimi adventus ad nos tui nobis confirmaveris: officio apud Triumviros nostro non sumus defuturi, & si quid nationis nostræ preces, si quid utilitas & dignitas scholæ Patavinæ, apud viros prudentissimos, & litterarum amantissimos poterunt, brevi magnum illum Muretum in amplissimo hoc orbis terrarum Gymnasio, de omni barbarie triumphantem aspiciemus. Vale. Datæ Patavii. III. Non. Januarii, Anno post partum Virginis MDLXXVIII.

ORNATISSIMÆ AC NOBILISSIMÆ

Sodalitati Germanorum, in schola Patavina Jurisprudentiæ studia colentium

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

LXXVI.

Respondet præcedenti.

TErtio Idus Januarii, cum jam advesperasceret, accepi litteras vestras: hoc est, eo ipso die, quo tabellar.

larii publici, qui statis diebus hinc Venetias eunt, iter ingressuri erant: quo factum est, ut statim respondere non potuerim. Postridie autem ejus diei conveni Legatum Venetum, ut ex eo cognoscerem, num quid in mandatis habuisset ea de re, de qua vos ad me amantissime & honorificentissime scripseratis. Negavit, quicquam ad se tale, aut a Triumviris, aut a quoquam alio scriptum esse. Ex quo facile intelligere potestis, non tantam haberi honestissimæ voluntatis vestræ rationem, quantam par erat. Omnino autem video, rationem illam tradendæ veræ ac solidæ Jurisprudentiæ, quæ hodie in Italia viget, Italis non placere: etsi ego quidem in hac urbe, cum libros Digestorum interpretarer, multorum studia commoveram, jamque illud consecutus eram, ut plerique istorum, qui magno fastu illas, quas vos merito aversamini, ineptias docent, soli in scholis relinquerentur. Itaque quidam ex eis adierunt Pontificem ac cum eo egerunt, ut ne me illam docendi Juris rationem tenere pateretur; alioquin fore, ut juventus orationis suavitate capta præclaram Bartoli & talium doctrinam repudiarent; se quidem, si ego ulterius pergerem, desituros, potiusque se docendi munere abdicaturos. Quid plura? & ipsi facile persuaserunt quod volebant: & ego non ægre a me obtineri passus sum, ut annuo quingentorum nummorum aureorum stipendio proposito, eloquentiæ potius & politices præcepta traderem. Nuper etiam cum me Stephanus Poloniæ Rex tantis propositis præmiis, quanta vix cuiquam alii cujusquam artis Professori hoc tempore proposita fuisse scimus, in Poloniam evocasset; Pontifex, ut me in Urbe retineret, suapte sponte ad vetus illud stipendium quingentorum ducentos præterea nummos aureos annuos addidit, porroque se multa facturum pollicetur, quo mihi magis in Urbe esse libeat. Quo igitur in statu res sit, videtis. Hesterno quidem die curavi, ut ipse Pontifex per Oratorem Regis Galliæ, qui hic est, de vestra audiendi mei cupiditate certior fieret. Qui cum hoc libenter accepisse visus esset, cur non ipsi, inquit, potius huc veniunt: excipientur enim a nobis omni genere humanitatis: neque tunc impediemus, quominus Muretus arbitratu suo illorum studiis obsequatur. Certe Pontifex ipse propensissima est in gentem vestram voluntate: neque vobis ignotum est, quantam vim pecuniæ quotannis attri-

buerit & assignaverit Germanis aliquot adolescentibus educandis. Ego vero, Nobilissimi & Ornatissimi Viri, semper mirifico animo erga Germanos fui: motus ingenua quadam simplicitate, & integritate ab omni fuco & fallaciis remotissima, quam in eorum plerisque ita cognoveram, ut eam laudem gentis vestræ propriam esse statuerem. Quando igitur istic una esse non licet: videte num rationibus vestris expediat huc venire, & mecum una, communi studio, ad vindicandam a barbarie Jurisprudentiam incumbere. Mihi credite, si vobis huc venire libeat, aliquid fiet. Quæso autem obtestorque vos, ut quidquid hac de re consilii capietis, ad me scribere ne gravemini, vobisque ita plane persuadeatis, quicquid a me vestra causa, aut publice, aut privatim fieri poterit, id semper cupidissime facturum esse. Romæ. xv. Kalend. Februarii MDXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

POMPILIO AMASÆO SUO S.D.

LXXVII.

QUod ad amantissime scriptas litteras tuas serius quam par erat, respondeo, peto a te, ut id, pro cætera tua humanitate, nostraque veteri amicitia, non dicam occupationibus, sed afflictæ valetudini meæ, multisque molestiis, quibus hoc toto tempore conflictatus sum, condonandum putes. Nam cum sextum jam mensem tantis tibiarum, ac pedum doloribus vexatus sim, ut ardere interdum mihi viderer, eaque res & mihi somnum adimeret, & efficeret, ut neque cibum appeterem, & id ipsum, quod capiebam, non concoquerem, unde mirabilem eruditionem existere necesse erat: ita me diuturnitas morbi & magnitudo doloris efferaverat, ut ἄγιός τις ϗ ἀπρόσιτος γεγενημένος, Telephi alicujus aut Philoctetæ, quam ejus quem me amici semper judicaverant, similior viderer. Accedebat eo æque diuturnus, sed, ut res ipsa magno cum meo mærore docuit, periculosior morbus nobilissimi & humanissimi adolescentis Poloni, qui cum in ædibus meis diversaretur, sub id fere tempus, quo tuæ litteræ mihi redditæ sunt, tabe consumptus est: quo tantus cumulus additus est ad illam superiorem animi mei ægritudinem, ut nullum tempus, nul-

nullum locum quietis reperire possem. Nunc cum Dei beneficio & prope convaluerim, & ægritudini ex amici morte conceptæ dies ipsa levationis aliquid adferre cœperit: respondebo ad litteras tuas, διὰ κεφαλαίων. Ac primum quod vetas, me amoris erga me tui magnitudinem litterarum gravitate metiri: ego quoque a te, Amasæe vir optime & eruditissime, peto, ut mecum eodem jure utaris: neve ex litterarum silentio factam unquam esse ullam de mea erga te, tibi, ut arbitror, non incognita, voluntate diminutionem, suspiceris. Sit igitur hoc inter nos positum ne alter ab altero, quod minus sæpe litteras accipiat, minus etiam se amari putet. Nunc ad cætera. De Federico Silburgio, qui me sibi quasdam in Halicarnasseum & alios notas pollicitum esse ait: fieri quidem potest, ut ita sit; neque ego de eo, quem tu & doctissimum & humanissimum esse scribis, quidquam sequius suspicari debeo; sed tamen, quod inter nos dictum sit, neque Federici ipsius memini neque me quidquam ejus generis cuiquam Germano pollicitum esse. Et, ut verum fatear, typographus ille, quem nominas, pessime hic religionis nomine audit: ut quidquam cum eo habere commercii neque satis tutum, neque satis pium esse videatur. Cogitabis hoc ipse tecum paulo accuratius, meque, si id tanti putabis, quid tui consilii, ac sententiæ sit, admonebis. Venio nunc ad ultimam epistolæ tuæ partem: in qua omnibus ex partibus sese tuus ille sæpe spectatus in me amor ostendit. Quod ais, istius nobilissimæ civitatis (*c*) magistratus sæpe de me in Sigonii τοῦ μακαρίτου locum vocando ac substituendo cogitasse; sed cum scirent, quomodo hic res meæ constitutæ ac constabilitæ sint, putasse me non facile ad eam conditionem accipiendam adduci posse; quod si spem aliquam ostendero muneris illius non detrectandi, & ipsos cupide facturos omnia, & te studiose operam daturum, ut id quam maximo meo commodo fiat: primum, video quantum illi splendidissimo & honoratissimo XL. Virum consilio debeam, qui de me, homine nulla eximia eruditione prædito, tam honorificum judicium fecerint; deinde tibi, Pompili amicissime, vel hoc uno nomine ita esse me obstrictum ac devinctum agnosco, ut tecum unquam paria faciendi omnis mihi

 spes

(c) *Bononiensis. In hac enim mortuum fuisse Sigonium, testis Bucholc. Chronol. ad A. 1584. p. 674.*

spes plane præcisa sit. Equidem si paulo minus senex essem, non ambirem quidem istum honoris gradum, conscius mihi tenuitatis meæ: sed ultra delatum, sine ulla detrectatione avidissime arriperem. Nunc quam me multæ res impediant, ne id facere possim, vide. Vixi Romæ annos plus minus XXIV. quo toto tempore prolixam & propensam erga me agnovi & populi Romani & summorum Pontificum voluntatem. Præcipue autem Gregorius XIII. Pontifex ad bene merendum de omni humano genere natus, ita me perpetuo fovit, ea est charitate complexus, ut si mihi vita pro eo refundenda sit, nullam tamen beneficiorum ipsius erga me partem videar consecuturus. Quo igitur ore, qui nuper ab eo, ut veteranus emeritis stipendiis, missionem & petierim & impetraverim, petere ab eodem audeam, ut me istuc venire patiatur? An pœnituisse me dicam, quantum mihi honorarii nomine quotannis penderetur? Septingenti aurei nummi: quantum nemo, opinor, ante me, qui hoc litterarum genus profiteretur, accepit. Et tamen, si ea me res movisset, nihil facilius erat, quam efficere, ut ad eam summam aliquid adderetur. Sed demus, aliquid tamen causæ reperiri posse, cur qui Romæ amplius docere noluerim, Bononiæ, quamvis eosdem labores suscipiam, non recusem: quid, quod ea migratio sine luculento rei familiaris detrimento a me fieri non potest? Hic in ædibus meis non commode tantum, sed etiam pro meo captu, splendide habito. Istic pro ædibus pendenda merces erit; distrahenda supellex, & quæ magno empta sunt, vili addicenda; emenda Bononiæ nova, majore fortassis pretio, usu minore; sumptus in itinere, & in librorum meorum gestatione faciendi. Trecenti aurei nummi, quos mihi otioso Pontifex persolvi voluit quotannis ex ea ipsa pecunia, quæ iis, qui publice in Urbe docent, assignata est, adimentur fortasse, si alio me contulero. Multas hic habeo militias, ex quibus tantum fere capio, quantum ad alendam familiam sit satis: absentibus multa ex earum fructibus amittenda sunt. E pensionibus, ut vocant, Ecclesiasticis septingentos nummos aureos annuos percipio. Debitores, qui sæpe lenti esse solent, non tam facile absens urgere potero, quam præsens, & magno Principum supremi ordinis favore subnixus. His tot incommodis remedium nullum reperiri potest. Ut igitur ergo longe plu-

plurimum debere me fateor iis, qui me tanto honore dignum censuerunt: ita eos supplex obtestor, ne iniquo animo ferant, neve me propterea minus ament, quod hoc tempore non posse me studio erga me suo obsequi vident. Vale. Romæ. Id. Decemb. MDLXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

PETRO LUPICO GOLOTANO.

LXXVIII.

OCcupationes, quibus perpetuo distineor, effecerunt, ut ad litteras tuas, quas binas eodem exemplo accepi, serius quam par erat respondeam; eædemque mihi nunc necessitatem brevitatis imponunt. Accipe igitur ad singula. Verba illa, *nunquam defugiam auctoritatem*, (*d*) nullo modo dici possunt a Parmenone. Nam, *defugere auctoritatem*, nihil omnino aliud est, quam nolle præstare ea, quæ te auctore facta sint: neque usquam genus hoc loquendi aliter a Latinis scriptoribus acceptum reperietur. Hoc si quis negat, jube locum unum ex aliquo bono atque idoneo Latinitatis auctore proferat, ubi aliter acceptum sit: & a me quod volet præmium petat. Præsto tibi, nullum unquam repertum iri. Itaque sponsionem quamlibet in eam rem facito: quicquid eo nomine pendendum fuerit, ipse præstabo, neque unquam defugiam auctoritatem. Atque hoc ita manifesto perspici potest ex illis Plauti & Ciceronis locis, ut mirer, si quis aliter sentiat. Male igitur Donatus, qui ita exponit: *Non recusabo facere, dum tu tamen auctor sis facti*. Nunquam, inquam, quisquam, qui Latine sciret, ita dixit: *Defugere auctoritatem*. Viderat hoc & Victorius, (*e*) erroremque Donati vere eruditeque coarguerat, nisi, quod imprudens in eumdem illum errorem incidit, quem in Donato notabat. Verum hoc esse constat ex his Victorii verbis, quibus locum Ciceronis (*f*) declarat: *Significat autem*, se non defugere *decens* auctoritatem sui consolatus, *se cuncta illa, quæ tunc gessit, confiteri ac præseferre & ordine gesta esse paratumque illa defendere*.

T 3 Bre-

(d) *Apud Terent. Eunuch. Act. II. sc. 3. in fin.*
(e) *Lib. V. Var. Lect. c. 22.*
(f) *Orat. pro Syll. p. 173.*

Brevius omnino & concinnius poterat uti verbo præstandi, ut in jure civili auctor est, qui præstat evictionem: sed tamen, si nihil addidisset, ferri utrumque poterat. Sed vide quid addiderit: *ac quæcumque quasi jusserit ille ac mandarit: non recusaturum facere.* Quæ interpretatio eadem est cum illa Donati. Nunc adhibe eam ad verba Ciceronis, ut videas, quam non vera sit. *Attende*, ait Cicero, *jam Torquate, quam ego non defugiam auctoritatem consulatus mei.* Id est, ut ego quidem interpretor, *quam non recusem præstare, quicquid in consulatu gessi, recte atque ordine gestum esse.* At, ut Victorius: *Quam non recusaturus sim facere quæcumque quasi jusserit ac mandarit consulatus meus.* Quid autem quasi jubere ac mandare poterat Ciceronis consulatus, cum ipse amplius consul non esset? Inspice totum Ciceronis locum. Videbis eum non de futuris, sed de præteritis loqui. Fac idem in Plautino loco: (g) *Si auctoritatem postea defugeris*; id est, si Victorium sequare: *Si recusaris facere quæcumque ego jussero ac mandavero*, qui quid alienius aut ineptius cogitari potest? Sed ego cum scholia illa (*h*) scriberem, Victorium, qui triennio, ut opinor, ante libros Variarum Lectionum ediderat, exagitare nolui: neque enim mihi unquam ex aliorum insectatione gloriam petendam putavi. Quod autem illic quoque usus sum verbo *putandi* (*i*) non eo feci, quod res apud me dubia esset: sed ut tu recte ac vere accipis, ne cui arrogantius loqui viderer. Iste autem, quisquis est, qui putat, me usum eo verbo, quod suspicantis potius esset, quam ullam certam sententiam proferentis, tritus videlicet non est in veteribus illis, qui etiam in his rebus, quas pro certissimis & exploratissimis haberi volunt, sæpe has voces adhibent, ἔοικε, δοκεῖ, ἴσως, & ejusdem generis alias. Quod quæris, quæ causa loci corrumpendi fuisse videatur, dicam tibi. In vetustissimis Plauti, Terentii, Aristophanis exemplaribus neque actuum, neque, ut indocti postea locuti sunt, scenarum, ac ne personarum quidem ulla certa distinctio erat. Omnia

(g) *Pœnul. Act. 1. sc. 1. v. 19.*
(h) *In Terentium.*
(i) *Sic enim ibi scripserat*: Hæc illius orationis (*apud Ciceronem*) cum sit vis; puto hoc quoque loco illud: *Nunquam defugiam auctoritatem*, non a Parmenone, sed a Chærea dici &c.

Omnia continenter scribebantur: nisi quod inter personarum dicta exiguum aliquod inane spatium relinquebatur. Inde illæ perturbationes ac confusiones exstiterunt, cum pro suo quisque captu, hoc & illud ab hoc aut illo dici putaret. Et ejus veritatis crebra est etiam apud Donatum mentio. Sed ego qui me brevem fore dixeram, justo etiam verbosior fui. Tu tamen, qui brevitati ignovisses, libentius, nisi me fallit animus, ignosces loquacitati. Petrum Galesum videre & amplexari discupio. Magnus vir est, & quo non civitas modo vestra, sed tota Hispania merito gloriari queat. Vale. Romæ, postrid. Non. Nov. MDLXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

CHRISTOPHORO PLANTINO SUO.

LXXIX.

Circa hanc & sequentem epistolam legenda, quæ notavi ad lib. III. Ep. 2. & 3.

VIde quæ sit vel tabellariorum negligentia, vel temporum difficultas. Binas litteras tuas, quarum priores decimo die Octobris, posteriores die duodecimo Decembris datæ erant, eas utrasque cum aliquot capitibus Variarum Lectionum mearum, & parte Electorum Lipsii accepi Kalendis Februarii. (*k*) Sæpe jam ad te scripsi, ne ullam aliam præfationem exspectares, sed ea ipsa, quæ octo prioribus libris jampridem proposita est, (*l*) sine ulla mutatione uterere: sed video, multas meas ad te litteras intercidisse. Litteras tuas ad Symphoniacos Pontificis, statim reddendas curavi. Ad Lipsium scribo. (*m*) Reliquum Variarum mearum & Electorum ipsius cupidissime exspecto. Velim scire, non tibi commodum futurum sit de-

(k) *Eodem hoc die & epistola Lipsii allata ipsi est: ipsum vide supra lib. III. Ep. 2. in fine.*

(l) *Ad Hippolitum Estensem Cardinalem. Habes eam supra lib. III. Epist. 8.*

(m) *Innui puto Epistolam, non quæ hic sequitur, sed quæ est libri III. 2.* Neque enim. *Certe eumdem illa cum præsente diem habet adscriptum. Nec ipsa res abnuit.*

ſcribere typis tuis Libros Ariſtotelis Ethicorum Nicomacum Græce, ducentis amplius locis a me emendatos. Cuperem, eos primum ſeorſum edi: ac tum demum commentarium in eos meum, quam bonum neſcio, uberem certe & copioſum in eos emitterem. Habeo & notas in Thucydidem ac Plutarchum ſane multas: quas ad te mittam, ſi tanti mea eſſe putaveris. Si eorum omnium editionem e re tua futuram non putas: ſupprimamus ſane omnia. Jampridem enim talium rerum ſatietas me quædam tenet: neque mihi longius quidem videtur, quam dum, vacuo & ſoluto animo, hanc deteriorem ætatem melioribus, id eſt, theologicis ſtudiis dicare poſſim. Mi Plantine optime & amiciſſime, vale. VI. Id. Febr. Romæ.

MURETUS

LIPSIO S.

LXXX.

NUnc ipſum accepi litteras tuas datas a te Kal. Julii. (*n*) Negas, te ita Abderitanum eſſe, ut quæ a me ſcripta ſunt, (*o*) quo pertineant, non intelligas. Si quid mihi apud te fidei eſt, Lipſi, nemo uſque adhuc librum meum cum tuo contulit, (& contulere multi, ac clari viri) quin obſtupuerit. Verba eadem non ſunt, neque ego hoc unquam aut dixi, aut ſcripſi: cætera quidem ita ſimilia, ut non lac lacti. Et negas, te a me quidquam accepiſſe præter unum, aut alterum locum, in quibus etiam, ais, factam a te mentionem mei. Quid ego nunc dicam? Non libet tecum ullam contentionem ſuſcipere; non ſi mihi Jupiter auctor ſpondeat, ſuperiorem me fore: ſed tamen tu me non niſi ſemel nominaſti. Sed piget, ſuper re tam tenui plura. Quæſo, obteſtorque te, ut in illa capitis primi (*p*) præfatione, quicquid eſt, quod in deteriorem partem accipi poſſe videatur, mutes, corrigas, deleas. Potes has meas litteras Plantino oſtendere: ex quibus intelligat, mihi id

(n) *Non licuit eas reperire in Centuriis Lipſianarum. Itaque inter deperditas vel omiſſas numeremus. 9.*

(o) *Loco, qui lit. ſeq. nominabitur.*

(p) *Libri XI Variarum Lectionum Mureti. Vide quæ notavi ad lib. III. epiſt. 2. lit. a. b. Idem enim agitur utrobique.*

id non tantum volenti, sed cupienti atque exoptanti fore. Nihil enim mereri velim, ut te amicum habere desinam, aut vero ulla ex parte minus mihi amicum esse suspicer. Dices, cur id ipse non facis? Non tam facile cuilibet detegerem arcana mea. Sed tu me jam pridem nosti, quam sim in hoc toto genere ῥᾴθυμος. Ne vivam, Lipsi, si ejus capitis ullum penes me exemplar habeo. Hoc alius non ita facile crederet, te, qui, quam sim μισόπονος, nosti, crediturum esse confido. Iterum te etiam atque etiam oro, ut quicquid asperius dictum videbitur, mitiges. Reliquos libros, quos jam missurus eram ad Plantinum, tunc demum mittam, cum istuc, quod te rogo, a te præstitum esse cognovero. Interea ama me, & certo tibi persuade, te a me amari. Vale. Romæ, Non. Septembris. MDLXXVI. (q)

M. ANTONIO MURETO

JULIUS JACOBONIUS S. D.

LXXXI.

VIx me heri vesperi a quorumdam hominum conventu honeste dissolvi: quibus obfirmato animo adseverantibus lapidem nuper ad Tyberim ripam effossum, Semoni Sanco Deo Fidio, inscriptum, Simonem illum Magum designare, cum omnino ipse adversarer, ludibrio omnibus, ac despectui esse cœpi. Cumque de quodam Fidio Sango, vel Sanco legisse me aliquando affirmarem: Semonesque terrenos deos antiquitus fuisse appellatos, tum magis a quibusdam irridebar, qui Sancum Sabina lingua Magum, Semonemque quam Simonem Hebraice dici malebant. Ego vero qui nugas illos agere, sibique somnia confingere plane videbam, discedo inde iratus, ut qui veritati fucum ab imperitis factum intuebar, neque locus tum mihi ullus, quo illorum perfringerem stultitiam, succurrebat. Neque, quod me vel maxime angit, & nunc succurrit; ac si succurreret, haud facile mihi esset invenire; libris enim fere omnibus, ut scis, careo, atque ita in præsentia occupationibus obruor, ut nihil requietis habeam. Itaque ad tuæ mihi expromptæ ac prope divinæ memoriæ thesaurum confu-

(q) *Sitne recte adscriptus hic annus, deliberandum amplius.*

fugiendum, atque iſtam tuam reconditam doctrinam advocandam putavi, quæ, quoties qui aliquid abditum atque obſtruſum quærit, promptuarium eſt. Obſecro te, Murete doctiſſime, ut ſi quid contra horum inſulſiſſimorum hominum ſententiam colligere potes, (poſſe te præclara opinor plurima) ad me, niſi te de rebus tam ridiculis diſputare pudeat, quam primum mittas. Video namque, aliquos de noſtris proinde ſtudiis peſſime ſentire, niſi, quemadmodum heri me facturum recipi, hodie aliquid, quo ſane illorum opinionem reflectere, ac cohibere valeam, in medium afferam. Ut igitur rem ipſam prorſus inſpicere, atque inveſtigare queas, mitto ad te inſcriptionem totam ex ipſo vetuſto lapide ad verbum, ordineque deſumptam: de qua quidem re aliquod tuarum litterarum teſtimonium vehementer exſpecto; quo ſcilicet uno meorum ſtudiorum conſcientiam nunc & in perpetuum ſuſtentabo. Vale. XIII. Kal. Septembris, MDLXXIV.

SEMONI.
SANCO.
DEO. FIDIO.
SACRUM.
SEX. POMPEJUS. S. P. F.
COL. MUSSIANUS.
QUINQUENNALIS.
DECUR.
BIDENTALIS.
DONUM. DEDIT.

Sequitur Mureti reſponſio.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

JULIO JACOBONIO.

LXXXII.

QUæris ex me, ecquid inſcriptio vetus nuper effoſſa, in qua Semonis Sanci Dei Fidii mentio eſt, ad Simonem magum pertineat; id enim quoſdam pro vero ac comperto adſeverare. Res mihi, ut tibi verum ingenue fatear, vix ſatis videtur digna, de qua aut tu quemquam, aut me quiſquam conſulat. Nihil enim tutius aut pervulgatius. Et certo ſcio; teipſum per te hanc ſtultitiam refu-

refutare potuisse, nisi id a me fieri maluisses. Semoni Sangi Fidii mentio est apud Livium librorum octavo his verbis: *Bona Semoni Sango censuerunt consecranda.* Nominat eum & aliis aliquot locis. Et apud Ovidium VI. Fastorum: (r) *Quærebas Nonas Sango Fidio ne referam, An tibi, Semo pater.* Ubi vulgo legitur *Semipater*, aut *Semiaper*, vitio eorum, qui quæ non intelligunt, mutant. Mentio ejusdem apud Halicarnassæum libro quarto, apud Augustinum de Civitate Dei. Rex Sabinorum fuit, quem mortuum retulerunt in deos: ut est apud Lactantium libro primo. Mentio ejus & apud Silium Italicum: apud Festum in dictione *Propter viam*, apud Fulgentium in libro de vocibus antiquis. Scio esse & nescio quid apud Plutarchum. Ne longum faciam, res contrita ac communis est, quamque parum decorum sit, ut abstrusam ac reconditam, vel quærere, vel repertam venditare. Neque ego hæc scripsissem, nisi tibi morem gerendum esse duxissem. Neque tam te hæc ex me quæsivisse arbitror, ut ea cognosceres, quam ut istis nescio quibus mei quoque testimonii pondus opponeres. Vale. XIII. Kal. Septembris, MDLXXXIV.

BALTHASAR ANSIDEUS

M. ANTONIO MURETO S. D.

LXXXIII.

NIsi Lucas Sempronius Romam iret, meque, ut ad te officii causa scriberem, submonuisset, nunquam profecto, ut qui tuas studiorum aliarumque rerum occupationes notas habeo, litteras ad te dare ausus essem. Sed is pollicitus mihi est, omnem sese daturum esse operam, atque effecturum denique, quo minus importunæ tibi meæ litteræ accidant. Ego vero eam ob causam non invitus eo me induci passus sum, ut te salutem, nomenque tibi meum, si forte exciderit, in memoriam revocem, singularemque amorem atque observantiam, qua te prosequor, quantumque præterea tibi debeam pro singulari mihi olim præstito beneficio, declarem. Atque utinam aliquod grati animi signum præbere tibi possem! Quid enim gratius unquam accidere mihi possit, quam ut ipse intelligas, apud memorem

(r) *Vers.* 233.

morem te virum beneficium collocasse? Sed meam ipsius tenuitatem consideranti spes omnis effracta concidit. Quando igitur, quod summe concupisco, non licet, faciam, quod in promptu est, beneficiique tui .... quo te contentum fore mihi persuadeo, tum quod belli homines, qualis profecto tu es, haud plus exigere debent, quam quis præstare queat; tum quod in remunerandis beneficiis lex videtur illa sancita esse, ut, qui minus referre potest, gratiam habeat, animusque magnæ instar remunerationis sit. Idque tuus, nisi fallor, Seneca sentit, quem propediem abs te emendatum, scholiisque illustratum exiturum ajunt. Quem diem quando ego videro? nihil mihi longius. Nullius enim viri scripta libentius, & æque libenter quidem lego, ac tua: quæ cum eruditione summa, tum elegantia singulari adeo referta sunt, ut nihil omnino eruditius, ac purius fieri posse putem. Atque utinam aut ea tibi a principio mens fuisset, ut longe plures epistolas ederes, aut aliquando σωμάτιον illud ita augeas, ut ad justi magnitudinem voluminis excrescat! Nam, meo judicio, nihil cumulatius excellentiusque in eo genere reperiri potest. Quas ego cum lego, ne ipsorum quidem antiquorum ingenium, dexteritatemque desidero. Nolo tibi pluribus molestus esse. Vale, meque ama; & quamquam nihil in me sit, quod amorem mereatur tuum, ea tamen de causa dignus sum, qui abs te amor, quod ego in te amando nemini concedo. VII. Idus Decembris MDLXXIV.

Sequitur Mureti responsio.

M. ANTONIUS MURETUS

BALTHASARI ANSIDEO SUO S.

LXXXIV.

GRatissimæ mihi, ut semper, litteræ tuæ. In quibus hoc a te serio scriptum non puto, veritum quodammodo esse te, ne nomen tuum mihi excidisset. Scriptum enim mihi in animo est ita, ut nulla longinquitate temporis deleri queat; & id ipsi quoque tibi notum esse existimo. Si quid olim feci, quod hodie utile tibi esse sentias, gaudeo: & si qua se offeret occasio, semper promptissimo animo

mo procurabo, quicquid in rem tuam esse arbitrabor. Neque est, quod de me remunerando cogites. A quibus me amari sentio, ab iis cumulate mihi satisfactum puto. Tu modo præsta te eum, quem semper præstitisti, & perge amare eas artes, quibus te jam pridem deditum esse cognovi. * Magnum mihi aliquid de te semper augurat. Seneca meus prodibit, ut spero, circiter Kalend. Maj. prodibunt & alia quædam mea, & inter cætera, Epistolæ: quas aut a te, aut a quoquam alio expeti miror. Neque enim quisquam me in scribendo negligentior est, & ego nusquam negligentior, quam in scribendis epistolis. Sed quando vos ita vultis, obsequar studio vestro: & ad illas, quæ jam editæ sunt, alias addam, neque meliores aut elegantiores, neque accuratius scriptas, in quibus vos, qui, quod me amatis, mea, cuicuimodi sunt, libenter legitis, bonas horas male collocetis. Ego te amare non desinam, nisi tu, qui es, esse desieris: hoc autem pro certo atque explorato habeo nunquam fore. Vale. IV. Non. Jan. MDLXXXV. Romæ.

HORATIUS CARDANETUS

MURETO S. D.

LXXXV.

LUca nostro Arminensi ad Urbem eunte libet ad te perbreves litteras dare: quæ quidem tui me observantem esse tibi significent. Jam diu nihil scripsi, quod nolui molestus tibi esse. Balthasar quidem meus epistolam ad te misit hortatu meo superiori anno: cui cum non responderis, noluimus tibi amplius obstrepere. Tu quidem amamus, ut solemus: tibique gratulamur, quod, deposita publice interpretandi provincia, in otium te receperis. Speramus enim te non minus silentem, quam dicentem studiosis litterarum profuturum. Ama nos, & vale. Die festo divi Ambrosii, MDLXXXIV.

Sequitur responsio Mureti.

MURETUS

CARDANETOS.

LXXXVI.

AMari me a te scio: neque tibi dubium esse debet, quin a me mutuo ameris. Saepe ad eos, quos amo, scribere, ubi nulla id necessitas exigit, neque possum, neque lubet: neque a quoquam id genus officii valde exigo. Ad Balthasarem non magis tuum, quam meum, eo non scripsi, quia aegrotabam, neque adhuc plane convalui. Depositam a me publice docendi provinciam, causa esset, cur gratularemini, nisi mea me felicitas in majores etiam & molestiores occupationes induxisset. Reperiam tamen, ut spero, quomodo ab his quoque me expediam: & tunc fortassis, ut & posteris prosim, operam dabo. Vale. IV. Non. Jan. MDLXXXV. Romae.

M. ANTONIUS MURETUS

ANTONIO CONSTANTINO SUO S.D.

LXXXVII.

NUnquam dedisti, ex quo primum te novi, mi Constantine, ob egregias animi tui dotes ita te amare, ut ad amorem in te meum prope singularem nihil plane accedere posse arbitrarer. Nunc tamen, quod video, te tantum tam parvo tempore Jurisprudentia profecisse, tantus ad amorem in te meum cumulus accessit, ut ipsemet mirer. Petis a me ut explicem tibi vulgatam quaestionem, Possessio sitne juris an facti? Pluscululum etiam praestabo quem petis. Nam tibi de tota possessionis natura & ratione breviter ac perspicue, quod quidem in me erit, differam: non quin te quotidie de doctoribus, quibus istic uteris meliora audire sperem: sed quod pro tuo in me studio mea quoque libenter lecturum ac cogniturum sciam. Quid autem vereri videris, ne mihi talibus quaestionibus molestus sis: qui quaeso molestus esse potes? Tu vero molestus eris, nisi isto modo saepissime molestus fueris. Mihi enim omnis, qui tua causa capietur, semper jucundus futu-

turus est labor. Vale, &, si me amas, aut potius quoniam me amas, ama in dies magis magisque ea studia, in quæ, me auctore, ingressus es.

De Verbo Possidendi.

Possidere est habere, tenere, obtinere, habere rem in potestate, & eo verbo veteres in omni rerum genere utebantur. Sic *possidere amicos*, *mores*, *regnum*, *artem*, *virtutem*, cæteraque, nullo discrimine in eorum scriptis legimus. Ac denique quod quisque habebat suum, aut tanquam suum, id possidere dicebatur. Ergo cum vetus consuetudo esset, ad majorem expressionem, congerendi verba, quæ idem valerent; sæpe etiam esse conjungebant: *Habere*, *Possidere*, quod tenendi verbum latius pateat: tamen id tum demum verum est, cum proprie, ut Jurisconsulti faciunt, loquimur. Nam in communi quidem usu *tenere possidere*, κρατεῖν, κατέχειν, idem sæpenumero valent. Ovidius:

Possidet & terras, & possidet æquora Minos, id est, κρατεῖ γῆς τε καὶ θαλάσσης: quod etiam ita diceretur: *Et terras & mare tenet Minos.* Seneca: *Pellices cœlum tenent*, οὐρανοῦ κρατοῦσι: *Possidere* quoque & *obtinere* pro eodem ponuntur. Terentius: *Antiquam tuam venustatem obtines*. At Plautus meretricem quamdam *hujus sæculi mores possidere* dicit. Idem huic est *possidere*, quod illi *obtinere*. Κρατεῖν dicuntur Græcis, quorum imperium est. Dicuntur & Latinis *tenere*. Virgilius: *--- Genitor tum Belus optimam vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat*. Horatius: *O quæ beatam Diva tenes Cyprum*: id est cujus in potestate est Cyprus. Eodem modo accipitur verbum *Habere*. Tacitus: *Urbem Romam à principio Reges habuere*. Sic in illo dicto Aristippi, cui cum objectum esset, quod haberet Laidem, *Habeo*, inquit, *sed non habeor*. Ita etiam Cicero in epistolis, ἔχω ἀλλ' οὐκ ἔχομαι. Sappho: Κύπρον Πάφον τ' ἔχουσα πάντα κλῆρον. Sic alibi Seneca: *Avaros*, ait, *non divitias habere, sed a divitiis haberi.*

Unde dictum sit possidendi verbum.

Atque hæc mihi videtur vera hujus verbi notatio; ut non à *positione sedium*, quod tamen nostris placuisse video, aut *pedum*, quod miror reperiri, qui editis Pandectis Florentinis

tinis

tinis pergant tamen defendere, ſed a verbo *poſſum* ductum ſit verbum poſſidendi, quod qua quiſque re poteſt, quicquid collibuit facere, eaque arbitratu ſuo uti abuti, eam poſſidere dicatur. Nam & in verbo κρατεῖν, quædam ejuſmodi poteſtatis ſignificatio eſt. Potentes enim τοὺς κρατοῦντας dicebant, & Horatius, *Sic te Diva potens Cypri*, eſt κύπρου κρατοῦσα, κύπρον μεδέουσα, καὶ ἀνάσσουσα, & qui regere poſſunt cupiditates ſuas, ἐγκρατεῖς, qui non poſſunt, ἀκρατεῖς vocantur. Ac quoniam præcipua in quaque re poteſtas ſit domini, poſſidere dicebant, eum, qui dominus eſſet. Et cum Horatius ait, *Valeat poſſeſſor oportet, Si comportatis rebus bene cogitat uti*, poſſeſſorem dicit τὸν κεκτημένον· quomodo ſæpe & Cicero loquitur. Noſtri ſubtilius iſta conſiderantes viderunt, neque ſemper dominum poſſidere, neque ſemper qui poſſideret, dominum. Itaque diſtinxerunt dominium ſive proprietatem a poſſeſſione: ita tamen, ut docuerint, eum demum proprie & utiliter poſſidere, qui animo domini tenet, id eſt, qui pro ſuo poſſidet. Cæterorum enim vitioſa & inutilis poſſeſſio eſt: ut furis, ut prædonis, ut eorum, qui vi, clam, precario poſſident, ut denique omnium, qui ſciunt ſe alienum poſſidere. Poſſidet igitur qui rem habet in poteſtate. Idque magis ex his quæ dicam, intelligi poteſt. Feram cepi eamque incluſi: poſſidere dicor. Evaſit e cuſtodia? non amplius poſſideo: non enim habeo eam amplius in poteſtate. Aberravit pecus meum; vas ita excidit, ut quamlibet diligenter quæſitum reperiri non poſſit? deſino poſſidere, l. Sed hoc jure §. Nerva. D. hoc titulo. Subrepta mihi res furto eſt? Non ideo amiſi ejus proprietatem. Itaque ubilibet repertam vindicabo. Sed interim amiſi poſſeſſionem. Et hoc eſt, quod ait Scævola, furtum ſolius poſſeſſionis fieri, l. prima §. Scævola, D. ſi is qui teſtament. lib. &c. Quomodo igitur purgatum vitium rei furtivæ? Si reſtituatur quod ereptum eſt, id eſt, ſi res redeat in potentiam. l. quarta. §. Quod autem. D. De uſurp. & uſucap. Ex hoc quoque intelligas licet, tum rem poſſideri cum eſt in poteſtate.

Diviſio poſſeſſionis.

Jam habere aliquis in poteſtate ſua rem poteſt duobus modis: aut ſine ullo titulo, aut juſto aliquo titulo, id eſt,

est, qui jure civili probatus sit. Ille naturaliter tantum sive corporaliter possidet, &, ut ajunt, pro possessore, l. pro hærede: cum l. sequenti & similibus D. De hæred. pet. Qui cum titulo possidet, aut titulo nititur & justo & vero: atque hic non possessor modo est, sed dominus: ut qui emit a domino; aut justo quidem, sed non vero: ut qui non a domino insciente insciens emit: id est, cum & emptor venditorem, & ipse se venditor justo errore ductus dominum putaret. Atque hic dominus quidem non est, (neque enim potuit a non domino dominus fieri L. Nemo plus juris. De regulis juris) sed est bonæ fidei possessor: & longa ac continua possessione dominus de lege effici potest, toto tit. de usurp. & usucap. Hic dicitur non naturaliter tantum, sed etiam civiliter possidere: quod ipsius possessio jure civili probetur. Possessio igitur naturalis, sive corporalis tantum semper injusta est: ac possessio naturalis, quæ aliquo jure civili nititur, civilis est, id est, justa & æqua. Est etiam reperire solam possessionem civilem, sine naturali: in servo qui est in fuga. Quamvis enim eum tunc quidem naturaliter ac corporaliter non possidemus, civiliter tamen possidemus, certe quidem quamdiu a nemine alio possidetur. L. Rem quæ nobis. D. hoc tit. Sic & fundum, cujus alienus ususfructus est, proprietas nostra, naturaliter possidere videtur fructuarius: cum tamen eum nos civiliter possideamus, L. naturaliter, hoc tit. Et quod alibi multis in locis fructuarius, commodatarius, depositarius, qui precarium accepit, negantur possidere, id ita intelligendum est, eos non possidere animo domini: idcircoque talem possessionem quamlibet longam nihil valere ad usucapiendum. Itaque genere quodam & possident & non possident.

Possessio sitne Juris an facti.

Ex his constare opinor, possessionem esse facti: quod tam multis in jure locis probatur, ut eos annumerare pigeat: præsertim cum obvii expositique sint. In quo tamen quædam adhibenda distinctio est. Nam possessio mere naturalis est meri facti, ut quæ nullo prorsus jure nitatur. Civilis est & ipsa quidem facti, sed quia jure nititur, habet etiam aliquid juris. Nam qui civiliter possidet, is &

interdicto retinet possessionem, dum res evincatur, & si diu sine interpellatione possederit, rem suam facit: idque sive & animo & corpore, sive etiam animo tantum possideat, dum civiliter possideat. L. Nemo ambigit C. eod. tit. Et certe nisi civilis possessio haberet aliquid juris, non diceremur adquirere possessionem. Etenim quæ meri facti sunt, non dicimur adquirere, ut nemo dicitur adquirere traditionem, etsi traditione aliquid adquiritur. At non tantum dicimur adquirere aliquid possessione: sed & ipsam possessionem adquirere. Est igitur in ea aliquid facti, est etiam aliquid juris. Sed scrupulum tibi non immerito injicit L. Possessionem D. hoc tit. quæ quomodo intelligenda sit & concilianda cum L. Pupillus de adquir. rer. dom. breviter aperiam. Nam qui dicunt, eam non de possessione civili, sed de detentione Asinia loqui, eorum, ut suum verbum eis referam, plane asinina expositio est. Pupillum sine tutore auctore non posse conditionem suam ulla in re deteriorem facere, indubitati juris est. Hoc cum doceret Sabinus, dixerat, pupillum neque dominium, neque possessionem posse amittere, nisi tutore auctore. Cum hoc obscurius dictum videretur Ulpiano, in notis ad Sabinum addidit, non posse quidem pupillum animo, id est, voluntate sua amittere possessionem; nam etiamsi velit eam amittere, & in alium transferre, nihil agit; posse tamen amittere id, quod est facti, ut si per vim dejiciatur de fundo, quem possidet: alioqui enim id damnosum esset ipsi pupillo. Quomodo enim possessionem interdicto repeteret, nisi amisisset? At vero alienare & animo ac voluntate sua amittere possessionem etiamsi maxime velit, sine tutoris auctoritate non potest, & hoc modo sententiam Sabinianorum accipiendam esse docet Marcianus in d. l. Pupillus. Hæc sunt, mi Constantine optime, quæ mihi nunc quidem de possessione in mentem venerunt: plura fortasse quam exspectabas, pauciora certe, quam habiturus eras, si per occupationes licitum esset. Sed & hæc ipsa tibi forsan usui futura non sunt, melioribus abundanti. Ego tamen scripsi tanquam futura. Si quid posthac habebis ejusmodi, in quo opera & consilio meo egere tu mihi videberis, me semper paratissimum habebis ad ea omnia, quæ tibi & utilitatis & voluptatis aliquid allatura esse cognovero. Ac spero, me his æstivis mensibus, quibus

res proferentur, multa ejusdem generis edolaturum, easque ad te missurum: ut studiose uterque operam demus, ut eripiamus ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in jure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis leguleiorum lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse ineleganterque dicatur. Vale. Romæ XIII. Kal. Febr. MDLXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS

ILLUSTRISSIMO VIRO JULIANO Archiepiscopo Medici, Episcopo Albicensi, S. P. D.

LXXXVIII.

IN summis doloribus, quibus vexabar ex ingenti quadam vi flavæ bilis, quæ diu per totam sinistram corporis mei partem grassata, tandem in tibiam sinistram tota decubuerat, allatæ mihi sunt a te litteræ, Juliane Præsul amplissime, veterem illam, qua vincis omnes, humanitatem tuam, singularemque amorem, quem erga me jampridem suscepisti, omni ex parte spirantes: quæ mihi levationem quidem aliquam doloris attulerunt, neque tamen ita me confirmare potuerunt, ut statim ad te rescribere auderem. Misi igitur ad Johan. Baptistam Altovitam, (ille enim eas mihi curaverat) qui eum meo nomine rogaret, ut in suis ad te litteris excusationem tibi meam exponeret, polliceretur que, me officio non defuturum, simul atque dolor aut depulsus, at mitigatus foret: quod eum fecisse non dubito. Nunc, cum Dei beneficio non quidem me plane reliquerit dolor, sed tamen & multum de priori acerbitate remiserit, & intervalla satis crebra habeat: non differam diutius hoc æs alienum, ne merito non rustici modo, sed plane ἀνυμώσδητος videar, nisi persentiscere me ostendero, quantum tibi debeam, qui ista nobilitate generis, ista dignitate, ista eruditionis magnitudine præditus, fasces tamen summittere, & de rerum mearum statu tam sollicite atque amanter exquirere non graveris. Nam quod meam eruditionem, & eloquentiam tam multis verbis commendas, non possum equidem negare, quin mihi gratissimum sit laudari abs te laudato viro:

sed mihi sæpe tua legenti veniebat in mentem illud Homericum, οὔτις τί Θεός εἰμι. Facis tu in eo, quod plerique faciunt, ut quæ sibi supersunt, aliis non gravate tribuant: sic enim & tu, qui veris, ac solidis laudibus abundas, tenujores amiculos earum non invitus participes facis. Itaque, iis omissis, ad alia, quæ scire te cupere ais, venio. Ego, Juliane mi præstantissime, æquitate animi eadem sum, qua semper fui; conditione, quod ad τὰ ἔξωθεν attinet, meliore atque optabiliore. Nam & ipsos Principes civitatis amicissimos, quosdam etiam mei studiosos habeo, & opum is modus est, qui ad liberaliter vivendum sit satis. Cujus rei vel hoc tibi argumentum sit, quod superioribus mensibus, petita prius ejus rei a Pontifice venia, publico docendi munere, quod annos in hac urbe unum & viginti sustinueram, sponte me abdicavi: & tamen ex eo capiebam quotannis septingentos aureos nummos, quam pecuniam nemo, nisi aliunde affatim instructus, facile, ut opinor, contempserit. Causæ mihi fuerunt capiendi ejus consilii multæ. Quinquaginta octo annos natus sum, & sentio me paulatim viribus defici. Semper autem audivi a sapientibus dici, desinere satius esse, quam deficere. Multa scripta habeo partim inchoata, partim etiam affecta; quæ mecum omnia intercidant necesse est, nisi mihi ad ea expolienda otii aliquid sumpsero. Simul verebar, ne quis ἀπληστίαν meam accusaret, si, quod satis superque est ad tutandam vitam consecutus, labori tamen non parcerem, sed amplificandæ rei supra modum studerem. Ego & hac suspicione me exsolvi, & otium mihi, ut spero, in reliquam vitam comparavi. Quo tamen otio non ad ignaviam abutar: sed semper aliquid moliar, quod me prodesse posteris, si minus potuisse, at certe toto animo voluisse testetur. Describuntur hic nunc a typographis opera omnia Senecæ emendata studio ac diligentia mea. Quæ simul absoluta erunt, ad te mittentur. Sequetur Commentarius in Ethica Aristotelis aliaque deinceps, quæ tibi non usquequaque displicitura confido. Interea mitto ad te Oratiunculam (t) habitam hic a me in funere Pauli Foxii Archiepiscopi Tolosani, magni ac præstantis viri, tibique, ut opinor, non ignoti. Addidi duo quædam Poematia mea, ad quæ familiaris quidam meus notulas quasdam adjecit, non prorsus ine-

(t) *Ea Voluminis I. est ultima p. 182.*

inelegantes. (u) Hæc pauca libenter accipies, teque iis oblectabis dum a me gravius aliquid & dignius, quod ad te mittatur, accipias. Interea oro te per illam sæpe mihi spectatam humanitatem ac comitatem tuam, ut amare me pergas, ejusque rei mihi fidem interdum, quod commodo tuo fiat, tuis jucundissimis mihique optatissimis litteris facias. Vale. Romæ. IV. Kal. April. MDLXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS J.C.S.D.

PAULO SACRATO SUO.

LXXXIX.

Respondet Sacrato ad Epistolam Appendicis nostræ XXI. Jam diu exspecto.

At ita tu me, dum vivam, merito ames, Sacrate optime, ut ego statim accepto annuo illo munusculo (x) tuo litteras ad te scripsi, quibus significarem, quam id mihi, ut tua omnia, gratum atque acceptum fuisset. Neque tamen recordari nunc queo, cui litteras dederim, nisi id quidem liquet mihi dejerare, a me scriptas fuisse. Ex illo tot me occupationes impeditum devinctumque tenuere, etiamque nunc tenent, ut interdum vitæ me ipsius tædium capiat: eo magis, quod amicis multa postulantibus, ne si dirumpar quidem, satisfacere omnibus possum; & ut cujusque petitioni desum, is se a me negligi putat, mecumque expostulat, quod parum sibi in amore respondeam. Ego vero interdum ita obruor multitudine eorum, quæ a me postulantur, ut quo potissimum vertere me debeam, satis constituere non possim. Quare, si me amas, ut certe amas, (neque enim exemplum tuum sequi volo, ut de tua erga me voluntate dubitare fas putem) sed, si me amas, vel potius, quia me amas, ignosce interdum occupationibus meis, & quando bonum nomen esse me scis, ὑστερούμενον interdum esse me patere. Mittam brevi quæ pollicitus sum in jure civili,

 (y) jam

(u) *Monodiam opinor intelligit in obitu Christoph. Thuani, & Institutionem puerilem ad filium fratris. Utrique notas addidit Antonius Constantinus.*

(x) *Inficiorum, de quibus supra Epist. 22. & 26.*

(y) jam enim descripta sunt, neque quicquam aliud superest, quam ut a me demum percurratur, si quid forte peccatum est ab eo, qui illa descripsit. Habebis & librum Epistolarum mearum, & alia quædam, quandoquidem libet tibi in nugis meis bonas horas consumere. Vale. VII. Id. Jul. MDLXXX. Romæ.

M. ANTONIUS MURETUS S.D.

FRANCISCO BENCIO SUO.

XC.

Etsi eum, qui has ad te litteras adfert, satis & tibi, & cæteris tui Ordinis hominibus pro vestra omnium pietate commendatum esse confido: putavi tamen aliquid accessurum, si eum mihi magnæ curæ esse & a me non vulgariter diligi, omnes cognosceretis. Peto igitur a te non tantum ut ipse quicquid potes studii, operæ, officii, in eum libenter conferas: sed etiam ut eum meo nomine commendas diligentissime iis omnibus e vestra Sodalitate, quibus ipse commendari se volet. Jampridem & ego vos omnes ex animo constantissime amo, & mihi persuadeo, me a vobis vicissim amari. Nihil dignius aut meo perpetuo erga vos studio atque observantia, aut in quo melius ac certius vestri erga me amoris magnitudo perspiciatur, efficere potestis, quam si huic adolescenti omnia pietatis & charitatis Christianæ officia tribuatis. Hoc a te Mafeo, Fulvio, Horatio meis, aliis quoque, si opus fuerit, sed his præcipue exponi ac patefieri volo. A te autem vetere alumno disciplinæ meæ prope pro meo jure quidvis posse videor postulare. Mi Benci optime, & carissime, etiam atque etiam vale. Prid. Kal. Junii. MDLXXV.

M. AN-

(y) *Commentarium de origine juris, quem Sacrato dedicat l. III. Epist. 19.*

M. ANTONIUS MURETUS

L. MEMMIO FREMIOTO

Patricio Divionensi S.

XCI.

Jam primum accedit e Mureti Commentariis ad Nicomachea &c. p. 570. Dedicat autem Fremioto Latine redditum a se Commentarium Alexandri Aphrodisiensis in septimum Topicorum Aristotelis.

QUibus ex causis quæque res effecta est, Luci Memmi, earum interitu ac commutatione ipsam quoque labefactari ac concidere necesse est. Quare mirandum non est, si quas amicitias vulgaris aliqua ac levis causa conjunxit, eas nutare ad omnem, ut dicitur, ventulum, tandemque ad nihilum recidere videamus. Me vero non fluxa aliqua res & vicissitudini obnoxia conjunxit tibi; sed cum eximia quædam ingenii naturæque tuæ bonitas magnam in animo meo tui admirationem excitasset, ea deinde inter nos amicitiæ fundamenta constituta sunt, quæ quia æternas planeque divinas radices habent, falluntur, si qui conjunctionem hanc nostram aut locorum intervallis, aut temporum, aut ulla vi semper sævientis in optimos quosque fortunæ, dissolvi posse arbitrantur. Equidem cum præsente te nunquam non visus sim admirabili quodam omninoque immenso amore complecti: ex quo tamen flagitiosa illa nos quorumdam conjuratio distraxit, ita eum in dies augeri sentio, ut pæne jam a Magistro meo Aristotele dissentiam, credamque etiam ad ea, infinita quæ sunt, aliquam fieri posse accessionem. Cujus rei non tibi, cui hoc certissimum est, sed cæteris omnibus indicium volo esse, quod cum hunc Alexandri Aphrodisiensis, (si verus est index) librum animi causa e Græco interpretatus etiam in publicum edere statuissem, neminem habui, cui eum potius dicatum vellem, quam tibi. Vale. Venetiis, Kal. Jul. MDLIV.

M. ANTONIUS MURETUS

GEORGIO GOZZIO

Patricio Ragusino S. D.

XCII.

Accessit & hæc jam demum, e Mureti Commentariis in Aristotelis Rhetorica p. 175. Est autem Commentariorum illorum Dedicatoria.

Etsi prudentia e libris hauriri non potest, Georgi, dubium tamen non est, quin tractatio ac pervolutatio certi cujusdam generis librorum plurimum momenti habeat ad prudentiam comparandam. Tales autem sunt cum alii, tum ii præcipue, quibus aut historia perite & intelligenter explicata, aut præcepta ad informandam vitam utilia continentur. Jam utroque in genere apud Græcos quidem duo mihi videntur excelluisse, Xenophon & Plutarchus: e Latinis autem, (nimium fortasse mihi sumo, qui tanta de re judicare audeam; sed ut reprehendendus essem, si quasi judex aut arbiter statuerem, ita licere arbitror, tanquam uni e multis, quid sentiam dicere) ex omni igitur Latinorum scriptorum copia longe mihi ac laude supra cæteros Cornelius Tacitus excellere videtur. Quare iis, qui litteras ita tractare cupiunt, non ut a vitæ muneribus feriati abditarum rerum & vulgi captum superantium meditatione animum pascant, sed ut in hominum consuetudine & in Reipublicæ administratione versantes & privatim & publice cæteris prosint; Vobisque præsertim, qui ea in Republica nati estis, quæ tota vestro, id est nobilium, consilio atque auctoritate regitur, ejusmodi scriptores, præter pauca quædam Plutarchi, quæ ad mathematicas disciplinas, aut ad physiologiam pertinent, totos diligentissime cognoscendos, & in manibus habendos puto. Platonis autem & Aristotelis non omnia, sed utriusque ea modo quæ ad conformandos mores, & in institutionem Reipublicæ & ad eloquentiam pertinent. Hoc meo consilio & alii olim nobiles adolescentes usi sunt, quorum etiam nonnulli hodie magni ac clari in civitatibus suis viri uberes

res se ex eo fructus percipere fatentur: & tu cum maxime uteris, qui horas tibi quotidie aliquot sumis, quas mecum in accurata talium scriptorum lectione consumas. Hoc igitur studio tuo adductus, simulque impulsus amicitia ac familiaritate nostra, quæ multis abhinc annis instituta ita jam crevit, vix ut quisquam sibi ipse carior sit, quam uterque nostrum est alteri, do dicoque tibi commentarium in libros Aristotelis de arte dicendi nuper a me, ut commodis Auditorum meorum consulerem, Latino sermone, ut potui, expressos. Cur eum laborem post tot alios susceperim, neque tibi ignotum est, & alii suo loco ac tempore sine ulla in quemquam contumelia intelligent. Liber quidem secundus ejusmodi est, ut si singuli libri cum singulis conferantur, vix ullum reperiri posse opiner, qui plus ad prudentiam conferat. Tibi autem certo scio munusculum hoc gratissimum fore, tum suapte vi, tum quod ab homine tui amantissimo proficiscitur. Ac præter cæteras voluptates, quas eo relegendo capies, illa, ut spero, non minima futura est, quod, quoties eam partem inspicies, in qua summus philosophus, quæ opulentos ac nobiles vitia comitari solent, tradit, te, qui utraque re non multos, ne quid gravius dicam, in civitate tua superiores habes, omnium tamen judicio ab eis omnibus vitiis longissime abesse cognosces. Mirificam enim etiam erga infimos comitatem ac facilitatem perpetuo retinens, ita te geris, ut nobilitatem quidem pro incitamento, opes autem pro instrumento exercendæ virtutis a rerum omnium præpotenti Deo accepisse videaris. Vale. Romæ, Id. Febr. MDLXXVII.

AP-

APPENDIX EPISTOLARUM XXXI. PAULI SACRATI AD M. ANTONIUM MURETUM:

Quæ, servato diligenter temporis ordine, petitæ sunt omnes ex Epistolarum Sacrati editione Coloniensi Anni 1583.

I.

E Lib. I. p. 41. *A. 1562. 5. Id. Septemb.*

O Fortunatum atque felicem diem illum, quo te videre, Murete optime atque doctissime ac de facie nosse mihi contigit! Qua de re quantum Paulo Manutio debeam, eximio viro, mihi ipse sum conscius. Quid enim te venustius, quid suavius a me desiderari potuit? Sed nescio, quid primum in te admirer, doctrinam ne, an humanitatem? Nam cum hæ duæ res in te plurimum eniteant: altera quidem longe vicisti eam, quam fama nominis tui adductus opinionem de te conceperam; altera vero aditum mihi ad amicitiam tuam ita aperuisti, ut magna mihi jam tecum esset familiaritas. Sed mittam de doctrina dicere, quæ cum plurimorum ac præclarissimorum virorum voce celebretur, meum vero judicium superet, non magnopere laudes meas desiderat. De humanitate autem tua ut verba faciam, coegit me gratissima mihi tui summi erga me studii recordatio. Quid enim prætermisisti iis paucis diebus, quibus hic una fuimus, quin tuam in me benevolentiam significares? Nam cum ad te accedebam, ut eos ex te caperem fructus, qui ex jucundissima præstantissimi viri consuetudine percipi solent: nonne ita me comiter ac benigne excipiebas, ut interdum studiorum tuorum oblitus, mecum suaviter ac jucunde colloquerere? Quæ, Murete optime, me non solum ad obser-

vantiam cultumque nominis tui vehementer inflammarunt, sed etiam in visceribus ita inhæserunt, ut nullum (mihi crede) tempus, quamvis te videre (quod Deus avertat) amplius mihi non liceret, tui memoriam ex animo meo delere unquam possit. In quo præclaræ tuæ lucubrationes me quoque adjuvabunt, quas ad me Venetiis perferendas continuo curavi: eas enim ita sæpe in manibus habebo, ut imaginem tui quotidie intuear. Hisce litteris omnia tibi significare volui, ut memineris, te hic Paulum Sacratum habere tuæ excellenti virtuti in addictum, ut nulla res tanta sit, quam tua causa non sit facturus. Tu quoque, ut me amare pergas, tibique ea de me polliceri, quæ a studiosissimo tuo exspectari debent, magnopere a te peto: facies enim nihil ab eximia tua humanitate alienum, meque maximo beneficio afficies. Vale. v. Id. Septembr. MDLXII. (*a*) Ferrariæ.

II.

E Lib. I. p. 43. *A. 1562. 3. Kal. Decembr.*

Litteras (*b*) ad te proxime dedi, Murete præstantissime, ex quibus perspicere potuisti, quanti te feceram, quamque præclarissimarum tuarum virtutum amore vehementer incensus essem. Quas quidem ad te perlatas fuisse puto, sed te gravissimis occupationibus impeditum rescribere minime potuisse. Non enim adduci possum, ut te noluisse credam; nec in te, virum summa (*c*) integritate, suavissimisque moribus præditum, in excolendis præterea amicitiis valde constantem, hujusmodi cadere potest suspicio. Me autem ad scribendum impulit cum non mediocre jucundissimæ consuetudinis tuæ desiderium, qua non sine animi molestia careo, tum nonnulla etiam dubitatio, ne forte ex animo tuo effluam. Nam cum te istic tot negotiis districtum esse intelligam, ut scribendi facultas tibi non detur, quod amplissimus Cardinalis noster in hac turbulenta ob hæreses tempestate opera tua uti maxime velit, cum tu

(a) *Ita hujus & sequentis Epistolæ annum constituo pro 1561. ut propius ambæ connectantur cum III. cum videatur his tribus simul, certe præter tertiam alicui, quæ duabus hic argumento sit similis, eadem epistola respondere.*

(b) *Hæ sunt proxime præcedentes.*

(c) *Deesse vox, hac, aut similis aliqua, videbatur.*

tu unus inter omnes & copia dicendi, & admirabili doctrina excellas: existimavi mihi curandum esse, ut meæ tibi litteræ reddantur; quæ si tuas allicere non possint, te tamen certiorem faciant, nunquam ex animo meo tuæ summæ virtutis memoriam discedere, tibique suadeant, ne te mei oblivionem capere patiaris. Quas tibi fore gratas ex hoc conjiciam, si ex occupationibus tuis tantum temporis sumes ad scribendum, ut me de hoc uno admoneas, me abs te magnopere diligi. Quod ego si a te impetraro, sicut dulcissima natura tua, & illa amoris erga me tui significatio, quam præsens non mediocrem mihi dedisti, spem afferunt, me in cœlo esse putabo. Sin aliter ceciderit atque opinor, de hac tamen sententia nihil me dimovere unquam poterit, quin te perpetuo observem colamque, atque in divinis scriptis tuis, quæ mihi ante oculos assidue versantur, imaginem tuam videam. Vale, mi optime Murete, quem nobis Deus opt. max. incolumem diu servet. III. Kal. Decemb. MDLXII. (*d*) Ferrariæ.

III.

E Lib. I. *p.* 44. *A.* 1563. (e)

COgnovi ex litteris præclarissimi Viri Pauli Manutii, mihique amicissimi, te incolumem istuc venisse. Ex quo nuncio cum tua causa incredibilem cepi lætitiam; (is enim es, cujus potissimum salus, ob admirabilia, quæ quotidie in vulgus prodeunt ingenii tui monumenta, magnum huic sæculo decus afferat) tum etiam mea. Nam cum ego cogito, me istic præstantissimum Muretum habere, cujus mira humanitate effectum sit, ut ei sim tam familiaris quam optare mihi vix licuisset, cujusque studia in me singularia exstent: ita, mihi crede, hac cogitatione oblector, ut in ea omnes curas molestiasque deponam. Hoc vero ut plerique intelligant, magna me tecum amicitia conjunctum esse, diligenter certe curabo. Quid enim hoc officio usuvenire mihi poterit jucundius atque gloriosius? At cum Dei opt. max. benignitate a tali viro gratiam inierim, cujus amicitiam multi summi viri appetunt: est quod

eum-

(d) *Annus conjectura nostra. Vid. ad Epist. praced. lit. a.*
(e) *Plane aberat annus. Sed hunc epistola huic deberi suadebit responsoria Mureti.*

eumdem orare atque obſecrare non deſiſtam, ut, licet in te ſatis conſtantiæ in colenda amicitia hactenus eſſe perſpexerim, in officio tamen ipſe atque hac optima ſententia te perpetuo retinere velit, quoad felicitatem, quam mihi videor ex hac conjunctione noſtra eſſe adeptus, quotidie magis accedat. Ego quidem mea ſtabili erga te voluntate operam navabo, ut tuum erga me amorem in dies magis provocem; omnemque meam cogitationem induſtriamque in eo figam atque locabo, ut me dignum præſtem, quem tuo ſtudio ac patrocinio ſemper foveas. Vale, atque Alphonſum Janinellum meo nomine ſalvere jube.

Huic, ſimul & præcedentibus duabus, vel alicui ſimili, reſpondet Muretus lib. IV. Ep. 12. Neque te uno A. 1563. 5. Id. Sextil.

IV.

E Lib. I. p. 47. *A.* 1563. *prid. Kal. Jan.*

Reſpondet Mureto ad modo dictam: Neque te uno.

SI de tui animi conſtantia in tuenda amicitia, Murete optime, nonnihil dubitarem, de immutata quoque tua erga me voluntate valde ſuſpicarer, præſertim ſi mei diuturni ſilentii cauſa tibi haud nota eſſet. Verum integerrimo viro, ac Juriſconſulto optimo Franciſco Martellio per litteras mandavi, ut meis tibi verbis hæc referre vellet: multis me negotiis impeditum, nec non adverſa matris meæ valetudine valde effectum, non tui oblivione, litteras ad te dare intermiſiſſe, niſi temeritatis abs te condemnari velim, quod, cum ego tuam amicitiam magnopere expetiverim, ac me tuæ benignitati totum adſcribere fuerim profeſſus, nulli autem merito meo quod me in amicitiam facile ac libenter recepiſſes; me mea culpa talis ac tanti viri familiaritate carere nunc paterer, ejuſque gratiam effunderem. Cumque eis ad me reſcripſiſſet, ſe ſemel officio amici functum omnia tibi expoſuiſſe: ſuis, mihi crede, litteris ita me recreavit, ut, ex animo tuo ne effluerem amplius, fere ſine timore eſſe cœperim. Ac perſuadeas tibi velim, poſtquam de matris ſalute ſperare, de qua aliquando deſperavi, eaque in ſpe pœne omnes curas moleſtiaſque deponere cœpi: nihil mihi fuiſſe antiquius, quam

ut gravissimis elegantissimisque litteris tuis responderem: quas ego in loco collocaram, ut illæ in conspectu mihi semper essent, quotidieque de meo me officio admonerent. Nam nullum me diem fere prætermisisse, quin eas legerem, si tibi affirmem, vix fortasse credas: & tamen vere dicam, in assidua litterarum tuarum lectione ita conquiescebam, ut dolorem meum valde lenirem. Quid enim suavius, quid iis dulcius in meis maximis molestiis accidere mihi poterat? Quas scito a me summa diligentia servatum iri, quo perpetuum tui erga me amoris monumentum exstet, posterique intelligant, me cum præclarissimo viro, M. Antonio Mureto, a quo & diligi summa esset felicitas, maxima fuisse necessitudine conjunctum. Tu quoque si perfeceris, ut promissum illud tuum appareat, de quo in litteris tuis ad me scribis, (nihil enim non consideratum ex ore tuo exire existimandum est) eum, quem tuæ excellenti virtuti penitus deditum esse nosti, perpetuo tibi devinxeris. Quod reliquum est, ex litteris Lælii Gavardi, optimæ spei adolescentis, qui cum Paulo Manutio nostro, viro præstantissimo aliquot menses fuit, cognovi, te Aristotelis Ethica publice legere maxima atque celeberrima auditorum frequentia, tuamque omnes dicendi vim & orationis elegantiam admirari. Quod etsi mihi minime novum accidit, quippe qui tuos nervos jam videar perspexisse, miro tamen modo gratum accidit. Itaque animum tuum vehementer probavi, cum cæteros suavitatis ingenii tui atque doctrinæ statuisti participes facere: cœpique meæ fortunæ subirasci, qui non istic adsim, ubi tua gravissima atque ornatissima verba excipere, reconditosque tuos sensus tenere possim. Ita enim sum illo nuncio commotus, itaque tui desiderio exarsi, ut, si unquam me domesticis curis plane exsolvero, ad te statim advolaturus sim. Interea me amabis, ac si quid adhuc in te de mea summa erga te observantia falsæ opinionis residet, id totum mea causa depones. Vale, Murete præstantissime, quem Deus Opt. Max. pro sua benignitate tueatur. Pridie Kal. Januarii MDLXIII.

Respondet Muretus lib. IV. Epist. 13. E tuo tam diuturno. *A.* 1564. 18. *Kal. Febr.*

V.

E Lib. I. p. 51. *A. 1564. prid. Id. Oct.*

EGo, Murete optime, æstivos hosce menses litteras ad te dare intermisi, quod ab æstu valde jactarer, nec commode libros evolvere possem, tum etiam domesticis curis, quæ eo tempore maxime a studiis animum avocant, vehementer essem distentus. Non enim existimare debes, me amicitiæ tuæ, quam ut mihi conciliarem, divino quodam munere contigisse semper putavi, fuisse oblitum, nec humanitatis tuæ eximiæ, quam in excipiendo me comiter & peramanter crebro sum expertus. Itaque cum vererer, ne mihi ipse deessem, Lelio Gavardo, quem ego juvenem propter ejus suavissimos mores mirifice diligo, mandata dedi, ut quotiescumque ad te proficisceretur, meo te nomine salutaret, meque tibi de mea taciturnitate excusaret. Quæ se confecisse, ac singularia mea in te studia gratissima tibi exstitisse, mihi significavit. Quo ipsius facto tunc ita recreabar, ut in cogitatione officii mei redderer etiam negligentior. Venit tandem tempus, quo ad mea me studia referre licuit. Cum primum igitur ad scribendum me contuli, quod jam noctes me adjuvarent, primam lucubrationem meam ad te misi, quod ego te unum pluris faciam, quam cæteros simul omnes, & admirer. Cujus meæ erga te voluntatis conjecturam ex eo facere potes, quod, cum tua in me studia in memoriam revoco, teque honoris gratia nominare volo, (nomino autem fere quotidie) ita afficior, ut loco summæ felicitatis esse ducam, quod me tibi intimum esse volueris. Tu quoque, si quid in animo tuo opinionis de mea in scribendo negligentia forte insedit, ut protinus ejicias mea causa, nec pristinam tuam humanitatem mihi claudas, te etiam atque etiam rogo. Quod te facturum, cum suavissima natura tua, tum maxima constantia mihi pollicetur. Ego, quoad vivam, incredibilem tibi amorem ac observantiam, nec non omnia officia, quæ a deditissimo tibi exspectari possunt, semper debebo. Vale, doctissime Murete. Prid. Id. Oct. MDLXIV.

Respondet Muretus lib. IV. Ep. 14. Puto mirum tibi. *A.* 1565. *Id. 6. Mart.*

VI.

VI.

E Lib. I. p. 66. *A. 1565. 6. Id. Mart.*

ETsi non cogitabam nunc ad te scribere, præstantissime Murete, quod hoc tempore, religionis caussa, in visenda, ut debeo, plebe mihi commissa valde occupatus essem, sed tuas ego litteras potius exspectabam: Alexandro tamen Canalio, mihi amicissimo Collegæ, istuc proficiscenti, qui non solum a me petivit, sed flagitavit etiam, ut meis litteris aditum sibi ad amicitiam tuam aperirem, denegare non potui, quin has ad te darem. Scito igitur, me hanc scribendi occasionem libenter arripuisse, ut tibi significarem, me omnia moliri, ut tecum in gratia perpetuo sim. Quamquam in hoc Lælii Gavardi officium certe ac diligentiam valde desideravi, quo adjutore sperabam fore, ut ad amorem erga me tuum quotidie potius aliquid accederet, quam quicquam de eo detraheretur. Sed quid eum ab optimo instituto avocaverit, mihi plane conscius non sum. Canalio autem mandavi, ut ipse te meis verbis studiose salutaret, meæque tuarum præstantissimarum virtutum prædicationis optimus mihi apud te testis esset. Cujus suavissimos mores, singularem modestiam cum degustaveris, non vereor, ne non eum amicitia tua dignum statuas. Præterea cum eumdem optimis & litteris & artibus vehementer delectari compereris, quem etiam tibi, dum istic erit, sæpe discipulum fore spondeo: facile, opinor, illum insinuare se in consuetudinem tuam, tibique familiarissimum esse patieris. Quare, quod tua singularis humanitas benignitasque postulat, ut tua sponte, nedum a me rogatus, facias libenter Alexandrum in fidem & clientelam tuam recipies, putabisque, quicquid in eum officii ac studii contuleris, illud utrique nostrum ita gratum fore, ut pro eo ambo tibi plurimum debituri simus. Vale. Ferrariæ, VI. Id. Martii MDLXV.

VII.

E Lib. II. Ep. 70. *A. 1566. 6. Non. Quint.*

JAm diu nihil ad te litterarum dedi, Murete præstantissime, ea sane de causa, ne te, in gravioribus studiis tuis, & in munere præsertim publice interpretandi impeditum, magis impedirem; nec ante cogitavi ad te scribere, quam Alexander Canalius, Collega meus optimus, me in hanc mentem impulit: cujus adventus certe mihi perjucundus fuit. Ejus enim suavissimo congressu carebam, quo fere quotidie, propter præstantes ipsius virtutes, libenter fruor. Nam mihi primum de tua eximia humanitate ac moribus suavissimis, de tua singulari doctrina ac dicendi facultate multa narravit, nec non de maxima virorum doctorum frequentia; qui ad te audiendum quotidie confluerent. Quæ quidem mihi nec nova, nec inopinata, quippe qui cognitam omnino ac spectatam haberem virtutem ac omnium optimarum artium scientiam tuam, sed gratissima acciderunt. Lætor enim mirum in modum, illius meritis, quem ego semper admiratus sum, ex quo tempore intueri ipsum mihi licuit, summos ab omnibus honores tribui. Addidit deinde, non obscura te signa illi amoris erga me tui cum alias sæpe ostendisse, tum discedenti diligenter mandasse, ut me tuo nomine salutaret. Quo quidem officio dum Canalius ipse fungeretur, mihi vehementer gratulatus est, quod tanto viro ita cordi sim, ut ille mei memoriam retinere non cesset aliis in rebus occupatus. Quod quanti mihi faciendum sit, oratione certe assequi minime possum. Sed tamen, cum summa efferar lætitia, quod in gratia apud te sim, non mihi arrogo, ut merito meo valde abs te diligar; (essem enim modestiæ oblitus) totum vero eximiæ ac præstanti naturæ tuæ tribuo; quæ te etiam adduxit, ut quas proxime ad Canalium litteras misisti, in iis honorificam quoque mentionem de me faceres. Itaque cum me studiis in dies majoribus ornes, nec gratiarum actioni locum relinquas; referendi autem non modo gratiam tibi, sed ne vix cogitandi quidem facultas mihi sit: curabo equidem omni opera, studio, diligentia, assidua quoque tuorum in me officiorum commemoratione, ut omnes homines memorem me, ac tibi ma-

magnopere gratum esse intelligant. Quod si ad præclara tua in me merita hoc quoque accesserit, ut promissum exsolvat, quo jampridem teneris, fateor, me tibi ita devinctum fore, ut nemini unquam me plus debiturum esse profitear. Perge igitur me amare, quando totus tuus sum. Ego enim summa observantia amori tuo certe respondebo. Vale, Murete ornatissime, quem præpotens Deus incolumen ac salvum diu servet. Ferr. VI. Non. Quint. MDLXVI.

Respondet Muretus lib. IV. Ep. 15. Etsi serius ad te, *A.* 1566. 4. *Id. Oct.*

VIII.

E Lib. II. p. 72. *A.* 1566. *Id. Oct.*

Scripta antequam responsoriam Mureti, de qua modo dictum, acciperet.

QUantum acceperim dolorem ex discessu hinc tuo, Murete præstantissime, ex eo facile pro tua summa prudentia judicare potes, quod postea ita affectus fui, ut ne litteras quidem ad te dare potuerim. Sed, mihi crede, ita dolui, quod e conspectu meo quasi fugiens evolasti, ut majorem nulla ex re, quæ mihi unquam acciderit, molestiam traxerim. Careo enim cum dulcissimæ consuetudinis tuæ fructu, quem maxima animi cum voluptate quotidie fere gustabam, dum vix diem intermittebaris, quin te convenirem: tum suavissimo congressu doctissimisque sermonibus tuis, quorum mira suavitate cum mecum esse bis terve domi meæ una cum Jacobo fratre haud gravatus esses, ita detinebar, ut nisi nos diremisset tempus & hora, me abs te avelli minime passus fuissem. Ac ut nunc de tua multa humanitate ac moribus eximiis dicere mittam, quibus nunquam mea par erit oratio: quid dicam de summis tuis in me studiis, de tot ac tantis amoris & benevolentiæ signis, quæ maxima mihi dedisti, ut me tibi vehementer gratum esse nemo non perspiceret? Quæ cum mihi veniunt in mentem, tunc mirum in modum angor, tantum solatium repente mihi ereptum fuisse. Sed tu, quod acerrimo ingenio ac singulari judicio tuo futura longe provides, non mediocrem summo dolori meo medicinam adhibuisti, cum ea ad

ad Alexandrum Canalium scripsisti, quae hanc animi mei aegritudinem valde levarunt. Ostendis enim in litteris tuis, meam summam erga te observantiam magnopere tibi gratam exstitisse, teque nunquam mei memoriam depositurum, sed semper in eorum, quos unice ac singulariter amas, numero habiturum esse affirmas. Quarum etiam humanitatem litterarum Canalius ipse suavi sermone suo subsecutus est: ita enim mecum & mirabiliter sentit, & palam praedicat, ut te admodum colere praeseferat. At reliquiae doloris me exercent, Murete optime: (tuae enim incredibilis comitatis, conditae magna gravitate, non mediocre mihi desiderium reliquisti) impedire tamen non potuerunt, quin has ad te darem. Dum enim tecum colloquor, teque cogitatione complector absentem, omni moerore animi fere mihi solutus videor. Quas tibi fore non ingratas, qualescumque sint, ex hoc conjiciam, si tu ad alia tot tua in me officia hoc quoque addideris, ut tuarum me litterarum suavitate oblectes. Quod si impetrabo, non solum omni me molestia liberabis, sed tanto etiam gaudio afficies, ut me revixisse putem. Vale, aetatis nostrae decus. Ferrariae. Id. Octobr. MDLXVI.

Respondet Mureto lib. IV. Epist. 16. At ita mihi omnia. A. 1566. 12. Kal. Nov.

IX.

E Lib. III. p. 138. *A.* 1566. *prid. Kal. Nov.*

Prima hujus Epistolae verba, quin simul ad tres Mureti respondeatur, dubitare nos non sinunt. E quibus suspicor duas esse lib. IV. Epist. 15. Etsi serius ad te: *&* 16. At ita mihi omnia: *tertiam periisse nobis, opinor, Italice scriptam fortasse.*

Accepi tres abs te Epistolas, Murete praestantissime: quae tanta me laetitia affecerunt, ut omnem, quem ex discessu hinc tuo non mediocrem ceperam, dolorem prorsus absterserint. Eae enim leporis omnis ac venustatis adeo plenae sunt, ut te ipsum in illis contemplans mente semper complectar & osculer. Itaque cum proxime illius fratris obitu, qui omnia fere negotia istic nostra gerebat, vehementer affectus fuerim, in lectione litterarum tuarum

ita conquievi, ut omnes sollicitudines curasque, omnem denique mœrorem deposuerim. Quod scribis; neminem mihi abs te præpositum iri, quem illius Orationis, quam superioribus diebus in Senatu istic publico ad Pontificem habuisti participem facias: quanti hoc tui in me amoris indicium a me fieri debet, & quotidie prædicari? Sed cum tu de singularibus tuis in me studiis me perpetuo tacere magnopere cupias: nonne cum tibi pareo, cujus ex voluntate omnia me facere decet, officio meo maxime satisfecero? Unum tamen hoc a me non impetrabis, ut silentio prætaeream, quod statueris in scriptis tuis, ut in extremis tuis litteris (f) affirmas, apud posteros testatum relinquere, quantum me dilexeris: non enim insignis tuæ erga me benevolentiæ significatio id patitur. Nec eo dico, quod mihi persuadeam, me tam propensam tuam in me voluntatem dicendo æquare posse: sed hac de re eos, qui utrique nostrum maxime amici sunt, (ut fratres mittam) celare non queo, quin te mihi admodum favere intelligant. Qui ut forte me ambitionis arguant, quod te mei studiosum esse gaudeam: illud quidem affirmare non poterunt, ut hoc meæ erga te observantiæ, meisque in te officiis a te debitum mihi esse arrogem, ac non totum eximiæ præstantique naturæ tuæ acceptum referam. Quorum e numero cum præcipuus sit Alexander Canalius noster, qui est & mearum cognitionum & consiliorum particeps ac socius: eum suavitate litterarum tuarum privare fas non esse putavi, quippe qui totus nomini tuo valde addictus est, vixque mihi concedit, ut se in te colendo vincam. E cujus litteris causam tarditatis meæ in scribendo jam cognoscere potuisti, sicuti ex iis, quas ad eum misisti, te abundantia quadam amoris ea mihi attribuere perspexi, quæ cum in me perexigua, in te vero summa sint, a me tamen narrari minime pateris. Sed Alexander (credo) causam meam tuebitur. Nunc illud exploratum habeas velim, Edictum illud Pontificium, quod ad me pro tua liberalitate misisti, valde mihi gratum exstitisse. Cui ut obedire aliqua ex

parte

(f) *Legitur hoc prope finem Epistolæ 15. At hæc sequentis 16. comparatione, extrema non est, si tempora sequimur adscripta. Aut ergo Muretus erravit in adscribendis temporibus: aut Sacratus in numeranda extrema; aut nobis de 16. quasi cui hic respondeatur, plane tacendum fuit.*

parte valeamus, divinum nobis auxilium vehementer expetendum atque implorandum est: nam, ut illud nos in hoc mundo vitam degentes atque assidue versantes penitus exsequamur, vix optare debemus. Tu ut me tua gratia fovere pergas, magnopere abs te peto. Vale. Ferrariæ, prid. Kalend. Novemb. MDLXVI. (g)

X.

E lib. II. pag. 84. *A.* 1567. 16. *Kal. Sext.*

ETsi complures dies, Murete optime, litteris tuis carui, quod te maximis occupationibus districtum esse, non mediocri mihi fuit argumento, cum tu in scribendo impiger esse soleas: interea tamen non sivi tui mentionem unquam intermitti. Ego enim cum Paludino & Canalio in aliquem de te sermone fere quotidie incidebam. Quid enim suppetere nobis uberius poterat, quam de tua eximia virtute disputatio? Redditæ tandem mihi fuerunt ab Hercule Faccio litteræ tuæ, una cum Oratione, quam pro Rege Poloniæ habuisti. (*h*) Quibus lectis, a risu abstinere non potui, nec satis mirari, qui tam brevem tamque novam omnibus uno temporis puncto amicis tuis satisfaciendi rationem iniisses: nec aliter Collegis meis optimis usu venit, quos lectionis litterarum tuarum continuo feci participes. Quare mihi, qui te, quantum fert ingenii mei tenuitas, imitari studeo, dabis hanc veniam, ut in hoc quoque laconico scribendi genere te auctorem sequar. Orationem tuam scito ab omnibus nobis non solum probari vehementer, sed summis etiam laudibus efferri, nec tamen abs te vinci opinionem de te nostram, qui a summo ingenio tuo excellentique doctrina majora etiam exspectamus. Vale. Canalius, Jacobus frater meus, cæterique amici perpetuam tibi incolumitatem ac felicitatem cupiunt, multamque tibi salutem dicunt. Ferrariæ. XV. Kalend. Sextil. MDLXVII.

X 3 XI.

(g) *Exaratus annus erat* 1572. *Pro hoc posuimus e conjectura nostra* 1566. *quod eodem anno scripta Epistola,* *saltem* 15. *responderi hic videretur.*

(h) *Eam vide supra Vol. I. Orat.* 15. *p.* 158. *habitam.* *A.* 1567. *Ut adeo credibile sit hunc eumdem annum etiam huic epistolæ deberi.*

(i) *Jam dixi causam hujus anni. Legebatur alias* 1569.

XI.

E Lib. I. p. 78. *A. 1567. 4. Id. Decemb.*

EGo ad te litteras jamdudum dedissem, Murete præstantissime, ex quibus intelligeres, me in crebra tui nominis commemoratione conquiescere, nisi magna me diu ac multum detinuisset valetudinis infirmitas. Nulla enim majori, mihi crede, voluptate afficì soleo, quam cùm per litteras tecum colloquar, dum tuo jucundissimo conspectu frui non possum. Quod cum per corporis imbecillitatem perficere hactenus mihi non licuerit, egi sæpe per litteras cum Nicolao Thalamio, morum suavitate ac doctrina prædito, mihique amore & amicitia conjunctissimo, quas ad eum aliena manu scriptas miseram, ut salutem meo nomine tibi nunciaret, ac me tui studiosissimum esse, tuarumque excellentissimarum virtutum cultorem egregium significaret. Quod illum facere non destitisse, ex ipsius litteris cognovi. Non enim tam laborabam, ut pristinam salutem reciperem, quam ne tanti viri gratiam, quam mihi non merito meo ullo, sed ejus bonitate ac liberalitate conciliaram, penitus effunderem. Jam vero, statim ut ex morbo convalui, perbreves has ad te scripsi, ut ad respondendum te provocarem. Quas tibi ex eo gratas fuisse perspiciam, si, cum lectionis publicæ vacatio tibi fuerit, (ita enim æquitas ac modestia postulat) exoptatissimas litteras tuas accepero. Vale, meque, ut consuevisti, ama. Ferrar. IV. Id. Dec. MDLXVII.

Respondet Muretus lib. IV. Epist. 17. Quod nunquam antea. A. 1567. 13. Kal. Jan.

XII.

E Lib. II. p. 80. *A. 1568. 15. Kal. Dec.*

EGo ad te jamdiu non scripsi, quod te ab Urbe abesse audieram, & esse Tibure cum amplissimo Cardinali tuo. Sed Nicolao Thalamio, tui studiosissimo, sæpe mandavi, ut, quotiescumque cognosceret, te in Urbem rediisse, meis te verbis salutaret, ac me apud te in gratia poneret. Qui me per litteras certiorem fecit, se mandata mea diligenter curasse, perspexisseque, me a te magnopere diligi.

Itaque

Itaque Nicolai humanitas ac diligentia (fateor) me in fungendo munere meo negligentem reddidit. Nam cum eum istic haberem, cujus opera atque industria, pro veteri mea cum eo amicitia, uti liceret, officii mei fere oblitus sum. Accessit, ut negligentior factus sim, quod distillatione valde molesta complures dies laboravi, quæ & facultatem scribendi mihi eripuit, & voluntatem abjicere impulit. Proxime vero ab eo admonitus in animo tibi esse longiores ad me litteras mittere, tanquam e gravi somno, mihi crede, excitatus sum. Timui enim, ne anteverteres, quod ab instituto meo prorsus alienum fuisset. Nam cum mihi in optatis sit, divina tua scripta semper legere: soleo te aliqua pusilla epistola interdum lacessere, quo te alliciam ad scribendum, capiamque ex litteris tuis eam voluptatem, quæ ex illius, qui omnibus ingenii gloria antecellit, doctrina percipi potest maxima. Quare, quoniam meus ita faciendi mos est, hæc ad te scripsi, primum ut quæ Thalamio recepisses, in memoriam redigerem: deinde ut significarem tibi, si unquam alias, nunc præcipue vigere nomen tuum, nec a me ullum fere diem sine tuarum eximiarum virtutum mentione intermitti. Quid enim me magis delectat, quam meus cum amicis de illo sermo, quem propter summam humanitatem tanti facio, quam quem maximi, & propter magnarum scientiam artium mirum in modum admiror? Te vero in amore mihi respondere, quanto afficiar gaudio, tu, qui sensus meos jam cognitos habes, facile judicabis. Perge quidem, ut facis: pro hoc enim in me studio, perpetuo tibi debiturus sum. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrariæ, xv. Kal. Dec. MDLXVIII.

XIII.

E Lib. II. p. 81. *A.* 1569. *Non. Jun.*

VEreor interdum, ne dum litteras tuas exspecto, quæ me de statu tuo erudiant: interim te mei capiat oblivio: idque ut caverem, omnibus officiis, quæ a me tribui amicitiæ nostræ potuerunt, diligenter curavi. Quod si temporis diuturnitate id accidere haud posse arbitrarer, non te litteris nunc obtunderem, in studiis aprime occupatum, præsertim cum nullum scribendi argumentum mihi suppetat, uno hoc excepto, quod valde timeo, ne

Paulus Sacratus e tua memoria invitus elabatur. Nisi enim hunc scrupulum mihi evelleris, nihil amplius amoris erga me in te residere arbitrabor. Te vero a me in dies pluris fieri, etsi nihil est quod dubites, id tamen testibus permultis planum tibi faciam, Canalio imprimis ac Alberto Lollio, qui te valde observant atque admirantur. Testificabuntur enim ii, nunquam Mureti mei suavissimi memoriam ex animo meo discedere. Nam nullum, mihi crede tempus prætermitto, multa de te cum Canalio verba faciendi, mirabiliterque loquendi: magnopere enim in tuo nomine acquiesco. Tu quoque, si non passus fueris, te mihi in suspicionem tuæ de me oblivionis venire, verum ostenderis, meæ admodum in te propensæ voluntatis recordari, non solum me vehementer recreabis, sed magna etiam voluptate perfundes. Vale. Ferrar. IV. Non. Jun. (*k*) MDLXIX.

Huic & præcedenti respondet Muretus lib. IV. Epist. 18. Non puto me tibi. *A.* 1569. 18. *Kal. Quint.*

XIV.

E Lib. II. p. 111. *A.* 1570. 4. *Non. Jan.*

QUantum de tua summa humanitate ac suavissima natura mihi pollicear, Murete optime atque doctissime, ex eo conjicere potes, quod cum scribendi officium jam diu tibi debitum intermiserim, me tamen excusare minime velim: id enim inveteratam jam amicitiam nostram & multis benevolentiæ indiciis utrinque cultam haud desiderare puto. Ac quoque narratione causarum silentii mei supersedeo, quod eas a Nicolao Thalamio, intimo ac familiari meo, audire potuisti: ad quem proxime scripseram, me in maximis esse molestiis, præsertim ob infirmam & periculosam matris valetudinem, eique mandata dederam, ut te domum salutatum veniret, ac tibi de mea in te fide & observantia incredibili sponderet. Quo igitur argumento utar? inanibusne litteris tibi obstrepam, qui altissima divinoque tuo ingenio maxime digna quotidie meditaris? Tantum dicam, me ex ejusdem Thalamii litteris cognovisse, memoriam mei apud te admodum vigere, atque abs te adeo multa de me prædicari, ut tuus non mediocris in me amor facile perspici

(K) *Ita malo, quam* Jan. *Suadet tempus responsoria.*

ci possit. Quorum alterum me vehementer etiam atque etiam delectasse non inficior; (nam me beatum esse puto, quod in animo tuo insideam, nec majus quicquam abs te tanto viro exspectare ausus unquam fuissem) alterum vero, ut ea mihi tribuas, quæ si in me agnoscerem, ad summam felicitatem profecto nihil addi posset, ab abundantia quadam amoris & humanitatis proficisci, ut, quæ tua sunt propria, cum aliis communicare velis, nemo est qui ambigat. Quis est enim, qui aut ignoret, perpaucos reperiri, qui doctrinam atque eloquentiam admirabilem cum eximia morum suavitate comitateque conjunxerint & copulaverint; inter eos autem te præcipuum esse non æque omnibus constet? Sed hæc mittam: nam te laudes tuas non libenter audire, imo ab hoc scribendi genere animum tuum abhorrere, jam diu exploratum habeo: & me præstantissima animi tui bona ac merita tua, oratione aut ulla dicendi facultate æquare non posse, cunctis est perspicuum. Reliquum est, ut te orem atque obsecrem, ne Pauli tui memoriam conservare desistas; sicut tua excellens virtus non patitur, ut de te dubitem. Persuadeas enim tibi velim, in te colendo me parem unquam habiturum esse neminem. Vale, ætatis nostræ decus. Alexander Canalius, qui te plurimum observat, multam quoque tibi salutem adscribit. IV. Non. Januarii MDLXX.

Respondet Muretus lib. IV. Epist. 19. Heri accepi a te. *A.* 1570. 15. *Kal. Febr.*

X V.

E Lib. III. p. 123. *A.* 1575. 10. *Kal. Jun.*

CUm diu me siluisse, mihi venit in mentem, Murete eximie, vehementer pudet, me tanta in scribendo negligentia usum fuisse, ut me tanquam minus studiosum tui, ac tuorum in me officiorum parum memorem jure reprehendere possis. Ac nisi singularis humanitas ac dulcissima natura tua me recrearent, quæ mihi spem non modicam ostendunt fore, ut de tua pristina in me benevolentia nihil imminuatur; essem in magno timore, ne ex animo tuo penitus effluxissem. Sed quam cessationis meæ excusationem habere possum, quæ me tibi concilier? An in terræ motum, qui tantam huic civitati cladem perniciemque attulit, quique nos magnopere vexavit, & quotidie vexat, cul-

pam

pam transferam? At Philippus Sacratus, frater meus, eam omnino abs te accipiendam esse negabit, quod is paulo ante me litteris suis ter admonuerit, ut maximas tibi gratias de illa summa amoris erga me tui significatione agerem, cum amplissimo Patrono eloquentia mirabili persuasisti, vel potius eum impulisti, ut munus illud nobis ab Episcopo Carpentoracti missum, quod ipsius familiares in gazam recondiderant, libenter restitueret. Quod præclarum factum tuum fratri meo tam gratum atque jucundum exstitit, ut se & amantiorem mei & amiciorem exclamaret, a me haberi neminem. An segnitiem inertiamque mihi obstitisse dicam? Utrumque mihi crede, magno impedimento fuit. Nam cum ego meditarer, quo potissimum argumento uti deberem, ut singulari tuo in me studio aliqua ex parte responderem, animadverteremque, (ut soleo) me ad summum virum & acri judicio præditum scribere, diutiusque in haccogitatione immorarer, ecce terræ motus ab omni alia cura animos nostros ad maximum timorem traduxit, atque in hortos migrare compulit, de quo multa te audisse credo. Nec studiis meis vacare mihi licet, quod ab eo adhuc affligamur, &, quis exitus futurus sit, plane ignoremus. Itaque verum ingenue fatenti facile opinor erratum condonabis. Non enim hoc accidisse oblivione tui, vel meæ erga te observantiæ imminutione ulla existimare debes: quod alterius quidem testes mihi sint Paludinus noster, (qui jam dudum, Roma cum venisset, me tuo nomine salutavit) & Canalius noster, tui studiosissimi, quibuscum de te sæpe mentionem facio, sermonesque habeo tua excellenti virtute dignissimos. Alterum vero sat scio, te adduci non posse ut credas: non enim te latet, jam diu me omnem cogitationem in eo fixisse, ut gratiam abs te inirem, meque in tuam familiaritatem insinuarem. Quæ cum ita sint, ignosce mihi, quæso, si justam tibi do excusationem, & fac amorem erga me tuum aliquid potius additum, quam quicquam detractum esse ut intelligam. Nam si facilitatem & humanitatem tuam in hoc etiam exercueris, ut me aliquo litterarum genere in hac calamitate consoleris; tantum ex hoc pio tuo officio voluptatis capiam, ut omnem timorem abjiciam, & exsultare lætitia ac triumphare gaudio incipiam. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrar. x. Kal. Junii MDLXXI.

XVI.

E Lib. III. p. 126. *A.* 1571. 11. *Nov.*

Respondet Mureto ad lib. IV. Epist. 20. Scripsi nuper jussu. *A.* 1571. *Id. Aug.*

Litteræ tuæ quam gratæ atque jucundæ mihi exstiterint? quibus non modicam mihi consolationem adhibuisti? Murete doctissime, oratione exprimere nequeo. Carmina vero, quæ ad me misisti, cumulum mihi gaudii attulerunt. Quid enim elegantius, quid suavius, quid venustius. Itaque non semel ea legi, sed sæpe ac sæpius perlegi. Nec hoc contentus exclamavi: O beatum Tibur, cui tantum laudatorem habere contigit! Quæ civitas huic æquanda est, postquam summus ille Muretus eam celebrare cœpit? Non est profecto, qui Mantuæ aut Veronæ invideat. Nec putes, me unum ita judicare. Doctissimus Montecatinus, cujus te judicium extimescere joco dicis, ita sentit, de teque mirabiliter prædicat. Martellius noster optimus atque prudentissimus te admiratur, Tiburique maxime gratulatur. Quid de Paludino dicam? qui ut primum gustavit carmina tua, ad te scripsit, binasque litteras dedit, cum adhuc infirma esset valetudine: ex cujus litteris illius judicium de ipsis perspicere potuisti. Canalius autem noster, qui a civitate mensem fere abfuit, quique tarditatis mearum litterarum auctor est, te eum esse affirmat, a cujus divino ingenio ut quotidie majora proficiscantur, exspectare cuncti debeamus. Cæteros quamplures mitto, quos tuarum lucubrationum participes facere soleo: ii enim te in cœlum ferunt. Denique omnes una voce fatentur, amplissimum Patronum tuum tibi plurimum debere, quod facta ejus scriptis tuis prudentia plenis præclara admodum atque illustria reddas. Ego vero immortales tibi gratias ago, quod me hoc eximio munere affecisti, quodque exaratos præsertim manu tua ad me versus tuos misisti, ut tuus præcipuus in me amor vel maxime appareat: optoque talem me erga te præstare, quem sæpe & libenter maximis studiis tuis ornes. Nam etsi non factis nec re ipsa, at certe animo ac mirifico tuarum præstantissimarum virtutum cultu tua in me beneficia sustinere conabor. Vale. Ferrariæ XI. Nov. MDLXXI.

XVII.

XVII.

E Lib. III. p. 134. *A. 1572. 4. Non. Febr.*

Respondet Mureto ad lib. II. Ep. 22. Feci nuper nescio. *A. 1571. 7. Kal. Jan.*

ACcepi Orationem tuam, Murete humanissime, eamque statim legi semel atque iterum: quæ ita me delectavit, ut nihil ipsa dulcius ac venustius, graviusque unquam degustaverim. Feci deinde sic ut jussisti, ut illam cum Paludino, Canalio, ac doctissimo Montecatino communicarem. Quæ causa fuit, ut tardius ad te rescripserim quam putaram. Ac Paludini quidem sensum ex illius litteris jam percipere potuisti, qui differre noluit, ut in eundem fasciculum meas adderem. Alexander autem Canalius in eadem perstat sententia, ut suam de te opinionem vincere haud valeas: ita enim de te sentit, ut nihil in lucem edas, licet divinum, quin ex tuo admirabili ingenio acerrimoque judicio majora quotidie manare posse affirmet. Non potui vero cum eximio Montecatino sermonem habere, quod is maximis negotiis districtus sit: totum enim se aulæ dedidit. Ad quem cum misissem Orationem, jam ante ab eo perlectam fuisse nuncius mihi retulit. Ego denique multos viros doctos ac mihi amicissimos feci lucubrationis tuæ participes, qui te omnes uno ore celebrant, & in cœlum efferunt, fatenturque quotquot de hac victoria aliquid conscripsere, qui sane permulti sunt, cunctos abs te in hoc argumento longe superatos fuisse. Ac meum quidem judicium quale sit, audisti. Non enim cogitata mentis eloqui audeo, quod sæpe mihi significavit Canalius, abs te meam præstantissimarum tuarum virtutum commemorationem ferri non posse, utpote a natura tua alienam. De tuo tamen in me studio, ut ex omnibus, qui amore ac familiaritate tibi conjuncti sunt, me potissimum elegeris, quem ornares hoc honore, ac tam divino munere donares, an sileam? an non maximas tibi gratias agam? Equidem cum mihi valde gloriosum sit, te talem, qualem haud scio optare neminem, mihi amicum esse; ejusdemque in me benevolentiam conservari mea multum referat; & tuis in me meritis, verbis, nedum reipsa, satisfacere non valeam: semper tamen gratiam tibi summam habebo dum vivam, & cum cæ-

teris communibus amicis tuæ ſingularis in me humanitatis ac benignitatis prædicatione efficiam profecto, ut ii me dignum judicent, apud quem tot ac tanta officia collocare perſeveres. Vale, ætatis noſtræ decus. Ferrar. IV. Non. Febr. MCLXXII. (*l*)

XVIII.

E Lib. III. p. 147. *A.* 1573. 9. *Kal. Febr.*

SCio, partes meas fuiſſe pro noſtra veteri amicitia, ut te de morte ampliſſimi Patroni tui conſolarer, quamvis non ignorarem, in te ſatis eſſe animi conſtantiæque, ut adverſa fortiter ferres: ſed in eo ſtatu eram, ut ego ipſe conſolatione non mediocri egerem. Quantum enim dolorem acceperim, ex obitu Philippi fratris mei, in cujus amore magnopere conquieſcebam, tu imprimis, qui eum noſti, exiſtimare potes. Nec illud me angit ſolum, quod fratre privatus ſum, ex cujus humanitate & optimis moribus omnia mihi jucunda accidebant: verum etiam, quod eo careo, qui apud te me in gratia ponebat, & ſi quando in colenda amicitia noſtra negligentior fuiſſem, me tibi adeo excuſabat, ut pro tua ſingulari humanitate ac benignitate nihil de tua in me benevolentia imminutum eſſe videretur. Quid autem, ſi adhuc viveret? nonne in hoc graviſſimo caſu tibi affuiſſet, a me quoque admonitus, atque coram, quanti te faceret, declaraſſet? Quæ illius officia quam grata ac mihi accepta eſſent, ego, qui tuam familiaritatem ſemper appetivi, ſum mihi ipſi conſcius. Quare ſi tibi parva nunc amoris atque obſervantiæ erga te mea ſigna dediſſe videor, quamvis exploratum haberem, te tanti viri jacturam æquo animo & ſapienter ferre: domeſticum tamen dolorem meum ab hac cogitatione me hactenus avocaſſe exiſtimes velim. Cui ut tuis ſuaviſſimis litteris aliquam medicinam adhibere velis, ex quibus intelligam quoque, te voluntatem eam, quam erga me ſemper habuiſti, retinere, nec ob taciturnitatem meam immutatam eſſe, te rogo. Iis legendis maxima certe conſolatione affi-

(l) *Perperam impreſſum erat* 1571. *Illam certe victoriam, de qua Mureti Orationem acceperat Sacratus, Octobri menſe An.* 1571. *reportatam a Turcis fuiſſe, conſtat e Calviſio.*

afficiar. Denique si me certiorem feceris, quid agas, quidque acturus sis, magnum te in me beneficium contulisse putabo. De tuo enim statu scire aveo. Vale, ætatis nostræ decus, Ferrariæ. IX. Kalend. Februar. MDLXXIII.

XIX.

E Lib. III. p. 148. *A.* 1573. 3. *Non. Feb.*

JAm scripseram ad te, Murete doctissime, ac litteris meis tibi significaveram, quo in desiderio essem de tuo statu intelligendi, cum mihi allata est Oratio tua. Ex cujus lectione tantum voluptatis cepi, quod erat Mureti, illius celeberrimi viri, ut me satiare non potuerim. Sed nuncius ille litteras tuas mihi non reddidit, quod mihi fuit summæ occupationis tuæ argumento. (*m*) Non enim soles aliquam ad me lucubrationem mittere sine aliqua, saltem brevi, epistola tua. Quam certe exspectabam, ut, qui tuus status esset, ex ea cognoscerem. De insitiis nescio quid dixit, ac ut promissa patrarem, in memoriam redegit. Quæ admonitio magnum, mihi crede, nobis risum movit, (aderat enim & Canalius, cum hæc tuo ille nomine nunciavit) nec eum tenere potuimus. Ostendis enim te dubitare, ne te oblivioni mandemus: cum contra conemur nos, omniaque moliamur, ne ex animo tuo effluamus. At nos quonam pacto ex memoria Muretum deponere possumus, cujus mira suavitate antea sumus delectati; & nunc quotidie de illius singulari virtute sermonem habemus. Ego quidem & Canalius, cum de te mentionem facimus, ita afficimur, ut te absentem perinde ac præsentem animo complectamur. Et cum non liceat nobis tuo dulcissimo conspectu frui: qua majori possumus delectatione perfundi, quam cum de te jucunda audimus, aut nonnulla divini ingenii tui monumenta legimus? Quod ut nobis sæpe usu veniat, ad Kal. Aprilis insitia ad te mittemus, quæ, quotiescumque gustaveris, & testatum apud te relinquant, quanti te faciamus, & memoriam nominis nostri renovent. Reliquum est, ut certo scias, hanc unam

(m) *Credidit itaque Sacratus, Muretum Orationi, quam mittebat, nullas addidisse litteras. Scripsisse se tamen Muretus ait lib. IV. epist. 23. (E qua simul intelligis, Orationem eam fuisse, quæ Voluminis I. legitur 22. p. 156.) Exhibita ergo Sacrato istæ litteræ non sunt: aut Muretum fefellit memoria.*

unam in animo nostro versari cognitionem, ut gratiam a te ineamus, teque ad scribendum provocemus. Quod si abs te impetraverimus, postquam amplissimo Patrono tuo (*n*) orbatus es, ut nos certiores facias, quæ tua vitæ ratio futura sit, an libera, an amplissimo alteri addicta: ita nos tibi devinxeris, ut tui prorsus simus. Vale, III. Non. Febr. MDLXXIII.

XX.

E Lib. III. p. 150. *A.* 1573. *Id. Oct.*

MIror cur tam diu sileas: nihil enim de te audio, nec lucubrationem ullam tuam lego, & in quo statu sis, quod mea multum scire refert, adhuc ignoro. An forte mihi subiratus es, quod pensionem non solverim? Non enim te puto expectare meas litteras, cum post obitum amplissimi Patroni tui binas (*o*) ad te miserim, ad quas nunquam respondisti. An vero cogitationes maximæ, atque ita graves versantur in animo tuo, ut hæc nostra minime cures? Nam te aliquo morbi genere laborare non arbitror. Tu enim is es, quem cum omnes admirentur, nonnulli amici mei de te, si quid periculi esset, ad me perscriberent. Itaque causam, quæ te a me abalienarit, sive te hoc perpetuo silentio uti tibi persuaserit, cum divinare non valeam, nec artem hanc profitear: statui his te litteris lacessere, si forsan tuas eliciam, ex quibus cognoscas, me valde mœstum esse, quod vereor, ne eum, quem semper mirifice colui, atque admiratus sum, mihi immutatum esse intelligam. Sed tu, qui humanitate excellis, si eadem es, qua soles, erga me voluntate, (nec enim aliter de te sentire debeo) vel si quid in te amoris residet: suavissimis litteris tuis omnem hanc animi mei mœstitiam penitus abstergere, &, quid agas, quid scribas, quid a me agi velis, ut tuam in me benevolentiam tuear, mihi significare non gravere. Vale. Ferrar. III. Id. Oct. MDLXXIII.

Cohæret hæc Epistola cum præcedentibus duabus, vel priores duæ Mureto redditæ non fuere: Quamobrem soli huic ultimæ rescribit lib. IV. Epist. 23. Respondebo breviter. *A.* 1573. *prid. Kal. Novemb.*

XXI.

(n) *Hippolyto Cardinali Ferrar.*
(o) *Quarum utraque hic præcedit.*

XXI.

E Lib. III. p. 160. *A.* 1574. 5. *Id. Jan.*

Respondet Mureto ad lib. IV. Ep. 24. Superioribus diebus. *A.* 1573. 11. *Kal. Dec.*

TArdius ad te scripsi, Murete doctissime, quod eo tempore, quo litteras tuas accepi, & exemplaria tuæ præclarissimæ Orationis duo, tanta me capitis distillatio arripuit & hactenus ita vexavit, ut vix spiritum ducere possem. Itaque, mihi crede, jam senectutem adventare sensi, ut posthac deliberandum mihi sit, quonam pactu reliquum traducere tempus debeam. Non tamen in hanc cogitationem veniam, antequam istuc reversus fuero quo anno proximo, (Deo Opt. Max. mihi propitio) statui proficisci. Ubi, dum divinis rebus operam dabo, te, ut spero, sæpe complectar, & tuo jucundissimo conspectu fruar ita frequenter, (habita tamen a me studiorum tuorum ratione) ut non verear, ne tui suavissimi congressus satietas me teneat. Tunc vero me in otium referam & in crebra tui commemoratione conquiescam. Venio ad litteras tuas, quibus me statim paruisse scito. Nam postridie mane Montecatinum adii, eique, ut jussisti, Orationis tuæ exemplum unum manu mea dedi; (cui quam gratum fuerit, ex ipsius litteris te cognoscere arbitror) alterum vero, postquam ego bis terve legi, innumerabiles amici tui in manibus habuerunt: qui omnes Mureti summi viri lucubrationem esse voce magna exclamarunt. Quare te in hisce regionibus maximum nomen habere persuadeas, velim, qui vero deditus tibi sit, ac propter excellentem virtutem magis addictus quam ego, unquam habiturum esse neminem. Brevius ad te scripsi, quam cupiebam, quod nondum satis firmo corpore sum. Post hæc pluribus tecum agam. Vale. Ferrar. v. Id. Jan. MDLXXIV. (*p*).

XXII.

(*p*) *Postulat hunc annum Epistola Mureti, cui hæc respondet. Vitiose legebatur* 1573.

XXII.

E Lib. III. p. 161. *A.* 1564. *prid. Id. Quint.*

NUnc ſentio, te mei oblitum eſſe, Murete optime, poſtquam præclariſſimam illam Orationem in funere Regis Galliæ abs te iſtic habitam ad me perferendum non curaſti. Solebas enim in mittendis ad me lucubrationibus tuis ita diligens eſſe, ut ſingulare tuum in me ſtudium præ te ferres, meoſque Collegas in maximam admirationem traduceres. Sed quid potiſſimum cauſæ fuerit, quod tam facile amorem erga me tuum ex animo ejeceris, cogitatione profecto aſſequi non valeo. Nec tamen mihi conſcius ſum, quicquam a me commiſſum eſſe, quod te mihi immutare poſſet. Ad tuas enim litteras ſemper reſpondi, ac te meis laceſſivi interdum, ex quibus perſpicere potuiſti, quantum tibi tribuerim. Niſi forte Canalio & mihi ſubiratus es, quod more noſtro te non ſalutaverimus. In quo certe non defuit nobis ſumma voluntas, & diligentia magna adhibita eſt: ſed viam reperire nunquam potuimus, qua tibi gratificaremur. Quamquam de te quippiam tale ſuſpicari non debeo. Non enim novi te animo eſſe ita humili, ut hæc parva cures. Verumtamen cum iſtuc proximo anno venire nobis ſtatutum ſit, Deo clementiſſimo juvante, certe tecum coram ita agemus, ut oblivionem tui nunquam in mente noſtra inſediſſe, ſed nomen tuum in intimis viſceribus ſemper inhæſiſſe, fateri cogaris. Interea te etiam atque etiam rogo, ne me tuam in me benevolentiam deſiderare patiaris, ſi me vis animo eſſe æquo atque tranquillo, nec ſingularem illam humanitatem, qua in communicandis mecum ſcriptis tuis uti ſoles. Sin aliter tibi faciendum eſſe decreveris, iſtic dum ero, me nunquam uſurum venire in conſpectum tuum, exploratum habeas velim. Quare tuo me chyrographo conſolare, obſecro te, & qua ſis in me voluntate, fac me certioſem. Vale, prid. Idus Quint. MDLXXIV.

Reſpondet Muretus lib. IV. Ep. 25. Ne orationis a me. *A.* 1574. 12. *Kal. Sextil.*

XXIII.

E Lib. III. p. 163. *A.* 1574. 16. *Kal. Dec.*

VEniente illuc Vincentio Fantino, Collega meo optimo & humanissimo, non potui has perbreves ad te litteras non dare. Ex quibus intelliges, quod ad tuas non responderim, ac tuam præclarissimam Orationem, quam in funere Caroli habuisti, abs te paucis ante diebus missam, mihi jucundissimam fuisse, tibi non significaverim, hujus silentii mei multas, atque adeo graves causas mihi exstitisse, ut excusationem meam accipere debeas. Quam Vincentius tibi narrabit, cum te otiosum esse cognoscet. Quem in maximam familiaritatem tuam venire, ac tibi intimum esse patere. Nam cum is integritate, doctrina, suavissimisque moribus apprime ornatus sit, magnum te ex ejus consuetudine voluptatem non solum capturum esse polliceor tibi atque spondeo, sed habiturum etiam mihi gratiam, quod tibi tam sincerum amicum conciliarim. Itaque ad eam benevolentiam, qua ipsum sponte complexurus es, fac aliquid mea causa etiam accedat, ut is meam commendationem nonnihil apud te ponderis habuisse sentiat. Vale, Murete, ætatis nostræ decus. Ferrariæ, XVI. Kalend. Decemb. MDLXXIV. (q)

XXIV.

E Lib. IV. p. 185. *A.* 1575. 12. *Kal. Junii.*

STatueram, cum primum Ferrariam venissem, Murete præstantissime, epistolam longiorem ad te dare, in qua tua innumerabilia in me studia commemorarem, tibique gratias agerem immortales: videbatur enim magnitudo tuorum in me beneficiorum longam orationem desiderare. Sed cum egregia facta tua considerare, atque perpendere cœpi, ita sum a scribendo deterritus, quod cognovi, tua incredibilia in me merita nullo modo verbis a me æquari posse: ut hanc omnem cogitationem abjecerim, sententiamque mutaverim. Itaque has perbreves ad te

(q) *Male excusus erat annus* 1524.

te litteras misi. Ex quibus perspicies, me totis viribus, curaturum, (quamquam mihi nunquam satisfaciam) & crebra tot ac tantorum tuorum in me officiorum mentione, & excellentissimæ tuæ virtutis, singularisque erga me humanitatis prædicatione, ut hic apud omnes quam gratissimus erga te judicer; tibi vero me talia summi amoris atque observantiæ erga te meæ quotannis signa daturum, ut te mihi in visceribus inhærere, memoriamque nominis tui menti meæ semper infixam esse credas. Perge tu modo, Murete humanissime, in ea erga me voluntate, qua hactenus fuisti. Puto enim fore, imo spondeo, ut te tot ac tanta mihi benevolentiæ signa & indicia ostendisse non pigeat. Vale, ætatis nostræ decus, teque Deus Opt. Max. perpetuo fortunet. XII. Kal. Junii MDLXXV.

Respondet Muretus lib. IV. Ep. 26. Nunc ipsum accepi. *A.* 1575. *Kal. Jun. Cui Manutius vicissim reponit hic sequentem.*

XXV.

E Lib. IV. p. 196. *A.* 1575. 17. *Kal. Quint.*

Legi litteras tuas, Murete præstantissime, atque perlegi. Quæ non modo mihi vehementer gratæ fuerunt (mira enim est in eis suavitas) sed etiam mihi risum moverunt. Nam mihi attribuis, quod occasionem exercendæ eloquentiæ captem in amplificandis iis, quæ per se tenuia sunt, ut vix appareant. Tu vero tantam dicendi facultatem & orationis copiam adhibes ad imminuenda ea, quæ illustria admodum atque egregia sunt, & in excelso loco abs te gesta, in quibus nemo connivere possit, ut omnes admiratione stupefiant. Et quando non negas, oblatam tibi occasionem declarandæ tuæ in me benevolentiæ te cupide cepisse: omittis tamen id, quod caput est, te de me, nisi perfectis iis, quæ expedienda suscepisti, quæ certe magna & gravia fuerunt, nunquam conquievisse. Quod communes istic amici probe sciunt, & non ignorat Vincentius Fantinus, Collega meus, tuique studiosissimus, qui mecum aderat. Itaque tantis me officiis atque beneficiis oneras, ut ea sustinere jam non possim; nec ea me prædicare, sed tacere vis, ut ex litteris tuis perspicere videor; tibi autem dicere licere, & quod nihil præstiteris, quod merita erga te mea

æquare possit, & quod tot illustribus signis meam ergà te observantiam perspexeris, ut, si plurimum persolveris, semper tamen aliquid reliqui futurum sit. Atque simulas non videre, dum verbis amplissimis gravissimisque sententiis tua summa in me officia extenuare conaris, quantam veritati vim adhibeas; nec recordari, quot istic testes adsint tuæ singularis in me humanitatis, qui mihi gratulabantur cuncti, quod in gratia tecum adeo essem, ut omnia mea causa velles. Quæ cum ita se habeant, eloquentiam tuam, Murete, aut saltem parem, dari mihi velim, qua tecum contendere possem, tibique demonstrare, quanta sit tuorum in me beneficiorum magnitudo, (pro quibus magnam tibi gratiam habeo, dum vivam) & quam grata atque jucunda fuerit mihi egregia & præclara opera tua, quam istic mihi navasti. Sed cum hoc optare vix liceat: quod restat, colere excellentem virtutem tuam memoria sempiterna, & alia tibi indicia ac signa meæ erga te voluntatis posthac dare non omittam. Tibi nunc acceptum fuisse officium illud, quo Tiberius Pompejus meo nomine functus est, vehementer lætor; promissum quoque, quod ego quotannis solvam, tibi fore jucundum, gaudeo; tuum vero ut serves, interdum per litteras abs te flagitabo. Vale, ætatis nostræ decus, teque Deus immortalis perpetuo fortunet. Ferrariæ. XVII. Kal. Quint. MDLXXV.

XXVI.

E Lib. IV. p. 206. *A. 1575. Id. Oct.*

ACcepi dudum, Murete præstantissime, a Joanne Bolono litteras, quæ maximo me dolore affecerunt. In iis enim ille mihi significat, te febri tertiana laborare ita gravi, ut vehementer affictarere: sperare te tamen, ut ipse ajebat, cito esse convaliturum, quod salubri & moderato victu tibi temperares. Nunc autem animo valde sollicito sum, quod nihil de te audio, & magnopere cupio istic esse. Multam enim & utilem operam tibi præbere conarer, atque hanc tibi ægritudinem, quoad ejus fieri posset, & consolando & ministrando lenire. Quod si mihi contigisset, ut hoc tempore essem Romæ, felicem me atque beatum putarem, quod in infirma valetudine tua meum tibi studium nava-

navare possem. Cum vero id assequi mihi non liceat, quoniam longo locorum intervallo disjuncti sumus, Deum Opt. Max. precari, venerari, atque implorare non desinam, quotiescumque a me sacra conficientur, ut sua is benignitate atque clementia salutem tibi reddere atque restituere velit. Ego quidem animo nunquam ero tranquillo, quoad te firmo esse corpore, atque ad recolenda studia tua integra mente cæterisque sensibus intellexero. De quo ut certior fiam, ad Bolonum litteras dedi, quem spero nuncium mihi jucundissimum mihi allaturum. Et eidem mandatum dedi, ut si te in eo statu esse perspexerit, ut litteras legere queas, breves has tibi reddat; sin, diligentissime servet eas domi, usque dum opportunum sibi videbitur. Ex quibus cognosces, me admodum ægre ferre, quod apud te tantum virum tamque admirabilem non recte sit. Quem optarem vitam ad ducentesimum annum perducere, si voluntas Dei Opt. Max. ita ferret: ut tuam singularem doctrinam, incredibilem eloquentiam, divinum denique ingenium gustare omnibus fas esset. Quem enim cum Mureto, summo illo viro, conferre possimus, non habemus. Quod non meum tantum, sed præclarissimorum & doctissimorum etiam virorum est judicium. Quare cum te mihi amicior nemo sit, (quod tuæ summæ benignitati tribuo, qua etiam impulsus mearum istic rerum omnium patrocinium suscepisti) ego vero tibi ob tua tot ac tanta in me merita ita addictus sim, ut viam tibi satisfaciendi me nunquam reperturum certo sciam: si te nunc carerem, (quod omen clementissimus Deus pro infinita bonitate sua prorsus avertat) quo animo, qua mente me esse putares? Hac, mihi crede, luce diutius frui non curarem, quod omne mihi solatium ereptum esse. Cum enim mihi venit in mentem, te istic esse, teque eum esse, quem mihi perpetuo colendum proposui, profecto in memoria nominis tui conquiesco. At ea de tuo statu, quæ mihi grata & jucunda erunt, Deo Opt. Max. adjutore, me cogniturum esse confido. Cura valetudinem tuam, Murete humanissime. Idibus Octobr. MDLXXV.

XXVII.

E Lib. IV. p. 216. *A.* 1577. 4. *Non. Jan.*

SUmma tua virtus & humanitas incredibilis, Murete præstantissimæ, jam pridem fecit, si diu tacerem plurimis distentus occupationibus, quæ me & a scribendo, & a studiis meis hactenus evocarunt, ut sperarem, te meam excusationem benigne fuisse accepturum. Nunc vero, etsi molestiis & curis domi forisque vacuus non sim, quippe qui multis adhuc angor, differre tamen amplius nolui, quin breves has ad te litteras darem, ne forte me tui oblitum putares, qui mihi hæres in visceribus, cujusque memoriam & in sacris meis, & in sermone quotidiano libenter usurpo. Quid autem me in primis impulerit ad scribendum, quæris? Mirificus (mihi crede) meus erga te amor, vehemensque desiderium de tuo statu intelligendi. Nam jam dudum nihil de te audio, & quid agas, plane ignoro. Careo etiam Joannis Boloni litteris suavissimis, quibus me aliquando valde recreavit, cum te in Sacerdotum numerum ascriptum fuisse nunciavit, deinde paucis post diebus sacra celebrasse. Ex quo nuncio tanta lætitia me perfusum esse memini, quod eum, quem propter singularem ejus virtutem maxime admirarer, Collegam nunc haberem, ut nunquam jucundius quicquam audierim. Itaque cum & sileat Jo. Bolonus, & cæteri istic amici mei, Tiberius quoque, id quod scire aveo, silentio prætereant, &, ut perspicio, etiam frigeant: mihi in hac anxia de te cogitatione versanti procrastinare visum non est, quin de me te certiorem facerem, tibique significarem, quanta ardeam cupiditate litterarum; ex quibus cognoscam, utrum apud te sit, ut volo & opto, tecumque prospere agatur, & an mei memoria apud te vigeat. Quod si me dignum censueris, quem singularibus tuis studiis ornes, præcipue vero suavi chyrographo tuo a cura & solicitudine liberes, non solum perpetuam pro tua maxima in me benignitate gratiam tibi habebo, sed te vitam etiam mihi dedisse putabo. Vale ætatis nostræ decus. IV. Non. Jan. MDLXXVII. (r)

XXVIII.

(r) *Hunc annum pro* 1572. *suadent, ut alia mittam, quo hac in epistola leguntur de sacerdotio Mureti.*

XXVIII.

E Lib. V. p. 254. *A. 1578. 6. Id. Nov.*

Respondet, tarde licet, Mureto ad Lib. II. Epist. 66. Tandem ad te remitto. *An.* 1578. *prid. Kal. Maj.*

ETsi vetus amicitia nostra innumerabilibus utrinque officiis jamdiu culta minime postulat, ut diuturni silentii mei ulla excusatione utar, (non ignoras enim, eos, qui maximam domesticarum rerum curam sustinent, quique non modica commodis amicorum inserviendi cupiditate ardent, multis implicari negotiis & occupationibus distineri) scito tamen, eam unam atque praecipuam taciturnitatis meae causam exstitisse, posteaquam illas tuas litteras accepi, in quibus de Polonico negotio, flumine illo eloquentiae tuae aureo, sigillatim agebas, quod ex earum lectione tantus me stupor oppressit, ut ingenium meum posthac tardum & hebes, minimeque ad respondendum tibi accomodatum fuerit. Nec te hoc latuit, quippe ex litteris meis vernacula lingua atque insulse scriptis me ab hoc officio deterritum esse sensisti. Itaque cum certo scirem, in mentem tuam irrepere non posse, ut tuae singularis virtutis atque incredibilis humanitatis, tuorumque in me meritorum memoriam unquam deponam, (nosti enim sensus meos) caepi in te salutando negligentia ita plecti atque pigritia, ut ad hoc usque tempus perductus fuerim. Nunc vero, ne tuae summae in me benignitati ac benevolentiae nimis confidere, eaque abuti tibi viderer, differre amplius nolui, quin breves has ad te darem litteras. Nam veritus non sum, ne non legendis nugis meis a publico interpretandi munere parumper animum tuum avoces, quo non mediocre studium erga me tuum significare minime praetermittas. Ex quibus nullum unquam me tempus ac diem intermisisse cognosces, quin Mureti mei, summi viri, cujus imaginem quotidie video, semper meminerim, ac saepe consentientibus una mente & voce communibus amicis nostris, ac multis Collegis meis, te unicum aetatis nostrae decus & ornamentum esse concluserim. Tu quo-

que ſi mei memoriam conſervas, & priſtinum me locum apud te tenere pateris, (ſicuti, ne dubitem, conſtantias ac firmitas animi tui, dulciſſimaque natura tua mihi promittunt ac ſpondent) qui me ſit felicior nemini concedere me, perſuadeas tibi velim. Vale, Murete optime, quem clementiſſimus Deus diutiſſime ſervet ac protegat. Ferrar. VI. Id. Nov. MDLXXVIII.

Reſpondet Muretus lib. IV. Ep. 27. Heri accepi a te, *A.* 1578. *Kal. Dec.*

XXIX.

E Lib. V. p. 261. *A.* 1579. 15. *Kal. Apr.*

Reſpondet Mureto ad Lib. IV. Ep. 28. Tanti fuit torquere. A. 1579. 4. Kal. Mart.

NUnquam inficiabor, (nec enim debeo, conſcientia me ſtimulante) quin ſubiratus fuerim, non tibi quidem, Murete præſtantiſſime, (qui enim poſſum ei ſuccenſere, qui a me mirum in modum colitur, & in ſinu mihi eſt, cujuſque nomen impreſſum atque inſculptum a me jampridem habetur ? accedunt tanta ejus in me officia ac merita, ut ei jamdudum addictus ſim :) ſed tarditati tuæ atque in ſcribendo negligentiæ. Nam cum ignores quam moleſta ſit diuturna exſpectatio iis, qui negotia ſua omni feſtinatione expedire properant: præ te tuliſti, in deliciis tibi eſſe, me cruciare; nec ante litteras ad me miſiſti, quam ira me vidiſti exardeſcentem, quo me rideres. Neque tu id negas: ais enim, tibi jucundiſſimum fuiſſe ſubiratum me intueri, meque in ira ſuaviſſimum vocas. Quas cum legerem, vix riſum tenere potui, ac dixi, Muretum meum, qui me jamdiu in ſua poteſtate habet, mecum feſtive jocari, & aperte quidem, ſed ſuaviter mihi illudere. Ego autem vehementer lætatus ſum, τὴν δύμωσιν ἐμὴν tanti apud te fuiſſe, ut ea te ad ſcribendum litteras tam dulces, tamque facetas impulerit, quæ omnem mihi moleſtiam abſtergerent, aliter enim eas forte exſpectarem. In quibus extremis quod mihi ex ſtudiis tuis munuſculum parare te inquis, tantæ mihi nuncius hic fuit jucunditatis, ut

ut ne vestigium quidem iræ amplius in me reliquum sit. Et quis tam ferreus aut durus est, quem tu singulari orationis tuæ suavitate non mollias? Quare quod non solum me recreaveris & hac ægritudine levaveris, sed spem etiam mihi ostenderis, fore brevi, ut promissum exsolvas: permagnam tibi nunc habeo gratiam, & more meo propediem referam. Si autem fidem tuam liberaveris, quoniam hoc erit mihi gravissimum atque firmissimum amoris erga me tui argumentum, cumulatius quotannis meum quoque munus augebo; ut intelligas, licet æqua conditione in remunerando, tecum disceptare non valeam; quod me præ te pro nihilo ducam; magnitudine tamen animi ac vi amoris me a te nunquam superatum iri. Quin etiam meum studium eximium ac singulare semper (quoad hac luce fruar) ita tibi navabo, ut te a me in colenda officiis veteri amicitia nostra victum fuisse, tandem fateri cogare. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrariæ, XV. Kal. Apr. MDLXXIX.

XXX.

E Lib. V. p. 275. *A. 1579. 4. Id. Oct.*

ETsi nullæ jamdudum litteræ meæ ad te perferuntur, Murete præclarissime, quod nihil habeam novi, de quo certiorem facere debeam, nisi vetus illud & usitatum, me quotidie de te cogitare, te intueri, singulis horis te in ore habere, quod celeberrimum Mureti nomen aureis litteris descriptum in animo meo insculptum sit: non tamen silentium hoc consecutum fuisset, nisi postulasset temporum ratio, ut rei domesticæ tractandæ operam navarem. Noli enim existimare, nisi mente captus ero, tibi unquam occasionem oblaturum esse memoriam mei oblivione delendi. Qui si casus incidere posset, (quod ne cogitare quidem, nedum eloqui debeo) ut mea causa ex animo tuo effluerem: ipsum, quod in vita manerem, mihi certe acerbissimum esset. Nunc re familiari constituta, statim ut redii ad studia mea, differre amplius nolui, quin has ad te litteras darem. Sed quid scribam? quid? quod aveo de te aliquid audire & intelligere, quid agas. Nam cum more amantium tibi semper ali-

aliquid metuam, quid est, quod pacatum animum meum atque tranquillum magis reddere queat, quam eum te recte valere, ac feliciter læteque vivere, nuncius mihi affertur, & ad hoc accedit recens tua summæ meæ erga te observantiæ recordatio? nihil, mihi crede. Cum igitur ex optimo statu tuo mea pendeat vitæ tranquillitas atque jucunditas: æternum ac immortalem Deum assidue precabor, ut te salvum ac superstitem mihi diutissime relinquat, quo monumentorum splendidissimi ac divini ingenii tui non solum amicis tuis omnibus, sed cunctis etiam nationibus copia largissime fiat. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrar. IV. Id. Oct. MDLXXIX.

X X X I.

E Lib. VI. p. 309. *A.* 1580. 3. *Kal. Quin.*

JAm diu exspecto litteras tuas, Murete præclarissime, nec accipio. Et cum amplissimi illi Viri, quos domesticarum rerum mearum feci participes, ad me suaves litteras dederint: mirum, te solum ina tardum ac negligentem esse, ut cum ter quaterque ad te scripserim, curaverimque, ut meæ tibi redderentur, ad eas respondere nolis, (quam te posse certo scio) qui non ignoras, quam brevissimas litteras tuas, etiam vernacula lingua exaratas, mihi jucundissimas fore. Nec divinare queo, quid in hanc te mentem impulerit, ut silentio tam diuturno uti volueris. Quod si te valde occupatum excuses: an otiosum esse me putas, qui quotidie molestiis atque angoribus conficior? a quibus me nihil jam abducere potest, nisi mira dumtaxat Mureti excellentissimi humanitas atque urbanitas. Ciofanus quidem noster mihi significavit, te de me recte sentire, atque in tuorum me numero amicissimorum habere; quod certe mihi gratum magnopere fuit; sed vellem, epistolam, licet pusillam, manu tua scriptam ad me perferri, (quam sæpe osculari possem ut soleo, & ex cujus lectione aliquid solatii caperem) si mei memoriam ex animo tuo non discessisse mihi persuadere cuperes. Quod cum mihi deneges, vereor, ne constantiam atque in tuenda amicitia perseverantiam tuam non retineas. Quod si mihi conscius essem, aliquid a me commissum

ſum eſſe, quod voluntatem a me tuam abalienare potuiſſet, quamlibet pœnam libenter ſuſtinerem atque ſubirem, ut tecum in gratiam redirem. Quo vero in hac cogitatione, & cura magis verſor, ut odorer, & inveſtigem, in quo te offenderim, eo minus reperio, quod me torqueat. Hoc autem occurrit animo, te novis neceſſitudinibus munire te velle, & eorum, qui tibi adſunt atque ante oculos verſantur, in te benevolentiam tueri; veteres autem amicitias paulatim tibi diſſuendas, & eorum, qui ab oculis tuis abſunt, memoriam voluntaria oblivione delendam arbitrari: eorum præſertim, qui luce hac diutius frui, ſpiritumque ducere non queunt. Quam enim ſuſpicionem aliam afferre poteſt taciturnitas tua, quam ut amorem illum erga me tuum penitus, ut opinabar, inſitum ex mente tua ejicere tibi ſit propoſitum? niſi forte differre & procraſtinare vis, ut volumen conficias atque perficias, quod ad me nec opinantem perferatur, in quo te mihi purges: hoc enim unum reſtat, quod in cogitationem cadere poſſit. Nam te infirma eſſe valetudine, (quod Clementiſſimus Deus incredibili benignitate ſua omnino avertat) ſuſpicari mihi non libet; a Ciofano enim, & cæteris amicis noſtris de hoc certior factus fuiſſem. Verum eſto, ut, imparatum me aggredi moliare, te tamen interea hac me levare moleſtia quamvis parvo chyrographo tuo, & mihi timorem hunc ac dolorem eripere decet, ſi eam evelli ex animis multorum opinionem vis, quæ de tua mei oblivione ſuſcepta eſt. Fac igitur, ut tuas litteras amplius non deſiderem: nulla enim major abs te conſolatio mihi adhiberi poteſt. Vale, Murete humaniſſimæ, ætatis noſtræ decus, Ciofanoque noſtro eruditiſſimo multam ſalutem dic. Ferrariæ, III. Kal. Quint. MDLXXX.

Reſpondet Muretus lib. IV. Epiſt. 89. At ita tu me. *A.* 1580. 7. *Id. Julii*.

INDEX

INDEX.

LIBRI I.

EPISTOLARUM.

LIBER II.

LIBER III.

LIBER IV.

FINIS.

SERIES.

Universarum, quas Paulus Sacratus, & M. Antonius Muretus inter se commutarunt, quae quidem cum haberi a nobis possent, hoc in opere leguntur, Epistolarum LXVI.

1. S. A. 1562. 5. Id. Septembr. *O fortunatum.* App. 1
------ 3. Kal. Dec. *Litteras ad te.* .. 2
-- 1563. 3. Kal. Dec. *Cognovi ex Litteris.* .. 3
M. ---- 5. Id. Sextil. *Neque te uno.* Lib. IV. 12
5. S. ---- prid. Kal. Jan. *Se de tui animi.* App. 4
M. 1564. 18. Kal. Feb. *E tuo tam diuturno.* Lib. IV. 13
S. ---- prid. Id. Octobr. *Ego, Murete optime.* App. 5
M. 1565. 6. Id. Mart. *Puto mirum tibi.* Lib. IV. 14
S. ------- *Etsi non cogitabam.* App. 6
10. -- 1566. 6. Non. Quintil. *Jam diu nihil ad te.* .. 7
M. --- 4. Id. Octobr. *Etsi serius ad te.* Lib. IV. 15
S. ---- Id. Octobr. *Quantum acceperim dolorem.* App. 8
M. --- 12. Kal. Nov. *At ita mihi omnia.* Lib. IV. 16
S. ---- prid. Kal. Nov. *Accepi tres abs te.* App. 9
15. -- 1567. 16. Kal. Sex. *Etsi complures dies.* .. 10
----- 4. Id. Dec. *Ego ad te litteras.* .. 11
M. --- 13. Kal. Jan. *Quod nunquam antea.* Lib. IV. 17
S. 1568. 15. Kal. Dec. *Ego te jamdiu.* App. 12
-- 1569. 4. Non. Jan. *Verum interdum, ne.* .. 13
20. M. --- 18. Kal. Quint. *Non puto, me tibi.* Lib. IV. 18
S. 1570. 4. Non. Jan. *Quantum de tua.* App. 14
M. --- 15. Kal. Febr. *Heri accepi a te.* Lib. IV. 19
S. 1571. 10. Kal. Jun. *Cum diu me siluisse.* App. 15
M. ---- Id. August. *Scripsi nuper jussu.* Lib. IV. 20
25. S. ---- 11. Novemb. *Littera tua quam grata.* App. 16
M. ---- Kal. Jan. *Feci nuper nescio.* Lib. II. 22
S. 1572. 4. Non. Febr. *Accepi Orationem tuam.* App. 17
M. --- 3. Non. Julii. *Proxime cum vellem.* Lib. IV. 21
S. ---- 11. Kal. Sext. *Legi tuum carmen.* .. 22
30. -- 1573. 9. Kal. Febr. *Scio partes meas.* App. 18
------ 3. Non. Febr. *Jam scripseram ad te.* .. 19

------ 3. Id. Octobr. *Miror cur tam diu.* .. 20
M.---- prid. Kal. Nov. *Respondebo breviter*. Lib. IV. 23
------ 11. Kal. Dec. *Superioribus diebus.* .. 24
35. S. 1574. 5. Id. Jan. *Tardius ad te scripsi.* App. 21
---- prid. Id. Quint. *Nunc sentio, te mei.* .. 22
M.---- 12. Kal. Sex. *Ne Orationis a me.* Lib. IV. 25
S.---- 15. Kal. Dec. *Venienti istuc Vincentio.* App. 23
-- 1575. 12. Kal. Jun. *Statueram cum primum.* .. 24
40. M.---- 5. Kal. Jun. *Nunc ipsum accepi.* Lib. IV. 26
S.---- 17. Kal. Quint. *Legi litteras tuas.* App. 25
------ Id. Octobr. *Accepi dudum Murete.* .. 26
-- 1577. 4. Non. Jan. *Summa tua virtus.* .. 27
M.---- 3. Id. Jul. *In multis tenuibus.* Lib. II. 23
45. -- 1578. prid. Kal. Maji. *Tandem ad te remitto.* .. 66
S.---- Id. Nov. *Etsi vetus amicitia.* App. 28
M. 16. Kal. Dec. *Heri accepi a te.* Lib. IV. 27
-- 1579. 4. Kal. Mart. *Tanti fuit torquere.* .. 28
S.---- 15. Kal. April. *Nunquam inficiabor.* App. 29
50. ---- 4. Id. Octobr. *Etsi nulla jamdudum.* .. 30
-- 1580. 3. Kal. Quint. *Jamdiu exspecto litteras.* .. 31
M. -- 7. Id. Julii. *At ita tu me.* Lib. IV. 89
----- Id. Septembr. *Ex omnibus veterum.* Lib. III. 19
S.---- 7. Kal. Nov. *Primum quidem maximas.* .. 20
55. M. 1581. 3 Id. Jan. *Volo te, mi Sacrate.* Lib. IV. 29
S.---- 8. Kal. Febr. *Ego Murete praestantissime.* .. 30
M.---- 16. Kal. Sept. *Velim hoc mihi credas.* .. 31
S.---- 4. Non. Oct. *Reddita tandem mihi.* .. 32
M. 1582. 16. Kal. Aprilis *Otiosus sum.* .. 37
60. S.---- 3. Id. April. *Quantum me delectaverit.* .. 38
M.---- 14. Kal. Julii. *Reperiam tamen aliquando.* .. 39
------ 17. Kal. Nov. *Bene qui conjiciet.* .. 33
S.---- Idib. Nov. *Ego, Murete eximie.* .. 34
M. 1583. prid. Id. Jan. *Quando, quod tibi.* .. 35
65. S.---- Non. Febr. *Dudum Josephus Guidotus.* .. 36
M.---- pervig. Pent. *Et annua quae mihi.* .. 40

NOI RIFORMATORI
DELLO STUDIO DI PADOVA.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. Fr. Paolo Tommaso Manuelli Inquisitore di Venezia, nel Libro intitolato: *Marci Antonii Mureti Præsbyteri, J. C. & Civis Romani Orationes, & Epistolæ, quæ extant in Jacobi Thomasii editionibus, nec non Præfationes in usum Scholarum Selectæ*; non v' esser cosa alcuna contro la santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Secretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza a *Giuseppe Bortoli Stampatore di Venezia*, che possi esser stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 11. Settembre 1750.

(*f. Alvise Mocenigo Pr. Rif.*
(*Zuanne Querini Proc. Rif.*
(

Registrato in Libro a Carte 31. al Num. 325.

Michiel Angelo Marino Secr.

Libri impressi nella Stamperia di Giuseppe Bortoli Librajo, e Stampatore.

MUsitani (Caroli) Jatrias Professoris Celeberrimi, Opera omnia, seu Trutina Medica, Chirurgica, Pharmaceutico-Chymica &c. omnia juxta recentiorum Philosophorum Principia, & Medicorum experimenta, excogitata, & adornata, cum Notis, & Observationibus D. de Vaux Celebr. Chirurgi Parisiensis &c. fol. Tom. 2.

De Justis (Vincentii) tractatus de Dispensationibus Matrimonialibus in tres Libros digestus. fol.

Mureti (M. Antonii) Præsbyteri, J. C. & Civis Romani Orationes, & Epistolæ, quæ extant in Jacobi Thomasii editionibus, nec non Præfationes in usum Scholarum Selectæ. 8. Tom. 2.

Manuale Confessariorum Ordinis Capuccinorum, Auctore F. Bernardo a Bononia S. Theologiæ Lectore in 16.

Jani Vincentii Gravinæ Originum Juris Civilis libri tres, & de Romano Imperio &c. in 4.

Officia Propria Sanctorum Ordinis Capuccinorum juxta novum Calendarium, Rubricas, & decreta authoritate Apostolica recenter emanata, & approbata, hic accurate disposita. in 12.

Via, e Verità su i veri fondamenti della Morale Cristiana, Opera del Marrhese Giosesso Gorini Corio, divisa in due parti, con figura in rame. in 12.

Sermoni in forma di Catechismo proposti, e dedicati a' Parrochi, e Curati della sua Chiesa da Monsig. Rizzardo Isolani, divisi in quattro parti. in 12.

Il Cristiano Istruito nella sua Legge. Ragionamenti di Paolo Segnari della Compagnia di Gesù, diviso in tre parti. in 4.

Quaresimale del suddetto Autore. in 4.

Catechismo Romano Volgare, o sia Istruzione a' Parrochi del R. P. Fr. Alessio Figliucci dell' Ordine de' Predicatori. in 8.

Divo-

Divozione al Sacro Cuore di Nostro Signor Gesù Cristo, col ritratto in rame. in 12.

Esercizio Cotidiano composto degli Atti delle Virtù principali espressi in Soliloquj, cavati dalla Sacra Scrittura, e Santi Padri dal P. Salvatore da Parma Predicatore Cappuccino. in 16.

La Giornata del Cristiano Santificata con la Preghiera, e con la Meditazone, ed alcuni pensieri Cristiani per tutti i giorni del Mese tradotta dal Francese. in 12.

Opere Spirituali di San Francesco di Sales Vescovo, e Principe di Geneva; aggiuntevi in questa ultima edizione la sua Vita, ed altre Operette dello stesso Santo Padre, col ritratto in rame. in 4.

Vita di S. Francesco di Paola. Poema Sacro del N. H. s. Antonio Barbaro. in 4.

Pratica Criminale del suddetto Autore, divisa in due parti in 4.

Cause Civili agitate dall' Eminentissimo Sig. Card. Giambattista de Luca, ed esaminate dal Padre Giannangelo Serra Cappuccino da Cesena Lettore della Sacra Eloquenza. Tomi 4. in 4.

Compendio della Rettorica, nella quale si dà un nuovo, facile, ed utilissimo metodo d' insegnare l' Arte Oratoria: aggiuntovi nel fine del primo Tomo un Trattato delle Controversie Oratorie, che riguardano più da vicino le Materie Legali; e nel fine del secondo Tomo, una breve Istruzione ad un Novello Predicatore per ammaestrarlo a tenore de' sodi, e veri principj. Opera del suddetto Autore. Tom. 2. in 8.

Opera Analitica sopra le Orazioni di M. T. Cicerone, nella quale si discuoprono tutte le finezze dell' Arte, sì per quello, che riguarda all' interna, e forte condotta degli Argomenti, come pure per quello, che concerne all' esteriore abbellimento, e vestito, del suddetto Autore. Tomi 3. in 4.

Caso di Monete imprestate in Dialogo. in 4.

La Lingua Volgare non è atta per le Controversie Morali. in 4.

Eco-

Economia del Cittadino in Villa del Signor Vincenzo Tanara, divisa in sette Libri. in 4.

Orlando Innamorato del Berni, con figura in rame. in 12. Tomi 2.

Opere di M. Ludovico Ariosto con la Vita dell' Autore scritta dal Pigna, con gli Argomenti del Dolce, e le Allegorie del Porcacchi, col ritratto dell' Autore in rame. in 12. Tomi 3.

Opere Volgari di M. Jacopo Sanazzaro, col ritratto dell' Autore in rame. in 12. Tomi 2.

Rime di M. Francesco Petrarca coll' aggiunta del Rimario, e ritratto in rame. in 12.

Trenta Novelle di Messer Giovanni Boccaccio, scelte dal suo Decamerone ad uso principalmente de' modesti Giovani, e studiosi della Toscana favella, col ritratto dell' Autore in rame. in 12.

